

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФАКУЛТЕТ**

ДВАДЕСЕТА
СТУДЕНТСКА
НАУЧНА СЕСИЯ

Главен редактор и съставител:

доц. д-р Мариела Тодорова-Колева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

Редакционна колегия:

проф. д-р Маринела Михова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

проф. дн Теодора Давидова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

гл. ас. д-р Иван Сираков

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

гл. ас. д-р Йоанна Цанева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

гл. ас. д-р Кристина Тодорова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

гл. ас. д-р Стефан Печикамъков

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

гл. ас. д-р Христина Фидосиева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Педагогически факултет

ДВАДЕСЕТА СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ

Том 5

Велико Търново
2025

© Авторски колектив, 2025

© Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2025
Велико Търново, ул „Теодосий Търновски“, № 2

ISSN 2603-3666

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор.....	9
Беатрис Д. Цокова, Училищното образование в село Попица (1872-2025)	11
Далия Цв. Симеонова, Мадлен Пл. Петкова, Механиката и механизмите като основа за развитието на децата.....	16
Далия Цв. Симеонова, Мадлен Пл. Петкова, От игра към иновация в процеса на началното технологично обучение.....	26
Дария Д. Коларска, Мария П. Анатоли Як. Якимов, Дислексията – знания, опит и предизвикателства	39
Детелина Д. Лилова, Развитие на бързина и ловкост при 10-годишни ученици чрез средствата на баскетбола	48
Димитринка Д. Димитрова, Музиката – път към промяната на личността.....	56
Димитър В. Димитров, Установяване на силата и бързината при 10–11-годишни ученици чрез средствата на леката атлетика	63
Емилия Ив. Василева, Взаимоотношенията в семейството и влиянието им върху детето.....	71
Зарема Азадиевна Адигюзелова, Развитие познавателных универсалных учебных действий школьников в общеобразовательной школе	78
Ива И. Баракова, Изследване на силова издръжливост и гъвкавост при 14-годишни гимнастички.....	88
Ива Т. Йорданова, Пясъчната терапия в социалнопедагогическата практика	93
Ива Т. Йорданова, Социалнопедагогическа работа с деца с изявени дарби	99
Карина Н. Цвяткова, Марина П. Петрова, Цветелина Анг. Атанасова, Идеен проект „Класната стая на възможностите“	103
Лариса Арабшаховна Зайналова, Педагогические условия здоровьесбережения учащихся современной школы	112
Лидия Д. Минчева, Униформите в СУ „Максим Райкович“, гр. Дряново, обл. Габрово, от миналото, до днес.....	121
Лора И. Георгиева, Ролята на музиката в подкрепа на приобщаващото образование	126
Лора Цв. Иванова, Превенция и профилактика в ранна детска възраст на развитийно разстройство на ученето чрез изкуства	135

Лъчезар П. Лазаров , Българската народна музика: богатство и вдъхновение	146
Майкъл А. Георгиев , Отвъд традицията: демократичният модел като двигател за активно учене и гражданска ангажираност	155
Наталина Т. Новакова , Националното външно оценяване в четвърти клас и неговото отражение върху учениците – мнението на учителите от едно изследване	164
Петя Вл. Грудева , Родителството днес – предизвикателства и решения	174
Петя Т. Цанева , Приобщаване на ученици със сензорни увреждания в общообразователна среда.....	185
Радостина С. Стоянова , Ефективни начини за взаимодействие между училището и семейството	196
Ростислава Ат. Иванова , Каква е цената на златото	204
Румен Д. Цветков , Нагласи на различните социални групи към учениците със специални образователни потребности	210
Серай Ал. Алиман , Повишаване на мотивацията на учениците в началното училище чрез проектно-базирано обучение.....	216
Силвия Н. Георгиева , Подкрепа на родителите на деца от аутистичен спектър на развитие – роли, предизвикателства, ресурси.....	227
Стефани Р. Дешева , Дейностите по интереси като интердисциплинарен подход за социалното и когнитивното развитие на ученици със СОП.....	238
Стоянка Ив. Ангелова , Изследване на подвижността в тазобедрени стави, раменни стави и гръбначен стълб при състезателки по художествена гимнастика	247
Цветомира Ц. Минчева , Връзката между детската градина и началното училище	266
Благодарствени адреси	273

CONTENTS

Preface	9
Beatris Tsokova , The Development of School Education in the Village of Popitsa (1872–2025)	11
Dalia Simeonova and Madlen Petkova , Mechanics and Mechanisms as a Basis for Children’s Development	16
Dalia Simeonova and Madlen Petkova , From Game to Innovation in the Process of Primary Technology Education	26
Dariya Kolarska, Mariya Pelovska, and Anatoli Yakimov , Dyslexia—Knowledge, Experience and Challenges.....	39
Detelina Lilova , Development of Speed and Agility in 10-Year-Old Students Through Basketball-Based Activities.....	48
Dimitrinka Dimitrova , Music— a Path to Personality Transformation.....	56
Dimitar Dimitrov , Developing Strength and Speed Qualities Through Track and Field in 10-11-Year-Old Students	63
Emiliya Vasileva , Family Relationships and Their Influence on the Child	71
Zarema Adigyuzelova , Development of Cognitive Universal Learning Activities of Schoolchildren in a Secondary School.....	78
Iva Barakova , A Study of Strength Endurance and Flexibility in Fourteen-Year-Old Female Gymnasts	88
Iva Yordanova , Sand Therapy in Social Pedagogy Work	93
Iva Yordanova , Social and Pedagogical Work with Gifted Children.....	99
Karina Tsvyatкова, Marina Petrova, and Tsvetelina Atanasova , “The Classroom of Opportunities” Conceptual Project.....	103
Larisa Zaynalova , Educational Conditions for Health Protection of Students in Modern Schools	112
Lidiya Mincheva , The Uniforms at <i>Maxim Raykovich</i> Secondary School, Dryanovo, Gabrovo Region— from Past to Present	121
Lora Georgieva , The Role of Music in Support of Inclusive Education.....	126
Lora Ivanova , Early Childhood Prevention and Prophylaxis of Developmental Learning Disorders through the Arts	135
Lachezar Lazarov , Bulgarian Folk Music: Richness and Inspiration.....	146
Michael Georgiev , Beyond Tradition: the Democratic Model as an Engine for Active Learning and Civic Engagement	155
Natalina Novakova , The National External Assessment: Its Impact on Fourth-Grade Students and Teachers Attitudes Toward It	164

Petya Grudeva , Parenting Today—Challenges and Solutions.....	174
Petya Tsaneva , Inclusion of Students with Sensory Impairments it the General Educational Environment.....	185
Radostina Stoyanova , Effective Ways of Interaction Between Schools and Families	196
Rostislava Ivanova , What is the Price of Gold?	204
Rumen Tsvetkov , Attitudes of Different Social Groups Towards Students with Special Educational Needs (SEN)(Analysis of Results From Survey Among Teachers, Parents and Special Educators).....	210
Seray Aliman , Increasing Student Motivation in Primary School Through Project-Based Learning.....	216
Silviya Georgieva , Support for Parents of Children on the Autism Spectrum – Roles, Challenges, and Resources	227
Stephanie Desheva , Extracurricular Activities as an Interdisciplinary Approach to the Social and Cognitive Development of Students with Special Educational Needs	238
Stoyanka Angelova , Study of Mobility in Hip Joints, Shoulder Joints and Spine in Female Artistic Gymnastics Competitors	247
Tsvetomira Mincheva , Connection Between Kindergartens and Primary Schools. The Role of Pedagogical Conditions in Child Development.....	266
Appreciation Letter	273

ПРЕДГОВОР

Настоящото XX юбилейно издание на *Студентската научна сесия* с международно участие отбелязва важен и тържествен момент в развитието на академичната общност на Педагогическия факултет при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Вече двадесет поредни години сесията предоставя възможност за изява на студентския изследователски потенциал, съчетавайки научна ангажираност с професионална зрялост и социална отговорност.

С дълбоко уважение и признателност се обръщаме към **проф. д-р Даринка Гълъбова**, (зам. декан в периода 2004 – 2007 г.), която с подкрепата и визионерството на тогавашния декан на Педагогическия факултет – **проф. д-р Пламен Легкоступ**, поставя основите на тази инициатива. Благодарение на нейното академично вдъхновение, далновидност и отдаденост, се създава устойчива форма за студентска научна активност, която не само надгражда учебния процес, но и създава общност от млади мислещи хора с критична позиция и отговорност към педагогическата теория и практика.

През следващите години тази инициатива е приета и от следващите зам. – декани – **проф. д-р Рени Христова** и **проф. д-р Маринела Михова**. Техният принос е неограничен както в утвърждаването на сесията като ежегодна академична платформа, така и в разширяването на нейните цели, тематичен обхват, междудисциплинарен и международен характер.

Сборникът отразява богатото разнообразие от теми, характерно за съвременните научни изследвания. Представените разработки засягат широк спектър от изследователски въпроси. Всеки доклад е резултат от усилията на млади изследователи, работили под умелото и отговорно научно ръководство на вдъхновяващи преподаватели, и е израз на ангажираност към научната истина, професионалното развитие и поглед в бъдещето.

Този том се явява **символ на приемственост, академична зрялост и надежда** за още много поколения преподаватели и студенти, които ще продължат да развиват научното познание с ентузиазъм, постоянство и вдъхновение.

Изказваме благодарност на всички Декани през годините – проф. д-р Пламен Легкоступ, доц. д-р Живко Карапенчев, проф. д-р Розалия Кузманова-Карталова, проф. д-р Венка Кутева-Цветкова, на всички колеги, студенти и съмишленици, които с труд, отдаденост и академичен дух превърнаха студентската научна сесия в значимо събитие в живота на Факултета.

Благодарим и на настоящия Декан – проф. д-р Маринела Михова, за подкрепата и вдъхновението за издигане авторитета на научната сесия и сборника от нея.

С уважение и признателност,
Организационен комитет, 2025

УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В СЕЛО ПОПИЦА (1872-2025)

Беатрис Д. Цокова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ –
филиал гр. Враца, Начална училищна педагогика и чужд език,
I курс

Научен ръководител: доц. д-р Емил Спасов

Резюме: Настоящият доклад разглежда историята на едно селско училище и значението му за регионално развитие и възможностите за устойчиво бъдеще. Попица е село в северозападна България. Основното училище на селото носи името на светите братя Кирил и Методий, то е част от образователната система на община Бяла Слатина. В доклада е проследено развитието на училището от неговото създаване през 1872 г. до наши дни.

Ключови думи: история на педагогиката, история на българското образование, училище, с. Попица, образование

THE DEVELOPMENT OF SCHOOL EDUCATION IN THE VILLAGE OF POPITSA (1872–2025)

Beatris Tsokova

first-year student in the Primary School Education
and Foreign Language Program,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo–
Vratsa branch

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Emil Spasov, PhD

Abstract: This report examines the history of a rural school and its role in regional development, as well as its potential for a sustainable future. Popitsa is a village located in northwestern Bulgaria, part of the Byala Slatina municipality. The village's primary school, named after the Holy Brothers Cyril and Methodius, is an integral part of the local educational system. The report traces the school's development from its founding in 1872 to the present day, highlighting its contribution to education and community development in the region.

Keywords: history of pedagogy; history of Bulgarian education; school; Popitsa; education.

Селските училища заемат особено място в образователната система на България. Те не само предоставят знания и умения на децата в малките населени места, но често изпълняват и ролята на културен и социален център на местната общност. В последните години обаче тези училища се сблъскват с редица предизвикателства – демографска криза, липса на достатъчно ученици, ограничени ресурси и затруднен достъп до модерни образователни технологии.

Настоящият доклад разглежда историята на едно селско училище и значението му за регионално развитие и възможностите за устойчиво бъдеще.

Попица е село в северозападна България. То е една малка част от административната структура на област Враца. Основното училище на селото носи името на светите братя Кирил и Методий, то е част от образователната система на община Бяла Слатина.

Просветното дело в село Попица започва със създаването на първото училище, което е открито през 1872 г. Тогава учебното заведение е наричано „турското“, тъй като болшинството от обучаващите се били българомохамедани и по-малко българи. Първото образователно учреждение е откриването на училище 1884 г. Старото турско училище, наричано още „Мектепа“ е изоставено. Освен това, то било малко. Документ номер 156/1890 г. издаден от Националния музей по образованието в град Габрово удостоверява, че обучението се е извършвало в две класни стаи в къща – българското училище се разкрива в две турски къщи. Постройките са паянтови, покрити с плочки. По-голямата постройка има три стаи, язлък (което значи балкон) и мазе. Прозорците били малки, тесни и с железни решетки. Малката постройка има две учебни стаи и канцелария за учителите. Тези стаи не били достатъчни. Децата учили по два, три класа в една стая до четвърто отделение. В мазето на сградата били настанени селските бикове и нерези. Първият учител бил даскал Христо Йотов. Той имал четвъртокласно образование. Трудът му в училището се заплащал с общинска обработваема земя и натурално възнаграждение от учениците. По-късно за учител идва Михаил Косталевски от Враца. Той е млад, буен, инициативен и прогресивно настроен. С помощта на ученици и младежи почиства така наречения бикарник в мазето на училището и организира салон за театрални представления. Първата поставена пиеса е „Хаджи Димитър“. Учениците пишели на табла с калем, изтриват написаното със сюнгер, четат от буквар.

През 1910 г. е опожарена малката сграда по невнимание на учителите. Класните стаи се преместват в частни къщи. Учители по това време били Събчо Иванов, Бено Димитров, Петко Вълков и други. След дълги усилия през 1925–1926 г. е построено новото училище „Св. св. Кирил и Методий“. Училището е на два етажа, с големи класни стаи и

широки прозорци, към него има салон за физкултура. Тук са поместени отделенията, а прогимназията остава в по-старото училище. В основите на училището има заложена бутилка с послание за поколенията. Салонът на училището се използва и за обществени цели, събрания, но не може да се използва за театър, тъй като нямамо сцена.

От 1927 г. е поставено началото на учебните занятия от първи до четвърти клас. През 1928 г. е построена и прокарана чешма. Учебното заведение става прогимназия и вече се обучават ученици до седми клас. Директор на училището бил Любен Трифонов. Той е завършил полувисше образование математика и физика. Като директор той си поставя основни задачи: *да направи програма за подобрене на материално-техническата база и правилен подбор на кадрите*. За кратко време са създадени дванадесет учебни кабинета, построява се хранителен блок с кухня, където децата закусват и обядват. За практическото обучение на децата са създадени работилници за дървообработване и металообработване. С това се дава възможност на децата да навлязат в някои умения и занаяти, за да може, ако нямат възможност да учат по-нагоре, да могат да навлязат в живота по-лесно. Любен Трифонов оставя следа в образователното дело и най-вече в условията за осъществяването и развитието на училището. Въвежда за пръв път една по-различна форма – полуинтернатно обучение със съдействието на института в град София. От 1944 г. в продължение на 6 г. директор на училището е Йордан Шабански. Той е завършил полувисше педагогическо образование, съдейства за подобряване на условията в училище и площите около него. Вълчо Тодоров Храбров завършил полувисшия педагогически институт в град Шумен. След няколко години работа през 1952 г. става директор на училището и остава осем години на тази длъжност. През 1961 г. училището получава грамота от Министерството на народната просвета и парична награда от 2500 лева (при работна заплата от 100 лв.). Училището е провъзгласено за национален първенец за постигнати успехи в учебно-възпитателната работа и създаването на образцова материално-техническа база. През 1972 г. училището получава званието „Образцово училище“. Основно училище „Св. св. Кирил и Методий“ продължава да бъде първенец и през годините 1974, 1975, 1976, 1977 и 1978 г.

От 1982 – 1990 г. директор на училището е Връбка Динкова. За своята усърдна работа в училището е наградена от Министерството на просветата с орден „Кирил и Методий“.

От 1990 до 1996 г. директор на училището е Венета Петрова, тя продължава традицията и поддържа духа на учителите да вървят напред.

От 2008 г. директор на основно училище „Св. св. Кирил и Методий“ става Камелия Димитрова. Тя се стреми да поддържа традицията

и да я обновява като непрекъснато предоставя нови възможности на учениците за изяви и стимулира желанието на учителите за нови квалификации. Съвременното състояние на училището е следното:

Към днешна дата директор на училището е Наталия Евтимова. Към момента се обучават около 135 деца, включително пътуващи от съседното село Бъркачево. От 2009 г. статутът на училището е средишно, а от учебната 2023/2024 то е обявено за иновативно. Сградата е санирана, обновено е обзавеждането, има нова спортна площадка за волейбол, баскетбол и футбол. Училището разполага с квалифициран педагогически персонал, включително старши учители и класни ръководители за различните класове. Училището предлага целодневна организация на учебния ден за учениците от първи до седми клас. За учениците ежегодно се организират безплатни образователни екскурзии и богат културен живот, театрални пиеси, концерти и изложби. Също така училището участва в европейски проекти и национални програми към Министерство на образованието и науката, а именно:

– Проект „Равен достъп до училищно образование в условия на криза“;

– Проект „Образование за утрешния ден“;

– Проект „Училищна Steam среда“ и много други.

От малкото врачанско селце, с малкото основно училище произхождат и някои известни имена в страната ни като:

Народните представители: Христина Христова;

Дипломата Христо Цанков;

Академик Цоло Рашев, който е създател на неръждаемата стомана, която се изработва за направата на спътници;

Учителят Цено Йолов написва учебник за трактори, по който учат всички професионални училища в България.

Също така и професорите: Петко Петков – създател на лекарството за високо кръвно ЕМПРИЛ; Връбка Орбецова, Иво Кременски и нашият заместник ректор по учебната дейност във Великотърновският университет – проф. Христо Илиев Бонджолов.

Малкото селско училище е не просто образователна институция, а сърцето на общността, в която се намира. Въпреки предизвикателствата като ограничени ресурси и намаляващ брой ученици, то остава място, където се изграждат не само знания, но и ценности, уважение и принадлежност.

Важно е усилията за неговото съхранение и развитие да продължат, защото всяко дете, независимо от мястото, в което живее заслужава достъп до качествено образование и подкрепяща среда.

Малкото училище е голямо по дух и именно в това се крие неговата истинска сила.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA:

Маринов, М. (2003). *Попица. Исторически очерк.* Бургас. // **Marinov, M. (2003).** *Popitsa. Istoricheski ocherk.* Burgas.

<https://oupopitsanov.wordpress.com/>, посетено на 01.05.2025 г.

Адрес за кореспонденция:

Беатрис Данаилова Цокова

фак. № 2421010598

Начална училищна педагогика

и чужд език – I курс

e-mail: S2421010598@sd.uni-vt.bg

МЕХАНИКАТА И МЕХАНИЗМИТЕ КАТО ОСНОВА ЗА РАЗВИТИЕТО НА ДЕЦАТА

Далия Ц. Симеонова
Мадлен П. Петкова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, III курс

Научен ръководител: доц. д-р Катя Симеонова

Резюме: Докладът подчертава важноста на изучаването на механика и прости механизми в началното образование. Тези знания развиват критично мислене, техническа грамотност и креативност у децата. Обучението чрез игра свързва теорията с практиката и стимулира иновациите. Простите механизми като лост, макари и наклонена равнина помагат за разбиране на физични закони. Работата в екип и практическите задачи подобряват социалните и аналитичните умения. Технологиите и предприемачеството развиват умения за решаване на проблеми и устойчивост. Практическите модели улесняват усвояването на научните понятия. Обучението формира творческо и инженерно мислене у децата. Стимулира се личностното развитие и нагласата към иновации. Това подготвя децата за бъдещи предизвикателства и професионално развитие.

Ключови думи: механика, механизми, начално обучение, техническа грамотност, иновации

MECHANICS AND MECHANISMS AS A BASIS FOR CHILDREN'S DEVELOPMENT

Dalia Simeonova
Madlen Petkova

third-year students in the Preschool and Primary School
Pedagogy Program,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Katya Simeonova, PhD

Abstract: The report highlights the importance of learning mechanics and simple mechanisms in primary education. This knowledge develops critical thinking, technical literacy and creativity in children. Learning through play connects theory with practice and stimulates innovation. Simple mechanisms such as levers, pulleys and inclined planes help to understand physical laws. Teamwork and practical tasks improve social and analytical skills. Technology and entrepreneurship develop problem-solving skills and resilience. Practical models facilitate the acquisition of scientific concepts. Education fosters creative and

engineering thinking in children. Personal development and an attitude towards innovation are stimulated. This prepares children for future challenges and professional development.

Keywords: *mechanics; mechanisms; primary education; technical literacy; innovations.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременната образователна система все по-голямо значение се отдава на интегрираното технологично обучение, което има за цел не само да предаде технически и научни знания, но и да формира в учениците умения за мислене, сътрудничество и гъвкавост в условията на динамично развиващия се свят. В основата на това обучение още в началния етап на основното образование стоят ключови научни концепции, сред които механиката и простите механизми заемат централно място.

Запознаването с основни механични принципи като движение, сила, равновесие и преобразуване на енергия предоставя на децата възможност да разберат как функционира заобикалящият ги свят. Тези принципи обясняват ежедневни явления и изграждат основата за осмисляне на по-сложни технологични и природни процеси. Изучаването на простите механизми лост, макара, наклонена равнина развива техническа грамотност, стимулира логическо мислене, въображение и способност за решаване на практически задачи (Симеонова, 2013, с. 54). Когато преподаването на темите за простите механизми се осъществява чрез практически методи, ангажиращи учениците в създаване на конструкции, изследване и експериментирание на идеи, обучението става по-смислено, мотивиращо и ефективно. Вместо пасивно възприемане на техническо знание, децата се включват активно в учебния процес и придобиват технически опит от механиката чрез реално действие.

Ще очертаем няколко ключови характеристики, които правят този подход особено подходящ за изучаване на механика и механизми от ученици в начална училищна възраст.

Овластяване чрез действие

Учениците изграждат разбиране чрез пряко взаимодействие с материали, модели и механизми, като моделират, изпробват и модифицират. Когато сглобяват лостов механизъм, регулират баланс или конструират опростен модел с подръчни средства, те възпроизвеждат техническо знание и го създават чрез собствен опит.

Вътрешна мотивация

Практическите дейности повишават ангажираността, любопитството и удовлетворението от постигнатите резултати. Когато учениците сами конструират, изследват и откриват технически решения, те

усещат смисъла на наученото, защото е плод на тяхното собствено усилие и избор.

Свобода на избор и създаване

Учениците имат възможност да правят избори, да прилагат творчески подходи и да намират собствени решения. В тях се изгражда чувство за автономност и отговорност към процеса на учене. Когато имат възможност самостоятелно да избират материали, да проектират идеи и да експериментират със стратегии, те създават нещо свое.

Ролева динамика и поемане на отговорност

В рамките на проектни задачи учениците поемат различни роли (на конструктори, наблюдатели, водещи). Така те развиват социални умения и самостоятелност. Чрез разпределяне на отговорности и сътрудничество те се учат да се изслушват, да аргументират мнението си и да уважават чуждата гледна точка. В среда на принадлежност, важност и съпричастност грешките се превръщат в уроци, различията – в ресурс, а успехът – в колективно постижение.

В този смисъл, обучението по механика в началното технологично обучение не е просто усвояване на технически понятия. То се превръща в жива среда за преживяване, творчество и учене чрез правене – процес, в който се формират умения с трайна значимост за личностното и интелектуалното развитие на децата.

МЕТОДОЛОГИЯ

Настоящото изследване има за цел да обобщи теоретични подходи и изследователски наблюдения, свързани с овладяването на научни концепции от областта на механиката и простите механизми в рамките на началното технологично обучение. Целта е мотивирана от задачите на съвременната методика на обучение по технологии и предприемачество, която акцентира върху интердисциплинарния подход, формирането на ключови компетентности и интегрирането на активни, базирани на опит, методи на учене.

Обект на изследването е процесът на усвояване на базисни научни знания от механиката с акцент върху простите механизми в контекста на технологичното обучение в началния училищен етап.

Предмет на изследването е спецификата на дидактическите средства и методическите решения, чрез които се осъществява обучение по механика в началното училище, насочено към развитие на техническо мислене, експериментаторски умения и логическо разбиране на причинно-следствени връзки.

Основната задача на изследването е с теоретичен характер: да се концептуализира педагогическото и методическото основание за

въвеждането на съдържание от механиката и механизмите в технологичното обучение като средство за развитие на познавателни, практико-приложни и личностни умения на учениците.

Методологическата рамка на изследването включва анализ и синтез на научна литература, както и концептуално представяне на натрупания теоретичен опит в областта на методиката на началното обучение по технологии с фокус върху усвояването на научни знания за простите механизми.

РЕЗУЛТАТИ

Научните концепции представляват основни идеи или теоретични рамки, които обясняват природни и технически явления. Те играят съществена роля в организирането на знанията и формирането на научно мислене. Според К. Поппер и Т. Куhn научните концепции структурират наблюденията и насочват създаването на нови хипотези и теории (Popper, 1972; Kuhn, 1962). В образователния процес концепцията служи за основа при планиране на общите цели и методите.

Както твърди К. Симеонова, «...приложена към образованието, концепцията е основната идея или рамка, върху която се изграждат знанията и уменията на учещите чрез и в процес на обучение» (Симеонова, 2025, с. 114). За децата в началното училище, научните концепции не просто въвеждат в света на науката. Те развиват ефективно критичното мислене, уменията за анализ и ориентация в заобикалящата реалност.

Като фундаментална част от физиката, механиката изучава движението на телата и силите, които ги задвижват. Тя се развива в тясна връзка с техниката и практиката. Класическата механика разглежда движенията при ниски скорости, докато релативистичната механика и квантовата механика изследват явления при високи скорости или микрочастици. К. Симеонова посочва, че въпреки развитието на нови теории, класическата механика остава с непреходно значение поради своето приложение в съвременната техника и обучение. Запознаването с основите на механиката в ранна възраст поставя основата на техническа грамотност и разбиране за природните явления. Механиката е един от основните раздели на физиката, който най-общо се занимава с изучаване на движението на материалните тела. Тя обяснява как и защо предметите се движат, спират или променят посоката си. За разбиране на движението се въвеждат простите механизми, които участват в конструкции на модели, които децата изработват по технологии и предприемачество. Основни концепции като движение, маса, усилие, работа са критични за разбирането на физическата среда около нас. Чрез изследване на тези принципи децата започват да разбират основните закономерности на природата, които ги заобикалят – от падането

на топка до движението на превозни средства. Запознаването с основите на техническата грамотност, която обхваща знание, разбиране и приложение на простите механизми, се осъществява в урочните дейности по технологии и предприемачество (Симеонова, 2013). Пример за практическо приложение на тези концепции може да бъде всеки модел, задвижван с прост механизъм, при който се наблюдава взаимодействие на елементите на конструкцията. Друг пример е опит, в който под ръководството на учителя децата наблюдават как различни предмети падат с различна скорост в зависимост от тяхната маса или форма, като чрез опитно-изследователска дейност научават за подемната сила на въздуха. Това наблюдение може да ги доведе до разбирането, че силите, като гравитацията, подемна сила и др. влияят на движението на обектите, и че определени явления в природата могат да бъдат предсказани и обяснени чрез математическо моделиране.

Механизмите представляват съвкупности от свързани тела, които предават и преобразуват движение. Те могат да бъдат част от машини, уреди или прости технически приспособления. Основните им задачи са свързани с предаване на усилия, преобразуване на движение и регулиране на скорости и премествания. Съвременната техника използва множество видове механизми – от тези, познати още от времето на Леонардо да Винчи, до модерни адаптивни конструкции. Те са част от кинематичната основа на машините и играят роля в развитието на инженерното мислене. Механизмите са ключови за формиране на техническа грамотност при изработване на модели и макети в началното технологично обучение (Симеонова, 2013, с. 38). Механизмите, като набор от взаимосвързани елементи, които работят заедно, за да извършват определено действие, са основни за развитието на технологиите и инженерните системи. Те помагат на децата да разберат как различни части на машините взаимодействат помежду си, за да постигнат желаните резултати. Например, когато децата изучават лостове, колела и осови механизми, те започват да разбират как сила може да бъде предавана и преобразувана, за да се улесни извършването на работа.

Работата с механизми развива пространствените умения и логическото мислене на децата, които им помагат да виждат как идеите от теорията се прилагат в реалния свят. Изработването на модели, които включват механизми, позволява на децата да видят и изпитат на практика как различните принципи на механиката работят в синхрон, за да създадат функционални системи. В ръчната трудова дейност на човека винаги влизат в употреба простите механизми, затова тяхното изучаване се приема за основополагащо в процеса на формиране основите на техническата грамотност на началните учениците). Те са „азбуката“ на техниката. Разглеждането на тези механизми в учебна среда помага на децата да разберат фундаментални физични закони и да ги прилагат

на практика, развивайки техническо мислене, сръчност и интерес към науката (Симеонова, 2013, с. 37-38).

ДИСКУСИЯ

В условията на динамичен и технологизиран свят все по-важно става децата да развиват компетенции, които ще им позволят да се адаптират бързо, да създават нови решения и да допринасят активно за обществото. Сред тези компетенции особено значими са креативността, критичното мислене и инициативността, които винаги са в основата на иновациите, устойчивото развитие, личната реализация. В началното училище учебният предмет технологии и предприемачество създава благоприятна среда за развиване на тези компетенции. Децата имат възможност да учат *чрез правене* – проектират, изграждат, изследват и коригират собствени решения на реални или хипотетични проблеми. Проектният подход, насочен към създаване на конкретен продукт (макет, модел или функционален обект), осигурява смислен контекст за прилагане на знания от различни учебни области и изгражда цялостен междупредметен опит.

Настоящата дискусия поставя акцент върху връзката между практическите дейности и формирането на ключови умения за XXI век. Дискутирани са начини, по които процесите на изследване, конструиране и сътрудничество допринасят за личностното и когнитивно развитие на децата. Особено внимание се обръща на ролята на грешката като възможност за учене, на значението на ученическата автономия и на инженерното мислене като основа за решаване на сложни проблеми. В този контекст се прави преглед и на съвременни педагогически гледни точки и добри практики, които показват как технологиите и предприемаческото обучение могат да служат като двигател на иновативно мислене от ранна възраст.

Креативността и критичното мислене са ключови компетенции, необходими за иновации. Изработването на модели изисква от децата да излизат извън шаблоните, да експериментират с нови материали и форми, и да намират нестандартни решения на проблеми. Според К. Robinson „всяко дете притежава творчески потенциал, който трябва да бъде насърчен чрез активна, смислена и личностно значима дейност“ (Robinson, 2011, с. 39). Когато проектите не функционират по очаквания начин, децата са подтиквани да анализират, да търсят грешки и да прилагат корекции. Този процес изгражда аналитични умения и увереност в собствените идеи. Той е основен за инженерното мислене, описано от D. Nielsen и A. Huston като итеративен цикъл от емпатия, дефиниране на проблем, идеи, прототип и тестване (Nielsen & Huston, 2020). Той е близък до инженерния подход в реалния свят с етапите хипотеза, тест, анализ, подобрене.

Обучението по технологии и предприемачество в началния етап не само развива технически знания и умения, но и формира нагласи за иновации и бизнес мислене. В играта и проектите децата често комбинират идеи от различни области – математика, физика, изобразително изкуство, което също стимулира иновационно мислене. Чрез изграждането на макети и прототипи, учениците започват да разбират какви нужди могат да бъдат удовлетворени с помощта на технологии. Те придобиват опит в проектиране, планиране и реализация – процеси, характерни за реални инженерни и предприемачески практики. Чрез дейности по технологии и предприемачество учениците усвояват принципи на работа в екип, организация на ресурси и устойчивост при неуспех – все качества, необходими за бъдещите иноватори. Така се изграждат и емоционални и социални умения, които допринасят за цялостното личностно развитие на децата. Обучението по технологии и предприемачество развива предприемаческо мислене от ранна възраст – нагласа към действие, решаване на проблеми и търсене на ресурси, идеи и възможности. Според К. Robinson, „креативността и инициативността трябва да бъдат развивани в децата още от най-ранен етап, за да се изградят бъдещи личности, способни да създават стойности и да променят света“ (Robinson, 2011, с. 44).

Внедряването на практически подходи в обучението по механика и прости механизми дава значими положителни резултати. Учениците показват повишен интерес към предмета и активно участие в учебния процес, което води до по-дълбоко усвояване на научните концепции. Изработването на модели, съдържащи прости механизми, улеснява разбирането на физични принципи като сила, движение и енергия, което от своя страна укрепва тяхната техническа грамотност. Работата в екипи стимулира социалното развитие на децата, като развива умения за комуникация, сътрудничество и разпределение на задачи. Важно е да се изтъкне, че процесът на планиране, тестване и усъвършенстване на проекти насърчава критичното мислене и аналитичните способности, които са основополагащи за инженерното и иновационно поведение. Децата развиват творчески подход към решаване на проблеми, като са мотивирани да експериментират с материали и идеи, което подкрепя техния иновативен потенциал. Справянето с неуспехите в процеса на конструиране и тестване на модели повишава тяхната увереност и устойчивост, което е изключително важно за личностното им развитие и подготовката за реални житейски предизвикателства. Обучението по технологии и предприемачество в началния училищен етап се базира на интегриран подход, който свързва теорията с практиката чрез активни и игрови методи на учене. Игровият подход се явява не просто средство за развлечение, а съществен дидактически инструмент, който улеснява овладяването на сложни научни концепции.

Според педагогическите теории на Papert и други автори, децата учат най-успешно, когато са ангажирани в конструиране на смислени за тях проекти, които комбинират игрови елементи с научно познание. В контекста на механиката, практическото конструиране на модели с прости механизми позволява на учениците да визуализират и експериментират с физични явления като силите, движението и преобразуването на енергия. Това не само увеличава тяхната мотивация, но и развива умения за планиране, сътрудничество и критично мислене. Работата в малки екипи стимулира социалното взаимодействие, изграждането на комуникативни умения и разпределението на отговорности.

Въвеждането на научни концепции в образованието за деца от началния курс изисква специално внимание към адаптирането им на достъпен език и чрез подходящи практически дейности. Научните идеи, както посочват К. Popper и Т. Kuhn, не са просто факти, а структурирани рамки, които подпомагат разбирането и създаването на нови знания (Popper 1972; Kuhn 1962). Чрез активното участие в процеса на изследване и създаване, децата развиват способност да прилагат тези концепции в ежедневието и да изследват света около себе си. Развитието на креативност, критично мислене и иновационно поведение чрез технологичното обучение е от съществено значение. Ккто отбелязва К. Robinson, креативният потенциал на всяко дете трябва да бъде стимулиран чрез проекти, които им позволяват да изследват, експериментират и грешат в безопасна и подкрепяща среда (Robinson, 2011). Итеративният, инженерно-базиран подход, описан от D. Nielsen и A. Huston, дава на децата възможност да преминават през цикъл на емпатия, дефиниране на проблем, генериране на идеи, прототипиране и тестване, което развива техните аналитични и практически умения (Nielsen & Huston, 2020).

Ще представим практически примери и педагогически подходи за прилагане на учебно съдържание по механика за механизми по начин, който ангажира децата активно, насърчава експериментирането и развива ключови умения чрез игрови и проектно-базирани дейности. Тези примери не са свързани с учебното съдържание в началния училищен етап.

Изграждането на модели или макети на мостове, превозни средства или уреди с прости механизми демонстрира прилагането на научни знания в практически контекст. Чрез дейности като конструиране с лостове, макари, наклонени равнини и други елементарни механизми, учениците придобиват представа за физични принципи и развиват логическо мислене, умения за решаване на проблеми. Тези занимания често включват работа с комплекти за конструиране, природни или отпадъчни материали, които насърчават рециклирането и устойчивото мислене. Учителите играят роля на фасилитатори, които насърчават въображението и експериментирането, без да ограничават процеса с

готови решения. Според S. Papert, „истинското учене се случва, когато децата конструират нещо, което има значение за тях“. (Papert, 1980, с. 45). Подходът на конструиране и игра с идеи води до формиране на дълбоко техническо разбиране и устойчиви знания.

Практическите дейности често се провеждат в малки екипи, което стимулира социално взаимодействие, умения за сътрудничество и разпределение на отговорности. Чрез планиране, изграждане, тестване и усъвършенстване на собствените проекти, децата преживяват цикъла на инженерния процес в достъпна и мотивираща форма. Така се насърчават ключови компетенции като креативност, критично мислене и иновативно поведение. Тази педагогическа практика развива автономност, увереност и желание за търсене на нови знания – основни задачи, изведени в програмите за началния училищен етап по технологии и предприемачество. Когато децата виждат реалния резултат от усилията си, независимо дали е модел на движещ се автомобил или стабилно построен макет на мост, те изграждат лична връзка с учебния процес и се подготвят за активно участие в технологичното общество, изграждайки основите на основите на успешна бъдеща професионална и житейска реализация, и превръщайки се в агенти на промяна.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въвеждането на съдържание, свързано с механиката и простите механизми в началното училище, представлява значим компонент от интегрираното технологично обучение. Чрез методически обосновано прилагане на практически дейности, учениците не само усвояват базисни научни знания, но и развиват когнитивни, социални и предприемачески умения, които имат дългосрочна образователна и житейска стойност.

Механичните принципи и техните приложения служат като достъпна основа за изграждане на логическо мислене, способност за анализ и работа по проекти. Подпомагани от учителя в ролята на обучаващ посредник и фасилитатор, учениците се включват в процеси на изследване, експериментиране и конструиране, които формират дълбоко и трайно разбиране.

Така реализираното обучение по механика за механизмите чрез учебното съдържание в началното технологично обучение не се ограничава до механично овладяване на технически понятия. То притежава потенциала да се утвърждава като образователна рамка за развитие на ключови компетенции, необходими за личностно развитие и успешно включване в динамичната социална и професионална среда на съвременното общество.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Симеонова, К. (2013). *Техническата грамотност в началното технологично обучение.* Фабер. // **Simeonova, K. (2013).** *Tekhnicheskata gramotnost v nachalnoto tekhnologichno obuchenie.* Faber.

Симеонова, К. (2025). Концепции за безопасност в контекста на обучението по технологии и предприемачество. *Актуални политики и практики в образованието: Сборник с доклади от седма научно-практическа конференция, Плевен, 25 – 26 април 2025 г. с. 112–119.* // **Simeonova, K. (2025).** *Kontseptsii za bezопасnost v konteksta na obuchenieto po tekhnologii i predpriemachestvo. Aktualni politiki i praktiki v obrazovanieto: Sbornik s dokladi ot sedma nauchno-prakticheska konferentsiya, Pleven, 25 - 26 april 2025 g. s. 112–119.*

Велева, А. (2013). *Педагогика на играта.* Русе: Университетско издание. // **Veleva, A. (2013).** *Pedagogika na igrata.* Ruse: Universitet-sko izdanie.

Кюркчийска, В. (2012). Образователните софтуерни продукти в часовете по български език и литература в I–IV клас – на какви изисквания трябва да отговарят? *Педагогика.* // **Kyurkchiiska V. (2012).** *Obrazovatelnite softuerni produkti v chasovete po bulgarski ezik i literatura v I–IV klas – na kakvi iziskvaniya tryabva da otgovaryat? Pedagogika.*

Popper, K. (1972). *The Logic of Scientific Discovery.* Routledge.

Kuhn, T. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions.* University of Chicago Press.

Robinson K. (2011). *Out of Our Minds: Learning to Be Creative.* Revised and Updated Edition, Capstone Publishing Ltd., Chichester.

Nielsen, D., A. Huston (2020). *Design Thinking in the Elementary Classroom.* Routledge.

Papert, S. (1980). *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas.* Basic Books.

Адреси за кореспонденция:

Далия Цветанова Симеонова,
фак. № 2205011567,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, III курс,
e-mail: dsimeonova39@gmail.com

Мадлен Пламенова Петкова,
фак. № 2205010767,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, III курс,
e-mail: madlenpetkova@abv.bg

ОТ ИГРА КЪМ ИНОВАЦИЯ В ПРОЦЕСА НА НАЧАЛНОТО ТЕХНОЛОГИЧНО ОБУЧЕНИЕ

Далия Ц. Симеонова
Мадлен П. Петкова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, III курс

Научен ръководител: доц. д-р Катя Симеонова

Резюме: Докладът разглежда значението на технологичното обучение и използването на научни концепции в началната училищна възраст, като се фокусира върху процеса на преход от игра към иновации в рамките на учебния предмет технологии и предприемачество. Основната цел на изследването е да изясни как учителите възприемат важността на научните концепции и тяхното влияние върху развитието на децата, както и как тези концепции се прилагат на практика чрез игрови и занимателни дейности. Изследването доказва, че пътят към научната и технологичната култура започва чрез играта, трансформирана в целенасочено обучение, водещо към иновация. Изследването е базирано на анкета с 50 начални учители, които преподават в училища в България. Анкетата съдържа 11 въпроса, които обхващат различни аспекти на обучението в прехода от игра към иновация в началното технологично обучение. Това изследване подчертава значението на интегрирането на научни концепции в него и ролята на учителите в развитието на уменията на учениците за моделиране, а в бъдеще и за иновации.

Ключови думи: игра, иновация, начално технологично обучение

FROM GAME TO INNOVATION IN THE PROCESS OF PRIMARY TECHNOLOGY EDUCATION

Dalia Simeonova
Madlen Petkova

third-year students in the Preschool and Primary School
Pedagogy Program,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo,

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Katya Simeonova, PhD

Abstract: The report examines the importance of technology education and the use of scientific concepts at primary school age, focusing on the process of transition from play to innovation within the subject of technology and entrepreneurship. The main objective of the study is to clarify how teachers perceive the importance of scientific concepts and their impact on children's development, as well as how these concepts are applied in practice through play and fun activities. The report proves that the path to scientific and techno-

logical culture begins through play, transformed into purposeful learning leading to innovation. The study is based on a survey of 50 primary school teachers working in schools in Bulgaria. The survey contains 11 questions covering different aspects of school training in the process of transition from play to innovation in primary technology education. This study emphasizes the importance of integrating scientific concepts into it and the role of teachers in developing students' modeling and, in the future, innovation skills.

Keywords: *game; innovation; primary technology education.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Темата за иновациите в обществото и в образованието придобива все по-голяма актуалност в контекста на началното технологично обучение. Чрез него се полагат основите на творческото, логическото, инженерното, иновативното и предприемаческото мислене. В ранната училищна възраст играта е водеща форма на активност, но когато бъде съзнателно насочена и педагогически обоснована, тя може да се превърне в мощен инструмент за изграждане на умения, свързани с изследване, проектиране и решаване на проблеми. Този преход от игра към иновация не е случаен процес. Той изисква осъзнати методически действия от страна на учителите. Учебният предмет технологии и предприемачество предоставя такава възможност, като съчетава практическа дейност с развитие на мисловни стратегии, ориентирани към откривателство и създаване на нови решения. Чрез изработване на модели, работа с прости механизми и запознаване с научни концепции от механиката и физиката, учениците не само усвояват основни технологични знания, но и развиват умения за критично мислене, планиране, експериментиране и сътрудничество.

В образователния процес концепциите служат за основа при планиране на цели и методи. Те определят какво ще се преподава и по какъв начин ще бъде организирано обучението, като се формират конкретни компетенции на учениците (Carey, 2000). За децата в началното училище научните концепции въвеждат в света на науката и развиват критично мислене, способност за анализ и ориентация в заобикалящата реалност.

МЕТОДОЛОГИЯ

Основна цел на представеното изследване е обобщаване на изследователски опит в установяване на степента на началните учители съзнателно да използват игрови, практически и научно обосновани подходи в обучението по технологии и предприемачество с оглед развитието на познавателен интерес и иновативно мислене на учениците. Изследването цели още да се проследят нагласите, увереността и го-

товността на учителите да интегрират научни концепции, свързани с механиката и инженерното мислене, в своята педагогическа практика.

Обект на изследването е образователният процес в началното училище, свързан с формирането на познавателен интерес и иновативно мислене на учениците в обучението по технологии и предприемачество чрез мнението и отношението на учителите.

Предмет на изследването е мнението и практическата нагласа на началните учители относно значението, възприемането и прилагането на научни концепции, особено от механиката и физиката, в обучението по технологии и предприемачество, както и ролята на игровите и практическите дейности за стимулиране на познавателен интерес и иновативно мислене на децата.

Задачи на изследването:

➤ Да се установи доколко началните учители оценяват значимостта на научните концепции от механиката и физиката за развитието на децата в начална училищна възраст.

➤ Да се проучи степента на развитие на познавателния интерес на учениците към научни и инженерни идеи според мнението на учителите.

➤ Да се анализира възприемането на обучението по технологии и предприемачество като средство за развитие на интерес към простите механизми и движението.

➤ Да се изследва в каква степен началните учители използват игрови и практико-ориентирани подходи за въвеждане на научни знания в клас.

➤ Да се оцени стремежът на учителите да стимулират иновативното мислене на децата чрез работа по модели и използване на концепции от точните науки.

➤ Да се установи самооценката на учителите относно техните знания и готовност да преподават научни концепции в начален етап.

➤ Да се обобщят демографски и професионални данни (пол, стаж), които могат да влияят върху нагласите на учителите по темата.

Основни методи на изследването са:

- Анкета;
- Анализ и синтез на резултатите от анкетата.

РЕЗУЛТАТИ

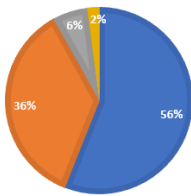
Основен метод на изследване е анкетният метод. Анкетата е доброволна, анонимна, писмена. Включва 11 въпроса, чрез които учители изразяват мнение и отношение относно необходимостта от задълбочено разбиране на концепциите от механиката, как те използват игрови методи за улесняване на процеса на учене, ролята на научните концеп-

ции в развитието на детското мислене и как те създават условия за стимулиране на иновации чрез технологичното обучение. Всички въпроси са със затворени отговори. Проучването се осъществи през месец май, 2025 г. Представя се количествен и качествен анализ на резултатите от отговорите на общо 50 респонденти.

В следващата част ще представим отговорите на всеки въпрос от анкетата, за да направим подробен анализ на резултатите.

1. СПОРЕД ВАС ВАЖНИ ЛИ СА НАУЧНИТЕ КОНЦЕПЦИИ ЗА РАЗВИЕТО НА ДЕЦАТА В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ?

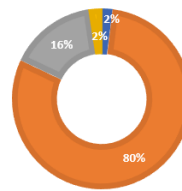
■ Да, напълно . ■ По-скоро да. ■ По-скоро не ■ Не.

Фигура 1. Данни от въпрос № 1

2. В КАКВА СТЕПЕН Е РАЗВИТ ПОЗНАВАТЕЛНИЯТ ИНТЕРЕС КЪМ НАУЧНИТЕ КОНЦЕПЦИИ ПРИ ДЕЦАТА В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ?

■ Напълно е развит. ■ Частично е развит. ■ Изобщо не е развит ■

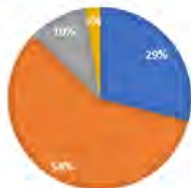
Фигура 2. Данни от въпрос № 2

Резултатът от отговорите на първия въпрос в анкетата (фиг.1), според който 56% от анкетираните посочват, че научните концепции са напълно важни за децата, показва наличието на **осъзнато разбиране за тяхната роля в началното образование**. Макар и не категорично мнозинство, този дял отговарящи подчертава значимостта на научните знания за формиране на основни умения като логическо мислене, любопитство, техническа грамотност и предприемаческа нагласа. Това говори за нуждата от **по-широка педагогическа подкрепа и методическа насоченост** към интегрирането на научни елементи в обучението по технологии и предприемачество още в ранна възраст.

Данните от въпрос № 2 (фиг. 2) сочат, че при голяма част от учениците (80%) в начална училищна възраст познавателният интерес към научни концепции **все още не е напълно оформен и се нуждае от целенасочено стимулиране**. Частично развит интерес предполага наличието на **потенциал и начален интерес**, но също така и **липса на системна подкрепа**, достъп до подходящи образователни ресурси или интерактивни подходи в обучението. Може да се заключи, че децата проявяват любопитство и желание да учат за явления от реалния свят, но за да се превърне този интерес в дълготрайна вътрешна мотивация, е необходимо **обучението да бъде по-игровизирано, изследователски насочено и свързано с практически опит**. Това подчертава ролята на учителя не само като подател на информация, но и като **въдхновител и фасилитатор**, който да насочва и подкрепя познавателното търсене на учениците чрез адекватни методи.

3. СПОРЕД ВАС НАУЧНИ КОНЦЕПЦИИ ОТ ФИЗИКАТА МОГАТ ЛИ ДА СТИМУЛИРАТ ИНТЕРЕСА НА ДЕЦАТА В НАЧАЛНИТЕ КЛАСОВЕ КЪМ ДВИЖЕНИЕТО В МОДЕЛИТЕ, КОИТО ИЗРАБОТВАТ?

■ Да, напълно ■ По-скоро да ■ По-скоро не ■ Не

Фигура 3. Данни от въпрос № 3

4. СМЯТАТЕ ЛИ, ЧЕ ОБУЧЕНИЕТО ПО ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО РАЗВИВА ПОЗНАВАТЕЛНИЯ ИНТЕРЕС КЪМ НАУЧНИТЕ КОНЦЕПЦИИ ОТ МЕХАНИКАТА – ДВИЖЕНИЕ, ПРОСТИ МЕХАНИЗМИ?

■ Да, напълно ■ По-скоро да ■ По-скоро не ■ Не

Фигура 4. Данни от въпрос № 4

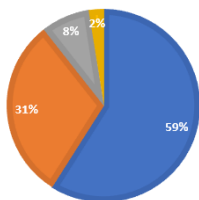
Резултатите от въпрос № 3 (фиг. 3) показват, че според 58% от началните учители, научни концепции от физиката могат да стимулират интереса на децата в началните класове към движението в моделите, които изработват. Научните концепции от физиката могат да стимулират интереса на децата към движението в моделите, които изработват в часа по технологии и предприемачество, като им помагат да разбират принципите на сила, движение и прости механизми. Когато тези идеи се представят чрез практика, ученето става по-занимателно и вдъхновяващо. **Осмислянето на физичните процеси чрез собствено действие и наблюдение** подпомага изграждането на трайно знание и разбиране, което надхвърля заучаването на дефиниции. Това провокира естественото любопитство, насърчава децата да задават въпроси и да търсят отговори – важни елементи от научното мислене. Също така, включването на физични концепции в моделирането развива **междупредметни връзки** между технологии, математика и природни науки, като изгражда в учениците цялостна представа за това как функционира реалният свят.

Резултатите от въпрос № 4 (фиг. 4) показват, че според 53% от началните учители, обучението по технологии и предприемачество развива познавателния интерес към научните концепции от механиката – движение, прости механизми. Това показва, че над половината от анкетираните виждат в този учебен предмет **реален потенциал за приобщаване на учениците към основите на механичното мислене и разбиране на физични явления**, дори в ранна възраст. Тези резултати подсказват, че когато обучението е добре структурирано и ориентирано към дейност, **учениците не само изработват модели, но и започват да осмислят как и защо те функционират**. Концепции като сила, движение, лост, наклонена равнина и други прости механизми добиват конкретно значение, когато са преживени чрез собствен труд и експеримент. Важно е да се отбележи, че **системното и обвързано**

с практика въвеждане на такива концепции може да отключи интереса на учениците към технически и инженерни области, дори преди формалното им изучаване в по-горен етап. Това подчертава значението на добре подготвените начални учители и на методически обоснованото включване на научни знания в практическите дейности по технологии и предприемачество.

5. СМЯТАТЕ ЛИ, ЧЕ ЗА ДЕЦАТА МОДЕЛИТЕ СА ПО-ИНТЕРЕСНИ И ЖЕЛАНИ ЗА ИЗРАБОТВАНЕ ОТ МАКЕТИТЕ?

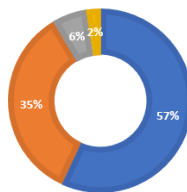
■ Да, напълно съм съгласен/а ■ По-скоро съм съгласен/а.
■ По-скоро не съм съгласен/а. ■ Не, не съм съгласен/а.

Фигура 5. Данни от въпрос № 5

6. СТРЕМИТЕ ЛИ СЕ ДА СТИМУЛИРАТЕ ПОЗНАВАТЕЛНИЯ ИНТЕРЕС КЪМ КОНЦЕПЦИИТЕ В МЕХАНИКАТА – ДВИЖЕНИЕ, ПРОСТИ МЕХАНИЗМИ, ПРИ ИЗРАБОТВАНЕТО НА МОДЕЛИ?

■ Да, напълно. ■ По-скоро да. ■ По-скоро не. ■ Не.

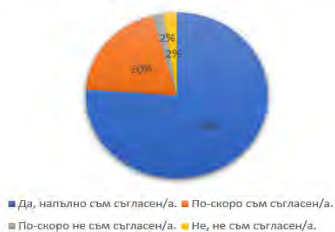
Фигура 6. Данни от въпрос № 6

Резултатите от въпрос № 5 (фиг. 5) показват, че 59% от анкетираните са на мнение, че моделите често са по-интересни, защото добавят елемент на действие и изненада, особено ако включват механизми или използват лесни за работа материали (като сламки, гумени ластици, LEGO). Преходът от игра към създаване на модели и реални конструкции е ключов за развитието на иновативни умения. В този процес децата преминават през етапи на планиране, експериментиране, изпълнение и усъвършенстване.

Резултатите от въпрос № 6 (фиг. 6) показват, че 57% от началните учители се стремят да стимулират познавателния интерес на децата към концепциите от механиката – движение, прости механизми, при изработването на модели. Това показва, че **повече от половината педагози съзнателно търсят връзка между практическата дейност и научното разбиране**, осъзнавайки значението на тези концепции за цялостното познавателно развитие на учениците. Такъв подход предполага, че **изработването на модели не се възприема единствено като техническа дейност, а като възможност за наблюдение, изследване и обяснение на реални физични явления**. Чрез работа с прости механизми (например лостове, зъбни колела, макари), децата се учат не само *как* нещо работи, но и *защо* – което е съществен етап към формирането на научно мислене. Така се стимулира въображението и насърчава креативността. Създават се предпоставки за формиране на технически и предприемачески компетенции в по-късен етап. Стремелът на учителите да насърчават интереса към тези теми говори и за

нарастващото разбиране за ролята на технологичното обучение като основа за бъдеща STEM ориентация. За да бъде този стремеж по-резултатен, е необходимо той да бъде подкрепен с методическа подготовка, достъп до подходящи материали и примери, както и време за експериментиране в учебния процес.

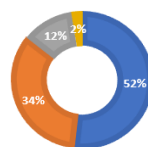
7. Смятате ли, че чрез игрови и забавни дейности децата ще разбират по-лесно простите механизми?

Фигура 7. Данни от въпрос № 7

8. МИСЛИТЕ ЛИ, ЧЕ ЗАДЪЛБОЧЕНИТЕ ПОЗНАНИЯ НА ДЕЦАТА В НАЧАЛНИТЕ КЛАСОВЕ В ТОЧНИТЕ И ИНЖЕНЕРНИТЕ НАУКИ ЩЕ ПОДПОМОГНАТ ИНОВАТИВНОТО ИМ МИСЛЕНЕ?

■ Да, напълно съм съгласен/а. ■ По-скоро съм съгласен/а.
■ По-скоро не съм съгласен/а. ■ Не, не съм съгласен/а.

Фигура 8. Данни от въпрос № 8

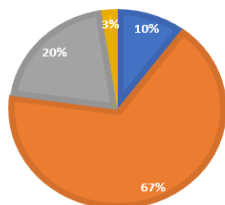
Чрез въпрос № 7 (фиг. 7) се проверява мнението на началните учители относно това дали чрез игрови и забавни дейности децата ще разбират по-лесно простите механизми. Едва 4% от анкетираните по-скоро не са съгласни или изобщо не подкрепят това мнение, което показва **силен консенсус сред учителите в полза на игровия подход** в преподаването на научни концепции. Този резултат ясно демонстрира, че мнозинството от преподавателите осъзнават силата на играта като **естествен начин на учене в начална училищна възраст**. Чрез игра децата не просто възприемат информация – те я преживяват, изпробват и осмислят. Когато простите механизми бъдат въведени чрез игрови предизвикателства, конструиране на модели, експерименти и творчески задачи, **разбирането се задълбочава**, а интересът се поддържа по-дългосрочно. Това съответства и на съвременните педагогически подходи, които поставят акцент върху **обучението чрез преживяване**, както и върху създаването на емоционално позитивна учебна среда. Отговорите на учителите потвърждават, че игрово-базираното преподаване е **ефективен инструмент за изграждане на научна грамотност още от най-ранна възраст**, особено по теми, свързани с механика, движение и конструкции.

Резултатите от въпрос № 8 (фиг. 8) показват, че 52% от анкетираните подкрепят мнението, че задълбочените познания на децата в началните класове в точните и инженерните науки ще подпомогнат иновативното им мислене. Това показва, че малко над половината от учителите вярват, че **поставянето на основите на инженерните и точните науки в ранна възраст има пряка връзка с развитието на критично и иновативно мислене** на учениците. Тези резултати са

значими, тъй като показват нарастващо осъзнаване за важността на **интердисциплинарния подход в образованието**, който интегрира математическите, физическите и инженерните концепции с творческите умения. Изучаването на точни и инженерни науки стимулира **анализаторски умения**, изисква решаване на проблеми и генериране на нови идеи, което е в основата на иновациите. Учениците, които в начална училищна възраст се сблъскват с такива концепции, не само научават как работи светът около тях, но и развиват способността да **мислят извън рамките и да търсят нови решения на проблеми**. Освен това, **задълбочените познания в точните науки могат да подготвят учениците за бъдещи предизвикателства в индустриите на бъдещето**, като роботика, изкуствен интелект и възобновяеми източници на енергия, като по този начин насърчават не само иновациите, но и подготовката за глобални трудови пазари, които ценят техническите умения.

9. ИМАТЕ ЛИ ДОСТАТЪЧНО ПОЗНАНИЯ, ЗА ДА РАЗВИВАТЕ НАУЧНИТЕ КОНЦЕПЦИИ ОТ МЕХАНИКАТА ПРИ ДЕЦАТА?

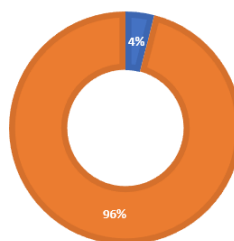
■ Да, напълно съм съгласен/а. ■ По-скоро съм съгласен/а.
■ По-скоро не съм съгласен/а. ■ Не, не съм съгласен/а.

Фигура 9. Данни от въпрос № 9

10. ВИЕ СТЕ:

■ Мъж. ■ Жена.

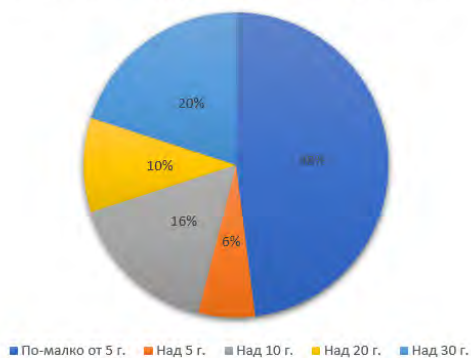
Фигура 10. Данни от въпрос № 10

Резултатите от въпрос № 9 (фиг. 9) показват, че 67% от началните учители се считат за достатъчно подготвени да развиват научните концепции от механиката при децата. Това предполага, че **повечето преподаватели в началното образование разполагат с увереност и необходимите знания**, за да въведат учениците в основите на механиката и да обясняват важни концепции като движение, сили и прости механизми. Тази статистика отразява значителна част от учителите, които имат необходимите **педагогически и научни основи**, за да реализират успешен учебен процес по такива теми. Въпреки това, остава въпросът дали **възможността за развитие на научни концепции в механиката** не се нуждае от допълнителни усилия по отношение на **професионалната квалификация на учителите**. Обучението по механика и технологични науки изисква **по-дълбокото овладяване на научни принципи и методи**, особено когато се използват съвременни подходи като практическите занятия и експериментите. Постигането на висока квалификация на учителите е от съществено значение,

не само за по-добро разбиране на теоретичните концепции, но и за успешното им прилагане в ежедневната образователна практика. Това може да включва **професионални курсове за развитие на научни знания**, специализирани обучения по методика на точните науки, както и активна употреба на нови технологии и иновации в преподаването.

На фиг. 10 е отразено съотношението между анкетираните мъже и жени, като превес сред анкетираните – 96%, имат жените пред само 4% от мъжете.

11. Вашият трудов стаж като учител е:

Фигура 11. Данни от въпрос № 11

Последният въпрос № 11 (фиг. 11) от анкетата е свързан с трудовия стаж на анкетираните. С най-голям процент – 48%, са началните учители, които са със стаж по-малко от 5 г. Това може да показва, че в изследваната група има голям брой новопостъпили учители, които вероятно са по-отворени към нови методи и иновации в образованието, включително прилагането на нови технологии и подходи като част от обучението по технологии и предприемачество. Другите процентни категории са по-малко представени, като 6% от учителите имат стаж между 5 и 10 години, 16% имат стаж над 10 години, а само 10% от анкетираните имат над 20 години трудов стаж. Тези резултати показват, че възрастовото и опитното разпределение на участниците в анкетата е **разнообразно**. Това осигурява **богатство на перспективи** при оценка на иновациите в обучението. Значението на тези данни е в контекста на това, как различните нива на опит могат да влияят върху възприемането на новите методи и стратегии за обучението на учениците, както и върху готовността на учителите да прилагат иновации в класната стая. Учителите с по-малък стаж може да имат по-голяма склонност да експериментират с нови идеи, докато тези с по-дълъг стаж може да разчитат повече на традиционни методи и да се нуждаят от допълнителна подкрепа, за да интегрират нови подходи в преподаването си.

ДИСКУСИЯ

Процесът на анкетиране на началните учители относно развитието на научни концепции при децата в началната училищна възраст разкрива важни изводи относно методите на преподаване и възприятията за тяхната ефективност. Всеки въпрос е посветен на различен аспект от педагогическата практика на началното технологично обучение. В съвкупност всички заедно допринасят към формирането на цялостна картина за състоянието на обучението по технологии, предприемачество и механиката като път за постигане на иновативно мислене. Основни акценти в резултатите са следните.

- **Познавателният интерес към научните концепции**
Въпросите показват, че учителите са наясно с важността на научните концепции за развитието на децата, но интересът към тях е частично развит. Това сочи към необходимостта от по-задълбочено представяне на научните принципи, което ще помогне на учениците не само да усвоят знания, но и да ги прилагат на практика.
- **Ролята на физиката и механиката в преподаването**
Според мнозинството от учителите, физическите концепции и простите механизми могат да стимулират познавателния интерес на учениците към същите тези механизми, като подкрепят разбирането на принципите на движение и сила. Това подчертава необходимостта от интеграция на физика в учебния процес по технологии и предприемачество с акцент върху практическите дейности.
- **Иновативното мислене**
Резултатите показват, че има съгласие сред учителите относно важността на задълбочените познания в точните науки, които подпомагат развитието на иновативно мислене. Това подкрепя най-съвременния и иновативен подход към образованието, в който **STEM** дисциплините (наука, технологии, инженерство и математика) се разглеждат като основа за бъдещото иновационно развитие на учениците.
- **Игровите и забавните, интересните дейности**
Почти всички учители (96%) се съгласяват с идеята, че игровите и забавни дейности могат да помогнат на децата да разбират по-лесно научните концепции. Това доказва, че **играта е важен инструмент в образованието**, който не само повишава интереса на децата, но и улеснява усвояването на сложни научни принципи по начин, който е разбираем и достъпен за тях.

➤ **Квалификацията на началните учители**

67% от учителите заявяват, че по-скоро имат достатъчно знания, за да развият научни концепции при децата, но това не изключва необходимостта от постоянно професионално развитие. За да бъдат на висотата на съвременните изисквания, учителите трябва да получават допълнителни обучения и подкрепа, които да им позволят да интегрират новите научни и педагогически подходи в преподаването.

Въз основа на анализа на анкетата могат да се обобщят следните препоръки към педагогическата практика:

1. Необходимост от интегриране на експериментални и игрови методи

Резултатите ясно показват, че децата разбират по-добре научните концепции, когато те са представени чрез игри, експерименти и много практически дейности. Учителите трябва да разширят използването на такива методи, за да направят ученето по-ангажиращо и занимателно, като същевременно осигуряват ефективно усвояване на знанията. Учебният предмет технологии предприемачество е приоритетен в този аспект.

2. Необходимост от професионално развитие на учителите

Учителите посочват, че имат достатъчно познания в науките, но за да бъде преподаването по-конкурентно и актуално, е необходимо да получават редовни обучения в съвременните научни и педагогически методи. Това ще подобри качеството на преподаването и ще позволи на учениците да получават по-добра подготовка в научните концепции.

3. Интегрирането на научни концепции от физиката в обучението по технологии и предприемачество в начална училищна степен трябва да повишава интереса на децата към моделите, които създават.

Но то също така подпомага осмисленото учене чрез практика и междупредметна свързаност. Това подчертава необходимостта учителите да прилагат интерактивни и игрови подходи, чрез които абстрактните принципи на движение и механизми да бъдат представени по достъпен, разбираем, осъзнат и вдъхновяващ начин.

4. Необходимост от развитие на иновации чрез научен подход

За да се създаде иновационна и научно ориентирана образователна среда, е важно да се насърчава обучението по научни дисциплини като физика по начин, който съчетава теория с практика. Това прави началното технологично обучение. Моделирането и проектирането на модели и работа с механизми в началното технологично обучение ще мотивират децата не само да осъзнават основни физични принципи, но и да се вдъхновяват за бъдещи научни или технологични изследва-

ния. Тези дейности предлагат възможности за практически опит, който стимулира развитието на критично мислене и иновации още в ранна възраст. Чрез проектиране на собствени модели и решаване на практически задачи децата се запознават с основни инженерни принципи. Това подобрява тяхната креативност и технически умения, насърчава желание за научни изследвания и открития в бъдеще. Обучението в тази област създава солидна основа за изграждането на умения, които са важни за бъдещи академични и професионални успехи и предоставя възможности за личностно израстване и самостоятелност на учениците.

5. Акцентиране на практическо приложение на научните концепции

За да бъдат научните концепции по-подходящи за деца в начална училищна възраст, те трябва да бъдат поднесени чрез примери, които се свързват с реалния живот. Това ще помогне на учениците да осъзнаят практическата стойност на знанията и да развият по-голям интерес към научните теми.

Резултатите от анкетното проучване показват, че началните учители в значителна степен осъзнават ролята на научните концепции, особено тези от физиката и механиката във връзка с моделите и простите механизми в тях, за развитието на познавателен интерес и иновативно мислене на децата. Повечето анкетирани приемат, че обучението по технологии и предприемачество предлага подходящ контекст за въвеждане на тези концепции чрез игрови, забавни и практически ориентирани дейности. Игровият подход не се разглежда само като средство за ангажиране, а и като педагогически инструмент, чрез който учениците могат по-добре да осмислят явления като движение, сила, взаимодействие и прости механизми в процеса на изработване на модели. Учителите в повечето случаи се стремят да съчетаят знанието с практика и са склонни да използват иновативни методи, дори когато не винаги се чувстват подготвени в точните и инженерните науки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Началното технологично обучение има потенциал да бъде мощен катализатор за научно и иновационно развитие на децата. За да бъде това възможно, е необходимо последователно педагогическо подпомагане, методическа подкрепа и усъвършенстване на учителската подготовка, особено по отношение на научните концепции и тяхното преподаване чрез умелото използване на игра, обучение, моделиране. Играта, съчетана с обучение по технологии и предприемачество, подготвя децата умело да се превръщат в съзнателни участници в технологичното общество и да се реализират и като потенциални иноватори.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Carey, S. (2000). Science Education As Conceptual Change. *Journal Of Applied Developmental Psychology*, 21:13–19.

Адреси за кореспонденция:

Далия Цветанова Симеонова,
фак. № 2205011567,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, III курс,
e-mail: dsimeonova39@gmail.com

Мадлен Пламенова Петкова,
фак. № 2205010767,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, III курс,
e-mail: madlenpetkova@abv.bg

ДИСЛЕКСИЯТА – ЗНАНИЯ, ОПИТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Дария Д. Коларска
Мария М. Пеловска
Анатоли Як. Якимов

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Начална училищна педагогика и чужд език – II курс

Научен ръководител: гл. ас. д-р Христина Фидосиева

Резюме: Настоящият доклад разглежда дислексията като едно от най-често срещаните специфични обучителни затруднения, които засягат четенето, писането и правописа при ученици в начален и прогимназиален етап. Изследването цели да установи доколко педагогическите специалисти са подготвени да разпознават и подкрепят ученици с дислексия, както и какви методи използват в практиката си.

Ключови думи: дислексия, специфични обучителни трудности, приобщаващо образование, педагогическа подкрепа, мултисензорно обучение, методи на преподаване, ранна диагностика

DYSLEXIA – KNOWLEDGE, EXPERIENCE AND CHALLENGES

Dariya Kolarska
Mariya Pelovska
Anatoli Yakimov

second-year students in the Primary School Education
and Foreign Language Program,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Senior Lecturer Hristina Fidosieva, PhD

Abstract: This report examines dyslexia as one of the most common specific learning difficulties, affecting reading, writing, and spelling skills among primary and lower secondary school students. The study aims to determine the extent to which educational professionals are prepared to identify and support students with dyslexia, as well as the methods they apply in their practice.

Keywords: dyslexia; specific learning difficulties; inclusive education; educational support; multisensory learning; teaching methods; early diagnosis.

ВЪВЕДЕНИЕ

Дислексията е специфично нарушение на способността за учене, което най-често засяга четенето, писането и правописа, въпреки наличието на нормална интелигентност и подходящи образователни условия. Това състояние не е свързано с липса на мотивация или слаби умствени способности, а по-скоро с различен начин на обработка на езиковата информация в мозъка. Дислексията може да се прояви още в ранна училищна възраст и често създава сериозни затруднения в академичното развитие и самочувствието на децата. Разбирането на причините, симптомите и начините за подкрепа на хора с дислексия е ключово за създаването на по-приобщаваща и ефективна образователна среда.

ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

Въпреки нарастващото внимание към приобщаващото образование, дислексията остава недостатъчно разпозната и често negliжирана в българската образователна система. Много учители не разполагат с необходимите знания и умения, за да идентифицират ранните признаци на дислексия и да приложат ефективни стратегии за подкрепа. Липсата на систематично обучение по темата, ограничен достъп до ресурси и отсъствието на специализирани специалисти в училищата допълнително затрудняват процеса на обучение на децата с това специфично обучително затруднение.

Тези фактори водят до ниска самооценка, изоставане в учебния процес и социална изолация на учениците с дислексия. Съществува реална нужда от проучване на познанията, опита и практиките на педагогическите специалисти, както и от формулиране на препоръки за подобряване на приобщаването на учениците със специфични образователни потребности.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Изследването на дислексията в педагогически контекст изисква прилагане на емпиричен подход, който да позволи обективно наблюдение и анализ на затрудненията, които изпитват учениците с това специфично нарушение на ученето. Методологията на изследването се основава на систематично събиране и интерпретиране на данни с цел по-добро разбиране на проявите на дислексия, както и на ефективността на педагогическите подходи за нейното преодоляване.

Целта на емпиричното изследване е да се установи как дислексията влияе върху учебния процес и кои методи за подкрепа са най-резултатни. Основната хипотеза може да бъде, че прилагането на специализирани педагогически стратегии подобрява четивната способност и увереността на учениците с дислексия.

Методиката включва комбинация от качествени и количествени методи. Използваните изследователски инструменти могат да бъдат:

- Наблюдение – системно проследяване на поведението и напредъка на ученици с дислексия в учебна среда.

- Анкетирание и интервюиране – с учители, родители и самите ученици, за да се събере информация за трудностите, преживяванията и ефективните практики.

- Диагностични тестове – за оценка на езиковите и четивните умения.

- Педагогически експеримент – прилагане на конкретни интервенции (напр. мултисензорно обучение, фонологични упражнения) и измерване на ефекта им върху учениците.

Събраните данни се обработват статистически и се анализират, за да се направят изводи относно ефективността на педагогическите практики и нуждата от допълнителна подкрепа за ученици с дислексия. Получените резултати могат да служат като основа за подобряване на образователната среда и насърчаване на приобщаващото образование.

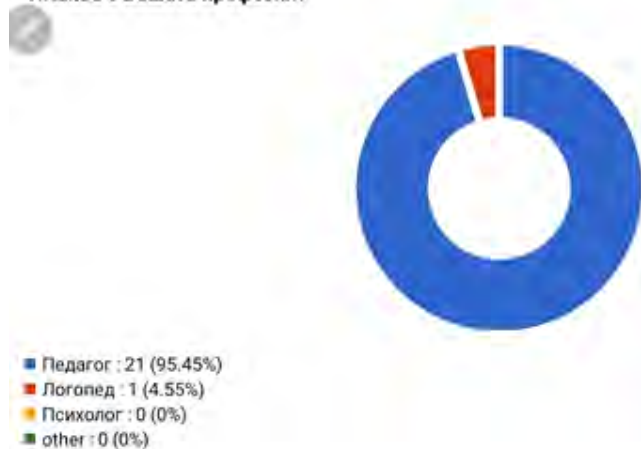
РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Анализ на анкетните данни.

1. Професия на анкетиранияте:

Преобладаващият брой участници са педагози (95.45%), като само един участник е логопед. Това показва, че изследването е насочено основно към учители, които са в директен контакт с деца в образователна среда.

1. Каква е Вашата професия?

2. Възраст:

Най-много участници са на възраст над 40 години (31.82%), следвани от групата 18–25 години (27.27%). Това показва разнообразие в опита

и гледните точки – както на млади специалисти, така и на утвърдени педагози.

2. На колко години сте?

3. Населено място на институцията:

Най-много респонденти работят в общински градове (50%) и областни градове (45.45%), което означава, че данните отразяват най-вече гледната точка на градската образователна система.

3. В какво населено място е Вашата образователна институция?

4. Педагогически опит:

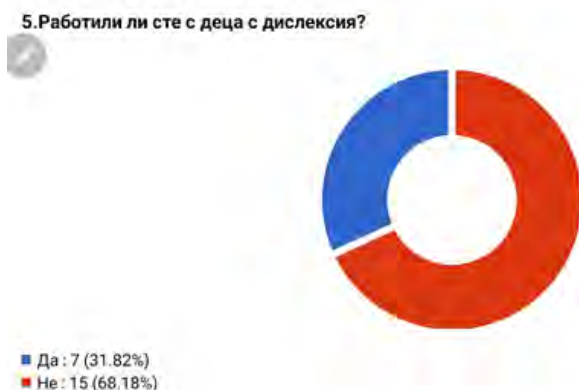
Най-голям дял имат участници с над 10 години опит (36.36%), което е положително за достоверността на изследването, тъй като включва мнението на опитни професионалисти.

4. Колко години опит имате в работата с деца?

5. Опит с деца с дислексия:

68.18% от анкетираните не са работили с деца с дислексия, което показва, че темата е слабо застъпена в практиката или че има дефицит в диагностицирането и насочването на такива ученици.

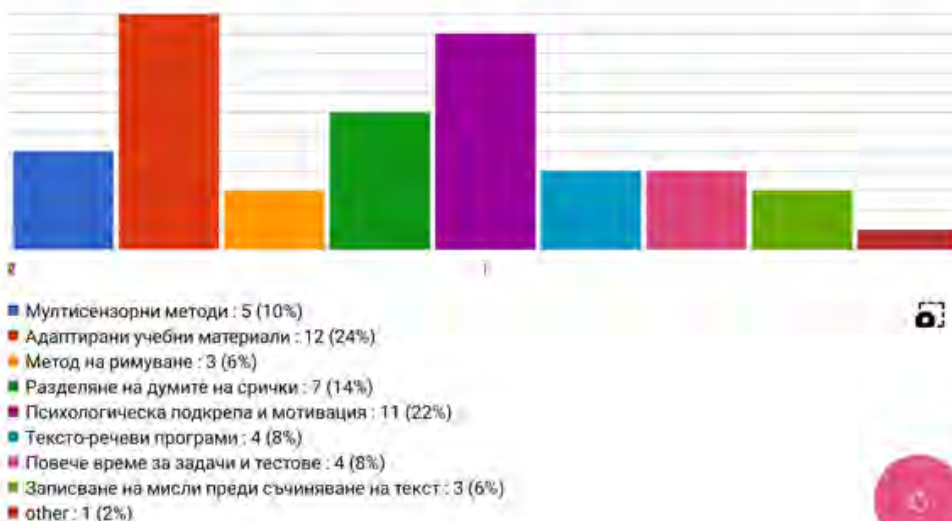
6. Използвани методи за подпомагане:

Най-често препоръчвани са:

- Адаптирани учебни материали (24%);
- Психологическа подкрепа и мотивация (22%);
- Разделяне на думите на срички (14%);
- Мултисензорни методи (10%);

Това показва разнообразие в подходите, но също и нужда от по-структурирана методология и обучение по темата.

6. Какви методи използвате или препоръчвате за подпомагане на ученици с дислексия?

7. Достъп до ресурси и обучения:

40.91% заявяват, че нямат достъп до подходящи ресурси, а само 4.55% редовно посещават обучения. Това е сериозен индикатор за липса на системна подкрепа от страна на институциите.

7. Имате ли достъп до ресурси и обучения за работа с деца с дислексия?

- Да, редовно посещавам обучения. : 1 (4.55%)
- Да, но рядко намирам подходящи материали. : 8 (36.36%)
- Не, липсват такива възможности. : 9 (40.91%)
- : 4 (18.18%)

8. Подкрепа от образователната система:

Само 4.55% смятат, че системата предоставя достатъчна подкрепа, а 59.09% – отчасти. Това потвърждава нуждата от реформа и специализирана политика по темата.

8. Смятате ли, че образователната система в България предоставя достатъчно подкрепа за деца с дислексия?

- Да : 1 (4.55%)
- Отчасти : 13 (59.09%)
- Не : 6 (27.27%)
- : 2 (9.09%)

9. Какви промени според Вас биха помогнали за по-добра подкрепа на учениците с дислексия?

Въпрос № 9 от анкетната карта е насочен към извеждане на промените, които според анкетиранията лица биха помогнали за по-добрата подкрепа на учениците с дислексия. Този въпрос е отворен и позволява свободно изразяване на мненията. Анализът на получените резултати очертава следните ключови направления за подобрене:

1. Повишена осведоменост и разбиране към учениците с дислексия

Изразена е необходимост от по-голямо внимание, емпатия и търпение от страна на учителите и съучениците, с цел създаване на по-приемаща и подкрепяща училищна среда.

2. Индивидуален подход към обучението

Подчертава се значението на адаптирани образователни стратегии, включващи:

- Удължено време за изпълнение на задачи;
- Използване на разнообразни формати за представяне на учебно съдържание;
- Включване на специализирани образователни приложения и ресурси;
- Осигуряване на психологическа подкрепа.

3. Въвеждане на специализирани преподаватели

Според някои мнения е необходимо учениците с дислексия да бъдат подпомагани от квалифицирани специалисти, тъй като в рамките на стандартния учебен процес е трудно да се обърне индивидуално внимание на техните специфични потребности.

4. Технологична подкрепа

Предложено е използването на текстови програми и други цифрови решения, които могат да облекчат обучението на ученици с дислексия и да повишат тяхната ангажираност.

5. Повече обучения за учители

Множество отговори акцентират върху нуждата от:

- Повече ресурси и практически обучения за работа с ученици с дислексия;
- Повишаване на професионалната подготовка на педагогическите кадри в тази насока.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Резултатите от проведеното анкетно проучване ясно показват, че въпреки наличието на ангажирани и опитни педагози, познанията и практическите умения за работа с деца с дислексия остават ограничени. Голям процент от участниците споделят, че не са работили с ученици с подобен тип обучителни затруднения, което предполага не само дефицит в обучението на преподавателите, но и слаба диагностика и насочване в образователната система. Тези данни повдигат въпроса за необходимостта от системна реформа в подхода към специфичните обучителни трудности и по-специално към дислексията.

Видимо е, че повечето преподаватели разчитат на интуитивен подход, без наличие на ясно структурирани методики и специализирана подготовка. Ограниченият достъп до ресурси, както и липсата на регулярни обучения по темата, допълнително възпрепятстват процеса на приобщаване на ученици с дислексия. Отговорите на участниците разкриват потребност от насърчаване на използването на адаптирани учебни материали, мултисензорни методи и технологии в образованието, както и от наличие на квалифицирани специалисти – логопеди, ресурсни учители и психолози – в училищна среда.

В заключение може да се обобщи, че за да се гарантира качествено, приобщаващо и справедливо образование за всички ученици, е необходимо:

- Повишаване на осведомеността за дислексията сред учителите и родителите;
- Създаване на национални програми за обучение и сертифициране на педагогически кадри по темата;
- Осигуряване на системна подкрепа чрез специализирани ресурси и специалисти;
- Насърчаване на използването на съвременни технологии и мултисензорни подходи в преподаването.

Само чрез целенасочени усилия и сътрудничество между образователните институции, специалистите и семействата може да се създаде среда, в която всяко дете – независимо от трудностите си – получава шанс за успех и развитие според своя потенциал.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Георгиева, С. (2012). *Специфични обучителни трудности и приобщаващо образование.* София: УИ „Св. Климент Охридски“. // **Georgieva, S. (2012).** *Spetsifichni obuchitelni trudnosti i priobshtavashto obrazovanie.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Петрова, Й. (2010). *Дислексия и езиково развитие при децата.* София: Издателство „Педагог 6“. // **Petrova, Y. (2010).** *Disleksiya i ezikovo razvitie pri detsata.* Sofia: Izdatelstvo „Pedagog 6“.

Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches (4th ed.)*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Miles, T. R., & Miles, E. (2004). *Dyslexia and Mathematics (2nd ed.)*. London: RoutledgeFalmer.

Reid, G. (2016). *Dyslexia: A Practitioner's Handbook (5th ed.)*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Адрес за кореспонденция:
Дария Димитрова Коларска,
фак. № 2305010633,
Начална училищна педагогика
и чужд език, II курс,
e-mail: kolarskadariya@gmail.com

Мария Милкова Пеловска,
фак. № 2305010670,
Начална училищна педагогика
и чужд език, II курс,
e-mail: pelovskamariya@gmail.com

Анатоли Якимов Якимов,
Начална училищна педагогика
и чужд език, II курс,
фак. № 2105010763,
e-mail: S2105010763@sd.uni-vt.bg

РАЗВИТИЕ НА БЪРЗИНА И ЛОВКОСТ ПРИ 10-ГОДИШНИ УЧЕНИЦИ ЧРЕЗ СРЕДСТВАТА НА БАСКЕТБОЛА

Детелина Д. Лилова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Педагогика на обучението по физическо възпитание, IV курс

Научен ръководител: доц. д-р Мирослава Петкова

Резюме: В настоящия доклад се представя изследване, посветено на развитието на бързина и ловкост при 10-годишни ученици чрез прилагането на игрови упражнения и методически подходи, заимствани от баскетбола. Основната цел е да се оцени ефективността на баскетбола като средство за подобряване на двигателните способности на ученици в начална училищна възраст. Изследването се базира на теоретичен анализ на същността и значението на бързината и ловкостта като физически качества, както и на ролята на баскетбола в учебно-възпитателния процес. В практическата част на изследването е проведен експеримент с деца от начална степен. Чрез предварително и последващо тестване се установяват значителни подобрения в резултатите на учениците, които са участвали в системни занимания с баскетболна насоченост. Анализът на данните показва, че прилагането на подходящи упражнения, включващи елементи на игра, скорост и координация, води до положителна динамика в развитието на изследваните качества. Въз основа на получените резултати са направени конкретни изводи и препоръки за приложение на баскетболните упражнения в часовете по физическо възпитание. Резултатите потвърждават хипотезата, че спортът и по-конкретно баскетболът могат да бъдат ефективно средство за развитие на важни двигателни умения при деца в училищна възраст.

Ключови думи: бързина, ловкост, баскетбол, физическо възпитание, 10-годишни ученици, двигателни качества, игрови методи, училищна възраст

DEVELOPMENT OF SPEED AND AGILITY IN 10-YEAR-OLD STUDENTS THROUGH BASKETBALL-BASED ACTIVITIES

Detelina Lilova

fourth-year student of Pedagogy of Physical Education,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Miroslava Petkova, PhD

Abstract: This report presents a study focused on the development of speed and agility in 10-year-old students through the application of game-based exercises and methodological approaches derived from basketball. The main objective is to evaluate the effective-

ness of basketball as a means of improving motor abilities in primary school students. The research is based on a theoretical analysis of the nature and importance of speed and agility as physical qualities, as well as the role of basketball in the educational process. The practical part of the study involved an experiment with primary school children, divided into an experimental and a control group. Through pre- and post-testing, significant improvements were observed in the results of the students who participated in structured basketball-focused activities. The data analysis shows that the implementation of appropriate exercises, incorporating elements of play, speed, and coordination leads to a positive progression in the development of the targeted motor skills. Based on the results obtained, specific conclusions and recommendations are made for the integration of basketball exercises in physical education classes. The findings support the hypothesis that sport, particularly basketball, can be an effective tool for enhancing essential motor abilities in school-aged children.

Keywords: *speed; agility; basketball; physical education; 10-year-old students; motor skills; game-based methods; school age.*

Развитието на двигателните качества при децата в начална училищна възраст е основен приоритет на съвременното физическо възпитание. Сред тези качества, бързината и ловкостта играят ключова роля както за физическото, така и за психо-социалното развитие на учениците (Душков и Пулова, 1999). В условията на ограничена двигателна активност при съвременните деца е особено важно да се прилагат ефективни методики, които не само да развиват физическите им способности, но и да поддържат интереса им към спорта. В този контекст баскетболът се явява не само популярна спортна игра, но и мощно средство за комплексно двигателно развитие. Настоящият доклад представя изследване върху ефективността на упражнения, заимствани от баскетбола, при развитието на бързина и ловкост при 10-годишни ученици (Горган, Оанцеа, Чокан, 2024).

Теоретичната рамка на настоящото изследване се основава на утвърдени научни възгледи относно същността на бързината и ловкостта като основни физически качества. Бързината се дефинира като способността на индивида да реагира и да извършва движения в минимално време, включително реакции на зрителни и слухови дразнителни. Ловкостта от своя страна е способността за бързо и ефективно преустройство на движенията в условия на променяща се среда. И двете качества са тясно свързани с нервно-мускулната координация, честотата на движенията, пространствената ориентация и адаптацията към игрови ситуации (Попова, 1990; Дашева, 2015).

Баскетболът, като динамична спортна игра, предлага разнообразие от упражнения, които изискват и развиват именно тези способности. Дрибълът, подаванията, стрелбата към кош, промените в посоката и темпото на движение – всички те ангажират скоростта на реак-

цията и координацията, като същевременно развиват устойчивостта, гъвкавостта и концентрацията. Това прави баскетбола особено подходящ за включване в учебно-възпитателния процес на ученици в начална степен (Калоянова и др., 2019; Попов, 1979).

Изследването е проведено в начално училище с ученици на възраст 10 години. Общият брой участници е 22. В продължение на шест седмици се прилагат специално разработени упражнения, базирани на баскетболната игра. Учениците продължават да се обучават по стандартната учебна програма по физическо възпитание без допълнителни упражнения (Дашева, 2015).

Упражненията, включени в програмата, са подбрани с цел стимулиране на двигателната активност, включваща скорост, координация и реакция. Включени са елементи като спринтове, дриблиране между конуси, реакция на сигнал, Т-образно бягане, както и различни плиометрични упражнения. Всеки учебен час е структуриран така, че да включва разгриване, основна част с упражнения и игрова част.

Преди началото на програмата и след нейното приключване, с двете групи са проведени тестове за измерване на бързина (30 m спринт, 50 m спринт, Мини совалка) и ловкост („Т“ тест, „Звезда“, „3те конуса“). Получените резултати показват отчетливо подобрене в експерименталната група. Средното време за спринт е намаляло с 0.8 секунди, а резултатите при зигзагообразното бягане показват подобрене с над 15% спрямо първоначалните стойности.

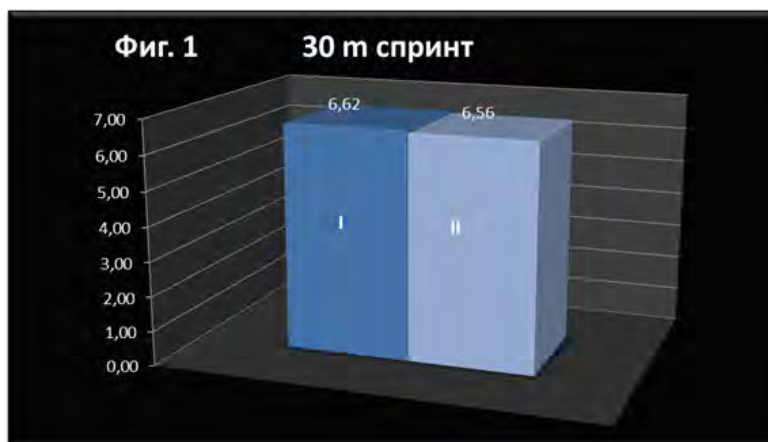
Изследваните лица показват известно подобрене, но в значително по-малка степен. Сравнителният анализ между първо и второ тестване потвърждава, че упражненията, заимствани от баскетбола, са ефективни за развитие на бързина и ловкост при ученици в тази възраст.

Таблица 1. Статистически данни от първото изследване на показателите за бързина

Тест	Изследване	<u>MIN</u>	<u>MAX</u>	<u>X</u>	<u>R</u>	<u>S</u>	<u>V</u>
30 m спринт	I	5,51	8,56	6,62	3,05	0,74	11,13
50 mспринт	I	8,9	15,9	10,4	7	1,46	14,04
Мини совалка	I	17,2	22,1	18,85	4,9	1,13	6,01

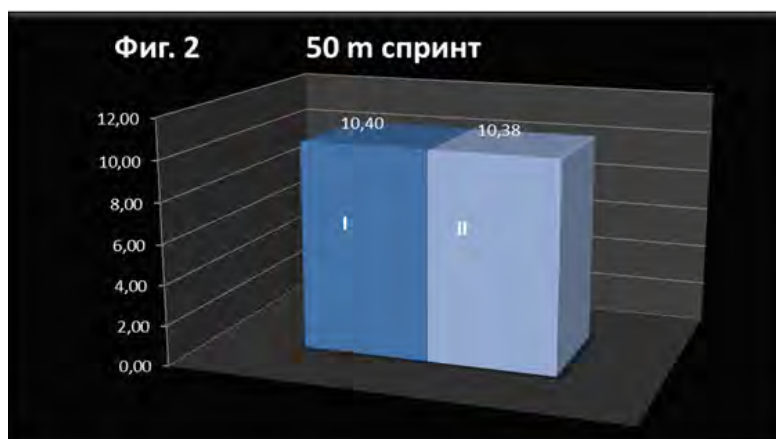
Таблица 2. Статистически данни от второто изследване на показателите за бързина

Тест	Изследване	MIN	MAX	X	R	S
30 m спринт	II	5,57	8,26	6,56	2,69	0,64
50 m спринт	II	9,21	15,52	10,38	6,31	1,29
Мини совалка	II	17,2	22,5	18,59	5,3	1,23

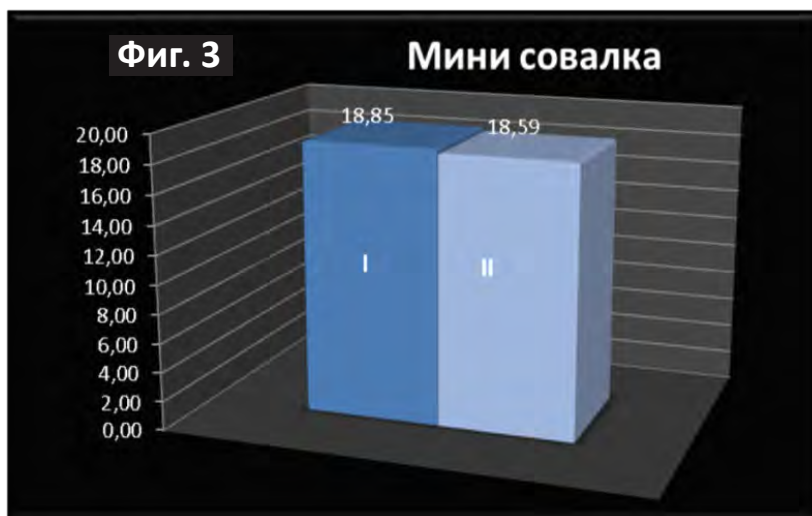
Фиг. 1. Тест „30 m спринт“

При теста „30 m спринт“, който носи информация за бързината на изследваните ученици е със средноаритметична стойност по време на първото изследване $X_1=6,62$ s, а при второто изследване $X_2=6,56$ s, с подобрене на резултата $d= -0,06$ s. Стойностите на коефициента на вариация V се движат между 11,13% при първото изследване, а при второто 9,75%, следователно извадката е еднородна по отношение на бързината.

Фиг. 2. Тест „50 m спринт“

При показателя „50 m спринт“, който отново дава информация за бързината на изследваната съвкупност е със средноаритметична стойност от първо изследване $X_1=10,40$ s, а от второ изследване $X_2=10,38$ s, с повишаване на резултата $d=-0,02$ s. Коефициента на вариация V се движи от 14,04% при първо изследване, а при второ 12,46%, което показва, че извадката е приемливо хомогенна по отношение на този признак информиращ за бързината.

Фиг. 3. Мини совалка

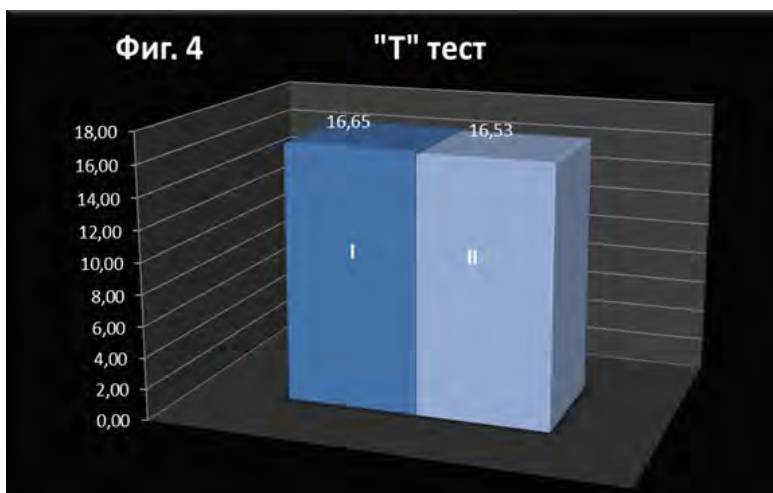
Признакът „Мини совалка“, който ни осведомява отново за първото физическо качество на изследваните ученици, показва средноаритметична стойност от първо изследване $X_1=18,85$ s, а от второ изследване $X_2=18,59$ s, с прираст $d=-0,26$ s. Стойностите на вариация V , варират от 6,01% при първото изследване, а от второто 6,59%, следователно съвкупността е еднородна по отношение на този показател.

Таблица 3. Статистически данни от първото изследване на показателите за ловкост

Тест	Изследване	MIN	MAX	X	R	S
"Т"-тест	I	14,1	20,1	16,65	6	1,49
"Звезда"-тест	I	16	24	19,21	8	1,73
Тест "Зте конуса"	I	8	10,5	8,8	2,5	0,6

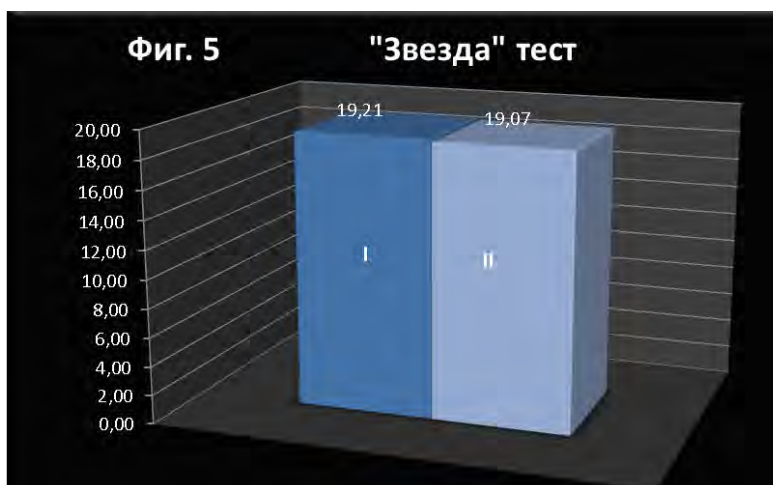
Таблица 4. Статистически данни от второто изследване на показателите за ловкост

Тест	Изследване	MIN	MAX	X	R	S
"Т"-тест	II	14,1	20	16,53	5,9	1,47
"Звезда"-тест	II	15,9	23,9	19,07	8	1,72
Тест "3те конуса"	II	7,6	10	8,25	2,4	0,52

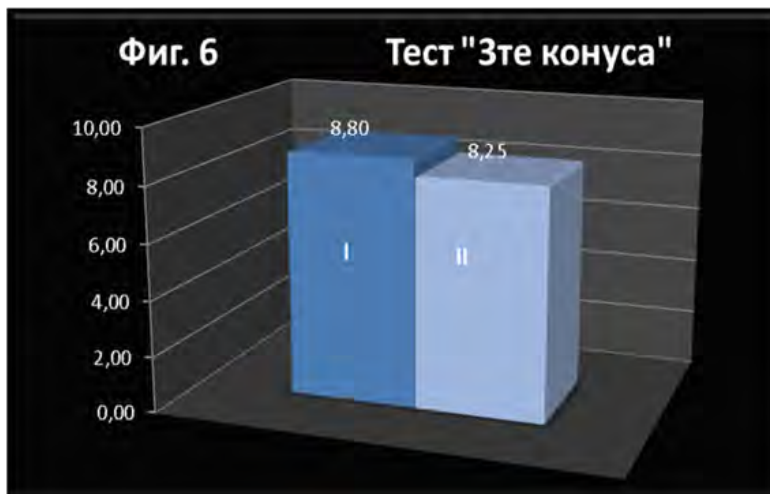
Фиг. 4. Тест „Т тест“

Показателят „Т“ тест, който ни осведомява за ловкостта на изследваната група е със средноаритметична стойност от първо изследване $X_1=16,65$ s, а от второ изследване $X_2=16,53$ s, с подобрение $d=-0,12$ s. Вариативността на извадката показва еднородност по отношение на този признак между 8,93% и 8,89%.

Фиг. 5. Тест „Звезда“

Следващият тест за ловкост „Звезда“, при експерименталната извадка е със средноаритметична стойност от първо изследване $X_1=19,21$ s, а от второ изследване $X_2=19,07$ s, с прираст от $d=-0,14$ s. Коефициентите на вариация V са в рамките от 9,02% при първото изследване, и от 9,04% при второ изследване, което показва хомогенност на съвкупността.

Фиг. 6. Тест „3^{ме} конуса“

Тестът „Зте конуса“, който ни осведомява отново за ловкостта на изследваните ученици, е със средноаритметична стойност от първо изследване $X_1=8,80$ s, а от второ изследване $X_2=8,25$ s, с подобрение от $d=-0,55$ s. Получените стойности за коефициента на вариация V , варират от 6,79% до 6,34%, което показва абсолютна хомогенност по отношение на този признак.

Изследването показва, че прилагането на игрови упражнения, базирани на баскетболната игра, води до съществено подобрение в бързината и ловкостта при ученици в начална училищна възраст. Учениците от експерименталната група показват значително по-добри резултати в сравнение с контролната група, както по отношение на бързина, така и по отношение на координация и ориентация. Освен физическото развитие, занятията оказват положително влияние и върху социалните умения на учениците – работа в екип, отговорност, дисциплина и стремеж към постижения.

Препоръчва се включването на баскетболни упражнения и игрови подходи в учебния процес по физическо възпитание и спорт, с оглед на тяхната висока ефективност и възпитателна стойност. Баскетболът не само развива физически качества, но и изгражда положителна спортна култура и интерес към активен начин на живот (Попова и Христова, 1990; Дашева, 2015).

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Бинбелов К. (2019). Женски баскетбол в „Славия“ (София) – поява и утвърждаване. *Списание на Национална спортна академия „Васил Левски“*, София, с. 172-181. // **Binbelov, K. (2019).** *Zhenski basketbol v „Slaviya“ (Sofia) – pojavata I utvarzhdavane.* Journal of the National Sports Academy „Vasil Levski“, Sofia, 172 – 181.

Борукова М. (2019). Женски баскетбол – поява и развитие. *Списание на Национална спортна академия „Васил Левски“*, София, с. 137-148. // **Borukova, M. (2019).** *Zhenski basketbol – pojavata I razvitie* Journal of the National Sports Academy „Vasil Levski“, Sofia, 137 – 148 pp.

Горган К., Оанцеа Б., Чокан К. (2024). Using Basketball Game as an Educational Instrument for Children’s Motor Qualities. Development. *Румънско списание за многоаспектно образование*, том 16, бр. 2, с. 376–394. // **Gorgan, C., Oancea, B., Ciocan, C. (2024).** Using Basketball Game as an Educational Instrument for Children’s Motor Qualities. Development, *Romanian Review of Multidimensional Education*, 2, 376 – 394 pp.

Грозданов Й. (2010). *Физическо възпитание и спорт за деца и младежи.* Изд. „Сиела“, с. 272. // **Grozdanov, Y. (2010).** *Physical Education and Sport for Children and Youth.* Ciela Publishing, Sofia

Дашева Д. (2015). *Ръководство по теория на професиите в спортните училища (първа част).* София, с. 364. // **Dasheva, D. (2015).** *Guide to the Theory of Professions in Sports Schools (Part One),* Sofia

Душков В. и Пулова Ю. (1999). *Структура и функции на човешкия организъм – част 1.* Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, с. 296. // **Dushkov, V., & Pulova, Y. (1999).** *Structure and Functions of the Human Organism – Part 1.* University Press “St. Cyril and St. Methodius”, Veliko Tarnovo

Калоянова М., Аспарухов Я., Томов Г. (2019). 100 години баскетбол в България. *Списание на Национална спортна академия „Васил Левски“*, София, с. 284-288. // **Kaloyanova, M., Asparukhov, Y., Tomov, G. (2019).** 100 godini basketbol v Balgariya. *Journal of the National Sports Academy „Vasil Levski“*, Sofia, 284 – 288.

Попов И., Христова Е., Буюклиев П. (1979). *Теория и методика на физическото възпитание.* УИ „Св. Климент Охридски“, София, с. 335. // **Popov, I., Hristova, E., Buyukliev, P. (1979).** *Theory and Methodology of Physical Education.* University Press “St. Kliment Ohridski”, Sofia, 335 p.

Христова Е., Попова Е. (1990). *Теория и методика на физическото възпитание.* Народна Просвета, София, с. 261. // **Hristova, E., Popova, E. (1990).** *Theory and Methodology of Physical Education.* Narodna Prosveta Publishing, Sofia, 261 p.

Адрес за кореспонденция:
Детелина Детелинова Лилова
фак № 2105011019,
Педагогика на обучението
по физическо възпитание, IV курс,
e-mail: detelina1014@gmail.com

МУЗИКАТА – ПЪТ КЪМ ПРОМЯНА НА ЛИЧНОСТТА

Димитринка Д. Димитрова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Филиал – Враца, Предучилищна и начална училищна
педагогика, II курс

Научен ръководител: доц. д-р Петя Марчева-Йошовска

Резюме: Настоящото есе разглежда значението на звука и музиката в човешкия живот – от първия плач на новороденото до израстването на зрелия човек, който се обръща към музиката като израз на емоции, средство за общуване и духовна подкрепа. Акцента е върху ролята на звуците и речта в ранното детско развитие, като се набляга на това, че мелодията е важен фактор в изграждането на личността, особено в семейната и образователната среда. Музиката обогатява вътрешния свят, подпомага социализацията, развива емоционалната интелигентност и служи като терапевтично средство.

Ключови думи: музика, личност, психофизическо развитие, саморегулативно здравно поведение, възпитание, емоции, хармонични отношения, деца, образование

MUSIC – A PATH TO PERSONALITY TRANSFORMATION

Dimitrinka Dimitrova

second-year student of Pre-school and Primary School Pedagogy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo–
Vratsa Branch,

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Petya Marcheva-Yoshovska, PhD

Abstract: This essay explores the significance of sound and music in human life – from the first cry of a newborn to the maturity of an adult who turns to music as a means of emotional expression, communication, and spiritual support. The focus is on the roles of sound and speech in early childhood development, emphasizing that melody is a key factor in shaping personality, particularly within the family and educational environments.

Music enriches the inner world, supports socialization, enhances emotional intelligence and serves as a therapeutic tool.

Keywords: music; personality; psychophysical development; self-regulative health behavior; upbringing; emotions; harmonious relationships; children; education.

Още с появата ни на този свят и поемането на първата глътка въздух, ние заявяваме нашето присъствие чрез звука на първия плач. Това е вътрешен импулс и е първият явен знак, чрез който се гради моста към общуването с околните.

Всичко, което ни заобикаля издава характерен звук при определени условия и ни влияе непрекъснато. Почукването на дъжда по прозорците, шепота на вятъра, който раздвижва листата и дърветата, грохота на гръмотевиците по време на буря, ромоленето на течащата река, пликването на движещите се вълни в морето, песента на чуруликащите птици, преминаващите автомобили, глъчката на града – всеки от тези звуци е част от симфонията на ежедневието ни. Някои от тях могат да ни успокоят, да допринесат за доброто ни настроение, други могат да ни напрегнат или натъжат.

В целия този звуков пейзаж мелодията заема специално място, защото тя е изкуството което не само ни отразява, но и оформя вътрешния ни свят.

Плодът в утробата на майката чува звуците отвън и нейния глас чрез вибрациите, които се създават в тялото ѝ. При появата на бял свят малкото дете запечатва в своето съзнание гласовете на майката и бащата, които не просто звучат, а предизвикват определени процеси, които протичат у неговия организъм. Гласовете на родителите могат да успокояват, да ускорят развитието на езика и слуховата памет, дават усещане за сигурност и стимул, създават емоционална стабилност и привързаност.

Чрез ритъма, темпото, интонацията на гласа, паузите по време на говорене и повторенията се развива комуникацията при детето и се насърчава имитацията на това, което то чува.

Силата на думите е изключително въздействаща в общуването с подрастващите. Всяка дума е средство за предаване на информация и има своя енергия. Словото помага за изграждането на възприятието ни за света. Родителите могат да изградят силна връзка с децата си още от ранна възраст, като спазват традицията да им пеят песнички и да ги приспиват вечер, преди лягане. Пълноценното общуване в семейството и насърчаването от страна на родителите и роднините играе важна роля в развитието на детето и неговото себеусещане. Според Т. Вълва „в архаичните представи на човечеството словото е неразривно свързано с магията и всемогъщството... въпросите за силата на езика, словото, което не само съобщава, а предава чувства, за силата на словото да сътвори света, за възможностите му да пресъздава и съхранява историческата памет, се включват непосредствено в триадата език – култура – езикова личност.“ (Вълва 2025: 110-113).

Подрастващите се възпитават попивайки личният пример и имат нужда от пълноценно време и внимание с близките си, за да може да преминават плавно през процеса на израстване с времето.

В семейна среда слушането на българска народна музика и друго българско музикално творчество по време на празници укрепва нашата идентичност и запазва българския корен. Народната музика има силата да накара кожата ни да настръхва. Тя ни обединява като нация, предава на поколенията легендите и историите от нашето историческо минало и ги поддържа живи. Българското слово е богато и мелодично.

Звукът присъства през целия ни живот и много често се превръщат в конкретно емоционално преживяване. По този начин започва пътуването във времето, в което музикалната вибрация се превръща в чувство, а ритъмът е моста, който свързва хората.

Мелодията има способността да трансформира човешката личност. Помага при разрешаването на конфликти, особено в образователна среда.

Възпитателите и учителите могат да използват музиката като средство за общуване, обучение и възпитание. Тя е основен елемент от заниманията – песни, танци, музикални приказки и игри. Чрез нея се създава положителна атмосфера, децата са по-активни и ангажирани.

В детската градина музиката е неразделна част от обучението. Чрез изпълнението на песни, децата учат думи, ритъм, танци, придобиват и социални умения. Взаимодействието между малките деца и мелодията е много силно, защото тя подпомага концентрацията, развива въображението и паметта. Физическите реакции включват желание за движение, танц и игра. Чрез мелодичните звуци се стимулират когнитивните и емоционално-волевите процеси.

Необходимо е всеки учител да е запознат със спецификата на психофизическото развитие на възпитаниците си, защото то е свързано със саморегулативното здравно поведение, като в резултат взаимоотношението „развитие – здраве“ придобива необходимата стабилност, а това е предпоставка за един нормален живот, в който детето да развива себе си с времето, като осъзната и пълноценна личност.

В практиката си педагога може да използва подходящи занимателни и интересни за възпитаниците методи, които да обогатят техните знания и умения, стимулирайки незабелязано психофизическото здраве и тяхното саморегулативно здравно поведение.

Музиката може да се използва като стратегия за това изграждане и насърчаване на саморегулацията. Например песента „Хей, ръчички, хей ги две“ учи възпитаниците на хигиена, песента „Моля, извини, благодаря ти“ ги учи на възшебните думички, „Светът е хубав, светът е чудесен“ показва на децата как да се справят с предизвикателства, а музикалната творба „Радвам се да те видя“ ги учи на това как културно

да общуват с другарчетата си. Има богато разнообразие от възпитателни песни, които учат подрастващите.

В днешно време се набляга повече на емоционалната интелигентност, която помага много в хармоничното общуване помежду ни. За щастие има много музикални творби, които са насочени към емоциите, към това децата да ги разбират, да ги разпознават и да преминават здравословно през тях.

Понякога учителите си служат с кодови думи означаващи команди, които могат да се използват чрез изпяване, за да се постигне конкретно действие, което те изискват от възпитаниците.

В училище музиката се използва като средство за креативност, културно възпитание и емоционално изразяване. Учителите, които използват песни или музикални игри, могат по-лесно да организират средата, да въведат дисциплина, да създадат чувство за значимост на всяко дете и да намалят агресията в поведението на възпитаниците.

Музиката помага за преодоляване на социалните бариери и стимулира груповата комуникация. Тя е много ценна в интеркултурна среда, където чрез нея се изгражда уважение към различните култури.

В съвместната музикална дейност децата се учат да се изслушват и да бъдат толерантни. Така се превръща в средство за социализация и за създаване на позитивна учебна среда.

В семейната среда, съвместното слушане на музика съдейства за укрепване на връзките между членовете, като създава споделени спомени и улеснява общуването.

В различните институции и работни среди, музиката се използва като терапевтично средство за подобряване на поведението, за подобряване на здравословното състояние, за емоционалното и психическото благополучие на хората.

Дори в спорните събития се наблюдава потребността от музика – феновете на футбола например пеят с пълно гърло химна на любимия си отбор по време на мачовете, за да го подкрепят.

В различните религиозни общности музиката играе ролята на обединяващ символ.

Тя е създател на колективния дух.

Различните мелодии могат да ускорят или забавят пулса, да регулират дишането, да понижат или повишат кръвното налягане. Те дават възможността на всеки организъм да се справи със стреса, депресията и тревожността.

На психическо ниво музиката може да активира мозъчни центрове, които са свързани с паметта, удоволствието и емоциите.

Тя е като машина на времето, защото с нейна помощ за много кратко време ние можем да се пренесем в конкретен минал момент, да

усетим конкретни емоции, които се отнасят за същия този момент и да ни накара да преживеем това събитие отново.

Сигурна съм, че всеки от нас има песни, които карат кожата ни да настръхне. Това е светкавична телесна реакция, която доказва колко бързо и ефективно е въздействието на магията, наречена музика.

За деца и възрастни с трудности в поведението, тя може да бъде терапевтичен канал за изразяване. За талантливите хора – път към самоусъвършенстване, а за всички останали – източник на вдъхновение. Нейната сила е безгранична, защото си взаимодейства със силата на думите.

Когато човек се почувства неразбран или самотен, той спокойно може да се обърне към нея и да усети нейната подкрепа, защото тя винаги е до нас.

Тя е наш спътник, утеха, подкрепа, вдъхновение и сила. Тя ни напомня, че някой някъде се е чувствал по същия начин и е облякъл това усещане в песен.

Музиката обогатява вътрешния свят на човека и го променя, защото въздейства на ценностите, светоусещането и личната мотивация. Чрез нея хората откриват нови страни в себе си, развиват чувствителност и емоционална интелигентност.

Тя дава сила, когато липсва вяра. Изпълнена с енергия, ритъм и смисъл, тя е преживяване, което трансформира.

Щастлива съм, че имам таланта да пея и да си взаимодействам с музиката още от ранна детска възраст. Имам ясни спомени, които са запечатени и на видео касета със заснети кадри от семейни събирания, на които моите близки ме приканват да ги поздравя с песен. Първата ми солова изява на сцена беше в детската градина. Имаше концерт в градското читалище. Интересен факт е, че до ден днешен помня текста на песента, която пях тогава, а не я намерих никъде и не съм я слушала повече.

Музиката присъства през целия ми живот и често ме посещава под формата на идея, която идва светкавично в главата ми и ме подтиква да започна създаването на текст за песен. Процеса протича бързо, ако разполагам със свободно време и веднага след финализирането на текста записвам песента.

В училище пеенето в хор или участието в училищни концерти сплотява учениците като изгражда дисциплина, постоянство, екипност и взаимно уважение.

Благодарна съм на музикалния ръководител Камен Пунчев и на момичетата, с които в училище сформирахме Вокална група ЮУ. Създадохме групата, когато бях девети клас и нашите изяви продължиха няколко години. Участвали сме в много концертни програми, както и във фестивали със състезателен характер, където редовно печелихме

първите места. Изпълнявахме музикални произведения от българската народна музика, българска естрада, поп и джаз, като някои песни бяха с музикален съпровод, а други без съпровод.

Спечелихме Второ място за изпълнения без музика в Чехия, на международния фестивал „Млада Прага“ 2011 година. Беше невероятно преживяване!

Директорката на нашето училище СОУ „Иван Вазов“ в град Вършец ни подкрепяше, вярваше в нас и с нейна помощ посетихме красиви населени места и заслужено украсихме училищната витрина с многото купи и сертификати.

Получихме финансиране и за издаването на диск, който записахме в Градската концертна зала във Враца. Организирахме собствен концерт-промоция в град Вършец.

Сега, години по-късно наблюдавам нуждата от полезни и приятни занимания за децата и възрастните, които обогатяват културата ни.

Изучавайки специалността Предучилищна и начална училищна педагогика във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ имам възможността да се запозная със спецификите на различни дисциплини, които преподавателите ни представят чрез своя богат опит с любов.

Това, което обединява всички дисциплини е стремежа да дадеш грижа, внимание, любов, знания и умения на всяко дете. Има много средства, с които учителя да си служи, за да бъде допуснат до вътрешния свят на детето, за да няма преграда в общуването и работния процес да протича с хармонично общуване и с наситени позитивни емоции. Щастлива съм от факта, че мога да си служа с музиката и другите таланти, които имам в по-голяма част от времето си.

Раздавам това, което извира от душата ми и съм сигурна, че има какво да дам на света! Създавам творчески проекти, които показвам на студентски форуми или на присъствени занятия и винаги влагам емоция, която се усеща от околните.

В заключение ще се позова на П. Марчева-Йошовска, която пише за „проф. Вл. Радулов, учен, преподавател, общественик и музикант. Той е водещ изследовател в България на проблемите в областта на психологията, педагогиката и рехабилитацията на зрително затруднените, който споделя, че „приобщаващото образование като нова образователна парадигма се нуждае и от силна подкрепа. Наше задължение е за тази цел да се научим пълноценно да използваме обществените ресурси. Въз основа на регионален анализ може да се включат възможностите на НПО, родителски организации, фондации, влиятелни фирми, религиозните структури, без сектите, влиятелни личности и пр. Нека завърша с думите на Робинсън (2017): „Нищо не е прекалено голямо, или прекалено малко, за да не можем да го осъществим“. Хелън Келър

[...] казваше: „ЗАЕДНО МОЖЕМ ПОВЕЧЕ“. Или: „сами можем да направим толкова малко; ЗАЕДНО МОЖЕМ ДА НАПРАВИМ ТОЛКОВА МНОГО!“ (Марчева-Йошовска 2025: 284).

Днес искам да Ви представя моята най-нова авторска песен – с мой текст и изпълнение. Тя се казва „Полет“ и е музикално изживяване, което вдъхновява всяка душа.

Музиката е път към промяна на личността, защото чрез силата на думите и песента тя ти дава свободата да бъдеш себе си, да откриеш вътрешната си сила и да полетиш към хоризонтите, които са предназначени за теб!

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Вълва, Т. (2025). *Чуждоезиковото обучение в образованието по медицина. Смисъл и значение в комуникацията.* Плевен: Издателски център на МУ-Плевен. – 220 с. // **Valova, T. (2025).** *Chuzhdoezikovoto obuchenie v obrazovaniето po meditsina. Smisal i znachenie v komunikatsiyata.* Pleven: Izdatelski tsentar na MU-Pleven. – 220 s.

Марчева-Йошовска, П. (2025). Ролята на семейството в изграждането на приобщаващо училище. – Нунев, Й., П. Марчева-Йошовска. *Приобщаващо образование.* Велико Търново: изд. „Фабер“, с. 241 – 284 // **Marcheva-Yoshovska, P. (2025).** Rolyata na semeystvoto v izgrazhdaneto na priobshtavashto uchilishte. – Nunev, Y., P. Marcheva-Yoshovska. *Priobshtavashto obrazovanie.* Veliko Tarnovo: izd. „Faber“, s. 241 – 284.

Адрес за кореспонденция:
Димитринка Дафинова Димитрова,
фак. № 2321011343,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, II курс,
Филиал – Враца,
e-mail: S2321011343@sd.uni-vt.bg

РАЗВИТИЕ НА КАЧЕСТВАТА СИЛА И БЪРЗИНА ЧРЕЗ СРЕДСТВАТА НА ЛЕКАТА АТЛЕТИКА ПРИ 10-11-ГОДИШНИ УЧЕНИЦИ

Димитър В. Димитров

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Педагогика на обучението по физическо възпитание, IV курс

Научен ръководител: гл. ас. д-р Иван Сираков

Резюме: Изследването има за цел да проследи развитието на силовите и скоростните качества при ученици на възраст 10–11 години чрез прилагане на лекоатлетически упражнения в часовете по физическо възпитание. То е проведено в СУ „Вела Благодеева“ – гр. Велико Търново, в периода февруари 2024 – април 2025 г. В изследването са използвани разнообразни научни източници и набор от физически тестове за измерване на развитието. Резултатите показват отчетливо подобрение в силовите и скоростните показатели на учениците. Това потвърждава ефективността на лекоатлетическите упражнения като педагогически инструмент. Заклучва се, че редовната физическа активност с постепенно повишаващо се натоварване, съобразена с възрастта на децата, има благоприятно въздействие върху тяхното физическо развитие. Резултатите са от полза за учителите при съставянето на ефективни учебни програми.

Ключови думи: физическо възпитание, лекоатлетически упражнения, силови качества, скоростни качества, ученици, физическо развитие.

DEVELOPING STRENGTH AND SPEED QUALITIES THROUGH TRACK AND FIELD IN 10-11-YEAR-OLD STUDENTS

Dimitar Dimitrov

fourth-year student of Physical Education Teaching Methodology,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Senior Lecturer Ivan Sirakov, PhD

Abstract: This study aims to track the development of strength and speed abilities in students aged 10–11 through the application of athletic exercises during physical education classes. It was conducted at Vela Blagoeva Secondary School in Veliko Tarnovo between February 2024 and April 2025. A variety of scientific sources were used, along with a series of physical tests, to objectively measure students' progress. The results show a clear improvement in both strength and speed indicators. This confirms the effectiveness of athletic exercises as a pedagogical tool. The study concludes that regular physical activity, gradually increasing in intensity and tailored to the students' age, positively influences their physical

development. The findings could be useful for physical education teachers in creating effective and scientifically grounded lesson plans.

Keywords: *physical education; athletic exercises; strength abilities; speed abilities; students; physical development.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В училищното физическо възпитание се цели общо укрепване на учениците, усъвършенстване на тяхната работоспособност и развитие на различни физически качества и умения. Две много важни физически качества търсени в почти всеки един спорт са именно силата и бързината. Тези физически качества подходящо могат да се развиват с помощта на средствата на леката атлетика. Както повечето умения, те се развиват много по-бързо и ефективно при подрастващите, когато тялото е по-предразположено към бърз напредък. Развиването на тези качества подпомага учениците, като им дава старт за последващата им спортна реализация и изобщо за постигането на една подходяща напреднала форма на физическо развитие необходима за оптималното справяне в бита и ежедневието (Давидова, 2016).

Леката атлетика играе ключова роля в уроците по физическо възпитание в училище, тъй като обхваща множество основни упражнения и техники, които подпомагат физическото развитие на учениците. Чрез нея се развиват различни физически качества като сила, издръжливост, бързина, координация и гъвкавост. Това позволява на учениците да изградят основни двигателни умения, необходими както за спортната им подготовка, така и за поддържането на здравословен начин на живот (Kaplan, Antošová, 2024).

Леката атлетика в часовете по физическо възпитание не само предоставя разнообразни възможности за физическо развитие, но също така насърчава здравословния начин на живот и подобрява психическото и социалното благополучие на учениците. Тя развива цялостни физически умения и основни двигателни качества, които могат да послужат като основа за участие в различни спортове и активности в бъдеще (Стойков, 2014).

В леката атлетика силата и бързината са от основно значение за успеха на спортистите, независимо от дисциплината – било то спринтове, скокове, хвърляния или бягания на дълги разстояния.

Силата се разделя на няколко основни типа: максимална сила, експлозивна сила и силова издръжливост. Всеки тип сила е подходящ за различни дисциплини в леката атлетика и изисква специфични методи за развитие (Дашева, 2015).

„Силата е способност (двигателно качество) на човека да въздейства или да противодейства на външни съпротивления за сметка на мускулни усилия“ (Цонкова, 2017: 70).

В училищното физическо възпитание, където се цели комплексно развитие на силовите възможности на учениците могат да бъдат използвани разнообразни упражнения, като например лицеви опори, набирания, клекове, напади, скачания, задържания в определена позиция, както и използване на допълнителни тежести и ластиси за улесняване или затрудняване и повишаване на натоварването.

Бързината е друго основно качество в леката атлетика, особено важно за спринтовете, бягания на средни разстояния и скоковете. Развитието на бързината включва подобряване на нервно-мускулната активност, координацията и ефективността на движенията (Бонова, Лаброс, 2018).

„Бързината е двигателно качество на човека, което му позволява да извършва отделни или цялостни движения за възможно най-кратко време, т.е. с най-голяма скорост в конкретните условия за двигателната дейност“ (Цонкова, 2017: 76).

По време на часовете по физическо възпитание и спорт много от игрите и упражненията включват елементи подпомагащи и развиващи бързината на учениците. Въпреки това с помощта на средствата на лекоатлетическите упражнения бързината може да бъде развивана още по-ефективно. Някои от тези средства са спринтовете на къси разстояния (30, 50, 60 метра), совалково бягане и бягане със смяна на посоката, щафетни бягания, упражнения с различни стартови позиции и други.

Скоростните способности на всеки човек са специфични. Едни изпълняват движенията много бързо, други – доста по-бавно. Според много изследователи пряко пренасяне на бързината от едно движение на друго има само при координационно сходни движения (Желязков, Дашева, 2017).

Целта на изследването е да се установи развитието на бързината и силата при 10–11-годишни ученици и да се провери дали след двумесечния период на физическо натоварване в часовете по ФВС ще има подобрение или влошаване в резултатите на съответните тестове.

МЕТОДОЛОГИЯ

Изследването бе проведено с 22 ученици на възраст 10 – 11 години. от СУ „Вела Благоева“ в град Велико Търново. То се проведе на няколко етапа включващи събиране на информация от различни източници, извършване на тестване чрез различни физически тестове, анализ и сравнение на резултатите и извеждане на изводи и препоръки за практиката.

Водейки се от целите и задачите на изследването са използвани следните тестове:

Таблица 1. Тестове за физически качества сила и бързина

№	Тест	Мерни единици	Точност	Посока
1.	30 m спринт	s	0,1 s	-
2.	50 m спринт	s	0,1 s	-
3.	Скок на дължина от място	cm	1,0 cm	+
4.	Хвърляне на медицинска топка 1kg с две ръце над глава	cm	1,0 cm	+
5.	60 m гладко бягане	s	0.1 s	-
6.	60 m препятствено бягане	s	0.1 s	-
7.	„Г“ – тест	s	0.1 s	-
8.	Вертикален отскок от място	cm	1,0 cm	+
9.	Хвърляне на малка плътна топка (200 – 300 г.)	cm	1,0 cm	+
10.	Задържане в полуклек	s	0.1 s	-

Етапи на изследването

Изследването се проведе на няколко етапа.

1. Първият етап обхваща времето от 29.02.2024 г. до 06.04.2024 г. През него е реализирано първото тестване, поставени са хипотезата, целта, задачите, методиката и организацията на изследването.

2. Вторият етап обхваща времето от 06.04.2024 г. до 29.04.2024 г. По време на него се реализира второто тестване и бе започнат литературния обзор.

3. Третият етап обхваща времето от 29.04.2024 г. до 10.05.2024 г. През него са систематизирани, обобщени и анализирани получените резултати.

4. Четвъртият етап обхваща периода от 29.02.2025 г. до 06.04.2025 г. През него бяха направени останалите тестове и отново бяха добавени данните от тях.

5. Петият етап обхваща периода от 06.04.2025 г. до 29.04.2025 г. По време на него се реализира второто тестване на допълнителните тестове и бе завършен литературният обзор.

6. Шестият етап обхваща периода от 29.04.2025 г. до 10.05.2025 г. През него бяха систематизирани, обобщени, анализирани и допълнение получените резултати и направени съответните изводи и препоръки.

През периода от 2 месеца между двете изследвания учениците участваха редовно в часовете по физическо възпитание и спорт. Тяхната дейност в часове се състоеше в изпълнение на различни лекоатлетически упражнения, като например изпълняване на специално бегови упражнения, играене на различни игри, много от които включват приоритетно използването на качествата бързина и сила на учениците.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Резултати от тестовете за сила и бързина

След направените тестове бяха постигнати следните средни стойности в различните тестове за физическите качества:

Фигура 1. Средни стойности от първо и второ тестване за физическо качество сила

В първия тест за силови качества на изследваните лица „Скок на дължина от място“ (фигура 1) виждаме подобрение на резултата

$d=+0,64$ cm, със средноаритметична стойност по време на първото изследване $X_1=125,95$ cm, а при второто изследване $X_2=126,59$ cm.

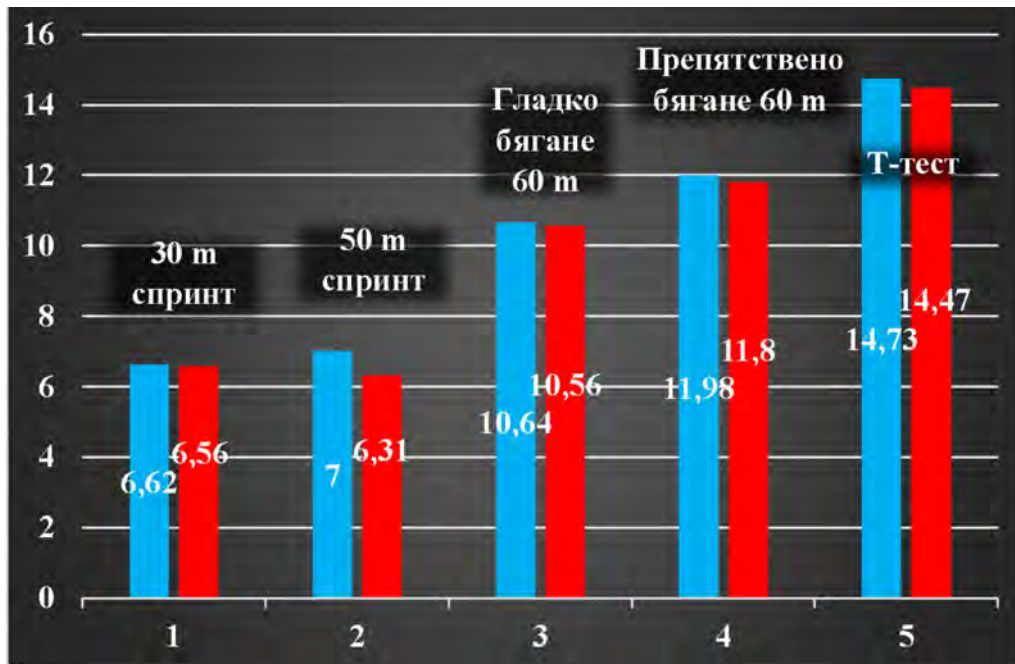
При теста „Хвърляне на медицинска топка 1 kg“ (фигура 1) имаме средноаритметична стойност по време на първото изследване $X_1=473,64$ cm, а при второто изследване $X_2=477,27$ cm, с подобрене на резултата $d=+3,64$ cm.

При теста „Вертикален отскок на място“ (фигура 1), също имаме подобрене на резултата $d=+1,68$ cm, средноаритметичната стойност по време на първото изследване $X_1=31,91$ cm, а при второто изследване $X_2=33,59$ cm.

При теста „Хвърляне на малка плътна топка (200-300 g.)“ (фигура 1), който също осведомява за силата на изследваните ученици и е със средноаритметична стойност по време на първото изследване $X_1=907,50$ cm а при второто изследване $X_2=926,36$ cm също има подобрене на резултата $d=+18,86$ cm.

В последният тест за силовите качества – „Задържане в полуклек“ (фигура 1), изследваните ученици показват средноаритметична стойност по време на първото изследване $X_1=29,59s$, а при второто изследване $X_2=31,59s$, което показва подобрене на резултата $d=+2s$.

Във всички тестове за сила резултатите са статистически значими, като гаранционната вероятност $P(t)$ варира между 95 и 100%.

Фигура 2. Средни стойности от първо и второ тестване за физическо качество бързина

При теста „30 m спринт“ (фигура 2), който осведомява за бързината на изследваните ученици, средноаритметична стойност по време на първото изследване $X_1=6,62$ s, а при второто изследване $X_2=6,56$ s, с подобрение на резултата $d=-0,06$ s.

Следва теста „50 m спринт“ (фигура 2). Средноаритметичната стойност по време на първото изследване е $X_1=10,40$ s, а при второто изследване – $X_2=10,38$ s, с подобрение на резултата $d=-0,02$ s.

При теста „Гладко бягане 60 m.“ (фигура 2), изследваните ученици бележат средноаритметична стойност по време на първото изследване $X_1=10,64$ s, а при второто изследване $X_2=10,56$ s, с подобрение на резултата $d=-0,08$ s.

При теста „Препятствено бягане 60 m.“ (фигура 2), средноаритметичната стойност по време на първото изследване с $X_1=11,98$ s, а при второто изследване $X_2=11,80$ s, с подобрение на резултата $d=-0,18$ s.

Последният тест за скоростните възможности на учениците е „Т-тест“ (фигура 2) и е със средноаритметична стойност по време на първото изследване $X_1=14,73$ s, а при второто изследване $X_2=14,47$ s, с подобрение на резултата $d=-0,26$ s.

При тестовете „30 m спринт“, „Препятствено бягане 60 m“ и „Т-тест“ резултатите са статистически значими, а гаранционната вероятност варира между 95 и 100 %, но при тестовете „50 m спринт“ и „Гладко бягане 60 m“ тя е под 95%, което означава, че прирастът няма статистическа достоверност.

ИЗВОДИ

Въз основа на направеното изследване на физическите качества – бързина и сила на 10–11 – годишните ученици от СУ „Вела Благоева“ – гр. Велико Търново, може да се направят следните изводи:

1. Развитие на силовите способности: Резултатите показват, че децата в тази възраст започват да развиват базови силови способности, но все още не достигат пълния потенциал, характерен за по-зрели възрасти. Различни лекоатлетически упражнения като подскоци, бяганя с ускорения и натоварвания с леки тежести показват положителен ефект върху развитието на силата.

2. Бързина: Бързината на децата се подобрява значително при извършване на упражнения с кратки спринтове и промени в посоката на движение. Упражненията, които включват динамични и координационни елементи, като спринтове с преодоляване на препятствия, също демонстрират видимо подобрение на скоростта и реакцията на децата.

3. Психологически фактори и мотивация: Подобрението на физическите качества, като сила и бързина, не се отнася само до физическото натоварване, но и до мотивацията на децата. Упражненията,

които са по-забавни, игрови или социални, имат по-силен ефект върху развитието на тези качества, тъй като стимулират желанието на децата да участват активно.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Бонова, И., & Лаброс, Р. (2018). Фактори на специфичната спортна работоспособност в бягането на средни разстояния за юноши във възрастта 15–19 години. *Спорт & наука*, 62(6), S. 38-49. http://www.scienceandsport.com/downloads/sn_6_2018.pdf // **Bonova, I., & Labros, R. (2018).** Faktori na spetsifichnata sportna rabotosposobnost v byaganeto na sredni razstoyaniya za yunoshi vav vazrastta 15–19 godini. *Sport & nauka*, 62(6), S. 38-49. http://www.scienceandsport.com/downloads/sn_6_2018.pdf.

Давидова, Т. (2016). *Техника и методика на обучение по лекоатлетическите упражнения в училище*. В. Търново: Ай анд Би // **Davidova, T. (2016).** *Tehnika i metodika na obuchenie po lekoatletichesките упражнения в училище*. V. Tarnovo: Ay and Bi.

Дашева, Д. (2015). *Ръководство по теория на професиите в спортните училища (IX-XII клас)*. София: Бolid-инс // **Dasheva, D. (2015).** *Rakovodstvo po teoriya na profesiite v sportnite uchilishta (IX-XII klas)*. Sofia: Bolid-ins.

Желязков, Ц., Д. Дашева (2017). *Основи на спортната тренировка*. София: Бolid-инс. // **Zhelyazkov, Ts., D. Dasheva (2017).** *Osnovi na sportnata trenirovka*. Sofia: Bolid-ins.

Цонкова, Д. (2017). *Теория и методика на физическото възпитание*. В. Търново: Ивис. // **Tsonkova, D. (2017).** *Teoriya i metodika na fizicheskoto vazpitanie*. V. Tarnovo: Ivis.

Стойков, С. (2014). *Лека атлетика*. София: НСА Прес. // **Stoykov, S. (2014).** *Leka atletika*. Sofia: NSA Pres.

Kaplan A., D. Antošová (2024). Teachers' opinions on teaching athletics in physical education in elementary schools. *Slovak journal Of Sport Science*, Vol. 9, Suppl. 163-175. // **Kaplan A., D. Antošová (2024).** Teachers' opinions on teaching athletics in physical education in elementary schools. *Slovak journal Of Sport Science*, Vol. 9, Suppl. 163-175.

Адрес за кореспонденция:

Димитър Венелинов Димитров,
фак. № 2105010091,
Педагогика на обучението
по физическо възпитание, IV курс,
e-mail: S2105010091@sd.uni-vt.bg

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В СЕМЕЙСТВОТО И ВЛИЯНИЕТО ИМ ВЪРХУ ДЕТЕТО

Емилия Ив. Василева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Социална педагогика, II курс

Научен ръководител: ас. д-р Петко Петков

Резюме: Настоящият доклад има за цел да представи отражението на взаимоотношенията в семейството върху развитието на детето. Акцент е поставен върху методите на семейно възпитание и стилът на възпитание, които също оказват значително влияние върху детето. В края на доклада се прави заключението, че положителните взаимоотношения създават основа за здравословно емоционално и социално развитие, докато негативните могат да имат дълготрайни негативни последици. Родителите трябва да осъзнават своята роля и да работят активно за изграждането на здрави и подкрепящи семейни връзки. Само чрез такива усилия можем да осигурим на децата си възможността да растат като уверени и щастливи личности.

Ключови думи: деца, родители, семейно възпитание, стил на възпитание, методи на възпитание, семейно взаимоотношения

FAMILY RELATIONSHIPS AND THEIR INFLUENCE ON THE CHILD

Emiliya Vasileva

second-year student in the Social Pedagogy Bachelor Program,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Lecturer Petko Petkov, PhD

Abstract: This report aims to present the impact of family relationships on children's development. Emphasis is placed on parenting methods and parenting styles which also have a significant influence on the child. The report concludes that positive family relationships lay the foundation for healthy emotional and social development, while negative ones can have long-lasting harmful effects. Parents should be aware of their role and work actively toward building strong and supportive family bonds. Only through such efforts can we ensure that our children grow up to be confident and happy individuals.

Keywords: children; parents; parenting; parenting style; parenting methods; family relationships.

„Най-важното нещо в комуникацията е да чуеш онова, което не е било казано“. Питър Дракър

Семейството е първата среда, която детето опознава, неговото първо „училище“ за междуличностни отношения. Хармоничната и подкрепяща семейна среда изгражда увереност, стабилност и усещане за сигурност. Обратно, когато атмосферата е наситена с напрежение и хладни отношения, това неизбежно се отпечатва върху психиката и физическото здраве на детето.

Деца не просто преживяват семейните конфликти – те ги попиват и често ги повтарят по-късно в живота. Ако едно дете расте в негативна семейна среда, вероятността то да приеме същото поведение в собствените си взаимоотношения като възрастен е висока. Често изграденото в семейна среда трудно може да се промени по-късно.

Семейството е основната социална единица, която играе ключова роля в развитието и формирането на личността на детето. Взаимоотношенията между членовете на семейството играят изключително важна роля и могат да окажат значително влияние върху различни аспекти от живота му, включително емоционалното, социалното, когнитивното и физическото развитие. Те са пръв образец на междуличностни отношения. И тъкмо заради това детето пренася в други житейски ситуации начина на общуване, който е възприело от своите родители в семейна среда. Как детето ще общува по-късно с другите хора, със своя бъдещ съпруг или съпруга – това до голяма степен зависи от семейството, в което расте. Мнозина психолози са стигнали до извода, че характерните особености на семейните взаимоотношения се вкореняват в поведението на детето и създават модел за неговите по-нататъшни отношения с околните. Също така характерът на взаимоотношенията между членовете на семейството оказва сериозно влияние и върху насочеността на детето към своето бъдеще, върху неговите перспективи в живота.

Важно е да се отбележи, че всяко дете е уникално и реагира по различен начин на семейните взаимоотношения. Въпреки това, създаването на подкрепяща и любяща семейна среда е от съществено значение за цялостното развитие и благополучие на детето.

Отражение на конфликтите върху детето

Ето някои от основните начини, по които конфликтите могат да се отразят:

1. Психологическо въздействие:

Деца, които са изложени на чести конфликти между родителите си, могат да изпитват повишени нива на стрес и тревожност. Това може да доведе до проблеми със съня, кошмари и дори физически симптоми като главоболие или стомашни болки. Постоянните конфликти могат

да подкопаят самочувствието на детето, като то може да започне да се чувства несигурно и неуверено в себе си. Наред с това децата могат да станат емоционално нестабилни и да проявяват промени в настроението, включително раздразнителност, гняв или депресия.

2. Социално въздействие:

Децата, които растат в среда на конфликти, могат да имат затруднения в изграждането на здрави взаимоотношения с връстниците си. Те могат да бъдат по-склонни към агресивно поведение или изолация. Конфликтите в семейството могат да повлияят и на способността на детето да се социализира и да развива своите социални умения.

3. Академично въздействие:

Стресът и тревожността, породени от семейните конфликти, могат да доведат до намалена концентрация и мотивация за учене. Децата, които живеят в конфликтна среда, могат да имат по-ниски академични постижения поради трудности в концентрацията и липса на подкрепа от страна на родителите.

4. Дългосрочни последици:

В дългосрочен план децата, които са били изложени на постоянни конфликти, могат да развият поведенчески проблеми като агресия, употреба на вещества или антисоциално поведение. Освен това хроничният стрес може да доведе до здравословни проблеми като сърдечно-съдови заболявания, диабет и други психосоматични заболявания в по-късна възраст.

Значение на семейните взаимоотношения за развитието на детето

Качеството на семейните взаимоотношения определя основата за бъдещите социални връзки и поведение на детето.

Положителните и подкрепящи взаимоотношения в семейството създават стабилна и сигурна среда, която насърчава здравословното развитие на детето. Те включват любов, уважение, комуникация и взаимно разбиране между членовете на семейството. Тези взаимоотношения помагат на детето да развие самоувереност, самочувствие и способност за изграждане на здрави връзки с други хора. Децата, които растат в такава среда, обикновено са по-щастливи, по-успешни в училище и по-малко склонни към рисково поведение.

Конфликтните и негативни взаимоотношения в семейството могат да имат сериозни последици за детската психика. Насилието, липсата на комуникация и постоянните конфликти могат да доведат до тревожност, депресия, ниско самочувствие и дори агресивно поведение у децата. Тези деца често имат затруднения в социализацията и могат да развият проблеми с привързаността.

Родителски стил и методи на семейно възпитание

Родителският стил и методите на семейно възпитание играят ключова роля в развитието на децата. Те определят как родителите взаимодействат с децата си и какви послания им предават.

Има 5 стила на семейно възпитание – диктат, опека, конфронтация, мирно съвместно съжителство и сътрудничество. Оптимален и позитивен е последният стил, защото включва съобразяване с детските потребности и включване на детето във важни семейни решения.

Методите на възпитание включват различни техники и стратегии, които родителите използват, за да насочват поведението на децата си. Към тях се отнасят: етична беседа, художествено въздействие, възлагане на дейност, поощрение, наказание, личен пример. Като най-незаменим и ефективен метод е личният пример, тъй като децата често учат чрез наблюдение и подражание на поведението на своите родители и близки.

Изборът на родителски стил и методи на възпитание зависи от индивидуалните нужди и особености на всяко дете и семейство. Всеки стил на възпитание има своите предимства и недостатъци, и няма универсално правилен подход. Най-добре е родителите да се стремят към баланс и гъвкавост, като адаптират своя подход според конкретната ситуация и етап на развитие на детето. Най-добрият подход обикновено включва комбинация от яснота, последователност, подкрепа и уважение към индивидуалността на детето. Подкрепата от страна на специалисти като психолози и педагози също може да бъде полезна за подобряване на ефективността на възпитателните практики.

Влияние върху детската психика

1. Емоционално развитие

Емоционалното развитие на детето е пряко свързано със семейните взаимоотношения. Любящата и подкрепяща среда помага на детето да развие емоционална интелигентност и умения за справяне със стреса. Обратно, негативните взаимоотношения могат да доведат до емоционални травми и трудности в управлението на емоциите.

Децата, които растат в стабилна и подкрепяща семейна среда, развиват здравословна привързаност към родителите си. Това им помага да се чувстват сигурни и уверени в себе си. Положителните взаимодействия с родителите и други членове на семейството могат да повишат самочувствието и самоуважението на детето. Обратно, негативните или липсващи взаимоотношения могат да доведат до ниска самооценка и чувство за несигурност.

2. Социално развитие

Социалното развитие на детето зависи от моделите на поведение, които наблюдава в семейството. Добрата комуникация и взаимо-

действие в семейството помагат на детето да развие социални умения и да изгражда здрави връзки с връстниците си. Негативните взаимоотношения могат да доведат до изолация и затруднения в социалната интеграция.

Взаимодействията в семейството помагат на децата да развият важни социални умения като споделяне, разрешаване на конфликти и изразяване на емоции. Ако децата наблюдават позитивни социални умения като сътрудничество, уважение и позитивна комуникация, вероятно ще ги възприемат и прилагат в собствения си живот.

3. Когнитивно развитие

Когнитивното развитие също е повлияно от семейните взаимоотношения. Децата, които получават подкрепа и стимулиране от своите родители, развиват по-добри когнитивни способности и академични постижения. Липсата на внимание и подкрепа може да забави когнитивното развитие и да доведе до проблеми в училище. Четенето на книги, разговорите и игрите, които стимулират мисленето, са особено полезни.

Добре развитите социални и когнитивни умения, придобити в детството, могат да бъдат основа за успешна кариера и професионално развитие.

4. Физическо здраве

Родителите, които моделират здравословно хранене и физическа активност, могат да повлияят положително на навиците на своето дете. Стабилната и подкрепяща семейна среда може да намали стреса и тревожността у детето, което е важно за неговото психично здраве.

Как можем да подобрим ситуацията

Родителите трябва да потърсят професионална помощ, ако конфликтите продължават и влияят негативно на семейната динамика. Тук семейната терапия може да бъде полезна. Също така от голямо значение е родителите да говорят открито с децата си за проблемите и да ги уверят, че те не са виновни за конфликта. Трябва да се поддържа стабилна и предсказуема рутина за детето, която му осигурява усещане за сигурност и стабилност.

За да се осигури здравословна среда за развитие на децата, е необходимо:

- Родителите да бъдат информирани за значението на положителните взаимоотношения и да търсят помощ при нужда.
- Встъпващите в брак е добре да преминат през т. нар. „училище за родители“
- Да се насърчава откритата комуникация и взаимното уважение в семейството.

- Адекватна социална политика на държавата (включително и санкции на безотговорни родители)
 - Да се предоставят ресурси и подкрепа за семейства в кризисни ситуации.
 - Да се работи върху превенцията на насилието и злоупотребата в семейството.
 - Оптимизиране на взаимодействието семейство – училище.
- С тези усилия можем да създадем условия, в които всяко дете има възможност да развие своя потенциал и да води пълноценен живот.

Заклучение

Взаимоотношенията в семейството са критичен фактор за развитието на детето. Положителните взаимоотношения създават основа за здравословно емоционално и социално развитие, докато негативните могат да имат дълготрайни негативни последици. Родителите трябва да осъзнават своята роля и да работят активно за изграждането на здрави и подкрепящи семейни връзки. Само чрез такива усилия можем да осигурим на децата си възможността да растат като уверени и щастливи личности.

Децата не очакват от родителите си да бъдат перфектни. Но те имат нужда от стабилност, обич и усещане за сигурност. Един от най-големите подаръци, които можем да дадем на детето си, е това да сме щастливи самите ние, за да е щастливо и то. То има нужда от дом, в който да се чувства спокойно и обичано и в който думите лекуват, а не нараняват. И ако някога се зачудим дали детето забелязва напрежението у дома, просто трябва да погледнем в очите му. Защото дори когато не говори, неговата интуитивност му казва всичко.

Семейната среда е най-важният фактор за нашето психично, а вследствие на това и физическо здраве. Именно поради тази причина, ако забелязваме че има неразрешени конфликти, проблемни взаимоотношения или пък просто не се чувстваме добре е задължително да потърсим помощ. Така си даваме шанс за по-здраво семейство и един по-качествен личен живот.

Конфликтите в семейството са често срещани и могат да бъдат обезпокоителни. Справянето с тях и насърчаването на здрави взаимоотношения между членовете на семейството спомага за намаляване на напрежението и заздравяването на семейните връзки, изградени на базата на доверие и разбиране в семейството.

Въпреки това, с ефективна комуникация, съпричастност, намиране на компромис, търсене на професионална помощ и фокусиране върху положителното, конфликтите могат да бъдат решени.

Нека не забравяме, че семейните отношения са важни и си струва да се полагат усилия да ги поддържаме.

Или както казва един мой любим автор:

„В човешките отношения най-важен е разговорът, но хората вече не го правят – не сядат, за да говорят или за да слушат другите. Ходят на театър, на кино, гледат телевизия, слушат радио, четат книги, но почти не разговарят. Ако искаме да променим света, трябва да се върнем във времето, когато воините са се събирали около огъня и са си разказвали истории.“

Пауду Коелю, „Захир“

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

<https://parentacademy.bg/vzaimootntoshenia-razvitie/>, посетено на 2.05.2025 г.

<https://malchugani.com/blog/rolyata-na-semejnite-vzaimootnosheniya-vrxu-decata/>, посетено на 2.05.2025 г.

<https://www.moetodete.com/content/view/580/66/>, посетено на 2.05.2025 г.

<https://momentum.bg/sastoyaniya/obidi-obvineniya-konflikti-i-razocharovaniya>, посетено на 2.05.2025 г.

<https://yanakirova.bg/blog/semeyni-konflikti>, посетено на 2.05.2025 г.

Адрес за кореспонденция:

Емилия Иванова Василева,
фак. № 2321010084,
Социална педагогика, II курс,
e-mail: S2321010084@sd.uni-vt.bg

**РАЗВИТИЕ НА КОГНИТИВНИ УНИВЕРСАЛНИ
УЧЕБНИ ДЕЙНОСТИ НА УЧЕНИЦИ
В СРЕДНО УЧИЛИЩЕ**

Зарема Адигюзелова

**ФГБОУ ВО „Дагестанский государственный университет“
(РФ, г. Махачкала)
магистрантка, 1 год обучения, бизнес-информатика**

Научный руководитель:

**канд. пед. наук, доцент Георгий Недюрмагомедов
ФГБОУ ВО „Дагестанский государственный
педагогический университет“
(РФ, г. Махачкала)**

Резюме: Според новите училищни стандарти от второ поколение (FSES NOO и FSES OOO, 2021 и 2023), основните образователни резултати за учениците са «универсални учебни дейности» (ULA), основните от които са когнитивни. Статията разглежда развитието на «когнитивни универсални учебни дейности» у учениците от общообразователните училища, в съответствие с изискванията на училищните федерални държавни образователни стандарти, чрез научно осмисляне на знанията по педагогика, специфични методи и анализ на трудовия опит на учителите по предмети. Предлагат се педагогически условия, които насърчават ефективното развитие на «когнитивни универсални учебни дейности».

Ключови думи: учебни дейности, способност за учене, универсални учебни дейности (УУД), когнитивни учебни дейности

**DEVELOPMENT OF COGNITIVE UNIVERSAL LEARNING
ACTIVITIES OF SCHOOLCHILDREN IN A SECONDARY SCHOOL**

Zarema Adigyuzelova

**first-year master's degree student in Business Informatics at
the Federal State Budgetary Educational Institution
of Higher Education(FSBEI HE)
“Dagestan State Pedagogical University”
(Russian Federation, Makhachkala)**

**Academic Supervisor: Assoc.Prof. Georgiy Nedyurmagomedov, PhD
in Pedagogical Sciences
FSBEI HE “Dagestan State Pedagogical University”
(Russian Federation, Makhachkala)**

Abstract: According to the latest second-generation school standards (FSES NOO and FSES OOO, 2021 and 2023), the major educational outcomes for students are “universal educational activities” (UED), with cognitive ones being the most significant. The article considers the development of “cognitive universal educational activities” in students of comprehensive schools, in accordance with the requirements of school FSES. The topic is examined through scientific interpretation of knowledge in pedagogy, specific methods, and analysis of the work experience of teachers of various subjects. The pedagogical conditions being proposed contribute to the effective development of “cognitive UUD”.

Keywords: learning activities; ability to learn; universal learning activities (ULA); cognitive learning activities.

Введение. Актуальность развития «универсальных учебных действий», в том числе и познавательных объясняется тем, что на современном этапе развития отечественного школьного образования произошло изменение целевых установок в определении образовательных результатов учащихся. Цели образования школьников, обозначенные в школьных ФГОС НОО и ФГОС ООО (2021, 2023 гг.), формируются в виде характеристик сформированности личностных, познавательных, коммуникативных способностей, что обусловлено задачами формирования конкурентоспособной личности. Развитие личности обеспечивается благодаря формированию «универсальных учебных действий», в том числе – познавательных, которые выступают инвариантной основой образовательного процесса общеобразовательной школы, и от качества, овладения которыми во многом зависят учебные успехи школьников.

Термин «универсальные учебные действия» (УУД) означает «умение учиться», что предполагает овладение общими методами действий (общеучебными умениями), которые обеспечивают самостоятельное и эффективное выполнение учебных задач. Умение учиться – фактор повышения эффективности освоения школьниками предметных знаний, формирования умений и компетенций, образа мира и ценностно-смысловых оснований личностного выбора.

Авторы «Концепция развития универсальных учебных действий» (Асмолов А. Г., Бурменская Г. В., Володарская И. А. и др.), вводят понятие «универсальные учебные действия» (УУД), применяя его в двух значениях: в широком смысле это «умение учиться»; в узком значении – это «совокупность способов действия учащегося (а также связанных с ними навыков учебной работы), обеспечивающих самостоятельное усвоение новых знаний, формирование умений, включая организацию этого процесса» (Асмолов А. Г., Бурменская Г. В., 2008).

«Универсальные учебные действия» (УУД) – это совокупность способов выполнения действий учащимися, которые обеспечивают получение ими новых знаний, формирующих соответствующие умения (на-

пример, умения самоорганизации процесса учения) (Шабанова В. А., 2014).

Школьные ФГОС выдвигает требования к результатам освоения основных общеобразовательных программ – среди которых и метапредметные результаты (универсальные учебные действия), в которые выделен блок познавательных «универсальных учебных действий».

Познавательные «универсальные учебные действия» – это система способов познания окружающего мира, построения самостоятельного процесса поиска, исследования и совокупность операций по обработке, систематизации, обобщению и использованию полученной информации (Федосова Н. А., 2008).

Познавательные учебные действия формируют у учащихся способность к познанию нового: умение осуществлять целенаправленный поиск необходимой информации, а также обработку и использование полученной информации в различных условиях.

Универсальный характер «универсальных учебных действий» проявляется в том, что они:

- носят надпредметный и метапредметный характер;
- обеспечивают преемственность школьных ступеней образовательного процесса;
- лежат в основе организации и регуляции деятельности учащегося независимо от ее предметного содержания.

Актуальность развития познавательных УУД, требует разработки эффективных способов (методов, условий) обучения в процессе учебной деятельности школьников, которые адекватны возможностям школы, в силу специфики используемых там методов, технологий, средств и педагогических условий.

Анализ процесса обучения в общеобразовательной школе, показывает, что многие проблемы формирования и развития «универсальных учебных действий» школьников изучались многими специалистами (Асмолов А. Г., Бурменская Г. В., Володарская И. А., Лошкарева Н. А., Паламарчук В. Ф., Сюзюкина И. Е., Татьянченко Д. В., Хуторской А. В., Шахова Т. М., Чопова С. В. и др.) (Асмолов А. Г. и др, 2016; Татьянченко Д., Воровщиков С. Г., 2003; Хуторской А. В., 2013), но проблемы развития познавательных «универсальных учебных действий» (Алексеева Е. Е., Астрецова Н. В., Бережная О. В., Воровщиков С. Г., Теплоухова Л. А. и др.) (Астрецова Н. В., 2019; Бережная О. В., 2014; Воровщиков, С. Г., Орлова Е. В., 2012) все еще недостаточно изучены. Однако, роль познавательных «универсальных учебных действий» в последнее время существенно возросла.

Изучение состояния развития познавательных «универсальных учебных действий» в педагогической теории и школьной практике, позволило выявить ряд *противоречий*, между:

- потребностью повышения качества – сложившейся системы школьного образования в изменившихся условиях XXI века, и – недостаточной разработанностью теоретических и научно-методических

оснований формирования познавательных универсальных учебных действий по реализации школьных ФГОС второго поколения;

– между необходимостью осмысления учителями-предметниками на теоретическом уровне проблемы развития «познавательных УУД» учащихся общеобразовательной школы, и – недостаточной научно-теоретической разработанностью содержания этого процесса, его структурных компонентов и взаимосвязей;

– направленностью школьных ФГОС второго поколения на развитие «познавательных УУД», и – и недостаточной разработанностью педагогических условий, обеспечивающих успешность этого процесса в общеобразовательной школе.

Указанные противоречия подчеркивают – актуальность развития у учащихся «познавательных УУД», и сложность обозначенной проблемы, разрешение которой могло бы способствовать повышению уровня их развития и качества школьного образования.

Основная часть. Концепция модернизации отечественного школьного образования ориентирует сегодня на развитие учащихся и переход от «знаниевой» образовательной парадигмы к «личностно-ориентированной». В связи с этим отмечается, что необходим другой подход к обучению – компетентностный, позволяющий достичь нового качества образования и определить направления изменения образовательного процесса. Процесс усвоения знаний – это всегда выполнение учащимися определенных познавательных действий.

Анализ литературы по рассматриваемой проблеме показывает, что компетентностный подход рассматривается как последовательность нескольких ступеней развития, а именно формирование ключевых, надпредметных и предметных компетентностей.

Пересмотр целевых установок и приоритетов, согласно школьным ФГОС (2021, 2023 гг.) второго поколения в определении образовательных результатов, ставит вопрос о необходимости включить в состав основных образовательных программ школы (ООП) и программу формирования универсальных учебных действий (УУД), основной функцией которых является – «*научить учиться*», а не только освоение учащимися конкретных предметных знаний и навыков в рамках отдельных дисциплин. Особенностью школьных ФГОС, является их ориентация на достижение предметных образовательных результатов и формирование личности учащихся, овладение ими универсальными учебными действиями, обеспечивающими успешность в учебно-познавательной деятельности на всех этапах образования (Воровщиков С. Г., 2013).

Вопросы, связанные с проблемой развития «умения учиться», традиционно рассматриваются в контексте учебной деятельности, а разное понимание термина «учебная деятельность», обуславливают и разные подходы к пониманию «умения учиться». Учебная деятельность – это деятельность, направленная на овладение обобщенными способами действий в сфере научных понятий. Результатом учебной деятельности, является развитие ученика (Эльконин Д. Б., 1989).

Для формирования УУД имеет значение учет специфики учебной деятельности. Определяя сущность учебной деятельности, Ильясов И. И. отмечает, что именно в учебной деятельности происходит формирование умений учиться: «учебная деятельность есть практическая или теоретическая трудовая (игровая) деятельности, направленные на усвоение самих себя, а не на получение продукта этих деятельностей, и имеют своим продуктом усвоение знаний о компонентах деятельностей и усвоение умений и навыков их осуществления» (Ильясов И. И., 1986).

Учебная деятельность состоит из таких компонентов, как учебный интерес, целеполагание, планирование, контроль и оценка, учебные действия (действия с учебным материалом) (Габай Т. В., Зимняя И. А., Ильясов И. И., Маркова А. К., Талызина Н. Ф. и др.). Учебные действия – это действия учащихся по получению и нахождению научных понятий и общих способов действий, а также по их воспроизведению и применению к решению конкретных задач.

Термин «универсальные учебные действия» (УУД) в научной литературе стал широко использоваться с 2009 г. Специалисты отмечают, что близкими к понятию «универсальные учебные действия» являются понятия «общеучебные умения», «общепознавательные действия», «общие способы деятельности» и т.д. До сих пор нет и устоявшегося понимания термина «умения», под которым часто понимают:

- совокупность приемов и способов (Ильина Е. П. и др.);
- первичную ступень в освоении навыка (Кабанова-Меллер Е. Н.);
- возможность выполнять действие в соответствии с целями и условиями, в которых приходится действовать (Усова А. В. и др.).

Изучение научно-педагогической литературы показывает, что «умения» характеризуют конечный образовательный результат, которому предшествует овладение последовательностью учебных действий. Таким образом, умение – освоенный субъектом способ выполнения действия, обеспечиваемый совокупностью приобретенных знаний и навыков. Выше отмеченное позволяет констатировать, что «универсальные учебные действия» – это совокупность обобщенных действий учащихся, направленных на организацию своей учебной деятельности, ее осуществление и управление ею.

В связи с низким уровнем качества школьного образования, принятие ФГОС второго поколения, актуализировало значение «универсальных учебных действий», которые в образовательном процессе школы выполняют следующие функции:

- обеспечение учащимся возможностей самостоятельно ставить учебные цели, искать и использовать необходимые средства и способы их достижения, контролировать и оценивать процесс и результаты учебно-познавательной деятельности;
- создание условий для гармоничного развития личности ученика и ее самореализации на основе готовности к непрерывному образованию;

– обеспечение успешного усвоения знаний, формирования умений, навыков и компетентностей в любой предметной области (Недюрмагомедов Г. Г., 2015).

Способность учащихся самостоятельно усваивать новые знания, формировать умения и компетентности, включая самостоятельную организацию этого процесса, т.е. «умение учиться», предполагает освоение ими компонентов учебной деятельности (познавательные и учебные мотивы, учебная цель, учебная задача, учебные действия и операции – ориентировка, преобразование материала, контроль и оценка). «Умение учиться» обеспечивается тем, что «универсальные учебные действия» как обобщенные действия открывают учащимся возможность ориентации в различных предметных областях и в самой учебной деятельности, включающей осознание ее целевой направленности, ценностно-смысловых и операциональных характеристик.

Большую группу «универсальных учебных действий» составляют «познавательные УУД». Познавательные УУД – это система способов познания, обеспечивающая интеллектуальное развитие обучающегося, который учится учиться, чтобы применять полученные знания на практике, владеть навыками познавательной рефлексии, осознавать совершаемые действия, оценивать свои результаты, устанавливать границы своего знания и незнания, ставить перед собой новые познавательные задачи и искать средства их достижения для решения проблем в реальных жизненных ситуациях (с целью получения практико-ориентированного результата) (Чуланова Н. А., 2017).

К «познавательным УУД» относятся:

– осознание познавательной задачи, извлечение информации, самостоятельное её нахождение в учебниках, пособиях, её понимание в схематичной форме, использование знаково-символических средств для решения учебных задач;

– выполнение учебно-познавательных действий в материализованной и умственной форме;

– осуществление, с целью решения учебных задач операций – анализа, синтеза, сравнения, классификации, установление причинно-следственных связей, умение делать выводы.

«Познавательные УУД» (общеучебные действия) включают:

– самостоятельную постановку познавательной цели;

– поиск и структурирование необходимой учебной информации при помощи различных средств;

– смысловое чтение;

– моделирование;

– создание гипотез и их проверка;

– установление причинно-следственных связей при изучении новой темы;

– определение логических рассуждений;

– осуществление классификаций и сравнений.

Познавательные УУД развивают у школьников способность к познанию. Стимулирование учебно-познавательной деятельности уча-

щихся обеспечивается за счет деятельности учителя-предметника как руководителя учебной работой учащихся, и должна быть направлена на поиск и применение эффективных педагогических технологий, условий и методик, которые побуждают учащихся к познавательной деятельности и способствуют развитию познавательных УУД.

Изучение школьных дисциплин должно быть интересно учащимся, поэтому следует придерживаться определенных дидактических условий:

- проектирование учебного материала дисциплины с учетом ее личностной значимости для учащихся;
- использование методов и технологий, адекватных содержанию дисциплины и возрастным особенностям учащихся;
- учет «сензитивности» в развитии учеников;
- обеспечение эмоциональной активности в процессе изучения тем дисциплины;
- создание ситуации успеха и занимательности.
- учитывать связь между новыми понятиями, при объяснении новой темы;
- необходимо учеников научить (на основе новой учебной информации) – составлять рисунки, схемы, модели, используя различного рода знаки, символы (так как в учебниках нет заданий, которые учили бы отбирать нужную информацию, и развивали умения переводить ее из одного вида в другой, формированию УУД).

Многолетний опыт работы авторов в общеобразовательной школе (преподавания «биологии» и «экологии») позволяет отметить, что развитие познавательных «универсальных учебных действий»:

- происходит в контексте изучения учениками различных школьных дисциплин, обладающих различным потенциалом для их развития, определяемым содержанием данных дисциплин;
- осуществляется в соответствии с нормативно-возрастным развитием личностной и познавательной сфер школьника;
- представляют собой совокупность различных «универсальных учебных действий», находящихся между собой в сложных динамических отношениях;
- организованный, планомерный процесс, с учетом функциональных компонентов учебно-познавательной деятельности, при этом их развитие осуществляется в единстве с освоением учебного содержания;
- уровни развития (репродуктивный, продуктивный, творческий) определяются степенью выраженности критериев развития (знания и способы действий) и характера учебно-познавательной деятельности учащихся в процессе обучения.

Успешному формированию познавательных УУД учащихся способствуют выявленные педагогические условия:

- организация работы по формированию познавательных УУД учащихся на основе учебно-методического комплекта в соответствии с требованиями ФГОС НОО и ФГОС ООО (2021, 2023 гг.);

– разработка и реализация в ООП школы – «программы развития познавательных УУД» учащихся, которая реализует методические направления работы по достижению предметных и метапредметных результатов образования;

– использование в процессе развития «познавательных УУД» учащихся – активных форм, методов и технологий обучения.

Заключение. Подводя итог, необходимо отметить, что универсальные учебные действия представляют собой целостную систему, в основе развития которых лежит «умение учиться», которое предполагает полноценное освоение всех компонентов учебной деятельности (познавательные и учебные мотивы; учебная цель; учебная задача; учебные действия и операции) и выступает существенным фактором повышения эффективности освоения учащимися предметных знаний, умений и формирования компетенций, образа мира и ценностно-смысловых оснований личностного морального выбора.

В структуру и содержание школьных дисциплин должна быть заложена система заданий, направленных на включение учащихся в деятельностное освоение учебного материала, с целью овладения познавательными УУД и развития способности самостоятельно усваивать новые программные знания, умения и компетенции (включая – умение учиться).

Развитие «познавательных УУД» эффективно при следующих педагогических условиях:

– если определить совокупность познавательных УУД, формирующихся в процессе обучения учащихся на разных ступенях школы;

– разработать модель, представляющую процесс и результат развития «познавательных УУД» и реализуемой в процессе обучения;

– определить конкретные педагогические условия, направленные на реализацию модели формирования «познавательных УУД» в процессе учебной деятельности;

– реализовать современные активные методы, формы и педагогические технологии, повышающие эффективность развития «познавательных УУД» при изучении школьных дисциплин.

ЛИТЕРАТУРА // LITERTURA

Асмолов А. Г., Бурменская Г. В. (2008). *Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе: от действия к мысли.* – М.: Просвещение, 2008. – 151 с. // **Asmolov A. G., Burmenskaya G. V. (2008).** *Kak proektirovaty universalnye ucheb-ne deystviya v nachalynoy shkole: ot deystviya k msli.* – М.: Prosveshtenie, 2008. – 151 s.

Асмолов А. Г. и др. (2016). *Как проектировать универсальные учебные действия: от действия к мысли.* – М.: Просвещение, 2016. – 224 с. // **Asmolov A. G. i dr. (2016).** *Kak proektirovaty universalnye uchebne deystviya: ot deystviya k msli.* – М.: Prosveshtenie, 2016. – 224 s.

Астрецова Н. В. (2019). Оценка уровня освоения учащимися младших классов познавательных универсальных учебных действий. // *Начальное образование*. – М., 2019. – № 1. – с. 10-15. // **Astretsova N. V. (2019).** Otsenka urovnya osvoeniya uchashtimisya mladshih klassov poznavatelynh universalnyh uchebnyh deystviy. // *Nachalnoye obrazovanie*. – М., 2019. – № 1. – s. 10-15.

Бережная О. В. (2014). Формирование исследовательской компетенции учащихся на основе познавательных универсальных учебных действий по предмету «Биология». // *Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева*. – 2014. – № 2 (28). – с. 138-141. // **Berezhnaya O. V. (2014).** Formirovaniye issledovatelyskoy kompetentsii uchashtihsiya na osnove poznavatelynh universalnyh uchebnyh deystviy po predmetu «Biologiya». // *Vestnik Krasnoyarskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. V. P. Astafyeva*. – 2014. – № 2 (28). – s. 138-141.

Воровщиков С. Г., Орлова Е. В. (2012). Развитие универсальных учебных действий. *Внутришкольная система учебно-методического и управленческого сопровождения*: [монография]. – М.: Прометей, 2012. – 210 с. // **Vorovshnikov S. G., Orlova E. V. (2012).** Razvoitiye universalnyh uchebnyh deystviy. *Vnutrishkolnaya sistema uchebno-metodicheskogo i upravlencheskogo soprovozhdeniya*: [monografiya]. – М.: Prometey, 2012. – 210 s.

Воровщиков С. Г. (2013). К вопросу об универсальных учебных действиях, общеучебных умениях и «Бритве Оккама». *Инновационные проекты и программы в образовании*. – 2013. – № 5. – с. 29-37. // **Vorovshnikov S. G. (2013).** K voprosu ob universalnyh uchebnyh deystviyakh, ob-shteuchebnyh umeniyakh i «Britve Okkama». *Innovatsionnye proekt i program v obrazovanii*. – 2013. – № 5. – s. 29-37.

Ильясов И. И. (1986). Структура процесса учения. – М.: Изд-во Моск. университета, 1986. – 199 с. // **Ilyasov I. I. (1986).** Struktura protsesssa ucheniya. – М.: Izd-vo Mosk. universi-teta, 1986. – 199 s.

Недюрмагомедов Г. Г. (2015). Формирование универсальных учебных действий школьников в процессе учебной деятельности. *Юбилейная науч.-практ. конф., посвящ. 85-летию Гомельского гос. ун-та им. Франциска Скорины* (Гомель, 17 июня 2015 г.): материалы: в 4 ч. Ч.1 / редкол.: О. М. Демиденко (гл. ред.) [и др.]. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2015. – с. 86-89. // **Nedyurmagomedov G. G. (2015).** Formirovaniye universalnyh uchebnyh deystviy shkolnykh v protsesse uchebnoy deyatel'nosti. *Yubileynaya nauch.-prakt. konf., po-svyasht. 85-letiyu Gomelyskogo gos. un-ta im. Frantsiska Skorin* (Gomely, 17 iyunya 2015 g.): material: v 4 ch. Ch.1 / redkol.: O. M. Demidenko (gl. red.) [i dr.]. – Gomely: GGU im. F. Skorin, 2015. – s. 86-89.

Татьянченко Д. В., Воровщиков С. Г. (2003). Развитие общеучебных умений школьников. *Народное образование*. – 2003. – № 8. – с. 115-126. // **Tatyanchenko D. V., Vorovshnikov S. G. (2003).** Razvitie obshteuchebnyh umeniy shkolnykh. *Narodnoye obrazovanie*. – 2003. – № 8. – s. 115-126.

Федосова Н. А. (2008). Начальная школа на пороге апробации федеральных государственных образовательных стандартов второго поколения. *Управление начальной школой*. – 2008. – № 11. – с. 46-49. // **Fedosova N. A. (2008).** Nachalynaya shkola na poroge aprobatsii federalnyh gosudarstvennyh obrazovatelynyh standartov vtorogo pokoleniya. *Upravleniye nachalnoy shkoloy*. – 2008. – № 11. – s. 46-49.

obrazovatelynh standartov vtorogo pokoleniya. *Upravlenie nachalnoy shkoly.* – 2008. – № 11. – s. 46-49.

Хуторской А. В. (2013). Работа с метапредметным компонентом нового образовательного стандарта. *Народное образование.* – 2013. – № 4. – с. 157-171. // **Hutorskoy A. V. (2013).** Rabota s metapredmetnm komponentom novogo obrazovatelynogo standarta. *Narodnoe obrazovanie.* – 2013. – № 4. – s. 157-171.

Чуланова, Н. А. (2017). *Формирование познавательных универсальных учебных действий обучающихся в урочной и внеурочной деятельности: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01.* – Саратов, 2017. – 24 с. // **Chulanova N. A. (2017).** *Formirovanie poznavatelynh universalnyh uchebnyh deystviy obuchayushtihsvya v urochnoy i vneurochnoy deyatelnosti: avtoreferat dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01.* – Saratov, 2017. – 24 s.

Шабанова В. А. (2014). *Формирование универсальных учебных действий у младших школьников на занятиях по изобразительному искусству (в системе дополнительного образования): автореф. канд. психол. наук.* – М., 2014. – 27 с. // **Shabanova V. A. (2014).** *Formirovanie universalnyh uchebnyh deystviy u mladshih shkolnykhov na zanyatiyah po izobrazitelynomu iskusstvu (v sisteme dopol-nitelynogo obrazovaniya): avtoref. kand. psihol. nauk.* – М., 2014. – 27 s.

Эльконин Д. Б. (1989). Психология обучения младших школьников. *Избранные психологические труды.* – М.: Педагогика, 1989. – 560 с. // **Iykonin D. B. (1989).** *Psihologiya obucheniya mladshih shkolnykhov. Izbranne psihologicheskie trud.* – М.: Pedagogika, 1989. – 560 s.

Адрес за корреспонденция:

Зарема Адигюзелова,
ФГБОУ ВО „Дагестанский государственный университет“,
(РФ, г. Махачкала),
магистрантка, 1 год обучения, бизнес-информатика

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СИЛОВА ИЗДРЪЖЛИВОСТ И ГЪВКАВОСТ ПРИ 14-ГОДИШНИ ГИМНАСТИЧКИ

Ива И. Баракова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Научен ръководител: доц. д-р Мирослава Петкова

Резюме: Спортната гимнастика е универсален спорт, който развива специфична силова издръжливост, координация и гъвкавост. Гимнастиката има благоприятен ефект върху правилното развитие и укрепване на костно-ставния апарат, сухожилията и мускулите чрез използване на специфични гимнастически тренировъчни методи и подходящ хранителен режим за подобряване на физическата подготовка на спортистите. Тя спомага и за изграждането на правилна телесна стойка и възпрепятства появата на гръбначни изкривявания. Също така се възпитават положителни личностни и волеви качества, взаимопомощ, усет към красотата и др. В гимнастиката има комплексна проява на всички физически качества, но предимно се работи за гъвкавост, която противостои на проявата на силовите възможности на спортиста.

Целта на изследването е развитието на силовата издръжливост и гъвкавостта при 14-годишни момичета, които се занимават системно със спортна гимнастика.

Ключови думи: гимнастички, силова издръжливост, гъвкавост, спортна гимнастика

A STUDY OF STRENGTH ENDURANCE AND FLEXIBILITY IN FOURTEEN-YEAR-OLD FEMALE GYMNASTS

Iva Barakova

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Miroslava Petkova, PhD

Abstract: Artistic gymnastics is a universal sport, which develops strength endurance, coordination and flexibility. Gymnastics has a favorable effect over the development and strengthening of the bone-joint apparatus, tendons and muscles through the use of specific methods of gymnastic training and a fitting diet for improving the physical training of athletes. It also helps build the proper body stance and prevents the appearance of spinal curvature. Additionally, it fosters the development of positive personalities, volitional qualities, mutual assistance, a sense of beauty, etc. In gymnastics, there is a complex manifestation of all physical qualities, mainly flexibility, which contradicts the strength capabilities of the athlete. The purpose of the study is the development of the strength endurance and flexibility of 14-year-old girls who regularly train artistic gymnastics.

Keywords: gymnasts; strength endurance; flexibility; artistic gymnastics.

Спортната гимнастика е универсален спорт, който развива специфична силова издръжливост, координация и гъвкавост. Гимнастиката има благоприятен ефект върху правилното развитие и укрепване на костно-ставния апарат, сухожилията и мускулите чрез използване на специфични гимнастически тренировъчни методи и подходящ хранителен режим за подобряване на физическата подготовка на спортистите. Тя спомага и за изграждането на правилна телесна стойка и възпрепятства появата на гръбначни изкривявания. Също така се възпитават положителни личностни и волеви качества, взаимопомощ, усет към красивото и др. В гимнастиката има комплексна проява на всички физически качества, но предимно се работи за гъвкавост, която противостои на проявата на силовите възможности на спортиста.

Целта на изследването е развитието на силовата издръжливост и гъвкавостта при 14-годишни момичета, които се занимават системно със спортна гимнастика.

Задачи за реализиране на целта:

1. Да се проучи развитието на гъвкавостта и силовата издръжливост според различни информационни източници.
2. Да се изследва развитието на гъвкавостта и силовата издръжливост в двумесечен период с подходящи тестове.
3. Да се анализират данните от двете изследвания и да се формулират изводи и препоръки.

Организация на изследването: В изследването са включени 15 момичета на възраст 14 години, трениращи спортна гимнастика в ГСК „Интерком груп Черноморски юнак“, град Варна.

Изследването се проведе в Спортен комплекс „Простор“ – зала по спортна гимнастика, с любезното съдействие на главните треньорки Росица Найденова и Калина Каменова. Гимнастичките са от спортното училище и работят по специално разработена програма, като тренировките се провеждат: понеделник, вторник и четвъртък – двуразово, а сряда и петък – едноразово.

Методика на изследването

Използвани са следните методи за решаване на задачите и постигане на целта на изследването:

1. Литературен и информационен обзор
2. Тестове за провеждане на изследването – Тестовата батерия включва четири теста: повдигане на краката до хватата на смесена успоредка (до отказ); набирания на смесена успоредка с обратен хват (до отказ); дълбочина на наклона; шпагат (ляв, десен и страничен).

3. Математико-статистически методи – Вариационен анализ, Сравнителен анализ и Графичен анализ.

Статистическата обработка на данните е направена с програмния пакет на Excel.

Анализ на резултатите

Анализът на показателите за развитието на силовата издръжливост и гъвкавост е представен на таблица 1 и фигура 1. Той също така показва, че при осъществяването на задачите във всяка тренировка по спортна гимнастика, се повишава гъвкавостта и силовата издръжливост при гимнастичките от групата, проследени в хода на изследването.

Данните от проведения педагогически експеримент са подложени на вариационен анализ, а прирастите в средноаритметичните величини, в края на експеримента са установени с помощта на t-критерий на Стюдент за зависими извадки.

Таблица №1. Достоверност на прираста на средните стойности на показателите информиращи за силовата издръжливост и гъвкавостта на изследваните лица

показатели		първо изследване			второ изследване			d	t	Pt
№	наименование	X_1	S_1	V_1	X_2	S_2	V_2			
1.	повдигане на краката до хватата	20,4	6,30	30,88	24,73	3,95	15,97	4,33	2,97	99%
2.	набирания с обратен хват	14,13	6,37	45,08	15,73	5,12	32,55	1,6	1,85	93%
3.	дълбочина на наклона	120,93	6,28	5,19	122	4,16	3,41	1,07	1,06	71%
4.	шпагат (ляв, десен и страничен)	4,6	3,02	65,65	4,27	3,45	80,80	-0,33	0,57	43%

При първия тест „Повдигане на краката до хватата на смесена успоредка (до отказ)“, който носи информация за силовата издръжливост на изследваните гимнастички, показва че има развитие в края на експеримента. Стойностите на коефициента на вариация V се движат между 30,88% при първото изследване и 15,97% при второто изследване, следователно изследваната съвкупност е разнородна. Прирастът (d) на средните стойности по този показател е $d= 4,33$ n и е подкрепен с високата достоверност на $Pt>99\%$ (табл. 1 и фиг. 1).

Разглеждайки признака „Набирания на смесена успоредка с обратен хват (до отказ)“ резултатите показват, че средните стойности при изследваните гимнастички на първото тестване са $X_1=14,13$ n, а при второто $X_2=15,73$ n, с подобрение от 1,60 n (табл. 1 и фиг. 1). Както при първия тест за силова издръжливост, така и тук се наблюдава разнородност по отношение на коефициента на вариация при изследваната съвкупност.

Фиг 1. Средни стойности на показателите информиращи за силовата издръжливост и гъвкавостта в началото и края на изследването

За проследяване на гъвкавостта на гимнастичките се приложи теста „Дълбочина на наклона“. Отчетените стойности показват, че средната стойност по време на първото изследване е $X_1=120,93$ cm, а при второто изследване е $X_2=122$ cm, като момичетата са подобрили своя резултат с 1,07 cm по време на изследвания период (табл. 1 и фиг. 1). Наблюдава се еднородност по отношение на коефициента на вариация при изследваната съвкупност.

При четвъртия тест „Шпагат – ляв, десен и страничен“ се вижда, че средните стойности при изследваните гимнастички в първото тестване е $X_1=4,6$ cm, а при второто $X_2=4,27$ cm, с подобрение на резултата $d=-0,33$ cm. Стойностите на коефициента на вариация V се движат между 65,65% и 80,80%, следователно изследваната съвкупност е разнородна (табл. 1 и фиг. 1).

След осъществяване на второто изследване се наблюдава съществен прираст в средните стойности и на четирите показателя, но само

при тест №1, се потвърждава достоверността на t-критерия на Стюdent за зависими извадки $P_t > 99\%$.

Изводи

1. Резултатите от направения вариационен анализ показват, че системното изпълнение на годишния тренировъчен план, води до повишаване нивото на физическата дееспособност и развитието на физическите качества на гимнастичките, което от своя страна води до по-добри резултати през спортно-състезателния период.

2. Чрез системното използване на тестовете за отчитане на физическата активност на състезателките по спортна гимнастика се контролира и управлява тренировъчния процес.

3. Анализът на резултатите от проведеното изследване показват, че при специфична физическа и техническа подготовка по време на тренировъчния процес по спортна гимнастика, показателите за силова издръжливост и гъвкавост на всяка една от състезателките се променят дори и минимално в положителна посока.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Гаврийски, В. & Стефанова, Д. & Киселкова, Е. & Бичев, К. (1998). *Физиология на човека с физиология на спорта, част III*, изд. Нови знания, София, 179 с. – преиздаден 2006. // **Gavriyski, V. & Stefanova, D. & Kiselkova, E. & Bichev, K. (1998).** *Fiziologiya na choveka s fiziologiya na sporta, chast III*, izd. Novi znaniya, Sofia, s. 179 – preizdaden 2006.

Дашева, Д. (2015). *Ръководство по теория на професиите в спортните училища (IX – XII клас)*. София, 364 с. // **Dasheva, D. (2015).** *Rakovodstvo po teoriya na profesiite v sportnite uchilishta (IX – XII klas)*, Sofia, s. 364

Църова, Р. & Миладинов, О. (2012). *Система за оценяване на резултатите по спортна подготовка на учениците в спортните училища*. София, 615 с. // **Tsarova, R. & Miladinov, O. (2012).** *Sistema za otsenyavane na rezultatite po sportna podgotovka na uchenitsite v sportnite uchilishta*. Sofia, 615 s.

Адрес за кореспонденция:

Ива Ивайлова Баракова,
фак. № 2005010834,
Педагогика на обучението
по физическо възпитание, III курс,
e-mail: ive_bar@abv.bg

ПЯСЪЧНАТА ТЕРАПИЯ В СОЦИАЛНОПЕДАГОГИЧЕСКАТА ПРАКТИКА

Ива Т. Йорданова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Социална педагогика, IV курс

Научен ръководител: гл. ас. д-р Яна Димитрова

Резюме: Настоящият теоретичен доклад разглежда приложението на пясъчната терапия като иновативен метод в социалнопедагогическата работа с деца и младежи. Той се фокусира върху основите и принципите на пясъчната терапия, нейният символен език и възможностите за изразяване, които тя предоставя. Докладът поставя акцент върху терапевтичния и педагогически потенциал на метода за развитие на емоционалната интелигентност, справяне с травматични преживявания и стимулиране на самоизразяването при деца с различни социални и емоционални затруднения.

Ключови думи: пясъчна терапия, социална работа, социалнопедагогически практики, самоизразяване

SAND THERAPY IN SOCIAL PEDAGOGY WORK

Iva Yordanova

fourth-year student of Social Pedagogy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Senior Lecturer Yana Dimitrova, PhD

Abstract: The present theoretical report explores the application of sand therapy as an innovative method in social-pedagogical work with children and young people. It focuses on the foundations and principles of sand therapy, its symbolic language, and the expressive possibilities it offers. The report emphasizes the therapeutic and pedagogical potential of the method for developing emotional intelligence, coping with traumatic experiences, and stimulating self-expression in children with various social and emotional difficulties.

Keywords: sand therapy; social-pedagogical work; self-expression.

Социалнопедагогическата работа се характеризира с комплексност и динамичност. Тя е тясно свързана с обособяването и идентифицирането на проблематиките характерни за различните социални групи. В своята същност тя има за цел да осигури надеждна и подкрепяща среда на хората намиращи се в ситуация на житейска криза и/

или неблагоприятие, като това обхваща деца в ранна възраст, подрастващи, юноши и пълнолетни лица. Тя е ангажирана с предоставянето на качествена емоционална, комунално-битова и образователна подкрепа. За да се гарантира качествена и ефективна дейност, социалните работници си служат с редица инструменти и методи, с помощта на които да извлекат необходимия набор от диагностични данни, информация за социално-битовите условия на живот, емоционалните връзки и житейски цели на лицето, с което работят. Ето защо включването на нови алтернативни методи е от изключителна важност, както за подобряване качеството на извършената дейност, така и за актуалността на инструментите, които се прилагат.

Социалната работа в съвременния контекст е изправена пред редица обширни и взаимосвързани предизвикателства, които изискват адаптивност, интердисциплинарен подход и непрекъснато професионално развитие. В социален план се очертават и редица фактори поставящи детската личност в неблагоприятно положение, застрашаващо нейното физическо, психично, емоционално, образователно и културно развитие. Имайки предвид особеностите на българо-културните групи, търсещи подкрепа от социалната сфера, можем ясно да утвърдим нуждата от наличието на инструмент, подкрепящ свободното изразяване и вербализация на преживяното. Достигането до вътрешния свят на младата личност, нейните мисли, чувства и изживявания е от ключово значение за ефикасността на социалнопедагогическата интервенция.

В своята същност пясъчната терапия може да бъде приложена сред голям набор от потребители. Това се дължи основно на факта, че процеса е обвързан с вътрешно детерминирани виждания и асоциации на човека, неговия житейски опит и въображение. По този начин се гарантира комплексния и базиран на компетентности подход, необходим за утвърждаването на личностна индивидуалност и вътрешната уникалност на всяко дете. В практиката си съм използвала пясъчната терапия в редица случаи и тя е доказала своята надеждност и вариативност при работа с деца отнасящи се към следните групи:

- **Деца и младежи от уязвими етнически малцинства (включително билингви)**

Децата от ромски произход и други етнически общности често израстват в условия на социално изключване, бедност и negliжиране. При тях съществува огромна езикова бариера, която оказва влияние в няколко равнища на детското развитие.

- **Деца с ниска образователна степен или отпаднали от училище**

Отпадането от училище продължава да бъде значим проблем, особено в икономически неразвити региони. Тези деца са изложени на

по-висок риск от социална изолация, бедност и попадане в рискови поведения (престъпност, зависимости и др.)

- **Деца и младежи в институции или резидентни услуги**

Макар че деинституционализацията напредва, много деца продължават да живеят в условия на институционална грижа.

- **Деца с увреждания и специални образователни потребности (СОП)**

Те често срещат затруднения в интеграцията си в общообразователната среда и са уязвими поради липсата на достатъчно ресурси

- **Младежи, изложени на насилие, злоупотреба или пренебрегване**

Физическото, емоционалното и сексуалното насилие в семейството остава скрит, но реален проблем. Често такива деца развиват поведенчески и емоционални трудности.

Общото между всички тези групи е затрудненото естествено функциониране. Централната теза, която може да се изведе в контекста на социалнопедагогическата практика, е, че уязвимостта на децата и младежите от тези групи се проявява не само на поведенческо или образователно ниво, но е преди всичко резултат от системни дефицити в семейната среда, социалния контекст и регионалната инфраструктура, в която те живеят и се развиват. Макар различни по своята същност може да откروим повтарящите се модели между всяка една от рисковите категории. На първо място съществува дистрес, водещ до негативни преживявания и реакции у децата. Това се изразява под формата на емоционални нарушения – повишена тревожност, агресивни реакции, изолация или апатия. Като пряко следствие от подобни фактори, децата често изпитват сериозни образователни затруднения, породени от невъзможността за разбиране и пълноценно осмисляне на учебния материал, беден и тромав речник, трудности при обясняване на дадена ситуация и други. Друг съществен елемент в анализа на рисковите фактори е свързан със социализацията. При децата и младежите, израснали в социално маргинализирана среда, се наблюдават затруднения в изграждането на доверителни отношения, както с връстници, така и с възрастни фигури на авторитет – учители, възпитатели, социални работници и други специалисти. Липсата на устойчиви модели на комуникация в семейството често води до недоразвити социални умения и отсъствие на емоционална сигурност, което затруднява процесите на адаптация, интеграция и самоизразяване. Разглеждайки особеностите на различните групи може да заявим, че общото между тях е трудността при самоизразяване. Тази трудност може да бъде лесно преодоляна използвайки пясъчната терапия като алтернативен метод за сензор-

на стимулация и средство за изразяване на вътрешния свят на детето посредством множество символно-значими фигури.

Маргарет Ловенфелд е част от основателите на пясъчната и игровата терапия. През 1929 г. тя създава „Техниката на света“ (The World Technique), използвайки пясъчни табли и миниатюри, за да позволи на децата да изразяват вътрешните си преживявания по проективен и невербален начин. Години по късно Дора Кауф развива цялостно идеята за пясъчната терапия базирайки я на аналитичната психология на Карл Густав Юнг. Той вярва, че чрез играта в пясъка детето достига до „несъзнаваното“ и успява да предаде форма на травматичното преживяване. Създаването на пясъчни форми и сюжети насърчава творческия регрес, а работата в пясъчника проправя пътя за бъдещата трансформация на личността.

Ако трябва да открием аналог на пясъчната терапия се достигнем до извода, че работата с пясък е тясно свързана с корените на българското образование. Тя датира още от периода на Възраждането и е била разпространена практика във всички килийни и класни училища. През тази епоха на българското образование, пясък е служил като алтернатива на съвременните технологии и разбира се е служил като учебно пособие за писане и упражнение по граматика и математика, особено когато липсвали тетрадки, и хартия. Това предшества теорията на Фройд и Юнг за психотерапевтичните свойства на пясък. Те разглеждат дейността като естествен начин за самоизразяване и регулиране на емоциите чрез насочване на психическа енергия към символични действия, които водят до облекчаване на вътрешното напрежение.

За да обясним прилагането на метода в социалнопедагогическата практика е редно първо да се фокусираме към неговата основна същност, а именно връзката със сетивата. Основния елемент в този вид терапия е пясъкът. За осъществяване на дейност, специалистите се нуждаят от маса/съд, в който да поставят пясък. Това пространство ще бъде огледалото, върху което децата ще проектират своите усещания и чувства с помощта на фигури/игралки. Целта на масата за пясъкотерапия е да бъде максимално близко до естествените материали и да пресъздава в себе си четирите елемента, а именно земя, вода, въздух и огън. Пясък е земята и представлява тялото на клиента. Той е физическия елемент и досега с него позволява усещането за температура, текстура, съпротивление, което създава осъзнаване на физическото (somatic awareness). Това е особено важно при хора с травма, които често са „отсечени“ от тялото си. Другите два елемента – въздух и вода, са взаимосвързани и са изразени чрез синя цвят, с който се боядисва вътрешността на съда. Юнг свързва тези два елемента със синьото, поради тяхната връзка с несъзнаваното. В хода на терапевтичната дейност децата могат да скрият изцяло синия цвят с помощта на пясък или да създадат процеп, така

че да пресъздадат море. Синият цвят в пясъчника символизира несъзнаваното, душата и вътрешния свят. Той създава защитена, дълбока и отворена среда, в която клиентът може символично да изрази, трансформира и осмисли преживяванията си. Елементът огън в пясъкотерапията носи силна символика, свързана с енергия, трансформация, разрушение и обновление. Макар че пясъкът като материал е „земен“ елемент, клиентите често интуитивно включват огъня чрез фигури, сцени, цветове или действия, които го символизират – и това има важно терапевтично значение. В пясъкотерапията огънят е символ на мощна вътрешна енергия – той може да разрушава, но и да създава. Показва момент на промяна, изблик на емоции или нужда от пречистване и растеж.

Процесът протича в защитена и приемаща среда, създадена от социалния работник, където не се изискват думи, обяснения или конкретни указания. Фигурите, с които клиента разполага са често на хора, животни, природни елементи, предмети от реалността и митологични образи. Той е поканен свободно да създаде свят в пясъка, воден от вътрешните си усещания, интуиция и нужди, без конкретна задача или анализ в момента на създаване. Терапевтът играе ролята на неутрален наблюдател, който осигурява безопасно пространство и внимателно присъствие, без да тълкува сцената по време на създаването ѝ. В някои случаи, след завършване на сцената, клиентът може да сподели впечатления, мисли или чувства, но това не е задължително. Процесът се развива във времето, с множество сесии, в които сцените се променят, задълбочават и отразяват вътрешната трансформация, настъпваща у клиента. Също така е възможно след края на срещата клиента да даде име на своята композиция. Социалния работник може да задава уточняващи въпроси, с които да изясни за себе си ролята и емоционалната връзка на част от пресъздадените образи и детето. След края на всяка среща е редно специалиста да направи подробен анализ за протеклата сесия, в който да отрази значимостта и разположението на фигурите, тяхната връзка с живота на детето и какво се е опитвало да изрази с тези си действия.

Част от темите, върху които може да се насочи специалиста при продължителна работа с детето са:

- **„Създай свят, какъвто искаш“** – най-често използваната свободна тема.
- **„Моето семейство“ / „Моят дом“** – позволява проекция на релации, сигурност, конфликти.
- **„Аз в училище / работа / обществото“** – изразява социална адаптация, тревоги или роля.
- **„Мястото, където се чувствам в безопасност“** – работи с теми за травма и защита.

- „Мястото, където се случи нещо страшно“ – внимателно въведение в работа с травма.
- „Моят вътрешен герой / чудовище“ – вътрешни конфликти, сянка, себеутвърждаване.
- „Началото на нещо ново“ / „Край и загуба“ – свързани с преходи, скръб, трансформация.
- „Битка между доброто и злото“ – често израз на вътрешна борба или морални дилеми.
- „Моят остров / моят свят“ – изграждане на автономия, идентичност, вътрешна свобода.
- „Мястото, където отивам, когато съм тъжен/раздразнен/щастлив“ – работа с емоции.

Пясъчната терапия създава пространство, в което детето може да се изрази чрез игра, интуиция и символи – форми на комуникация, естествени за детската психика. В контекста на социалната работа, където често се работи с уязвими, маргинализирани и психически наранени деца, пясъчната терапия е ценен инструмент за достъп до дълбинни психични процеси, които иначе остават скрити. Затова пясъчната терапия представлява мощно средство за превенция на задълбочаване на травмата и за насърчаване на вътрешна стабилност, личностно развитие и възстановяване при деца в риск. Наличието на подобен инструмент е ценен ресурс във всеки един аспект касаещ помагащите професии.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Mitchell, R. R., & Friedman, H. S. (2005). *Sandplay: Past, present, and future*. Psychology Press.

Tan, J., Yin, H., Meng, T., & Guo, X. (2021). *Effects of sandplay therapy in reducing emotional and behavioural problems in school-age children with chronic diseases: A randomized controlled trial*. *Nursing Open*, 8(6), 3099–3110. <https://doi.org/10.1002/nop2.1022PMC>

Адрес за кореспонденция:
Ива Тихомирова Йорданова,
фак. № 2105010581,
Социална педагогика, IV курс,
e-mail: iva_yordanova21@abv.bg

СОЦИАЛНОПЕДАГОГИЧЕСКА РАБОТА С ДЕЦА С ИЗЯВЕНИ ДАРБИ

Ива Т. Йорданова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Социална педагогика, IV курс

Научен ръководител: гл. ас. д-р Яна Димитрова

Резюме: Настоящият доклад разглежда социалнопедагогическата работа с деца с изяви дарби като специфична и често подценявана сфера от социалната практика. Анализирани са основните характеристики на надарените деца, сред които се открояват високите когнитивни способности, креативността и социалната уязвимост. Представени са дефицитите в нормативната рамка и липсата на интегриран подход за подкрепа. Чрез анкетно проучване сред специалисти се установява нуждата от квалификация, междуинституционално сътрудничество и разработване на ясна национална стратегия.

Ключови думи: социална работа, социалнопедагогически практики, дарба, надареност

SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH GIFTED CHILDREN

Iva Yordanova

fourth-year student of Social Pedagogy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Senior Lecturer Yana Dimitrova, PhD

Abstract: This report explores social-pedagogical work with gifted children as a specific and often underestimated area within the field of social practice. It analyzes the key characteristics of gifted children, including high cognitive abilities, creativity, and social vulnerability. The deficiencies in the legal framework and the lack of an approach for integrated support are outlined. A survey among professionals reveals the need for additional training, interinstitutional cooperation, and the development of a clear national strategy.

Keywords: social-pedagogical work; gifted children; social work.

В съвременното глобализирано и технологично напреднало общество социалната работа заема ключова роля в поддържането на социалната кохезия и в подкрепата на уязвимите групи. Тя съчетава професионални знания, етични стандарти и хуманна ангажираност, насочена към

гарантиране на достойнството, правата и развитието на всеки индивид. В този контекст социалнопедагогическата работа с деца с изяви дарби се откроява като специфично направление, което често остава в периферията на вниманието на институциите, въпреки своята значимост.

На пръв поглед даровитостта се възприема като положителна характеристика и предимство, но в реалността тя често носи със себе си редица предизвикателства – социални, емоционални, образователни и дори идентичностни. Когато тази дарба не бъде навреме разпозната и подкрепена, тя може да се превърне в източник на дистрес, изолация и демотивация. Липсата на институционализирана система за подкрепа, неразбиране от страна на връстници и учители, както и неприспособена образователна среда са само част от рисковите фактори, които могат да повлияят неблагоприятно върху развитието на надареното дете. Именно това налага необходимостта от целенасочен анализ на социалнопедагогическите практики и политики, както и създаване на устойчиви интервенционни механизми, базирани на интердисциплинарен подход.

Надарените деца не формират единна, ясно очертана група – напротив, те представляват широк спектър от индивидуалности с високи постижения или потенциал в различни сфери: академична, художествена, музикална, спортна, социална или логико-математическа. Изследванията и педагогическата практика сочат, че тези деца се отличават със следните характерни белези:

- Изключително развито логическо и аналитично мислене още от ранна възраст;
- Широк речников запас и ранно усвояване на езикови структури;
- Изразено въображение, креативност и нестандартен подход към решаване на проблеми;
- Висока степен на емоционална чувствителност, често съчетана с интензивна вътрешна мотивация;
- Склонност към интроспекция, самокритичност и перфекционизъм;
- Затруднения в социализацията, включително неразбирателство с връстници, чувство на самота и изолация.

Дарбата се проявява по различен начин в зависимост от възрастта. В предучилищна възраст се наблюдават ранна речева активност и засилен интерес към абстрактни теми. В началното училище тези деца се отличават с бърз темп на усвояване на учебното съдържание, но често изпитват скука от повторения и стереотипни задачи. В юношеска възраст надарените млади хора се сблъскват с екзистенциални въпроси, повишена тревожност, стремеж към идентичност и често – с липса на разбиране от страна на авторитети. Това води до риск от отпадане, емоционални кризи или дори девиантно поведение при липса на навременна подкрепа.

Социалният педагог има централна роля в изграждането на мост между вътрешния свят на детето и външната образователна, семейна и институционална среда. Работата с надарени деца предполага комплексен, индивидуализиран и чувствителен подход, основан на разбиране за нуждите и потенциала на всяко дете. Ефективната подкрепа включва:

- **Систематично наблюдение** и ранно разпознаване на дарбата;
- **Психологическа диагностика**, която надхвърля традиционното оценяване на знания;
- **Планиране на индивидуални образователни пътеки** съвместно с учители и родители;
- **Организиране на форми на творческа изява** (кръжоци, клубове, конкурси);
- **Създаване на менторски връзки** с възрастни модели за подражание;
- **Консултиране на родителите** за адекватно емоционално и образователно подпомагане.

Въпреки че нормативната уредба в България признава нуждата от подкрепа на даровитите деца – напр. чл. 5а от Закона за закрила на детето и Наредба № 90/2003 г. – реалното прилагане остава ограничено и фокусирано предимно върху финансови стимули. Липсва цялостен социалнопедагогически подход, основан на развитие, а не само на резултати. Не съществува ясна дефиниция на понятието „даровитост“, няма механизъм за дългосрочно проследяване на напредъка, нито интердисциплинарна координация между образователната и социалната система.

В подкрепа на теоретичните изводи е проведено анкетно проучване сред 60 специалисти в сферата на образованието и социалната работа. Целта му е да разкрие реалното състояние на практиките за работа с надарени деца и да идентифицира основните дефицити.

Основни резултати:

- **47.8%** от участниците считат, че дарбата може да бъде рисков фактор само ако е съчетана с неблагоприятна семейна или социална среда;
- **26.1%** я определят като самостоятелна предпоставка за социална уязвимост;
- **67%** споделят, че не разполагат с конкретни насоки или програми за работа с надарени деца и разчитат на лична интуиция и опит;
- **81%** изразяват необходимост от допълнителна квалификация, обучение и обмен на добри практики.

Предложени решения от анкетиранияте:

- Разработване на **национална стратегия** за подкрепа на даровитите деца;
- Създаване на **регионални екипи** от социални педагози, психолози, логопеди и ментори;

• **Интеграция на модули** по социално-емоционално учене в училищната програма;

• **Гарантиране на равен достъп** до развитие за деца от социално уязвими среди, които притежават потенциал, но нямат условия да го проявят.

Изследването потвърждава тезата, че социалнопедагогическата работа с деца с изявени дарби изисква дълбоко разбиране за връзката между личностните особености, социалната среда и институционалния капацитет за подкрепа. Дарбата следва да се възприема не само като талант за развитие, но и като възможна зона на уязвимост, когато не бъде разпозната и насърчена навреме.

Препоръчителни мерки:

1. Прецизиране на понятието „надареност“ в нормативните документи, с включване на ясни критерии и области на проява.

2. Изграждане на **интердисциплинарен модел** на подкрепа, който обединява социални, образователни и психологически компоненти.

3. Учредяване на **специализирани центрове** за диагностика и развитие на даровити деца.

4. Задълбочено **обучение на педагогически кадри** в областта на идентификацията и подкрепата на дарбата.

5. Разработване на **устойчива стратегия** за приобщаване на даровити деца от маргинализирани общности чрез целенасочени социални и образователни политики.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Борисова, В. (2003). *Социалнопедагогическа работа с деца и младежи в риск.* С.: Слово. // **Borisova, V. (2003).** *Sotsialnopedagogicheska rabota s detsa i mladezhi v risk.* S.: Slovo.

Закон за закрила на детето (обн. ДВ, бр. 48 от 13 юни 2000 г.). // *Zakon za zakrila na deteto (obn. DV, br. 48 ot 13 yuni 2000 g.).*

Наредба № 90 от 2003 г. за закрила на деца с изявени дарби. // *Naredba № 90 ot 2003 g. za zakrila na detsa s izyaveni darbi.*

Persson, R. (2013). *Who decides what giftedness is? Gifted Education International.*

Grady, M. (2010). *Gifted and Talented Education: Theory and Practice in the UK.*

European Commission (2014). *Policy Guidelines on Inclusion of Gifted Learners.*

Адрес за кореспонденция:

Ива Тихомирова Йорданова,
фак. № 2105010581,

Социална педагогика, IV курс,
e-mail: iva_yordanova21@abv.bg

**ИДЕЕН ПРОЕКТ
„КЛАСНАТА СТАЯ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ“**

**Карина Н. Цвяткова, Марина П. Петрова,
Цветелина Анг. Атанасова**

**Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, III курс**

Научен ръководител: гл. ас. д-р Христина Фидосиева

***Резюме:** Идеиният проект цели изграждането на достъпна физическа и положителна емоционална среда, в която 26 ученици, един от които е дете със специални образователни потребности, да учат заедно в толерантна, подкрепяща и сътрудническа среда. Гарантира се активното участие в учебния процес на детето със специални образователни потребности чрез целенасочени адаптации. Чрез внимателно архитектурно, педагогическо и технологично планиране, проектът има за цел да създаде пространство, в което всяко дете да се чувства част от общността, да бъде подкрепяно в своето развитие и да получи възможност да изрази пълния си потенциал. Фокусът е поставен както върху физическата достъпност и функционалността на пространството, така и върху създаването на позитивен емоционален климат и възможности за индивидуален напредък.*

***Ключови думи:** деца със специални образователни потребности, приобщава среда, класна стая, училище, ученици*

**“THE CLASSROOM OF OPPORTUNITIES”
CONCEPTUAL PROJECT**

**Karina Tsvyatkova, Marina Petrova and Tsvetelina Atanasova
third-year students of Preschool and Primary School Pedagogy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo**

Academic Supervisor: Senior Lecturer Hristina Fidosieva, PhD

***Abstract:** The conceptual project aims to create an accessible physical and positive emotional environment where 26 students — one of whom is a child with special educational needs — can learn together in a tolerant, supportive, and cooperative setting. The active participation of the child with special educational needs in the educational process is ensured through targeted adaptations. Through careful architectural, pedagogical, and technological planning, the project seeks to establish a space where every child feels part of the community, receives support for their development, and has the opportunity to reach their full potential. The focus is placed both on the physical accessibility and functionality of the space, as well as on the creation of a positive emotional climate and opportunities for individual progress.*

Keywords: children with special educational needs; inclusive environment; classroom; school; students.

1. Въведение

През последните десетилетия идеята „приобщаващо образование“ се превърна от пожелателна в действителна необходимост и съществен приоритет на съвременните образователни системи. В настоящото образование приобщаването е ценност, която изразява зачитането на индивидуалността на всяко дете. Изграждането на приобщаваща класна стая е крачка по пътя към училището, в което всеки ученик, независимо от своите потребности и способности, има равни възможности да се учи и развива. Приобщаването не означава просто интегриране на деца със специални образователни потребности в масовото училище, а преработване на самата училищна обстановка така, че тя да отговаря на нуждите на всички ученици. Принципите, върху които е изграден настоящият проект стоят и в основата на приобщаването, а именно: приемането, разбирането и подкрепата.

Идейният проект цели изграждането на достъпна физическа и положителна емоционална среда, в която 26 ученици, един от които е дете със специални образователни потребности, да учат заедно в толерантна, подкрепяща и сътрудническа среда. Гарантира се активното участие в учебния процес на детето със специални образователни потребности чрез целенасочени адаптации. Чрез внимателно архитектурно, педагогическо и технологично планиране, проектът има за цел да създаде пространство, в което всяко дете да се чувства част от общността, да бъде подкрепяно в своето развитие и да получи възможност да изрази пълния си потенциал. Фокусът е поставен както върху физическата достъпност и функционалността на пространството, така и върху създаването на позитивен емоционален климат и възможности за индивидуален напредък. Класната стая е проектирана така, че да позволява гъвкаво използване на пространството чрез удобни и подвижни мебели, зони за индивидуална и групово работа, както и обособени кътове за отдих и библиотека. Включването на съвременни технологии, като: интерактивна дъска, таблети и образователен софтуер, допринася за улесняване на достъпа до учебното съдържание, особено за децата със специфични потребности. В проектът са предвидени и включени адаптации, направени за ученика със специални образователни потребности, които включват индивидуализирани учебни материали, спрямо начина на възприемане на ученика, визуална подкрепа, специализирано оборудване и методическа подкрепа от ресурсен учител. В нашата учебна среда основна цел е активното участие и пълноценното учене, а не просто присъствие. С този проект се утвърждава убеждението, че приобщаващото образование не е просто необходимост, а

път към по-добро общество – започващ именно от класната стая. Това е пространство, в което различията се възприемат като сила, а училището – като място за човешко израстване, подкрепа и уважение.

2. Резултати

2.1. Разработване на проект

2.1.1. Планиране на пространството

1. Площ на помещението – 72 кв. м. (8x9 м.).
2. Максимален капацитет на учениците в приобщаващата класна стая – 28.
3. Избран брой ученици в класа – 26.
4. Зони в приобщаващата класна стая:
 - Зона за учене – в зоната за учене има 26 модулни маси с 26 модулни столчета с подплата на седалката и облегалката с умалени размери, разположени в два (голям и малък) полукръга; от лявата страна на учениците е бюрото на учителя; пред учениците е разположена бяла дъска, от двете страни, на която има разположени рафтове за съхранение на учебници, телефони и други пособия; модулните маси заедно със столовете могат да се завъртат под ъгъл от 90 градуса към екрана за мултимедийния проектор, който също може да се използва с учебна цел;
 - Многофункционални зони – зона библиотека/зона за почивка – в зоната библиотека има разположена малка библиотека за книги и 3 барбарона, на които може да се седне и да се чете; тази зона също може да се използва и за почивка като се използват за тази цел барбароните;
 - Зона за игра – зоната за игра обхваща останалото пространство (пред шкафчетата на децата и в края на стаята срещу врата); пред шкафчетата има свободно пространство за подвижни игри и умерена физическа активност; в края на стаята срещу вратата са разположени няколко къта за игра като те представляват рафтове за съхранение на

игри, играчки, цветя и други пособия, като между рафтовете има килимчета, на които може да се сядат;

5. Мебелна обстановка в класната стая: 26 модулни маси с умалени размери; 26 модулни столчета с умалени размери с подплата на седалката и облегалката; бюро и кресло за работа с нормални размери за учителя (бюро; кресло); библиотека; шкафове за съхранение на дрехи и обувки – 2 бр.; рафтове за съхранение на учебни и други видове принадлежности – 2 бр.; рафтове за играчки, игри и други предмети – 3 бр.; барбарони – 3 бр.; килими – 3 бр. (голям, среден, малък); подвижна бяла дъска; екран за мултимедия.

6. Осветление: Регулируемо осветление – възможност за регулиране на светлината в зависимост от нуждите на учениците. Дифузно осветление – използване на дифузно осветление, което не предизвиква отблясъци и е по-приятно за очите.

7. Звук и акустика: Акустични панели и материали – използване на акустични панели и материали, които намаляват шума и ехото в пространството.

8. Цветове и визуални елементи: Успокояващи цветове – използване на меки и успокояващи цветове, които намаляват стреса и тревожността; акценти в топли цветове – включване на акценти в топли цветове, които насърчават положителни емоции и създават уют. Визуални стимули – включване на визуални стимули, които подпомагат концентрацията и регулирането на поведението.

Адаптации за ученици със специални потребности:

1. Брой ученици със специални образователни потребности – 1.
2. Вид на специалната образователна потребност на ученика – лека умствена изостаналост.

3. Всички мебели за сядане са с мек текстил (подплата), всички мебели са от дърво, мебелите имат заоблени върхове и са в различни ярки цветове (жълто, оранжево, зелено и др.).

4. Помагащи технологии – малък таблет за ученика със специални образователни потребности за часовете, в които ученикът не желае да участва в учебния процес.

5. Зона за почивка – зоната, в която ученикът може да си отпочине е зоната библиотека/зона за почивка, където има барбарони; в тази зона ученикът може да чете книги или да се занимава с таблет, когато не иска да взема участие в учебния процес.

6. Зона с кътове за игри – по време на часовете, ако ученикът няма желание да участва в учебния процес, то той може тихо да си играе в кътовете за игра.

Участващите педагогически специалисти:

1. Ресурсен учител – по-голяма част от тези деца са обучаеми и успяват да овладеят учебния материал, но с известно забавяне сравнение с връстниците си затова е необходима и допълнителна работа с ресурсен учител особено ако детето има дислексия, дисграфия или дискалкулния.

2. Логопед – децата с лека степен на интелектуална недостатъчност проговарят по-късно, а речта се усвоява със закъснение затова е необходимо да има логопед, който да помага детето в развитието на речта си.

3. Сензорен терапевт – при децата с степен на интелектуална недостатъчност възприемането на информацията е бавен процес затова е необходима работа със сензорен терапевт; при сензорно-интегративната терапия в специално подготвена за целта среда на детето се дава възможност да трупа богат сетивен опит, който то осмисля, като се акцентира на вестибуларния, проприоцептивния и тактилния опит.

4. Арт терапевт – учениците, които имат степен на интелектуална недостатъчност могат да имат проблем с комуникацията затова арт терапията е форма на психотерапия, която използва изобразителното изкуство като основен способ на комуникация.

5. Социален работник – социален работник е необходим в случаите, когато детето с степен на интелектуална недостатъчност е дете от дом без родители и има нужда от помощ да се справи с трудностите на живота.

6. Помощник – учител – по време на час учителят не може да прекъсне работата си с целия клас, за да помогне и обясни допълнително на детето с лека степен на интелектуална недостатъчност затова е необходима да има помощник-учител, който да му помага.

7. Психолог – за ситуациите, в които ученикът с лека степен на интелектуална недостатъчност е емоционално разстроен или има разногласия с други деца от класа.

2.1.2. Образователни ресурси и технологии

В приобщаващата класна стая технологиите и адаптираните материали играят централна роля в осигуряването на равен достъп до образованието за всички ученици. Технологиите и адаптираните материали могат да помогнат за преодоляване на бариерите, създавайки инклузивна учебна среда, в която всеки ученик може да участва активно и да постига успехи в учебния процес. Те подкрепят различните стилове на учене и позволяват на учениците с различни потребности да учат по най-подходящия за тях начин. Основните технологии и материали, които са използвани в приобщаващата стая:

1. Адаптивни технологии – интерактивни бели дъски и проектори: използващи се за разнообразни учебни и терапевтични дей-

ности, за презентации, интерактивни игри, записване на идеи по време на групови дискусии. Преносими устройства: лаптоп, малък таблет използващи се в различни части на пространството.

2. Звукова среда – успокояващи звуци: звукови устройства, които издават успокояващи звуци като бял шум, природни звуци или тиха музика.

3. Подкрепа на позитивни емоции – декоративни елементи и изкуство: изкуство и декоративни елементи, картини, представляващи позитивни и вдъхновяващи теми, подови игри.

4. Визуални елементи – визуални стимули: картини и постери, приятни за гледане и подпомагащи концентрацията и регулирането на поведението.

5. Ароматерапия – ароматерапевтични устройства: ароматерапевтични дифузери с етерични масла, които разпространяват успокояващи аромати в пространството.

6. Цифрови технологии и софтуерни приложения – софтуер за превод на текст в изображения и графики: програма Snapverter преобразува текста в изображение, което да бъде визуализирано и лесно за разбиране. Интерактивни учебни платформи и приложения: програми Kahoot!, Quizlet, Seesaw и Edmodo за обучение чрез интерактивни игри, въпроси, тестове възможност за съвместна работа. Образователни приложения с адаптивни технологии: приложения Ghotit и ModMath предлагат специфични инструменти.

7. Адаптивни ресурси / учебни материали – тактилни материали: тактилни схеми, позволяващи на учениците да „усетят“ информацията чрез допир. Универсален дизайн за учене: визуални материали, текстови описания, аудио, видео и изображения, гарантиращи, че информацията е достъпна за ученици с различни потребности и стилове на учене. Google Classroom / Microsoft OneNote: приложения използващи се за персонализиране на задания и ресурси спрямо индивидуалните нужди на учениците.

8. Сменяеми учебни и терапевтични материали – учебни комплекти и материали: учебни комплекти с различни теми и активности, които могат лесно да се подменят или добавят спрямо нуждите на учениците. Книги с картинки вместо текст: замяната на част от текст с картини подпомага учениците със затруднения при четенето.

2.1.3. Социална инклузия. Стратегии за насърчаване на взаимодействието и сътрудничеството между учениците.

Включването на ученици със специални образователни потребности в общообразователна среда изисква добре обмислени стратегии, които насърчават взаимодействието и сътрудничеството между всички ученици в класната стая. **Стратегии на подкрепа в класната стая на детето с интелектуална недостатъчност (Колчакова и др., 2020):**

1. Разработване и прилагане на индивидуален учебен план и индивидуални програми по учебните предмети, с адаптирано учебно съдържание.

2. Осигуряване на педагогически специалисти за ДПЛР: ресурсен учител, психолог, логопед, сензорен терапевт, арт терапевт, помощник на учителя.

3. Адаптиране на пространството в класната стая – обособяване на кътове за учене, индивидуални занимания и отдих. Осигуряване на ресурсен кабинет за индивидуални занимания и терапевтични дейности.

4. Използване на помощно-технически средства и технологии с цел подобряване на комуникацията, когнитивните способности, социалните умения и усвояването на достъпно учебно съдържание.

5. Разделяне на задачата на малки стъпки; постепенно увеличаване на обема и сложността на задачите и упражненията; използване на кратки изречения и познати думи при въвеждане на инструкциите; практическа насоченост на обучението и свързване на образователните ситуации с опита на детето; богата нагледност, многократни повторения и обратна връзка; поощрения и мотивация за работа и пр.

2.1.4. Достъпност:

Пространствата за интензивна допълнителна подкрепа трябва да бъдат лесно достъпни за ученици с различни физически увреждания. Достъпността включва осигуряване на подходяща инфраструктура, помощни средства и технологии за мобилност, които да позволят на всички ученици да се движат свободно и безопасно в средата. Основният принцип на достъпност е да се създаде включваща и приобщаваща среда, в която всеки ученик може да участва пълноценно в учебния процес и терапевтичните дейности. Приобщаващата класна стая изисква интегриран подход, който обхваща физическа, технологична (информационна) и социална достъпност, като тези три области работят заедно, осигурявайки на всички ученици възможности за активно участие в учебния процес, независимо от техните различия. Подходът трябва да бъде индивидуализиран и адаптиран спрямо нуждите на всеки ученик, за да се гарантира, че всеки има равен достъп до образование. Видовете достъпност, които са осигурени в приобщаващата стая са (Дамянов, К., 2024):

1. Физическа достъпност: Адаптирана класна стая: свободно придвижване и лесен достъп до всички ресурси, подходящи мебели със заоблени ръбове, гъвкава организация на пространството, зона за отдих (тиха зона), зона за библиотека, зона за учене. Технологии и помощни средства: активно използване на специализирани технологии, подпомагащи образователния процес (малък таблет). Мебели и оборудване: свободно регулиране на столовете и бюрата спрямо нуждите

на учениците и техните индивидуални потребности, лесно достъпни шкафове за материали, удобно пригодно пространство за отдих.

2. Технологична (информационна) достъпност и подкрепа за учене и комуникация: Специализиран софтуер: използване на специализирани софтуер програми за превръщане на текст в реч, интерактивни учебни платформи и програми за развитие на когнитивни умения интегрирани така, че да отговорят на специфичните нужди на учениците. Интерактивни технологии: интерактивна дъска, мултимедия. Системи за изкуствен интелект (AI) за адаптиране на учебното съдържание: персонализиране на учебното съдържание чрез използването на изкуствен интелект, който адаптира нуждите на учениците с различни нива на подкрепа. Анализирани на напредъка и нуждите на всеки ученик чрез AI-базирани системи, които предлагат индивидуализирани учебни материали, които са съобразени със способностите и предпочитанията на учениците. Учебни материали в различни формати: достъпност на учебните материали, подавайки ги в различни формати (текстови, изображения, аудио, видео), отчитайки нуждата на учениците. Адаптиране на методите за преподаване: използване на различни методи за представяне на информация, така че учениците с различни стилове на учене да могат да възприемат материала по начин, който им е удобен. Синхронизация на вербалната и визуалната информация: комбиниране на различни канали за възприемане при представянето на информацията.

3. Социална достъпност: Подкрепа от страна на учителя и съучениците: възпитаване на съпричастност у учениците към различията и стимулиране на уважение и толерантност. Подкрепа от специализирани специалисти: съвместна работа между учителя и специалния педагог, психолога и помощник учителя, за осигуряване на подходяща подкрепа на учениците с по-специфични нужди. Инклузивна среда: подкрепа за социалното взаимодействие между учениците чрез групова работа, проекти и съвместни дейности. Общи дейности: осъществяване на дейности и събития, в които участие да заемат всички ученици, като се вземат предвид техните физически или емоционални нужди.

3. Заключение

Идейният проект „Класната стая на възможностите“ показва как чрез внимателно планиране, адаптация на учебния материал и прилагане на съвременни технологии може да се изградим цялостно и пълноценно участие на всяко дете в образователния процес. Включването на дете със социални образователни потребности не е просто така, а превърнала се естествена част от един клас, в който различията се приемат като ресурс. Училището, което избира да бъде приобщаващо, формира граждани, които умеят да ценят човешкото в цялото му разнообразие. Включените методи, подходи и адаптации, съобра-

зени с индивидуалните потребности на учениците, показват, че когато образователната среда е гъвкава и открита към различното, се постига по-добро учебно и социално развитие за всички. Този проект показва, необходимостта от ангажираност от страна на учители, ученици и родители, както и подкрепа от образователните институции. Само чрез съвместни усилия можем да изградим училищна среда, в която всяко дете има възможност да разгърне своя потенциал.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA:

Колчакова, Г., К. Дамянов, В. Лазарова-Ненова, Ал. Попов; П. Стоилова, Сп. Ташкова-Мичева, Ед. Темелкова, Кр. Хаджиева, Ст. Богданова, Д. Танчева, Бр. Троянова, Ив. Телбизова. (2020). *Методическо ръководство за адаптиране на учебното съдържание за началния етап за ученици със специални образователни потребности, които се обучават по индивидуални учебни програми в училища в системата на училищното образование*. София. // Kolchakova, G., K. Damyanov, V. Lazarova-Nenova, Al. Popov; P. Stoilova, Sp. Tashkova-Micheva, Ed. Temelkova, Kr. Hadzhieva, St. Bogdanova, D. Tancheva, Br. Troyanova, Iv. Telbizova. (2020). *Metodicheskoto rakovodstvo za adaptirane na uchebnoto sadarzhание za nachalniya etap za uchenitsi sas spetsialni obrazovatelni potrebnosti, koito se obuchavat po individualni uchebni programi v uchilishta v sistemata na uchilishtното образование*. Sofia.

Дамянов, К. (2024). *Ръководство за функциониране и управление на пространства за интензивна допълнителна подкрепа за личностно развитие*. София. // Damyanov, K. (2024). *Rakovodstvo za funktsionirane i upravlenie na prostranstva za intenzivna dopolnitelna podkrepa za lichnostno razvitie*. Sofia.

Адреси за кореспонденция:

Карина Николаева Цвяткова,
фак. № 2205011153,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, III курс,
e-mail: kari_2003@abv.bg

Марина Петрова Петрова,
фак. № 2205011061,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, III курс,
e-mail: marinapmc@abv.bg

Цветелина Ангелова Атанасова,
фак. № 2205011690,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, III курс,
e-mail: S2205011690@sd.uni-vt.bg

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ УСЛОВИЯ
ЗА ЗДРАВНА ЗАЩИТА НА УЧЕНИЦИТЕ
В СЪВРЕМЕННИТЕ УЧИЛИЩА**

Лариса Зайналова

**ФГБОУ ВО «Дагестанский государственный университет»
(РФ, г. Махачкала)
аспирантка, 1 год. обучения, (филология)**

Научный руководитель:

**канд. пед. наук, доцент Георгий Недюрмагомедов
ФГБОУ ВО «Дагестанский государственный педагогический
университет»
(РФ, г. Махачкала)**

***Резюме:** Статията се фокусира върху актуалността на проблема за опазване на здравето на учениците в съвременното училище. Опазването на здравето, осъществявано чрез използването на здравословни технологии в образователните институции, като неразделна част от училищното образование, е една от най-перспективните системи, чието използване повишава ефективността на образователния процес и формира (в работата) ценностни ориентации у учителите, насочени към поддържане, укрепване на здравето и хармонично развитие на учениците.*

***Ключови думи:** здраве, опазване на здравето, технологии за опазване на здравето, образование за опазване на здравето*

**EDUCATIONAL CONDITIONS FOR HEALTH PROTECTION
OF STUDENTS IN MODERN SCHOOLS**

Larisa Zaynalova

**FSBEI HE „Dagestan State University“
(Russian Federation, Makhachkala)
first-year PhD student (Philology)**

**Academic supervisor: Assoc. Prof. Georgy Nedyurmagomedov, PhD
in Pedagogical Sciences
FSBEI HE „Dagestan State Pedagogical University“
(Russian Federation, Makhachkala)**

***Abstract:** The article focuses on the relevance of the problem of students' health protection in contemporary schools. Health protection implemented through the use of health-promoting technologies in educational institutions, as an integral part of the school education, is one of the most promising systems. Its use increases the effectiveness of the educational process, and forms (in the working process) value orientations in school teachers,*

aimed at both the maintenance and strengthening of the healthy and harmonious development of schoolchildren.

Keywords: *health; health protection; health-preserving technologies; health-preserving education.*

Введение. Здоровье школьников является важной задачей любого общества, так как оно определяет генофонд нации и потенциал общества, поэтому необходим серьезный подход к проблемам сохранения и укрепления здоровья учащихся. По данным «Федеральной службы государственной статистики» (2022 г.), за последнее время отмечается рост числа заболеваний (болезни органов дыхания, эндокринной системы, инфекционные заболевания и др.) и уровня травматизма у учащихся. Ухудшение здоровья учащихся связано с организацией образовательного процесса без учета физиологических возрастных особенностей развития учеников, их состояния здоровья; с соматическими и нервно-психическими расстройствами, обусловленными функциональными особенностями данного возраста и влиянием неблагоприятных факторов окружающей среды (Пешкова И. А. и др., 2023).

По данным исследователей, лишь 14 % школьников практически здоровы, 50 % имеют функциональные отклонения и 35-40 % – хронические заболевания. В современной школе, образовательный процесс оказывает отрицательное воздействие на здоровье учащихся (Амосов Н. М., Апанасенко Г. Л., Баянов О. М., Баранов А. А., Голиков Н. А., Зайцев Г. К. и др.) (Баранов А. А., 2012; Баянов О. М., Токарева И. В., 2010).

Эти данные актуализируют поиск эффективных методик, технологий и педагогических условий, ориентированных на сохранение и развитие здоровья в процессе обучения. Здоровье – «состояние полного физического, душевного и социального благополучия, а не только отсутствие болезней и физических дефектов» (Всемирная организация здравоохранения).

Триединая сущность «здоровья» многими специалистами акцентируется, ими делаются особые указания на невозможность сводить понимание здоровья только к его физической стороне. Общеобразовательная школа должна обеспечить ученикам возможность сохранения здоровья за период обучения в школе, сформировать у них необходимые знания, умения и навыки по здоровому образу жизни и научить использовать эти знания в повседневной жизни. В новых школьных ФГОС НОО и ФГОС ООО (2021, 2023 гг.) особая роль отводится формированию культуры здорового и безопасного образа жизни, указывается на важность воспитания у учащихся ценностного и бережного отношения к собственному здоровью как фактору, способствующему познавательному и эмоциональному развитию, а школе необходимо

помочь учащимся сохранить здоровье в течение школьного обучения, развивать необходимые умения, навыки и знания для здорового стиля жизни и научить их применять полученные знания в обыденной жизни.

Здоровьесбережение в образовании рассматривают, как сущностную динамическую характеристику процесса жизнедеятельности человека, характеризующуюся наличием знаний, умений и навыков, необходимых для осуществления здоровьесберегающей деятельности и устанавливающей в образовательном социуме приоритеты личности (Быков В. С., Викторов Д. В., Шлюбуль Е. Ю.).

Анализ процесса обучения в общеобразовательной школе, показывает, что многие проблемы развития «здоровья» школьников изучались многими специалистами (Базарный В. Ф., Бальсевич В. К., Калью П. И., Ковалько В. И., Кучма В. Р., Манжелей И. В. и др.) (Базарный В. Ф., 2005; Баянов О. М., Токарева И. В., 2010; Кучма В. Р., 2016), но проблемы сохранения и укрепления «здоровья» (здоровьесбережения) (Айзман Р. И., Жуков О. Ф., Казин Э. М., Резер Т. М., Тарасова С. А., Тихомирова Л. Ф., Третьякова Н. В. и др.) (Айзман Р. И., Мельникова М. М., Косованова Л. В., 2023; Казин Э. М. и др., 2013; Резер Т. М., 2006; Тихомирова Л. Ф., 2004) в современной школе все еще недостаточно изучены.

Изучение состояния проблемы «здоровья» и «здоровьесбережения» учащихся в педагогической теории и общеобразовательных школах обусловлена противоречиями между:

- требованиями государства и общества к сохранению и укреплению здоровья школьников в общеобразовательной школе и реальным уровнем их готовности к здоровьесбережению;
- постоянно растущим потенциалом педагогических технологий, направленных на оптимизацию здоровьесбережения личности и их недостаточной востребованностью в системе школьного образования;
- направленностью новых школьных ФГОС (2021, 2023 гг.) на развитие «здоровья» и «здоровьесбережения» – и недостаточной разработанностью педагогических условий, обеспечивающих успешность этого процесса в общеобразовательной школе.

В выявленных противоречиях раскрывается актуальность развития у учащихся общеобразовательной школы – «здоровья», «здоровьесбережения» и сложность обозначенной проблемы, разрешение которой могло бы способствовать повышению уровня здоровья школьников.

Основная часть. Еще в 1998 г. была принята новая версия стратегии ВОЗ – «Здоровье для всех в 21 веке», целью которой является достижение максимально возможного уровня здоровья всех жителей регионов мира, и подтверждение неотъемлемого права человека на здоровье. Это объясняется тем, что XXI век характеризуется ростом за-

болеваемости и смертности населения. «Здоровье для всех» – это научное обоснование практических действий, которые должны привести к улучшению состояния здоровья людей. Во многих школах работа по сохранению здоровья носит стихийный, эпизодический характер, поэтому необходимо обучение школьников основам здоровьесберегающего поведения.

Над проблемой формирования здоровьесбережения (здоровья, здорового образа жизни) школьников, определения целей и задач, содержания, технологий, методик и педагогических условий работали многие исследователи (Амосов Н. М., Бирюкова Ю. Н., Краевский В. В., Кроль В. М., Свиридова И. А., Сокорев В. В. и др.). «Установка на здоровье» формируется в результате воспитания, вследствие чего в структуре здоровьесбережения важное значение приобретает педагогический компонент, эффективно воздействующий (педагогическими средствами) на сохранение и укрепление здоровья школьника (Касин, Э. М., Блинов Н. Г., Литвинов Н. А., 2000).

Главным в понятии «здоровьесбережение» является «здоровье». Если Сократ утверждал: «здоровье – не все, но все без здоровья – ничто», то врач Гален (в XI веке до н.э.) «здоровье» рассматривал как состояние, «в котором мы не испытываем боли и которое не мешает выполнять функции нашей каждодневной жизни: участвовать в руководстве, мыться, пить, есть и делать все другое, что мы хотим» (Гален, 2014).

Понятие «здоровье» можно рассматривать с позиций разных областей науки. Так, Герчак Я. М. рассматривает «здоровье» с точки зрения педагогики – это «фундамент» для развития личности и полноценной жизнедеятельности; категория, интегрирующая биологические, психологические, социальные и духовные аспекты природы человека; социально-психологическая категория (Герчак Я. М., 2007).

Если рассматривать цель сохранения здоровья, то «здоровье – это процесс сохранения и развития биологических, психических, физиологических функций, оптимальной трудоспособности и социальной активности человека при максимальной продолжительности его активной жизни», то есть здоровье необходимо для того, чтобы максимально увеличить «продолжительность активной жизни» (Казначеев В. П., 1996).

Исходя из выше рассмотренного, понятие «здоровьесбережение» – это деятельность, направленная на организацию такой деятельности, которая бы обеспечивала физическое и духовное совершенствование личности учащихся, сохранение их здоровья и предупреждение развития хронических заболеваний (Панчук Н. С., 2007).

Цель здоровьесбережения (являющегося частью образовательного процесса) – осмысление и способность к систематической здоровьесберегающей деятельности (умение находить новое и нужное в раз-

личных источниках информации, проводить анализ собственной здоровьесберегающей деятельности и находить ответы на все жизненные вопросы).

В школе, задачей здоровьесберегающего воспитания являются:

– обучающий аспект (обучение навыков сохранения здоровья, овладение здоровьесберегающими технологиями);

– воспитательный аспект (формирование культуры здорового образа жизни; понимания здоровья, как ценности и поддержание организма в здоровом состоянии);

– оздоровительный (профилактика распространённых заболеваний, общая и лечебная физкультура, спорт).

Исходя из особенностей воспитания в современной школе, отметим, что здоровьесберегающее воспитание необходимо реализовывать в любой общеобразовательной школе, и эффективным инструментом могут быть – «технологии здоровьесбережения» («здоровьесберегающие образовательные технологии»), т.е. педагогические технологии, ориентированные на сохранение и укрепление здоровья, формирование у учащихся культуры здорового образа жизни.

Учитывая, что понятие «технология» (с греч. яз. «*techne*» – искусство, мастерство, умение; «*logos*» – слово, учение) – системный метод создания, применения и определения процесса преподавания и усвоения знаний с учётом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия, ставящий своей задачей оптимизацию форм образования (ЮНЕСКО), то «педагогическая технология» – это система, в которой последовательно реализуется заранее спроектированный образовательный процесс, гарантирующий достижение педагогических целей; а «здоровьесберегающие образовательные технологии» – качественная характеристика любой образовательной технологии и совокупность принципов, приемов, методов педагогической работы, которые дополняя традиционные технологии обучения, наделяют их признаком здоровьесбережения. Понятие «здоровьесберегающие технологии» включает в себя все грани работы школы по формированию, сохранению и укреплению здоровья учеников.

«Здоровьесберегающие технологии» – это система мер, направленных на сохранение и укрепление физического, психического, эмоционального, нравственного и социального здоровья объекта и субъекта образовательного процесса, т.е. ученика и учителя (Шубович М. М. и др., 2018).

Под «здоровьесберегающими технологиями» также понимают:

– условия обучения ученика в школе (отсутствие стресса, адекватность требований, адекватность методик обучения и т.д.);

– рациональная организация учебного процесса (в соответствии с возрастными, половыми, индивидуальными особенностями и гигиеническими требованиями);

– соответствие учебной и физической нагрузки возрастным возможностям школьника;

– необходимый, достаточный и рационально организованный двигательный режим (Сонькин В. Д.) (Здоровьесберегающие технологии в общеобразовательной школе: методология анализа, формы, методы, опыт применения: методические рекомендации, 2002).

Среди здоровьесберегающих технологий, применяемые в образовательном процессе школ, выделяют несколько групп, это:

– медико-гигиенические технологии – связаны с зонированием пространства школы, соблюдением режима двигательной активности, ограничением уровня предельной нагрузки, обеспечение гигиенических условий в соответствии с регламентациями СанПиНов;

– группа технологий, физкультурно-оздоровительной направленности (оптимальная организация учебного процесса в течение дня и обеспечение достаточного уровня двигательной активности школьников, что достигается за счет динамических разминок, гимнастики для глаз и т.д.);

– группа технологий психолого-педагогической направленности (обеспечивает психологическое комфортное состояние учащихся на уроках).

Подводя итог, необходимо отметить, что здоровье как состояние нравственной, физической и психологической комфортности формировать и поддерживать в течение всей жизни может личность, обладающая культурой здоровья и умениями использовать в своей деятельности здоровьесберегающие технологии. Также в образовательном процессе школы необходимо – создать благоприятные условия обучения, без стрессов, с адекватными методиками образования; рационально организовать учебный процесс в соответствии с возрастными, гендерными, индивидуальными и гигиеническими требованиями, предъявляемыми к школьному образованию; обеспечить адекватность учебной и физической нагрузок возрастным и индивидуальным возможностям школьников.

Заключение. Внедрение в практику работы общеобразовательных школ «здоровьесбережения» и «здоровьесберегающих технологий» как средств сохранения и укрепления «здоровья» учащихся является актуальной проблемой, разрешение которой предполагает – научное обоснование эффективных «здоровьесберегающих технологий» и организационно-педагогических условий их реализации. Эффективными организационно-педагогическими условиями являются:

- создание здоровьесберегающей среды (школьной и внешкольной), мотивирующей учащихся к здоровому образу жизни;
- формирование отношения к здоровью как основополагающей ценности;
- разработка организационно-методического обеспечения здоровьесбережения школьников и формирования у них культуры здоровья;
- построение учебного процесса с использованием «здоровьесберегающих технологий»;
- последовательная реализация учителем-предметником здоровьесберегающего потенциала содержания учебных дисциплин;
- научно-методическое и психолого-педагогическое сопровождение учебного процесса, обеспечивающее создание условий для формирования здоровьесбережения учащихся;
- организация учебного процесса с учётом индивидуального подхода и физиологических особенностей учащихся;
- повышение двигательной активности (за счет элементов научной организации учебного труда, кружков по различным видам спорта и др.);
- повышение профессиональных компетенций субъектов учебного процесса для эффективной реализации здоровьесбережения.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Айзман Р. И. Мельникова, М. М., Косованова, Л. В. (2023). *Здоровьесберегающие технологии в образовании.* М.: Юрайт, 2023. – 282 с. // **Ayzman R. I. Melynikova, M. M., Kosovanova, L. V. (2023).** *Zdorovyebeseregayushtie tehnologii v obrazovanii.* М.: Yurayt, 2023. – 282 s.

Базарный, В. Ф. (2005). *Здоровье и развитие ребенка: экспресс-контроль в школе и дома: Практическое пособие.* М.: АРКТИ, 2005. – 133 с. // **Bazarny, V. F. (2005).** *Zdorovye i razvitie rebenka: kspress-kontroly v shkole i doma: Prakticheskoe posobie.* М.: ARKTI, 2005. – 133 с.

Баранов, А. А. (2012). Состояние здоровья детей в Российской Федерации. *Педиатрия. Журнал им. Г. Н. Сперанского*, 2012, № 3, Т. 91, с. 9-14. // **Baranov, A. A. (2012).** Sostoyanie zdorovyya detey v Rossiyskoy Federatsii. *Pediatrics. Zhurnal im. G. N. Speranskogo*, 2012, № 3, T.91, s. 9-14.

Баянов, О. М., Токарева, И. В. (2010). Школа как центр организации здоровьесберегающей деятельности обучающихся. *Инновационные проекты и программы в образовании*, 2010, № 4, с. 25-28. // **Bayanov, O. M., Tokareva, I. V. (2010).** Shkola kak tsentr organizatsii zdorovyebeseregayushtey deyatel'nosti obuchayushtih'sya. *Innovatsionnye projekt i programm v obrazovanii*, 2010, № 4, s. 25-28.

Здоровьесберегающие технологии в общеобразовательной школе: методология анализа, формы, методы, опыт применения: методические рекомендации / под ред. М. М. Безруких, В. Д. Сонькина. М.: Триада-Фарм, 2002. – 114 с. // *Zdorovyebeseregayushtie tehnologii v obshteobrazovatelynoy shkole:*

metodologiya anali-za, form, metod, opt primeneniya: metodicheskie rekomendatsii / pod red. M. M. Bezrukih, V. D. Sonykina. M.: Triada-Farm, 2002. – 114 s.

ВОЗ: Устав. http://www.consultant.ru/law/podborki/ustav_voz/ (Дата обращения: 24.02.2025). // ВОЗ: Устав. http://www.consultant.ru/law/podborki/ustav_voz/ (Data obrashteniya: 24.02.2025).

Гален. (2014). *Arsmedica. Медицинское искусство (I-XVIII). Интеллектуальные традиции в прошлом и настоящем.* Вып. 2. – М.: Аквилон, 2014, с. 95-129. // **Galen. (2014).** *Arsmedica. Meditsinskoe iskusstvo (I-XVIII). Intellektualnye traditsii v proshlom i nastoyashtem.* Vp. 2. – М.: Akvilon, 2014. – s. 95-129.

Герчак, Я. М. (2007). *Формирование готовности к здоровьесбережению студентов высшего профессионального образования.* – Новокузнецк, 2007, 225 с. // **Gerchak, Ya. M. (2007).** *Formirovanie gotovnosti k zdorovyeberezhению studentov vsshego professionalynogo obrazovaniya.* – Novokuznetsk, 2007, 225 s.

Казин, Э. М. и др. (2013). *Здоровьесберегающая деятельность в системе образования: теория и практика: учебное пособие.* М.: Изд-во ОмегаЛ, 2013, 443 с. // **Kazin, M. i dr. (2013).** *Zdorovyeberegayushchaya deyatelnosty v sisteme obrazovaniya: teoriya i praktika: uchebnoe posobie.* M.: Izd-vo OmegaL, 2013, 443 s.

Казначеев, В. П. (1996). *Здоровье нации, просвещение, образование.* М. Кострома: Костромской государственной педагогический университет, 1996, 248 с. // **Kaznacheev, V. P. (1996).** *Zdorovye natsii, prosveshtenie, obrazovanie.* M.-Kostroma: Kostromskoy gosudarstvennyu pedagogicheskiy universitet, 1996, 248 s.

Калью, П. И. (1988). *Сущностная характеристика понятия «здоровья» и некоторые вопросы перестройки здравоохранения: обзорная информация.* М: Медицина, 1988, 62 с. // **Kalyuu, P. I. (1988).** *Sushtnostnaya harakteristika ponyatiya «zdorovuyu» i nekotore vopros perestroyki zdavoohraneniya: obzornaya informatsiya.* M: Meditsina, 1988, 62 s.

Касин, Э. М., Блинов Н. Г., Литвинов Н. А. (2000). *Основы индивидуального здоровья человека.* М.: ВЛАДОС, 2000, 185 с. // **Kasin, M., Blinov N. G., Litvinov, N. A. (2000).** *Osnov individualynogo zdorovuyu cheloveka.* M.: VLADOS, 2000, 185 s.

Кучма, В. Р. (2016). *Основы формирования здоровья детей.* Ростов-на-Дону: Феникс, 2016, 315 с. // **Kuchma, V. R. (2016).** *Osnov formirovaniya zdorovuyu detey.* Rostov-na-Donu: Feniks, 2016, 315 s.

Панчук, Н. С. (2007). *Формирование здоровьесберегающей ответственности студентов вуза.* Кемерово, 2007, 220 с. // **Panchuk, N. S. (2007).** *Formirovanie zdorovyeberegayushchey otvetstvennosti studentov vuza.* Kemerovo, 2007, 220 s.

Пешкова, И. А. (2023). *Формирование здоровьесберегающей компетенции старшеклассников в процессе проектно-исследовательской деятельности: автореферат дис. ...канд. пед. наук.* Ялта, 2023, 27 с. // **Peshkova, I. A. (2023).** *Formirovanie zdorovyeberegayushchey kompetentsii starshe-klassnikov v protsesse proektno-issledovatelyskoy deyatelnosti: avtoreferat dis. ...kand. ped. nauk.* Yalta, 2023, 27 s.

Резер, Т. М. (2006). *Медико-педагогический подход к организации здоровьесберегающей деятельности.* Педагогика. 2006, № 5, с. 29-37. // **Rezer, T. M. (2006).** *Mediko-pedagogicheskiy podhod k organizatsii zdorovyeberega-yushtey deyatelnosti.* Pedagogika. 2006, № 5, s. 29-37.

Тихомирова, Л. Ф. (2004). *Теоретико-методические основы здоровьесберегающей педагогики* / Под ред. проф. М. И. Рожкова. Ярославль, 2004, 240 с. // **Tihomirova, L. F. (2004).** *Teoretiko-metodicheskie osnov zdorovyeberegayushtey pedagogiki* / Pod red. prof. M.I. Rozhkova. Yaroslavl, 2004, 240 s.

Шубович, М. М. и др. (2018). Здоровьесберегающие технологии по профилактике вредных привычек студенческой молодежи. *Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта*, 2018, № 4, с. 80-86. // **Shubovich, M. M. i dr. (2018).** *Zdorovyeberegayushtie tehnologii po profilaktike vrednh privchek studencheskoy molodezhi. Pedagogiko-psihologicheskie i mediko-bio-logicheskie problem fizicheskoy kulytur i sporta*, 2018, № 4, s. 80-86.

Адрес за корреспонденция:

Лариса Зайналова,
ФГБОУ ВО «Дагестанский государственный университет»
(РФ, г. Махачкала),
аспирантка, 1 год обучения, (филология),
e-mail: mgeorg@mail.ru

**УНИФОРМИТЕ В СУ „МАКСИМ РАЙКОВИЧ“, ГР. ДРЯНОВО,
ОБЛ. ГАБРОВО – ОТ МИНАЛОТО ДО ДНЕС**

Лидия Д. Минчева

**Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Социална педагогика, I курс**

Научен ръководител: гл. ас. д-р Маргарита Калейнска

***Резюме:** Статията разказва за копринената риза с шевица – част от ученическата униформа в Дряново от 1930 г., носеща културни и символни значения. Проследява историята на училищните униформи до днес, противопоставя мнения „за“ и „против“, и завършва с лична гледна точка за важноста на принадлежността, уважението към училището и нуждата децата също да бъдат чути.*

***Ключови думи:** ученически униформи, училище, история на педагогиката и българското образование*

**THE UNIFORMS AT MAXIM RAYKOVICH SECONDARY SCHOOL,
DRYANOVO, GABROVO REGION – FROM PAST TO PRESENT**

Lidiya Mincheva

**first-year student of Social Pedagogy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo,**

Academic Supervisor: Senior Lecturer Margarita Kaleinska, PhD

***Abstract:** The article discusses silk blouses with traditional embroidery – part of the school uniform worn by female students in Dryanovo since 1930 – that has carried both cultural and symbolic significance. It traces the history of school uniforms up to the present day, weighs the pros and cons, and ends giving a personal perspective on the importance of belonging, respect for the school institution, and the need for children's voices to be heard.*

***Keywords:** school uniforms; school; history of pedagogy and Bulgarian education.*

Копринена риза с шевица, по специално изработена, за ученичките от гимназиален етап в дряновското класно училище, схема. Носела се ежедневно от около 1930 г. до 1946 г. и като парадна униформа по време на цялото комунистическо управление на България, когато момичетата ежедневно са носели черни манти, задължително с дължина четири пръста под коляното, с бяла яка.

Днешното СУ „Максим Райкович“ е с дългогодишна история като наследник на първото светско училище в Дряново, създадено през далечната 1858 г., преминало през войни, разпади и изграждания, успяло да се съхрани и да изучи много известни личности през годините.

Чрез разговори с вече пенсионираните учители, стигаме до спомена за ризата с шевици. Според библиотекарката на училището г-жа Милена Славова, която съхранява целият архив и документи, първите данни за униформите на момичетата са от около 1930 г. Схема за шевицата е изработена от местна жена и давана на всяка ученичка, която следва да я избродира сама. Момичетата са били задължени да направят бродерията точно по схемата и за грешен бод са били връщани от училище. Това изискване, може да се обясни с вярването, че всеки един избродиран елемент и цвят в българската шевица, носят в себе си закодирано послание.

В миналото, хората са се крепели на вярата, разчитали са на слънцето и природата за да оцеляват и може би, по този начин са им отдавали значение и са измолвали здраве и благоденствие.

На ръкава се вижда избродирано слънце в средата, което бихме могли да тълкуваме като осветяване, знание. Ромбовете изразяват опита, а редиците по ръкава – предаване нататък.

Цветовите също са използвани за символи и като източник на сила. Счита се, че белият цвят носи чистота, светлина и божествена

сила, асоциира се с добродетелта, духовното прочистване и невинността. Червеното се счита за защитна сила, символ е на кръвта и борбеният дух. Черното олицетворява майката земя, нейната стабилност и сигурност.

Това, че схемата на шевицата е била патентована само и специално за дряновското училище се припокрива със смисъла на униформите и до днес. Ученикът да носи гордо символите на своето училище, да е видно за околните, чии възпитаник е и да знае, че репутацията на учебното заведение е и в негови ръце.

Най-голямата полза, която дават униформите е чувството за принадлежност.

През комунистическо време, според мен, всичко е било с цел подчинение и униформите в училище не са изключение. Черни или тъмносини манти, бяла яка и емблемата на училището. Хората живяли по това време ясно помнят контрола и забраната на каквато и да било индивидуалност.

Мое мнение е, че точно тези спомени правят темата за облеклото на днешните ученици толкова спорна.

От 1990 г. до днес в СУ „Максим Райкович“ няма ежедневна униформа. В правилника на училището има вписана наредба за непредизвикателно облекло на учениците. На празници и манифестации, учениците също се обличаха според собствения си вкус до 2023 г., когато по предложение на родители в обществения съвет на училището, предлагат да бъде въведена определена вратовръзка, за задължителен елемент в облеклото на учениците, за официалните празници. Отчитам решението за много умен ход, защото по този начин децата са облечени по установения ред, уважително към институцията и учителите си и красиво изглеждащи, показват на гостите на града, че училището ни е на високо ниво, въпреки че градът е малък. Когато аз видя ученици с униформа, това първосигнално ми говори, че учат в елитно училище, с високи изисквания и добра среда.

Мненията и доводите на родителите за ежедневните униформи са различни и често крайни. Тези, които са за униформите, изтъкват доводи, като равнопоставеност на децата, удобство при ежедневния избор на тоалет, намаляване на дискриминацията. Родителите, които са против въвеждането на униформи изтъкват на първо място редът за закупуването им. Проекта за изработване за съответното училище, печели една фирма, която в повечето случаи завишава много цените и намаля качеството на материалите за изработка. Тук като втори довод

имам разрешението да цитирам Радостина Манолова, майка на второкласничка, адвокат и човек, който е мой пример за стойностна жена:

– „Децата ни са цветни, свежи, шарени същества, които не бива да бъдат ограничавани от еднообразието на една униформа. Не на еднаквостта във всяка една сфера! Хората сме еднакви само по естествени права – право на живот и право на свобода. Иначе не сме еднакви и опитите за вкарване в калъп е бил грешен и винаги ще бъде!“

Хората, носили униформи в училище, които аз познавам, са били ученици по време на комунизма. Проучването ми предизвика спомени в тях, щастливи спомени, дамите ми разказваха с умиление и палава усмивка, какъв е начина да влезеш в училище с дънки и как са забождали емблемите с безопасна игла и тиктак копчета, за да не ги хванат от кое училище са избягали на кафе, а мъжете с гордост разказваха за петолъчките в техникума и че с всеки курс носели съответния брой, за да се различават по коридорите. Намирали са начин да покажат индивидуалността си и тогава.

Моето лично мнение, като майка на три деца е, че униформите са начин учениците да не се делят, въпреки че днешните деца се хвалят с вещи много по-скъпи от дрехи, начин са децата да бъдат отговорни към училището в което учат и да показват отношение и уважение. Един от начините са и за запазване на спомена за нас и времето ни, някой ден, някога след сто години, даден човек ще търси информация за миналото на училището си, точно както аз сега, и тогава ще чуе за една значка, ще я намери точно както аз намерих ризата... и по този начин ще навърже историята си. В интерес на истината, аз съм учила в същото училище, не знаех за съществуването на ризата с шевици до този момент, не знаех и голяма част от историята на училището си, децата ми също. След разговора ми с г-жа Савова, се почувствах горда, че съм възпитаничка на СУ „Максим Райкович“, за първи път. Искам някой ден децата ми, всички дряновски деца, с гордост да казват от къде са тръгнали и колко богата е историята ни и ще се постарая да направя нещо съвместно с библиотекарката, по този въпрос. Много е важно да знаем корените си и самото усещане, когато се докоснем до тях, е прекрасно и вдъхновяващо.

По време на това проучване попитах много родители, учители и училищен персонал с цел да си направя социологическо проучване, прочетох мнения в интернет пространството, различни статии и източници, едно нещо, обаче, ми направи впечатление, независимо от мнението си, никой не изказа желанието на детето си.

Дали пък в стремежа си да ги направим индивидуалисти, не отнемат правото на децата да бъдат попитани и чути за въпрос отнасящ се до собственото им ежедневие? Аз попитах моите.

За 17-годишният ми син, ученик в ПМГ Габрово, не е от значение. Свикнал с по-строгите правила на математическата гимназия, той би носил униформа, защото знае, че по този начин ще спомогне за добрата и репутация, но не смята, че униформата би го принудила да се държи различно извън района на учебното заведение.

13-годишната ми дъщеря, ученичка в 7 клас на СУ „Максим Райкович“, не желае да бъде принуждавана да се облича всеки ден еднакво. Държи на своята индивидуалност и е убедена, че униформите не са красиви.

А за 8-годишната ми второкласничка, униформата е мечта. В мнението и, може би, имат намеса и учителките, които много искат всички деца да бъдат еднакви. След взето от нас – родителите, решение, са поръчани еднакви тениски с къс и дълъг ръкав за целия клас и те ще бъдат единствените деца с униформа в училището.

Вариант, към момента, да се въведат задължителни ежедневни, няма не само в нашето училище, а в цялата габровска област.

В заключение, моето мнение е, че със или без униформа, децата трябва да бъдат научени къде отиват, защо и да ценят и уважават мястото, на което получават знанията си. Те могат да бъдат индивидуалисти навсякъде, независимо от облеклото си, но така както не ходят с официални дрехи на стадиона, така и да не се обличат предизвикателно в училище. Това, разбира се, не е работа на учителите, а лична и родителска отговорност.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Информацията е събрана на базата на проведени интервюта със служители от Исторически музей гр. Дряново и ръководството и служителите на СУ „Максим Райкович“ гр. Дряново.

Поднасяме своите най-сърдечни благодарности на всички, които взеха участие в интервюто, споделиха своите спомени истории и направиха възможен този материал.

Адрес за кореспонденция:
Лидия Дамянова Минчева,
фак. №: 2405010063,
Социална педагогика, I курс,
e-mail: S2405010063@sd.uni-vt.bg

РОЛЯТА НА МУЗИКАТА В ПОДКРЕПА НА ПРИОБИЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Лора И. Георгиева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Филиал – Враца,
Начална училищна педагогика и специална педагогика, III курс

Научен ръководител: гл. ас. д-р Мариан Ангелов

Резюме: Настоящото изследване разглежда ролята на музиката като средство за подкрепа в приобщаващото образование. Анализират се нормативни документи, педагогически практики и конкретни методи, чрез които музикалните дейности допринасят за развитието и интеграцията на деца със специални образователни потребности. Акцентът е поставен върху възприемането на музика, пеенето, музикално-ритмичните дейности и свиренето на детски инструменти като средства за комуникация, емоционално изразяване и когнитивно развитие. Изследването подчертава потенциала на музиката към създаване на подкрепяща учебна среда, насърчаване равенството и подпомагане на социалното приобщаване. Музиката е представена не само като педагогически инструмент, а като мост към разбиране и принадлежност за всяко дете.

Ключови думи: приобщаване, образование, музика, дейности, интегриране

THE ROLE OF MUSIC IN SUPPORT OF INCLUSIVE EDUCATION

Lora Georgieva

third-year student of Primary School Pedagogy
and Special Education,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo–
Vratsa Branch

Academic Supervisor: Senior Lecturer Marian Angelov, PhD

Abstract: The present study examines the role of music as a means of support in inclusive education. It explores regulatory documents, pedagogical practices, and specific methods through which music activities promote the development and integration of children with special educational needs. Emphasis is placed on listening, singing, musical-rhythmic activities, and playing children's instruments as tools for communication, emotional expression, and cognitive development. The research highlights music's potential to create a supportive learning environment, promote equality, and foster social inclusion. Music is presented not only as an educational tool but as a bridge to understanding and belonging for every child.

Keywords: inclusion; education; music; activities; integration.

Увод

Приобщаващото образование е съвременен образователен подход, който признава и зачита различията между учениците, като се стреми да осигури равни възможности за всички. То включва интегрирането на деца със специални образователни потребности от различни етнически групи, социално уязвими семейства, както и деца с различни културни или езикови особености. В центъра му стои идеята за равен достъп до качествено образование и развитие в подкрепяща и стимулираща среда.

Изследователите Ainscow и Booth описват приобщаването като процес на идентифициране и преодоляване на бариерите пред ученето и участието на всички ученици (Ainscow, Booth, 2002). Това включва не само физическа достъпност, но и създаване на подкрепяща атмосфера, адаптиране на учебното съдържание и използване на подходящи педагогически методи.

В своя основополагащ документ от 2009 г. ЮНЕСКО дефинира приобщаващото образование като „процес на адресиране и реагиране на разнообразните нужди на всички учащи чрез увеличаване на участието им в обучението, културата и общностите и чрез намаляване на изключването в и от образованието“ (ЮНЕСКО, 2009). Тази дефиниция акцентира върху динамичния и всеобхватен характер на приобщаването като непрекъснат процес, насочен към премахване на бариери. Това предполага създаване на условия за равнопоставеност, уважение към индивидуалните различия и гъвкави подходи в преподаването. Акцентира се на стремежа към идентифициране и премахване на онези фактори, които ограничават достъпа, участието или развитието на определени групи учащи.

От по-горния цитат чрез словесния израз „всички учащи“ ясно се подчертава универсалния обхват на приобщаването. То не се ограничава само до ученици със специални образователни потребности, а включва всеки, който поради различия в културен, езиков, социален или личностен план, би могъл да бъде маргинализиран или изключен. В този смисъл, приобщаващото образование е ценностна рамка, която отразява ангажимента към социална справедливост, равни възможности и уважение към човешкото достойнство.

Нормативни аспекти

Концепцията за приобщаване в образованието се основава на принципа, че всяко дете има право на качествено образование в среда, която го приема и подкрепя, без значение от неговите индивидуални

особености. Според една от точките в чл. 3 от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) се осигурява „равен достъп до качествено образование и приобщаване на всяко дете и на всеки ученик“ (ЗПУО, 2016).

Наредбата за приобщаващото образование (в сила от 2017 г.) дефинира конкретните механизми за подкрепа – обща и допълнителна, както и ролите на различните специалисти. В този аспект всяко учебно съдържание и дейности, включително музикалните, следва да бъдат достъпни, адаптирани и с възможности за диференцирано участие, като процесът на приобщаване трябва да „е пряко свързан с придобиването на различни компетентности, които се обвързват с явленията на музикалното изкуство и с изграждане на изпълнителски, аналитични, познавателни, социални и други музикалноестетически ценности и потребности“ (Ангелов, 2017: 267).

„Въпреки че музикалното образование постепенно напредва в търсене и предлагане на програми за обучение, музиката все още е област, която за мнозина изисква специализирана подготовка“ (Ангелов, 2023: 129). Тя може да се използва като универсално средство за изразяване и комуникация, което я прави изключително подходяща за работа с деца със специални образователни потребности (СОП), деца от уязвими групи или с езикови бариери.

В Наредбата за приобщаващото образование музиката е застъпена в:

– учебната програма по фонетична ритмика във връзка със „създаване на умения за ориентиране във важни музикално-изразни средства, като динамика, темп, ритъм, различни видове ударения – метрично, преходно, съчетани със звукове, срички и думи“ (Наредба за приобщаващото образование, 2017: 53);

– учебната програма по музикални стимулации – относно създаване на музикално-двигателни образи, формиране и развитие на метроритмичен усет;

– музикалните занимания като елемент на групите по интереси;

– рамковите изисквания за разработване на индивидуални учебни програми на ученици, където учебният предмет „Музика/жестова интерпретация на песни и ритъм“ предоставя възможност за формиране на умения за слушане и възприемане на ритмови структури, създаване на позитивни емоции и умения за изразяване чрез творчество и съпреживяване.

В нормативния документ ясно се разкрива ролята на музиката като ефективен инструмент за комуникация, емоционално развитие и сензомоторна активизация при деца със специални образователни потребности. Музикалните дейности се интегрират в образователния процес както като част от задължителната подготовка (фонетична рит-

мика, музикални стимулации), така и чрез допълнителни форми (групи по интереси, индивидуални програми), което ги прави изключително гъвкав ресурс за подкрепа на ученето.

От особено значение в Наредбата е акцентът върху жестовата интерпретация, която улеснява включването на деца с комуникативни затруднения, и метроритмичния усет, подпомагащ развитието на координацията и вниманието. Тези примери потвърждават факта, че приобщаващото образование не само допуска, но и съзнателно използва музиката като възможност за изграждане на мостове между различните образователни и личностни нужди на децата и учениците.

Музикални дейности и подходи в контекста на приобщаващото образование

Музиката играе съществена роля в образователния процес като подпомага когнитивното, социалното и емоционалното развитие на учениците. Различни изследвания показват, че тя може да окаже положително влияние на децата, като ги успокоява, вдъхновява и мотивира.

При работа с ученици със специални образователни потребности музиката често се използва като терапевтичен инструмент. Чрез нея се активизира концентрацията, паметта и моториката. Децата, които изпитват затруднения в традиционната комуникация, могат да се изразяват чрез музика, което ги прави по-активни участници в образователния процес (Дънов, 2020).

Груповото пеене, ритмичните игри и съвместното музициране насърчават взаимодействието между децата. Те учат учениците да работят в екип, да се изслушват и да координират действията си с другите, като по този начин намаляват риска от социална изолация (Тасева, 2019).

Възприемане на музика

Дейността „Възприемане на музика“ не е само пасивен акт на слушане, а активен процес на интерпретация и съпреживяване на музикалното съдържание, което стимулира множество когнитивни процеси – внимание, слухова памет, емоционална интелигентност, абстрактно мислене.

В този контекст могат да се очертаят някои основни методически подходи, свързани с възприемането на музика в приобщаваща среда:

– визуализация чрез картини, схеми, жестове или видеоматериали, които подкрепят разбирането на музикалното съдържание – например, при слушане на „Карнавал на животните“ от К. Сен-Санс, децата могат да гледат илюстрации на съответните животни и да се движат в ритъма на музиката, като така се ангажират едновременно слухови, визуални и кинестетични сензорни системи;

– изразяване на чувства и асоциации, които музиката провокира в учениците, чрез рисунка, кратък разказ или обсъждане в група – например, след слушане на бавна и тъжна музика, децата могат да оцветят сини или сиви нюанси, като така споделят емоционалното си възприятие по достъпен начин, а това подпомага развитието на емоционална интелигентност и насърчава емпатията;

– включване на произведения за активизиране на речевите умения, особено при деца, за които българският език не е майчин – например при слушане на песен педагогът може да предложи речникови упражнения с ключови думи от текста, драматизация на сюжета или съставяне на собствено стихче по мотиви от музиката, като по този начин се улеснява и езиковото приобщаване;

– формиране на културна толерантност и взаимно уважение чрез музика от различни етнически и културни среди – в приобщаваща група целенасочено може да се включат произведения за слушане, свързани с произхода на учениците, като така се създаде чувство за принадлежност и се насърчи межкултурният диалог.

Певческа дейност

Пеенето обединява когнитивни, емоционални, езикови и социални компоненти, което го прави изключително подходящо за използване в приобщаващото образование.

По отношение на това може да се акцентира на някои аспекти:

– Диференцирано обучение и адаптация на музикалния материал – например в приобщаваща група е препоръчително да се използват песни с различна степен на трудност, така че всяко дете да участва в дейността според своите възможности. А ученици с говорни или слухови затруднения могат да се включат с изпълнение на детски ударни инструменти или с движения, докато останалите участници пеят. Песните е необходимо да са с по-опростени текстове, като усвояването им се подпомогне от визуални символи (картинки, жестове) и повторения за улесняване на запаметяването.

– Включване на жестово и телесно онагледяване с цел осмисляне на текста и мелодията – подходящо е особено при деца със затруднения в речта, слуха или вниманието, при които трябва да се използва нагледно–двигателно моделиране, показване на действия и имитативни движения. Така се създава мултисензорно учене, което активизира възприятията и подкрепя разбирането на съдържанието.

– Използване на песни като форма на комуникация, т.е. песни, базирани на диалогичен подход (въпрос-отговор), при чието изпълнение учениците да могат да участват чрез разпределение по роли.

– Подкрепа чрез технологии и визуални средства – аудио записи, караоке ресурси, видеоматериали с жестов превод или презентации с

илюстрации, синхронизирани с музиката. Това е особено полезно за ученици, които имат трудности със запаметяването.

Музикалноритмична дейност и игра

Музикалноритмичната дейност, като съчетание на движение, ритъм и музика, има особено значение за развитието на децата в приобщаваща образователна среда. Различните форми на двигателна активност подпомагат интегрирането на моторни, слухови, когнитивни и емоционални умения, като същевременно създават възможности за социално взаимодействие и изразяване без езикови бариери.

В този аспект музикалноритмичната дейност се характеризира с:

– ритмични упражнения – изпълнение на ритмични модели чрез пляскане и ходене по музика; децата с двигателни затруднения могат да участват чрез движение с ръце, поклащане на тяло или използване на детски музикални инструменти (маракаси, звънчета и др.) за съпровод;

– ритмични игри – например: „Предай ритъма“ – децата се редуват да повтарят ритмичен модел чрез пляскане или свирене с ударен инструмент, като така се изграждат умения за комуникация и взаимодействие; ритмично скандиране на срички;

– движения базирани на музикалната пулсация (метрума), например при имитиране на конкретни образи, при което всяко дете получава възможност да бъде инициатор в тяхното пресъздаване (дейността е подходяща за деца с езикови или емоционално-поведенчески затруднения).

За да бъде музикалноритмичната дейност приобщаваща, тя трябва да предлага разнообразни форми на участие – движения, включване на инструментални съпроводи, следване на визуални сигнали и др. В контекста на това ролята на педагога се изразява в създаване на среда, в която всяко дете може да участва според своите възможности – дори чрез ограничено движение, ритмично поклащане или друга реакция, породена от въздействието на музиката.

Свирене на детски музикални инструменти

Свиренето на детски музикални инструменти представлява значима форма на изразяване и комуникация в музикалното обучение, която намира особено място в приобщаващата практика. Чрез изпълнение на ритмични и мелодични модели с барабани, триъгълници (триангели), клавиеси, маракаси, звънчета, ксилофони, се създават възможности за участие на всички деца, независимо от техните индивидуални затруднения или специфични образователни потребности. Дейността подпомага не само музикалното, но и общото развитие, като стимулира вниманието, фината моторика и слуховото възприятие.

Ученици със сензорни, моторни или когнитивни затруднения могат да участват чрез елементарни повтарящи се ритмически структури, под ръководството на учителя. Например, при групово изпълнение на песен с инструментален съпровод, една група ученици или дете може да свири само на първото метрично време, докато друга група – на второто или на второто и третото (равномерно или неравномерно), съобразно жанровата специфика на съпровождащата мелодия.

Изключително ефективно в приобщаващ контекст е свиренето по модел, като учителят демонстрира кратък ритъм, който децата повтарят. За улеснение могат да се използват визуални опори – графични символи и изображения, цветни схеми, които подпомагат разчитането и изпълнението на съпровода.

Свиренето като форма на комуникация е особено подходящо при деца с нарушения в речта или с аутистичен спектър, при които детските музикалните инструменти могат да бъдат средство за невербална комуникация. Например – при изпълнение на определени сигнали (еднократен удар за „да“, два удара за „не“) или реагиране с инструмент при дадена емоция (бързо свирене – при весело настроение, по-бавно – при спокойно емоционално състояние).

Изводи и обобщения

Музиката е универсален език, който може да преодолее бариерите, създадени от различни социални, културни и образователни фактори. В контекста на приобщаващото образование тя изпълнява следните ключови роли:

- активизира комуникативните умения, като подпомага развитието на речта и езика;
- чрез музикалния ритъм и мелодията може да се улесни разбирането и запаметяването на думи и изрази;
- ритмичните упражнения и танците подобряват двигателните умения и пространствената ориентация;
- в резултат от груповото участие в музикални дейности (пеене, ритмични игри, свирене на детски музикални инструменти) се насърчават сътрудничеството и чувството за принадлежност;
- подпомага развитието на координацията и фината моторика;
- подобрява когнитивните умения, като стимулира паметта, концентрацията и творческото мислене;
- осъществява интегративни връзки, в резултат на което се развиват математически, езикови и др. способности;
- обогатява културния кръгозор и допринася за създаването на социално отговорни личности.

Заклучение

Приобщаващото образование изисква все по-широко използване на музикални и артистични методи, които доказано подобряват качеството на живот и улесняват социалната адаптация. То не е просто концепция, а ангажимент към всяко дете, за което музиката може да бъде ключът към реализирането на този ангажимент.

Музикалното обучение е повече от педагогически инструмент – мост между различията, който създава чувство за принадлежност, радост и споделяне. Приобщаването чрез музика е не само възможно, но и необходимо, за да може всяко дете да се почувства значимо, независимо от своите трудности или предизвикателства. Учителят по музика трябва да бъде не просто обучител, а вдъхновител и медиатор на приобщаването, използвайки силата на звука, ритъма и емоцията, за да отвори нови хоризонти за всяко дете.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Ангелов, М. (2017). Слухово-двигателни компетентности в началния етап на основната степен на музикалното образование. *Сб. с доклади от научно-практическа конференция на тема „Европейски стандарти в спортното образование“, проведена на 21-22 април 2017 г. в гр. Враца.* Велико Търново: Ай анд Би, с. 267-276. // **Angelov, M. (2017).** Sluhovo-dvigatelni kompetentnosti v nachalniya etap na osnovnata stepen na muzikalното образование. *Sb. s dokladi ot nauchno-prakticheska konferentsiya na tema „Europeyski standarti v sportnoto образование“, проведена на 21-22 април 2017 г. в гр. Vratsa.* Veliko Tarnovo: Ay and Bi, s. 267-276.

Ангелов, М. (2023). Относно готовността на бъдещите учители немусикални специалисти да преподават музика. *Сп. „Образование и технологии“, том 14/2023, бр. 1, Международна конференция – XIV Научно-практически образователен форум „Иновации в обучението и познавателното развитие“, Бургас, 23-25 август 2023, с. 127-131* // **Angelov, M. (2023).** Otnosno gotovnostta na badeshtite uchiteli nemuzikalni spetsialisti da prepodavat muzika. *Sp. „Образование и технологии“, том 14/2023, бр. 1, Mezhdunarodna konferentsiya – XIV Nauchno-prakticheski obrazovaten forum „Inovatsii v obuchenieto i poznavatelnoto razvitie“, Bargas, 23-25 avgust 2023, s. 127-131.*

Дънов, П. (2020). *Музиката като метод за работа с малките.* // **Danov, P. (2020).** Muzikata kato metod za rabota s malkite. <https://petardanov.com/topic/30260-%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4-%D0%B7%D0%B0-%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0-%D1%81-%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5/#gsc.tab=0> (посетено на 05.05.2025)

ЗПУО (2016). *Закон за предучилищното и училищното образование.* Обн. ДВ, бр. 79..., изм. и доп. ДВ, бр.69 от 16 август 2024 г. // **ZPUO (2016).** *Zakon za*

preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie. Obn. DV, br. 79..., izm. i dop. DV. br.69 ot 16 avgust 2024 g.

Келер, В. (2001). *Музикална помощ в живота*. София: Музика. // **Keler, V. (2001).** *Muzikalna pomosht v zhivota*. Sofia: Muzika.

Наредба за приобщаващото образование. В сила от 2017 година..., изм. ДВ. бр.91 от 2 Ноември 2021 г. // **Naredba za priobshtavashtoto obrazovanie.** V sila ot 2017 godina..., izm. DV. br.91 ot 2 Noemvri 2021 g.

Тасева, Ц. (2019). *Възприемане на музика в училище – традиции и иновации*. LiterNet. // **Taseva, Ts. (2019).** *Vazpriemane na muzika v uchilishte – traditsii i inovatsii*. LiterNet. <https://litenet.bg/publish29/ceca-taseva/muzika-uchilishte.htm> (посетено на 29.04.2025)

Ainscow, M. & Booth, T. (2002). *Index for inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*.

UNESCO (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*.

Адрес за кореспонденция:

Лора Иванова Георгиева,

фак. № 2221010361,

Начална училищна педагогика
и специална педагогика, III курс,
e-mail: S2221010361@sd.uni-vt.bg

ПРЕВЕНЦИЯ И ПРОФИЛАКТИКА В РАННА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ НА РАЗВИТИЙНО РАЗСТРОЙСТВО НА УЧЕНЕТО ЧРЕЗ ИЗКУСТВА

Лора Цв. Иванова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Начална училищна педагогика и специална педагогика, IV курс

Научен ръководител: гл. ас. д-р Кристина Тодорова

Резюме: Настоящият доклад представя обобщение на научна разработка, посветена на темата за ранната превенция на специфични обучителни затруднения чрез включване на изкуства в ежедневието на деца от 0 до 6 години. Целта на изследването е да се потвърди, че чрез системна работа с музика, литература и изобразително изкуство може да се намали рискът от развитие на дислексия, дискалкулия и дисграфия. Използван е теоретичен и емпиричен подход, включващ анкетно проучване сред родители. Резултатите сочат, че изкуствата имат значимо влияние върху фината и груба моторика, когнитивното, езиковото и социално развитие на децата.

Ключови думи: ранно детско развитие, изкуства, превенция, дислексия, дисграфия, дискалкулия

EARLY CHILDHOOD PREVENTION AND PROPHYLAXIS OF DEVELOPMENTAL LEARNING DISORDERS THROUGH THE ARTS

Lora Ivanova

fourth-year student of Primary School Pedagogy
and Special Education,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Senior Lecturer Kristina Todorova, PhD

Abstract: This paper presents a summary of a research project focused on the early prevention of developmental learning disorders through the use of art activities in early childhood (ages 0–6). The main goal is to demonstrate that systematic engagement with music, literature, and visual arts can significantly reduce the risk of dyslexia, dyscalculia, and dysgraphia. A theoretical and empirical approach is used, including a survey among parents. The findings suggest that artistic activities have a measurable positive impact on children's fine and gross motor skills, cognitive, linguistic, and emotional development.

Keywords: early childhood development; arts; prevention; dyslexia; dysgraphia; dyscalculia.

В съвременното общество, което се характеризира с нарастващи изисквания към академичната успеваемост още от ранна възраст, темата за превенцията на обучителни трудности чрез изкуствата придобива особена актуалност. Невронауките и педагогиката категорично подчертават, че първите години от живота на детето са критични за формирането на основни когнитивни и емоционални структури. Именно в този ранен период могат да се зложат механизми за превенция на специфични обучителни разстройства като дислексия, дискалкулия и дисграфия.

Настоящата научна разработка разглежда възможностите за ранна профилактика на обучителни затруднения чрез целенасочено използване на художествени дейности: литература, музика и изобразително изкуство. В предходните глави са представени особеностите на ранното детско развитие, характеристиките на специфичните обучителни трудности и възможните фактори за тяхната поява. Основният акцент обаче пада върху четвърта глава, където се анализира какви са конкретните ползи от прилагането на различни форми на изкуства в стимулирането на когнитивните и езиковите способности на децата.

Литературата развива умения, които са пряко свързани с бъдещото овладяване на четенето и писането. Ранната експозиция към приказки, стихчета, описателни текстове и диалози стимулира развитието на:

- **фонематичното осъзнаване** – способност да се разпознават и разграничават звукове в думите;
- **речниковия запас** – богатството на изразяване е основен индикатор за езиково развитие;
- **разбиране на причинно-следствени връзки** – логическото мислене, тренирано чрез сюжет и диалог, е в основата на математическото и аналитичното мислене;
- **внимание и слушане с разбиране** – ключово за успешно участие в образователна среда.

„Целенасочените контакти с художествени творби развиват способностите за възприемане наблюдателност, анализ, сравнение, синтез, стимулират развитието на речта, логическото мислене, въображението и творческата изява на децата“. Създават условия за трансфер на обогатените знания и умения от изобразителните в други дейности, като по този начин способстват за развитието на детския интелект и формиране на творческа личност.“ (Легкоступ, П. 2006: 20).

Музиката въздейства както на мозъка, така и на сърцето. При малките деца тя спомага за:

- **формиране на слуха**, необходим за разпознаване на звуци при четене;
- **развиване на ритъм и координация**, свързани с движението и речта;

- **трениране на паметта** – чрез заучаване на текстове и повторения;

- **редуциране на стрес и подобряване на настроението**, което е критично за емоционалното съзряване.

Проучванията показват, че деца, които активно участват в музикални дейности, развиват по-добре математическите си умения, поради сходна невронна база за ритъм и числова логика.

В своята публикация Гергана Ряшева описва видовете движения с музика, като също така разглежда и влиянието им върху развитието на детето. Изводът от описаните музикални дейности е, че чрез разнообразни форми на музикално-двигателна работа – от сюжетни и несюжетни музикални игри, през танци, до специфични музикално-двигателни упражнения и празнични маршировки – се стимулира цялостното развитие на детето. Тези дейности не само развиват емоционалната и естетическата чувствителност, но и подпомагат моторната координация, пространствената ориентация и социалната интеграция в групата. В същото време, чрез взаимодействието с музиката, децата усвояват правила за ритъм, темпо и динамика, които се отразяват положително върху тяхната физическа, когнитивна и емоционална компетентност (Ряшева, Г. 2019).

В своята книга П. Легкоступ разглежда положителното влияние на изобразителното изкуство върху личностното развитие чрез своята мултифункционалност. То не само подпомага социализацията и формирането на положителни междуличностни отношения, но и развива когнитивните умения чрез достъпна и интересна художествена информация. В допълнение, изкуството стимулира образователния процес, възпитава ценности и насърчава творческата активност на детето – дори чрез имитация, която също представлява артистично откритие. Чрез комуникативните си и развлекателни функции, то обогатява емоционалния и естетически опит, компенсирайки духовния дефицит и осигурявайки емоционален преход. Също така, изкуството развива въображението, предвиждането на бъдещето и уменията за трансформация на различни материали в експресивни образи, като допринася за балансираното развитие на всички аспекти на детската личност (Легкоступ, П. 2006: 17-19).

Чрез рисуване, моделиране, оцветяване и апликиране, децата:

- **развиват фина моторика**, нужна за писане и други академични задачи;

- **изграждат визуално-пространствени представи**, които са в основата на ориентацията върху лист и разбирането на числови отношения;

- **изразяват емоции, които още не могат да вербализират**, което помага за вътрешната регулация.

Ето какво пише големият музикален педагог и психолог Б. М. Теплов: „Възприемането на изкуството предполага активизиране на емоционалната и интелектуалната сфери, своеобразно „сътворчество“, образно и понятийно мислене, острота и тънкост на преживяванията, развити чувства“ (Андреев, П. 1994: 22).

Изкуствата са разгледани като естествени средства за изграждане на умения, които по-късно са в основата на учебния процес.

В настоящия доклад вниманието ще бъде насочено предимно към анализа на данните от проведеното анкетно проучване, чиято цел е да се оцени степента на присъствие на изкуствата в ежедневието на деца в ранна възраст и да се проучи възприятието на родителите относно ползите от тях за развитието.

За реализиране на целите на изследването е използван комбиниран научен инструментариум. Теоретичният компонент включва анализ на съвременни научни публикации, монографии и изследвания в областта на невронауката, педагогиката и психологията на развитието. Емпиричната част се основава на анкетно проучване, проведено онлайн сред родители и настойници на деца от 0 до 6 години, в периода 03–06.04.2025 г. Анкетата съдържа въпроси относно честотата и формата на заниманията с изкуства, родителската роля и наблюдавания ефект върху развитието на децата.

Проучването има за цел да изследва и потвърди тезата, че активното ангажиране на децата с изкуства (музика, литература и изобразително изкуство) в ранна детска възраст може да има превантивен ефект върху развитието им. Чрез ранно стимулиране на когнитивните, езиковите и моторните умения се цели предотвратяване на бъдещи обучителни затруднения като дислексия, дисграфия и дискалкулния.

Изследването е от особена важност, тъй като ранната детска възраст е критичен период за развитие на мозъчните функции. Активното ангажиране с изкуства може да допринесе не само за естетическото, но и за когнитивното, емоционалното и социалното развитие, като по този начин намалява риска от неврологични дисфункции, които да се проявят по-късно в образователния процес.

Изследванията в областта на невропсихологията и педагогиката подчертават, че изкуствата спомагат за стимулиране на различни мозъчни области. Музиката може да подобри слуховото възприятие и паметта, литературата допринася за развитието на езиковите умения, а изобразителното изкуство насърчава визуалната перцепция и фината моторика.

Невронауката демонстрира, че мозъкът на малките деца е изключително пластичен. Стимулацията чрез изкуства активира невронни мрежи, свързани с концентрацията, паметта и креативното мислене.

Това е ключов момент, който може да предотврати развитието на неврологични нарушения, ако се внедри своевременно.

Анкетното проучване беше изготвено с цел да се съберат данни от родители и настойници на деца на възраст от 0 до 6 години. Формулярът съдържа както затворени въпроси (за количествен анализ), така и отворени въпроси (за качествен анализ).

Проучването бе проведено онлайн в периода от 03.04.2025 до 06.04.2025. Този подход осигури бърз и ефективен достъп до целевата група, позволявайки събиране на данни от различни региони и социално-икономически слоеве.

Общият брой респонденти възлиза на 69 души. Изборът на участници бе целенасочен, като се избраха родители и настойници, които активно се интересуват от развитието на децата си.

Резултатите показват, че над 90% от участниците вярват, че ранното детско развитие зависи значително от ангажираността с изкуства. Тази висок процентна стойност е индикатор за разпространено осъзнаване на значението на изкуствата като средство за стимулиране на когнитивното и емоционалното развитие.

Видове предпочитани изкуства

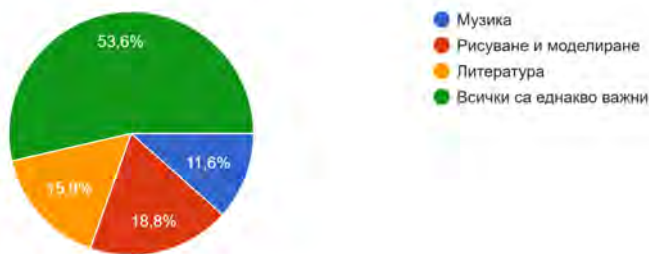
На въпроса: „Кое от трите изкуства (музика, рисуване, литература) според вас има най-силен ефект върху развитието на детето?“ респондентите се разделят на две основни групи:

- Голяма част смята, че **всички са еднакво важни**, което подчертава холистичния подход към развитието.

- Част от анкетираните, въпреки че оценяват синергията между изкуствата, отдават специално значение на **литературата**, като средство за обогатяване на езика и мисловните процеси.

Кое от трите изкуства (музика, рисуване, литература) според вас има най-силен ефект върху развитието на детето?

69 отговора

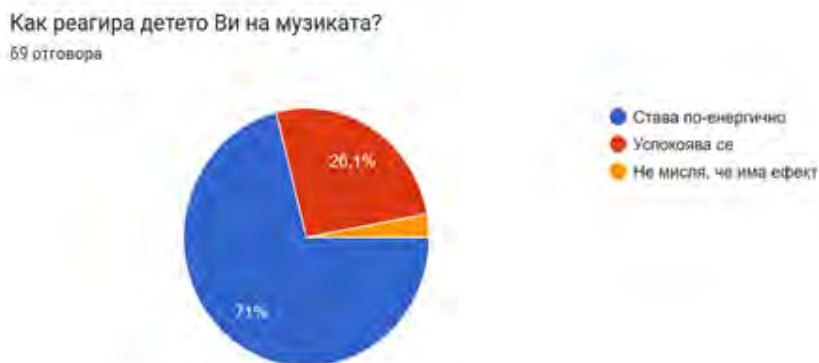

Фиг. 1. Степен на влияние на изкуството

Музика и поведенческо въздействие

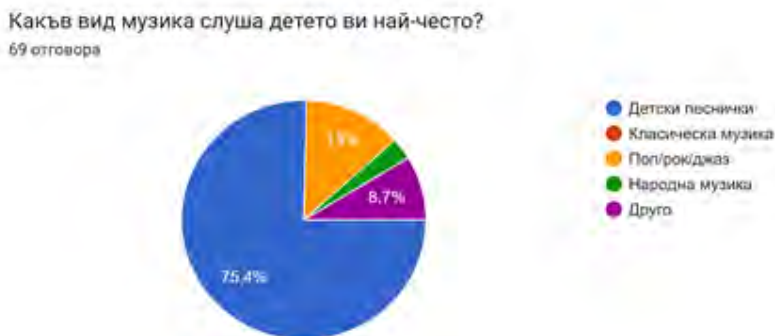
Относно музиката, родителите отбелязват следните наблюдения:

- **Енергичност и емоционално ангажиране:** Децата проявяват повишена активност и позитивна емоционална реакция, когато се излагат на музика.

Фиг. 2. Реакция на детето спрямо музиката

- **Запаметяване:** Повечето деца слушат детски песнички, които насърчават развитието на паметта чрез ритъм и повторение.

Фиг. 3. Стил на музиката

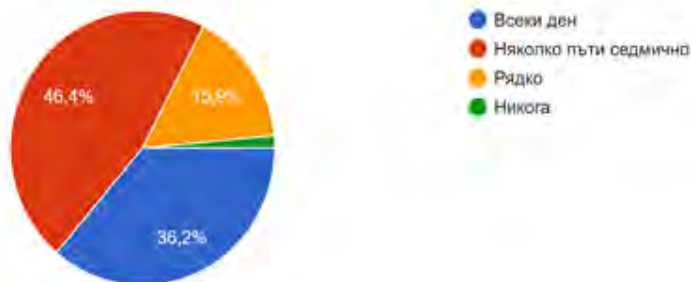
Литература и езиково развитие

Четенето се разглежда като основен инструмент за езиково и когнитивно развитие:

- **Честота на четене:** Повечето родители споделят, че четат на децата си ежедневно или няколко пъти седмично.

Колко често четете на детето си?

69 отговора

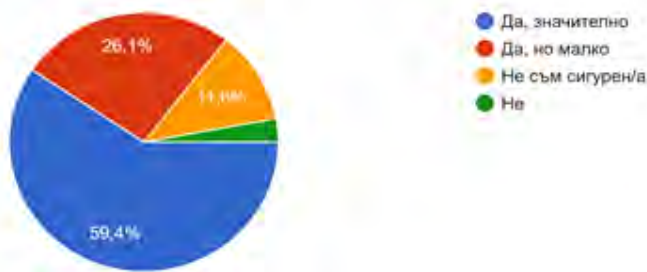

Фиг. 4. Честота на четене

• **Езикови подобрения:** Респондентите отбелязват, че децата демонстрират обогатяване на речника и задават въпроси, което е знак за активно усвояване на нови знания и концепции.

Забелязали ли сте подобрение в речника на детето благодарение на четенето?

69 отговора

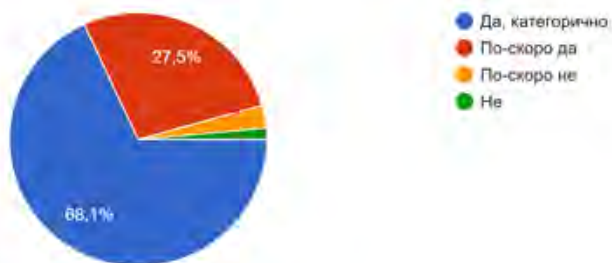

Фиг. 5. Подобрения в речника

Изкуствата като превантивна мярка

Над 85% от участниците смятат, че заниманията с изкуства могат да помогнат за предотвратяване на бъдещи обучителни затруднения като проблеми с концентрацията, фината моторика и речта. Този резултат подкрепя основната хипотеза на изследването и сочи потенциала на изкуствата като превантивна стратегия.

Смятате ли, че заниманията с изкуства могат да помогнат за предотвратяване на обучителни затруднения (като проблеми с концентрацията, речта, фината моторика и др.)?
69 отговора

Фиг. 6. Превантивна роля на заниманията с изкуства

Качествен анализ на отворените въпроси

В отворените въпроси родителите споделят конкретни наблюдения от ежедневието:

- **Наблюдения за подобрения:** Мнозина отбелязват, че децата, занимаващи се редовно с изкуства, показват по-добри комуникационни умения и повишена креативност.

- **Допълнителни методи:** Някои респонденти споменават, че комбинират изкуствата с физически активности и други стимулиращи дейности, което води до по-балансирано развитие.

Анализ на честотата на заниманията с изкуства

На въпроса: „Колко често детето Ви се занимава с дейности, свързани с изкуства (рисуване, музика, четене)?“, резултатите показват, че **над 60% от респондентите** посочват ежедневна активност, свързана с изкуства. Това е важен показател, че родителите осъзнават значимостта на естетическото и емоционално развитие и активно го интегрират в ежедневието на детето.

Около **30%** от анкетираните посочват „няколко пъти седмично“, което също показва стабилен ангажимент. Едва около **10%** споделят, че заниманията се случват „рядко“ или „почти никога“. Тези данни показват висока степен на ангажираност и подкрепа за идеята, че изкуството може да играе превантивна роля в когнитивното развитие.

Роля на родителя като медиатор

Данните сочат, че **около 75% от родителите** сами инициират занимания с изкуства, като това варира от слушане на музика и четене на приказки до съвместно рисуване и танци. Това потвърждава идеята, че семейството е основен медиатор в процеса на ранно художествено възпитание.

Интересно е, че **15% от респондентите** отбелязват, че детето само проявява интерес към изкуството, което говори за успешно създадени

навици и вътрешна мотивация още в ранна възраст. Родителската роля тук не е просто фасилитираща, а изграждаща културна и емоционална среда.

Влияние върху социалното поведение

Анализът на отворените отговори показва, че много родители наблюдават положителни промени в поведението на децата си след занимания с изкуства. Споделени са примери за **намаляване на тревожността, повишена емоционална стабилност**, както и **подобрене на комуникация с връстници**.

Това съвпада с научни изследвания, които доказват, че изкуствата могат да имат регулираща функция върху емоционалната саморегулация и социалните умения. Подобни занимания също така създават контекст за учене чрез преживяване – нещо особено важно за деца в предучилищна възраст.

Връзка с когнитивните умения

Родителите посочват конкретни наблюдения за подобрене в области като **памет, внимание, речеви способности и моторика**. Например, редовното рисуване се свързва с развитие на фината моторика и координацията око-ръка – предпоставки за по-лесно овладяване на писането и предотвратяване на дисграфия.

Четенето на художествени текстове подобрява речевия запас и логическото мислене, което може да подпомогне ранна превенция на дислексия. Музикалните занимания от своя страна подобряват слуховото внимание и ритмичното възприятие – фактори, свързани с развитието на математическите умения и превенция на дискалкулния.

Възрастова динамика на интереса

Анкетата дава възможност да се проследи как се променя интересът към различните видове изкуства с възрастта. При децата от **0 до 3 години** доминират музикалните и двигателни дейности, докато в групата **4–6 години** се наблюдава нарастващ интерес към рисуване и четене. Това е в съответствие с неврологичното и психоемоционалното развитие в тези възрасти.

Родителите адаптират заниманията съобразно възможностите на детето, което показва осъзнат и гъвкав подход към възпитанието чрез изкуство.

В заключение анализът на данните от анкетата потвърждава, че:

- **Изкуствата имат значителен положителен ефект** върху когнитивното, езиковото и емоционалното развитие на децата.

- **Ранната детска възраст** е оптимален период за въвеждането на дейности, свързани с музика, литература и изобразително изкуство, което може да предотврати бъдещи неврологични и обучителни затруднения.

• Родителите и настойниците активно осъзнават ролята на изкуствата и прилагат тези практики в ежедневието си, което е насърчаващ сигнал за бъдещи образователни политики.

Анализът на теоретичната основа, както и резултатите от анкетното проучване, водят до следните ключови **изводи**:

1. Изкуствата са мощен инструмент за развитие на когнитивни и езикови умения още в най-ранна детска възраст. Чрез музика, литература и визуални дейности децата изграждат основи за успешното овладяване на академични компетентности.

2. Превенцията на обучителни трудности е възможна, ако се започне в предучилищен етап. Изследването показва, че стимулирането на слухова, зрителна и моторна система чрез изкуства намалява риска от развитие на дислексия, дискалкулия и дисграфия.

3. Родителите осъзнават важността на художествените дейности и активно ги прилагат в ежедневието на децата си. Според проучването, децата, които редовно се занимават с изкуства, проявяват по-високо внимание, самоувереност и социална ангажираност.

4. Литературата, музиката и изобразителното изкуство имат различни, но взаимно допълващи се ползи, които трябва да бъдат използвани съвместно, за да се постигне холистично развитие.

Въз основа на направените изводи се предлагат следните **препоръки**:

• **Интегриране на изкуствата в предучилищното образование** – не като допълнение, а като основен елемент от програмата, насочена към стимулиране на развитието.

• **Обучение и насърчаване на родителите** да прилагат изкуствата у дома чрез четене, слушане на музика, съвместно рисуване и други творчески дейности.

• **Разработване на специализирани методики и програми** от педагози и логопеди, базирани на изкуствата като форма на ранна интервенция и профилактика.

• **Продължаване на изследванията** в тази област чрез по-малки анкетни и практически проучвания с участието на учители, терапевти и родители, за да се създаде устойчива практика и политики в ранното образование.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Андреев, П. (1994). *Музиката и децата с нарушена реч*. София: СУ „Св. Климент Охридски“. // **Andreev, P. (1994).** *Muzikata i detsata s narushena rech*. Sofia: SU „Sv. Kliment Ohridski“.

Легкоступ, П. (2006). *Изкуство, творчество, интелектуално възпитание*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Legkostup, P. (2006).** *Izkustvo, tvorchestvo, intelektualno vazpitanie*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

Ряшева, Г. (2019). Музикално-възпитателна работа в детската градина. Сборник с материали от научна среща на докторанти – Национална музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“ – 15 и 16 май 2019 – изд: „Мартс 09“ 2020 // **Ryashева, G. (2019).** Muzikalno-vazpitateľna rabota v detskata gradina. Sbornik s materiali ot nauchna sreshhta na doktoranti – Natsionalna muzikalna akademiya „Prof. Pancho Vladigerov“ – 15 i 16 may 2019- izd: „Mars 09“ 2020.

Адрес за кореспонденция:
Лора Цветанова Иванова,
фак. № 2121013414,
Начална училищна педагогика
и специална педагогика, IV курс,
e-mail: lorita_0482@abv.bg

БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА МУЗИКА: БОГАТСТВО И ВДЪХНОВЕНИЕ

Лъчезар П. Лазаров

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Филиал – Враца,
Начална училищна педагогика и специална педагогика, III курс

Научен ръководител: гл. ас. д-р Мариан Ангелов

Резюме: Настоящата разработка представя кратък исторически очерк на фолклорните музикални традиции на българския народ. Акцентът е поставен върху някои традиционни български музикални инструменти, като специално внимание се отделя на тамбурата. Посочени са имената на бележити музиколози и инструменталисти – основоположници и активни дейци в развитието на българския музикален фолклор. Анализирани са интересни исторически извори, които препращат към древността на стария свят, и по-специално – към тракийските племена, населявали днешните български земи. В контекста на педагогическата наука музиката се разглежда и като естествена мултисензорна стратегия в образователния процес. Включени са лични истории и постижения, а между редовете е вплетена и дълбоката любов на автора към българската народна музика, която той преоткрива като богатство и вдъхновение.

Ключови думи: българска народна музика, тамбура, неравноделни метроритми

BULGARIAN FOLK MUSIC: RICHNESS AND INSPIRATION

Lachezar Lazarov

third-year student of Primary School Pedagogy
and Special Education,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo–
Vratsa Branch

Academic Supervisor: Senior Lecturer Marian Angelov, PhD

Abstract: The present study offers a brief historical overview of the folk music traditions of the Bulgarian people. Emphasis is placed on several traditional Bulgarian musical instruments, with special attention given to the tambura. The paper highlights the names of prominent musicologists and instrumentalists who founded and actively contributed to the development of Bulgarian folk music. Furthermore, it analyzes intriguing historical sources that refer to the distant antiquity, particularly to the Thracian tribes that once inhabited the territory of present-day Bulgaria. In the context of educational science, music is also viewed as a natural multisensory strategy in the learning process. The author's profound love for

Bulgarian folk music, whose features as both a mystery and a source of inspiration he has re-discovered, is interwoven between the lines, unravelling personal stories and achievements.

Keywords: *Bulgarian folk music; tambura; irregular metrical rhythms.*

Страннолюбieto е висша форма на интелигентност... забелязва се при хората, които се занимават с музика.

Защо музиката развива подобни наклонности у хората? Вероятно заради многосетивното си влияние. Няма как нещо толкова чудно и велико да не идва направо от Създателя.

Музиката, освен всичко друго, представлява и мощна мултисензорна естествена стратегия, която ангажира обучаемите със специфичната си педагогическа дейност. Активни са всички сетива, и не само. Очите наблюдават нотния и буквен текст, устата изговарят български думи, гласните струни вземат точно определени тонове, движат се мускулите на диафрагмата, белият дроб диша на пълни обороти, ушите слушат, като същевременно се осъществява тотален контрол и сложна мисловна дейност, тялото се движи в ритъма на песента или танцува... Нека си представим сега какво се случва, ако обектът съпровожда сложната си многосетивна дейност, свирейки на някакъв музикален инструмент! Но това съвсем не е всичко. Ще сбъркаме ли, ако кажем, че в едно музикално изпълнение, е силно ангажирана и човешката душевност? Съвсем не.

Има един конструкт, от който зависи честотата на цялата многосетивна дейност – метроритъмът. В българската народна музика той присъства с богатото си разнообразие от комбинации и варианти именно чрез неравноделните пулсации, смятани за уникални в световен мащаб. „Те присъстват, но са по-слабо застъпени и при други славянски и неславянски, съседни и несъседни, по-близки и далечни музикалноетнически култури. В българската музика обаче тези пулсации са феноменални заради огромното си разпространение, разнообразие, сложност и разновидност – срещат се образци с по-голям брой метрични елементи (над 15), в сравнение с музиката на всеки друг народ или чуждо авторско творчество“ (Ангелов, 2018: 303).

Българската народна музика и нашите музикални инструменти „канят“ всички ни на най-далечното пътешествие назад през вековете или по-точно – през хилядолетията... В настоящата част от разработката нямаме време да изследваме и петте инструмента: тъпанът, гъдулката, гайдата, кавалът и тамбурата, затова ще се спрем само на последния.

Краси Желязков, който през 2014 г. издаде фундаменталното си изследване, озаглавено „Българската тамбура – тайнство и вдъхновение“, открива, че в езиците на повече от петдесет различни народи към името на тамбурата се добавя етнонима „българска“. В процеса на ра-

бота става известен фактът, че в петнайсет държави – от Памир до Алжир, тамбурата е известна именно като български музикален инструмент. А що се отнася до нейния особен тембър и тайнствения ѝ глас, тя може да бъде сравнена само с Орфеевата лира, която е хипнотизирала и хора, и животни. Сякаш въпросът днес е дали ние имаме времето и уменията да се възхищаваме на нейната музика, изпълнена от нашите сънародници – най-големите виртуози на дългорифните струнни инструменти. Дали забелязваме и чуваме нашите неповторими оркестри за народна музика, които през последните два века създадоха най-богатия фонд за фолклор в света. От тази съкровищница всички ние можем да се ползваме даром, като я представяме пред децата и младежите, защото нашата музика наистина може да вдъхновява.

Но защо хилядолетната музикална традиция на българския народ продължава и днес да буди интереса на толкова много хора по света? Защото подобно културно и духовно наследство, което цели епохи продължава да съхранява името на един народ, като го пренася през граници и континенти, наистина не се среща всеки ден. С феноменална яснота и аргументираност авторът на този забележителен труд установява, че българската тамбура, чиято история датира вече 5000 години, е предшественик на почти всички дългогрифни струнни инструменти.

Обсебен от любов към това древно духовно наследство – българската народна музика, Краси Желязков стига до завидни постижения и в сферата на историографията. След множество проучвания и събирайки фактите в едно, не му убягват вече известните, но недостатъчно анализирани обстоятелства, като например: праисторическото общество, разположено от делтата на Дунав до Странджа, което достига своето кулминационно развитие през петото хилядолетие преди Хр. За това свидетелства най-старото злато на земята, открито досега – от Варненския некропол. То превъзхожда всички останали находки по брой на елементите, качество на обработка и тегло. Според писмените източници там живеят гетите, а за тях се предполага, че са най-музикални от тракийските племена.

Нека обърнем внимание и на следното: румънците **Изабела Йорга** и **Никола Власа** изследват т. нар. плочки от Тартария и ги определят като пренесени от древен Шумер. След щателни проучвания в Москва през 60-те години обаче се оказва, че въпросните артефакти са поне с две хиля. години по стари от шумерските, с които са твърде идентични. Десетина години по-късно се появява теорията, че самите шумери са дошли в Месопотамия от Балканите. Тя се основава на изследванията на полския астроном **Лудвиг Зайдлер**. В същото десетилетие в Румъния са открити нови клинописни плочки с т.нар. печат от Караново, а в България – плочката от Градешница. Именно тогава поддръжниците на смелата теория категорично вярват и заявяват, че Придунавие то е

територията на древен Шумер. Затова, според тях, свидетелстват и топоними като Шумен, Сумер (Монтанско) и др. подобни.

Всемирната хроника на **Йоан Малала**, написана през 5 век, разказва: „Ахил заминал заедно с Атридите, като водел своя собствена войска от три хиляди души, наричани тогава мирмидонци, а сега – българи“ (Желязков, 2014а: 21).

Далматинският летописец **Винко Прибоевич** през 16 в. във Венеция издава книга, в която четем: „българите са същият народ, който други наричат траки, македонци или мизи“ (Желязков, 2014а: 21).

Охридският епископ, виден канонист и многоуважаван летописец **Димитър Хоматиан** в краткото житие на св. Климент Охридски казва, че големият наш светител „бил по произход от европейските мизи, които народът знаел и като българи. Те били изселени в старо време – казва той – към Северния океан и Мъртво море, а след като минало много време, със страшна войска преминали Дунава и завзели всички съседни области: Панония и Далмация, Тракия и Илирик, голяма част от Македония и Тесалия.“ (Желязков, 2014а: 21).

Но нека обърнем поглед към нашето време! През последното столетие из българските земи бяха открити множество артефакти и мегалитни структури на възраст над 6000 години, вкл. Чипровският камък, чийто надпис като че ли пренарежда някои фундаментални исторически постановки. Това показва, че на Балканския полуостров е имало древна цивилизация и най-вероятно това са нашите прадеди – траките. Музиката, етнонимите и топонимите са най-устойчивите исторически белези. И днес вече сме сигурни, че нашите съвременни изпълнители на българска народна музика са достойни наследници на Орфей. Затова спокойно може да се заключи, че събраните от св. Йоан Дамаскин през 8 в. сл. Хр. осем източни гласа са изпълнени предимно с български мотиви (който не вярва, може да провери). Не случайно единственият, осмелил се по-късно да коригира и реформира неговото дело, е небезизвестният българин св. Йоан Кукузел. И днес източното църковно пение по света следва неговата последна редакция.

Като един съвременен Орфей, светецът е открит на Света Гора, където се укрива, представяйки се за пастир, от друг монах, който случайно чул ангелския му глас, и когато отишъл да види кой пее, останал изумен от чудната гледка: видял кози, които вместо да пасат, неподвижно слушали песента на своя пастир.

Множество учени през годините подкрепят теорията, че ние българите сме автохтонното население на Източна Европа и наследници на траките.

Дали вие подкрепяте или отхвърляте тази хипотеза в случая не е най-важното, защото тракийското наследство, което сме запазили и развили в пълнота, това е именно българската народна музика. Една

от основните ѝ разновидности ние и днес наричаме именно тракийска. Близо до нея звучат странджанската и родопската. Нагоре е добруджанската, после северняшката, граовската, шопската... Имаме Пиринска музика и специфично Разложко пеене, а македонските песни звучат из цялата българска земя, защото българите от Беломорието, Егея и Вардарско бяха разселвани и нечовешки гонени в продължение на десетилетия... Но тези фолклорни области, със своите неизследими музикални особености и мотиви, преливат една в друга, развиват се, дооформят се, претърпяват промени и се обогатяват в продължение на стотици векове.

През половин хилядолетното Османско владичество нашата народна музика често придобиваше звученето и формата на надгробен плач, но от друга страна, тя не изгуби своята веселост и колорит, своята звучност и ритмичност, а само се дообогати с неповторимите макамлиийски и протяжни мелодии. И днес, когато кавалът, гъдулката или гайдата захванат да разказват своите истории, макар и без думи, съзвоните напират от очите ни.

Впечатляващ е фактът, че през последните 60-70 години на миналия век стотици музиколози и изпълнители отдават живота си на българската народна музика като събират автентичен фолклор. Така България се оказва сред малкото държави в света, развила на изключително високо ниво своя собствена фолклористична наука.

Акад. Николай Кауфман в своята над половинвековна професионална дейност записва 30 000 народни песни и инструментални мелодии. Те са основополагащи за съвременния български фолклор. Той е автор на над 1000 обработки на български народни песни за различни хорови и инструментални състави и на четири тома с клавирни пиеси. Творбите му се изпълняват с успех от български и чужди музиканти. Негови обработки на народни песни са включени в световноизвестните албуми „Мистерия на българските гласове“ на швейцарския продуцент Марсел Селие. Те са единствени по рода си в световен мащаб, издадени в Швейцария през годините 1975, 1988, 1989, 1998.

Вторият албум печели „ГРАМИ“ и влиза в класацията Уърд мюзик на сп. „Билборд“. В записите участват: Ансамбълът за народни песни на Българското радио, Хор при Ансамбъл „Филип Кутев“, Хор „Тракия“, Хор при ансамбъл „Пирин“, Хор при Ансамбъл „Толбухин“ и Хор при ансамбъл „Родоп“. Впоследствие женският хор на радиото, преименуван на „Мистерия на българските гласове“, прави множество успешни световни турнета.

Гласът на Валя Балканска звучи в космоса, заедно с произведенията на Бах, Моцарт и Бетовен.

Но всъщност първият музиколог, който нотира българска народна музика е **Карл Махан** – немски фолклорист от XIX век. През 1859 г.

той публикува в Германия първите български народни песни с нотен запис, в изданието „Bulgarlische Volkslieder aus Macedonien“ („Български народни песни от Македония“).

Почти по същото време, през 1861 г. в Загреб, **Димитър и Константин Миладинови** издават сборника „Български народни песни“, който съдържа текстовете на над 600 народни песни. Той има огромно значение за утвърждаването на българската народна идентичност и култура.

Георги Байданов и Добри Христов са едни от изключително важните фигури в историята на българската музикална култура от края на XIX и началото на XX в. Те събират и нотират стотици народни песни, използвани по-късно в хоровата дейност и учебната практика.

Ангел Букурещлиев е един от първите музикални педагози и изследователи, който нотира български народни песни, особено в рамките на училищното обучение.

Още тогава се забелязва богатството на българската народна музика, изразено в разнообразието от неравноделни метроритми, за чието осмисляне е необходимо да се започне „от изпълнението и възприемането на народни песни и инструментални пиеси, преживяване на пулсацията, отразяване на движенията и усвояване на определени умения и знания, за да се достигне до разбиране същността на размера“ (Ангелов, 2010: 43).

Навярно заради това енергично творческо развитие, българската народна музика привлича към автентичната петорка от инструменти и още много други, като кларинета, акордеона, цигулката, акустичните и електрически китари, дори и модерните електронни инструменти. По-лето на музикалния ни фолклор се разгръща и стига нови хоризонти. Българският етно-фолк и етно-джазът покоряват световните сцени чрез имената и творчеството на десетки българи. Най-известни сред тях са **Милчо Левиев, Иво Папазов – Ибряма, Теодоси Спасов, Ангел Демирев** и много други, а **Бисер Рачев** и до днес си остава „най-бързият“ китарист в света.

Градовете Чирпан, Първомай и Котел са в сърцето на Тракия. Не случайно те раждат едни от най-известните ни музиканти. Повечето кларинетисти – изпълнители на българска народна музика – са родом именно от Котел. В този град кларинетът е хоби и занаят на цели семейства. Такъв е случаят с **Младен Малаков** и неговото семейство.

Покойният вече **акад. Петко Радев** е родом от с. Свобода, Чирпанско. За него казват, че той е бил оформен музикант още преди да знае нотите и преди да кандидатства в Консерваторията. Школовката му е сред Първомайските сватбарски оркестри. Като студент, той вече печели международни награди, а през 1961 г. свири в Миланската опера „Ла Скала“.

Друго негово достойнство е щедростта. Още със средствата от първите си награди, той купува ноти... Творби на Дебюси и други композитори, с които обогатява все още бедния български симфоничен репертоар. През 1974 г. Петко Радев печели конкурс за първи кларинетист в оркестъра на миланската „Ла скала“ и там свири в продължение на 10 години под палката на едни от най-великите диригенти на ХХ век – Клаудио Абадо, Рикардо Мути, Карл Бьом, Ленард Бърнстейн и партнира на прочути певци, като Пласидо Доминго, Лучано Павароти, Николай Гяуров, Райна Кабаиванска и много други световно известни изпълнители. Впрочем в залата на славата на Миланската „Ла Скала“ има десет портрета, от които седем са на българи. Бидейки ненадминат виртуоз от световен мащаб, в сърцето си той остава верен на българската народна музика до последния си дъх и осъществява стотици записи, сред които са най-известните и обичани хора̀ и ръченици. Там свирят и двама други народни изпълнители – **Ибро Лолов** и **Иво Папазов**.

Звукозаписът на българска народна музика започва през 30-те години на миналия век. Още от самото начало кларинетът и акордеонът се използват заедно с останалите български народни инструменти. Оттогава и до днес, едни от най-големите виртуози на българската народна музика са представители на ромския етнос у нас.

През 1943 г., заедно с 50-те хиляди български евреи, цар Борис III не предава на Хитлер нито един представител и на другите етническо-малцинствени групи у нас. Така заедно с евреите са спасени и ромите в България. Разселени в различни краища на страната, те продължават да предават любовта към българската народна музика от поколение на поколение. Двете музикални течения на кларинета в българския фолклор и до днес се представляват от споменатите виртуози Иво Папазов и Младен Малаков (и двамата – от ромски произход). Въпреки оформения собствен стил, те сами признават, че са последователи и ученици на Петко Радев.

Неизброимо много са съставите и оркестрите, както и имената на отявлените изпълнители на родния фолклор. Те могат условно да бъдат разделени на две групи: държавни ансамбли и сватбарски оркестри с хиляди бележити изпълнители и творци.

В този съвсем кратък преглед няма как да бъде пропуснато и името на **Дико Илиев** – автор на едни от най-обичаните български хора̀ и маршове. Той е създател на първите духови оркестри, които наред с военната музика, започват да изпълняват български хора̀ и ръченици. Основоположник е на почти всички духови оркестри във Врачанско и Монтанско. Можем спокойно да кажем, че делото му е живо и до днес, защото в този край любовта към духовите инструменти се предава също от поколение на поколение и не угасва.

Завидна е дейността на **Оркестъра за народна музика на Българското национално радио** с диригент маестро **Димитър Христов**. Това е оркестър от виртуози. В последните години наред с другите успешни концерти и звукозаписи, съставът представи осем издания на проекта „Ритъмът на Балканите“, където събира изпълнители от съседните ни държави, като всеки представя себе си и своя инструмент. Близките балкански мотиви и ритми се смесват с по-ориенталските гръцки и турски, като се получава уникален етно-бутик. За пореден път София и България стават пример за добросъседство, а чрез езика на музиката се преодоляват всички различия...

Накрая ще споменем още само едно от стотиците големи имена на българския фолклор, това е маестро **Атанас Вълчев** – наследствен гъдулар и майстор на гъдулки. На четиринадесетгодишна възраст той записва в радиото, а по-късно печели десетки международни награди в Судан, Тунис, ФРГ, САЩ, Швейцария, Франция, Чехословакия, Полша, Югославия, Унгария, Австрия, Финландия и мн. др. само с народна музика. От всички неговите ученици, познати и любители, той е признат като недостижим виртуоз на гъдулката на всички времена. Но когато една журналистка го пита: „Кажете ми какво не успяхте да направите през живота си?“, той след пауза мълчание отвърща: „Какво да Ви кажа: сякаш не можах да се науча да свиря достатъчно добре на тоя инструмент... на гъдулката. Това нещо няма край, няма таван...“.

Наистина, когато говорим за българската народна музика, говорим за съвършено и недостижимо изкуство, което се е развивало през вековете и продължава да живее и днес. Така ще бъде и занапред: за радост и удовлетворение на изпълнители и слушатели, на българи и чужденци, на малки и големи... Та всеки, докоснал се до това изкуство и докоснат от него, да бъде завладяван завинаги и достойно да носи в сърцето си онова народотворчество, което, заедно с езика и християнската вярата, ни е запазило през всички трудни моменти на изпитания, и което и занапред ще съхранява и обогатява нашата българска култура и балканска душевност...

Споделяйки нашите музикални традиции с децата и учениците, ние винаги ще им оставяме и частица от себе си, за да може и те да обикнат това богато музикално изкуство, както го обичаме ние.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Ангелов, М. (2018). За автентичността при някои музикалнометрични форми. *Сб. с доклади от Международна научна конференция „Истини и лъжи за факти, новини и събития“, проведена на 24-25 април 2018 г. в гр. Русе.* Русе: Пер. библиотека „Любен Каравелов“, том I, с. 297–304. // **Angelov, M. (2018).** Za avtenticnostta pri nyakoi muzikalnometrichni formi. *Sb. s dokladi ot Mezhdunarodna*

nauchna konferentsiya „Istini i lazhi za fakti, novini i sabitiya“, provedena na 24-25 april 2018 g. v gr. Ruse. Ruse: Reg. biblioteka „Lyuben Karavelov“, tom I, s. 297–304.

Ангелов, М. (2010). Метроритмични аспекти на неравноделни мелодии в обучението по музикален фолклор. *Сб. от Научна конференция с международно участие „25 години Педагогически факултет“, проведена на 6-7 ноември 2009 г. в гр. Велико Търново. Велико Търново: Фабер, с. 43-47.* // **Angelov, M. (2010).** *Metroritmicni aspekti na neravnodelni melodii v obuchenieto po muzikalen folklor. Sb. ot Nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie „25 godini Pedagogicheski fakultet“, provedena na 6-7 noemvri 2009 g. v gr. Veliko Tarnovo. Veliko Tarnovo: Faber, s. 43-47.*

Желязков, К. (2014). *Българската тамбура – тайнство и вдъхновение. София: Херон Прес.* // **Zhelyazkov, K. (2014).** *Balgarskata tambura – taunstvo i vdahtnovenie. Sofia: Heron Pres.*

Начева, Н. (2009). Неравноделните метруми и размери в часовете по солфеж. *Педагогически алманах, том 17, бр. 2, с. 175-196.* // **Nacheva, N. (2009).** *Neravnodelnite metrumi i razmeri v chasovete po solfezh. Pedagogicheski almanah, tom 17, br. 2, s. 175-196.*

Адрес за кореспонденция:

Лъчезар Петков Лазаров,

фак. № 2221010361,

Начална училищна педагогика

и специална педагогика, III курс,

e-mail: S2221011785@sd.uni-vt.bg, lach_78@abv.bg

ОТВЪД ТРАДИЦИЯТА: ДЕМОКРАТИЧНИЯТ МОДЕЛ КАТО ДВИГАТЕЛ ЗА АКТИВНО УЧЕНЕ И ГРАЖДАНСКА АНГАЖИРАНост

Майкъл А. Георгиев

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Педагогика на обучението по физическо възпитание, III Курс

Научен ръководител: гл.ас. д-р Иван Сираков

Резюме: Настоящият доклад изследва демократичния образователен модел като катализатор за активно учене и гражданска ангажираност. В съвременния, динамично променящ се свят, традиционните образователни подходи показват ограничения в развитието на ключови умения като критично мислене и гражданска отговорност. Демократичното образование предлага алтернатива, преосмисляйки ролите на ученици и учители, структурата на училището и целите на образователния процес. Докладът разглежда теоретичната рамка на модела, анализира неговата роля за насърчаване на активното учене и гражданската ангажираност, илюстрирайки с примери от български демократични училища. В заключение се обобщават основните изводи за потенциала и предизвикателствата пред прилагането на този модел.

Ключови думи: демократично образование, активно учене, гражданска ангажираност, образователен модел, Яков Хехт, самонасочено учене, демократична общност

BEYOND TRADITION: THE DEMOCRATIC MODEL AS AN ENGINE FOR ACTIVE LEARNING AND CIVIC ENGAGEMENT

Michael Georgiev

third-year student of Physical Education Teaching Methodology,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Senior Lecturer Ivan Sirakov, PhD

Abstract: This report explores the democratic educational model as a driving force for active learning and civic engagement. In today's dynamically changing world, traditional educational approaches show limitations in developing key skills such as critical thinking, creativity, and civic responsibility. Democratic education offers an alternative, rethinking the roles of students and teachers, the structure of schools, and the goals of the educational process. The report examines the theoretical framework of the model, analyzes its role in promoting active learning and civic engagement, illustrating it with examples from Bulgaria.

ian democratic schools. In conclusion, the main findings on the potential and challenges of applying this model are summarized.

Keywords: *democratic education; active learning; civic engagement; educational model; Yaacov Hecht; self-directed learning; democratic community.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Съвременните общества все по-настойчиво изискват от образователните системи да подготвят личности, притежаващи ключови компетенции като критично мислене, креативност и способност за гражданско участие, които са от съществено значение за навигация в един сложен и бързо променящ се свят (Ryan & Deci, 2000). В педагогическата литература, се наблюдава единодушното становище, че традиционните образователни подходи, често фокусирани върху механичното предаване на знания, невинаги успяват ефективно да предадат тези жизненоважни умения. В отговор на тези предизвикателства, демократичното образование се очертава като алтернативна педагогическа философия и практика, която предлага фундаментално преосмисляне на образователната среда, ролите на учениците и учителите, както и на самите цели на обучението (Apple & Beane, 2007). Моделът се стреми да се създадат условия, в които ученето е не само активно и ангажиращо, но и тясно свързано с развитието на демократични нагласи и умения.

Главната теза на доклада е, че демократичният образователен модел е мощен двигател за активно учене и гражданска ангажираност посредством свобода на избор и участие в управлението. В подкрепа на тази идея, основните принципи на демократичното образование, като например предоставянето на значима свобода на избор на учениците и тяхното активно участие във вземането на решения относно учебния процес и училищния живот, се разглеждат като ключови за насърчаването на вътрешна мотивация и самонасочено учене (Deci, & Ryan, 2008). Счита се, че чрез тези практики учениците развиват не само по-дълбоко разбиране на учебното съдържание, но и важни умения за самостоятелност и отговорност. Освен това, съществуват теоретични постановки и данни, които сочат, че участието в демократично управлявани учебни общности допринася съществено за формирането на активна гражданска позиция и ангажираност у младите хора (Biesta, 2011). Докладът представя теоретичната рамка, ролята на системата за активно учене и гражданска ангажираност, с примери от единствените български училища (ЧСУ „Демократично Образование Варна“ и „ДемократичноТо“ – София), които развиват този модел и ще завършва с изводи за потенциала и предизвикателствата.

ДИСКУСИЯ

Демократичният образователен модел: Дефиниция и философия

Основна цел на демократичното образование е да подготви учениците за пълноценен и осъзнат живот в условията на демократична култура и общество (Dewey, 1916). В този образователен модел ученикът се възприема като активен участник, който има капацитета да преследва личните си цели и да създаде собствения си учебен път. Образователната среда в демократичните училища е проектирана така, че да подкрепя учениците в придобиването на необходимите умения и знания за постигането на тези техни цели (Apple & Beane, 2007). Този подход съществено се отличава от някои традиционни образователни практики, при които ученикът често бива третиран предимно като пасивен обект на обучение, получаващ предварително определена информация.

Основни принципи

Практическото осъществяване на демократичното образование се базира на набор от фундаментални и взаимосвързани принципи, които определят неговата уникална структура и функциониране.

- **Демократична общност:** Една от ключовите характеристики е разбирането за училището като реална демократична общност, функционираща като своеобразен „микрокосмос на демократична държава“. В такива общности управлението често се осъществява чрез демократични институции, като училищни събрания, където ученици, учители и понякога родители участват съвместно във вземането на решения, засягащи различни аспекти на училищния живот. Основополагащо за тези процеси е зачитането на принципа за равен глас и право на участие на всеки член на общността (Apple & Beane, 2007).
- **Свобода на избор и самонасочено учене (Self-Directed Learning):** Централно място заема предоставянето на свобода на учениците да избират съдържанието (какво), методите (как), времето (кога) и социалния контекст (с кого) на своето учене. Очаква се учениците сами да определят насоките на своята учебна програма, като се ръководят от личните си интереси, любопитство и образователни нужди (Neill, 1960). Тази значителна степен на автономия е неразривно свързана с развитието на чувство за отговорност у учениците спрямо техния избор и последствията, произтичащи от него (Deci, & Ryan, 2008).
- **Възрастово смесване:** В много демократични образователни среди ученето и социалните взаимодействия се случват в групи, които не са разделени стриктно по възраст, а включват индивиди от различни възрастови групи. Счита се, че тази практика на възрастово смесване насърчава ученето между ученици

от различни възрасти, допринася за развитието на по-богати социални умения и по-автентично отразява структурата на взаимодействията в реалния живот извън институционалната рамка на училището.

• **Равнопоставеност и общуване:** Взаимоотношенията между всички членове на училищната общност – ученици, учители и други възрастни (ментори), се изграждат върху основата на взаимно уважение, признаване на равенството и насърчаване на открита и честна комуникация. В такава среда авторитетът не се извлича автоматично от формалната позиция или възрастта, а по-скоро се основава на споделен опит, демонстрирани знания и способността да се допринася конструктивно в една партньорска и подкрепяща атмосфера (OECD. 2019).

Тези основни принципи са дълбоко взаимосвързани и тяхното прилагане често изисква значителна трансформация на традиционните представи за училищна организация и педагогически практики. Чрез създаването на такава специфична образователна среда, демократичният модел по своята същност цели да насърчи активното учене (Bonwell & Eison, 1991), като по този начин подпомага трансформацията на учениците от пасивни реципиенти на информация в осъзнати и ангажирани участници в собственото им образователно и личностно развитие.

Връзка между принципите и активното учене

Един от централните механизми, чрез които демократичното образование насърчава активното учене, е акцентът върху свободата на избор и самонасочеността на учениците. Предоставянето на възможност на учениците сами да избират аспекти на своето обучение, като теми, методи на работа, учебни ресурси и темпо на напредване, е пряко свързано със стимулирането на тяхната вътрешна мотивация (Thomas, 2000). По този начин ученето престава да бъде възприемано като външно наложено задължение и се трансформира в лично значимо и ангажиращо начинание, което е породено от интерес или осъзната нужда (Neill, 1960). Тази повишена степен на автономия в учебния процес дава възможност на ученика да се превърне в активен агент, който поема водеща роля в собственото си образование (Fielding, 2004).

Неразделна част от предоставената свобода на избор е развитието на чувство за отговорност у учениците. Когато учениците правят избори относно своето учене, те биват насърчавани да развият ключови умения за планиране, организиране, самоконтрол и рефлексивна оценка на собствения си учебен напредък (ЧСУ Демократично Образование Варна). Необходимостта да определят учебни цели, да търсят и подбират адекватни ресурси, както и да управляват ефективно времето си, са съществени компоненти на активното и саморегулирано учене. В този

смисъл, една от целите на демократичните образователни среди е да подпомогнат учениците в осъзнаването на връзката между техните решения, поетата отговорност и бъдещите им възможности.

Методи за активно учене в демократичните училища

Основополагащите принципи на демократичното образование естествено благоприятстват прилагането на педагогически методи, които целят активното ангажиране на учениците в учебния процес (Hmelo-Silver, 2004). Сред тях се открояват следните:

- **Проектно-базирано учене (PBL):** Проектно-базираното учене често се прилага в демократичните образователни среди, тъй като е в хармония с принципа за самонасочено и изследователско учене (Zimmerman, 2002). Този подход дава възможност на учениците да провеждат задълбочени изследвания по теми или проблеми, които самите те са избрали или които са възникнали от техните интереси. Разработването и реализирането на конкретни проекти в рамките на PBL често изисква интегриране на знания и умения от различни предметни области, насърчавайки по този начин интердисциплинарното мислене.

- **Учение чрез сътрудничество (Collaborative Learning):** Работата в групи и сътрудничеството между учениците са широко разпространени практики в демократичните училища, тъй като те отразяват ценностите на общността и взаимната подкрепа. Изследвания в областта на образованието показват, че редовното прилагане на методи за учене чрез сътрудничество може да допринесе за изграждането на по-силно чувство за принадлежност към училищната общност в учениците. Освен това, работата в смесени групи насърчава развитието на уважение към различните гледни точки и може да подобри цялостния психологически комфорт в учебната среда (Hmelo-Silver, 2004). Установено е също, че развитието на споделена отговорност в рамките на групови задачи може да има положително въздействие върху социалното поведение и да намали проявите на деструктивност в училище. Педагогически модели, които насърчават учениците да действат едновременно като учещи и обучаващи в екип за постигане на обща цел, илюстрират ефективността на сътрудничеството за постигане на образователни резултати.

- **Учение чрез преживяване и игра:** Демократичните образователни философии обикновено признават значителната стойност на ученето, което се осъществява извън рамките на строго структурираните формални уроци и академични занимания (Dewey, 1938). Поради това в такива училища често се отделя съществено време и се осигурява подходящо пространство за свободна, неструктурирана игра и разнообразни творчески

дейности, които се считат за фундаментални за детското развитие. Активното участие в спортни дейности и преживявания сред природата също се възприемат като важни компоненти за развитие и учене, особено през по-ранните етапи на образованието.

Двигател за гражданска ангажираност

Демократичният образователен модел играе съществена роля в култивирането на гражданска ангажираност сред учениците (Wagner, 2012). Централно за този подход е разбирането за училището като пространство, което може да функционира като „микрокосмос на демократична държава“ (Dewey, 1916). В такава образователна среда демократичните принципи и процедури се интегрират в ежедневния училищен живот, предоставяйки на учениците възможности за тяхното практическо усвояване.

Развитие на граждански умения

Осигуряването на условия за реално и практическо участие на учениците в процесите на вземане на решения и управление на училищната общност е от ключово значение за развитието на техните граждански компетенции (Hart, 1997). Чрез ангажирането си в такива дейности, учениците се учат да формулират и изразяват мнения, да участват в дебати, да търсят и постигат консенсус, както и да проявяват уважение към различни гледни точки (Hess, 2009). Активното участие в училищния живот също така насърчава поемането на лична и колективна отговорност и допринася за изграждането на силно чувство за принадлежност към общността. Резултатите от множество научни изследвания последователно демонстрират положителна връзка между наличието на демократичен училищен климат и по-високите нива на гражданска отговорност и ангажираност сред подрастващите (Campbell, 2006). Въпреки това, съществено предизвикателство пред реализацията на тези ползи е осигуряването на ученическо участие, така че то да надхвърля чисто символични или формални прояви.

Практически измерения: Демократичните училища в България

Прилагането на демократичния образователен модел в България може да бъде илюстрирано чрез практиките на няколко училища, които възприемат неговите основни принципи. По-долу е представен анализ на характеристиките на две такива институции, базиран на публично достъпна информация от техните уебсайтове и на дългогодишния ми опит като преподавател в ЧСУ „Демократично Образование Варна“.

„ДемократичноТо“ – София

Основната философия на училище „ДемократичноТо“ в София е насочена към подготовката на учениците за живот в демократично общество. Акцентира се върху развитието на свобода, съчетана с отговор-

ност, както и върху принципите на равноправие и насърчаване на уникалността на всеки ученик. Структурата на управление е демократична, като включва Общо събрание, в което ученици, учители и родители участват с равен глас при вземането на решения относно училищния живот. Учениците разполагат със значителна свобода на избор в учебния процес, като имат възможност сами да определят своята учебна програма съобразно личните си интереси. Подходът към оценяването не е изрично детайлизиран като формален, но се предполага прилагането на диалогична и формативна оценка, фокусирана върху процеса на учене. Механизмите за гражданско участие се реализират чрез функционирането на „Общото събрание“ и ежедневното практикуване на демократични ценности като равноправие и участие в управлението. В тази общност учителите и възрастните са равноправни участници, изпълняващи роли на фасилитатори и ментори (Democratic School).

ЧСУ „Демократично Образование Варна“

Частно средно училище „Демократично Образование Варна“ поставя за своя основна цел отговарянето на вродената любознателност на децата и възприемането на ученето като непрекъснат процес. Философията на училището подчертава, че бъдещето на децата зависи от техните собствени решения, като се стреми да ги подготви за ролята на активни и отговорни граждани. В управлението на училището децата участват наравно с възрастните при създаването и промяната на училищните правила. Свободата на избор в ученето се изразява чрез насърчаване на ученето посредством експериментиране и реализиране на проекти, базирани на детските идеи, като се съобразява индивидуалното темпо на всеки ученик. Основните методи на учене включват експериментиране, проекти, игра, творчество, дейности сред природата и възприемането на грешките като възможност за учене. Подходът към оценяването акцентира върху процеса, като липсват традиционните домашни работи, а грешките се разглеждат конструктивно. Гражданското участие се насърчава чрез равноправното участие на учениците в създаването и отменянето на правила, с цел формирането им като активни и отговорни граждани. Взаимоотношенията в училището са равнопоставени, а учителите изпълняват подкрепяща роля (Johnson & Johnson, 2009).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, анализът на демократичния образователен модел разкрива неговия значителен потенциал като алтернатива на по-традиционните педагогически подходи, особено в контекста на съвременните изисквания за развитие на активно учещи и граждански ангажирани личности (Carr & Hartnett, 1996). Основните принципи, залегнали в този модел, като насърчаване на автономията на ученика, осигуряване на възможности за пълноценно участие във вземането на решения, съз-

даване на равнопоставена и уважителна общност, както и прилагането на методи като проектно-базирано и сътрудническо учене, допринасят за формирането на среда, стимулираща вътрешната мотивация и критичното мислене. По този начин демократичното образование се стреми не само към академични постижения, но и към изграждането на основи за отговорно и осъзнато гражданско поведение.

Въпреки широко признатите ползи, успешното и широкомащабно прилагане на демократичния образователен модел е свързано и с определени предизвикателства (Fullan, 2007). Те могат да включват необходимостта от промяна в нагласите на обществото и образователните институции, нуждата от специфична подготовка и подкрепа за учителите, както и разработването на механизми за гарантиране на ефективно участие на всички членове на училищната общност. Въпреки тези сложности, стремежът към по-демократични форми на образование остава важно начинание, тъй като те предлагат път към изграждането на по-справедливи, ангажирани и способни на критична рефлексия бъдещи поколения (Giroux, 2011).

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Apple, M. W., & Beane, J. A. (Eds.). (2007). *Democratic schools: Lessons in powerful education* (2nd ed.). Heinemann.

Biesta, G. J. J. (2011). *Learning Democracy in School and Society: Education, Lifelong Learning, and the Politics of Citizenship*. Rotterdam: Sense Publishers. <http://dx.doi.org/10.1007/978-94-6091-512-3>

Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). *Active Learning: Creating Excitement in the Classroom*. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1. The George Washington University, School of Education and Human Development.

Campbell, D. E. (2006). *Why We Vote: How Schools and Communities Shape Our Civic Life*. Princeton University Press.

Carr, W., & Hartnett, A. (1996). *Education and the Struggle for Democracy: The Politics of Educational Ideas*. Open University Press.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*, 49(3), 182–185. <https://doi.org/10.1037/a0012801>

Dewey, J. (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. Macmillan Publishing.

Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. Kappa Delta Pi. Macmillan Publishing.

Fielding, M. (2004) “New Wave” Student Voice and the Renewal of Civic Society. *London Review of Education*, 2, 197-217. <http://dx.doi.org/10.1080/1474846042000302834>

Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change* (4th ed.). Teachers College Press.

Giroux, H. A. (2011). *On Critical Pedagogy*. Bloomsbury Publishing.

Hart, R. A. (1997). *Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care.* Earthscan Publications.

Hess, D. E. (2009). *Controversy in the Classroom: The Democratic Power of Discussion.* New York: Routledge.

Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? *Educational Psychology Review*, 16(3), 235–266. <https://doi.org/10.1023/B:EDPR.0000034022.16470.f3>.

Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An Educational Psychology Success Story: Social Interdependence Theory and Cooperative Learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365–379. <https://doi.org/10.3102/0013189X09339057>

Neill, A.S. (1960). *Summerhill: A Radical Approach to Child Rearing.* Hart Publishing Company.

OECD. (2019). *OECD Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030.* OECD Publishing.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>

Thomas, J. W. (2000). *A review of research on project-based learning.* Autodesk Foundation.

Wagner, T. (2012). *Creating Innovators: The Making of Young People Who Will Change the World.* Scribner.

Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2

Democratic School. (n.d.). Retrieved from <https://democraticschool.bg/@25.05.2025>

ЧСУ Демократично Образование Варна. (n.d.). *Начало.* Retrieved from <https://www.demokratichno.com/@25.05.2025> // ЧСУ Демократично Образование Варна. (n.d.). *Nachalo.* Retrieved from <https://www.demokratichno.com/@25.05.2025>

Адрес за кореспонденция:

Майкъл Андреев Георгиев,

фак. № 2205011786,

ПОФВ, III курс,

e-mail: maik_bul@abv.bg

НАЦИОНАЛНОТО ВЪНШНО ОЦЕНЯВАНЕ В ЧЕТВЪРТИ КЛАС И НЕГОВОТО ОТРАЖЕНИЕ ВЪРХУ УЧЕНИЦИТЕ – МНЕНИЕТО НА УЧИТЕЛИТЕ ОТ ЕДНО ИЗСЛЕДВАНЕ

Наталина Т. Новакова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Начална училищна педагогика и чужд език, I курс

Научен ръководител: доц. д-р Диана И. Димитрова

Резюме: Настоящото изследване представя анализ на резултатите от емпирично проучване, проведено сред начални учители чрез метода анкета. Основната цел е да се изследват мненията на началните учители относно отражението на Националното външно оценяване (НВО) върху социално-емоционалното състояние на учениците от четвърти клас. Въз основа на анализа се идентифицират ключовите предизвикателства, свързани с националното външно оценяване, както и ролята на учителя в процеса на подкрепа на учениците по време на оценяването. Изследването предлага насоки за подобряване на педагогическите практики и създаване на благоприятна образователна среда, която да минимизира стреса и да подпомогне успешното представяне на учениците.

Ключови думи: Психоемоционално напрежение, четвъртокласници, Национално Външно Оценяване (НВО)

THE NATIONAL EXTERNAL ASSESSMENT: ITS IMPACT ON FOURTH-GRADE STUDENTS AND TEACHERS' ATTITUDES TOWARD IT

Natalina Novakova

first-year student of Primary School Pedagogy and Foreign Language,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Diyana Dimitrova, PhD

Abstract: The present study analyzes the results of an empirical survey conducted among primary school teachers using a questionnaire method. The main objective is to examine teachers' opinions regarding the impact of the National External Assessment (NEA) on the socio-emotional state of fourth-grade students. Based on the analysis, key challenges related to the NEA are identified, as well as the role of the teacher in supporting students during the assessment process. The study provides recommendations for improving pedagogical practices and for creating a supportive educational environment that minimizes stress and enhances students' performance.

Keywords: *psycho-emotional stress; fourth-grade students; National External Assessment (NEA).*

Националното външно оценяване (НВО) е част от образователната система в България и се прилага най-рано в четвърти клас. НВО в 4. клас е регламентирано в Закона за предучилищното и училищното образование, като част от процеса на оценяване на постиженията на учениците в началния етап на образование и качеството на преподаването. Според Ръководството за провеждане на НВО в IV клас (МОН, 2023), целта на оценяването е диагностична, но на практика то често се възприема като финален изпит.

Настоящият доклад поставя фокус върху учителските нагласи към НВО и отражението му върху социално-емоционалното състояние на учениците. Чрез изследване на реални педагогически мнения се цели да се потърси по-дълбоко разбиране на ефекта от този тип оценяване и да се предложат възможности за подобрения в подхода. Психологически изследвания показват, че високите очаквания, липсата на подкрепа и натискът от средата водят до тревожност и спад в мотивацията за учене при децата (Маркова, 2020; Новикова, 2019). Ролята на учителя като посредник между системата и ученика е от решаващо значение за минимализиране на стреса и създаване на безопасна образователна среда.

Настоящото емпирично изследване се базира на анкета с 14 въпроса, попълнена от 36 начални учители от различни региони на страната. Целта е да се проучат техните мнения относно:

- въздействието на НВО върху учениците;
- тяхното собствено отношение към формата на НВО;
- практиките, които прилагат за намаляване на стреса.

Анкетата е частично-стандартизирана. Използвани са затворени, полуотворени и отворени въпроси. Данните са обработени количествено и качествено. Конструкцията на анкетата е съобразена с целта на изследването – да се установят учителските нагласи към Националното външно оценяване в 4. клас и неговото отражение върху учениците.

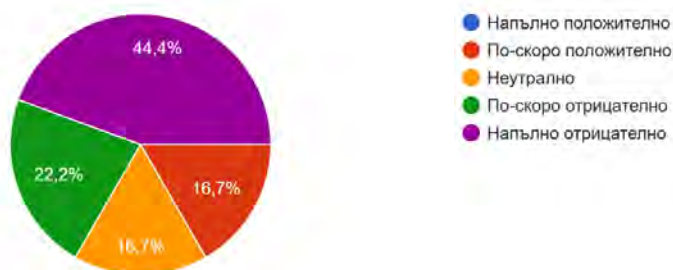
Целта на първите четири въпроса е да се проучи професионалният статут на анкетираните, техният трудов стаж и статута на училището, в което работят към момента на анкетирането. Разпределението на данните показва, че повечето от учителите попадат в категорията „Бивш преподавател в 4. клас“. 45% от учителите са с над 15 години стаж в професията. По-голям е броят на учителите, които работят в Средно училище (50%), в Основно училище са посочили 36,1% от анкетираните и 13,9% от анкетираните работят като учители в Начално училище. Половината от респондентите са отбелязали, че преподават в Средно училище, като 41% са в населено място с над 100 000 души, а 30,6% в средно голям град между 20 000 и 100 000 души. Чрез включването на този въ-

прос се осигурява възможност за географски обусловен анализ, което е предпоставка да заключим, че условията на труд, достъпът до ресурси и подкрепа, както и социално-икономическите фактори, свързани със семейната и училищната среда, варират значително между големите градове и по-малките населени места. Тези различия влияят както на емоционалния климат, в който се провежда подготовката за НВО, така и на учителската роля и натовареност.

Въпрос № 5 от анкетата „Какво е вашето мнение към НВО в 4. клас“ е от особено важно значение. Резултатите от анкетата показват, че преобладаващо негативно е отношението на началните учители към Националното външно оценяване (НВО) в 4. клас. Цели 66.6% от преподавателите са изразили отрицателно мнение към НВО, което говори за съществуващо недоволство и потенциални проблеми, свързани с този вид оценяване. Само 16.7% от учителите са изразили неутрална позиция, докато едва 16.7% са посочили, че имат „по-скоро положително“ отношение. Важно е да се отбележи, че нито един от респондентите не е дал категорично положителна оценка на системата на НВО. Този дисбаланс в нагласите предполага, че учителите възприемат НВО предимно като предизвикателство, което може да се дължи на редица фактори – от стреса и натоварването, които оценяването оказва върху учениците, до въздействието върху педагогическите практики и учебния процес. В контекста на изследването, тези данни са изключително важни, защото нагласата на преподавателите влияе пряко върху четвъртокласниците.

5. Какво е вашето мнение към НВО в 4. клас?

36 отговора

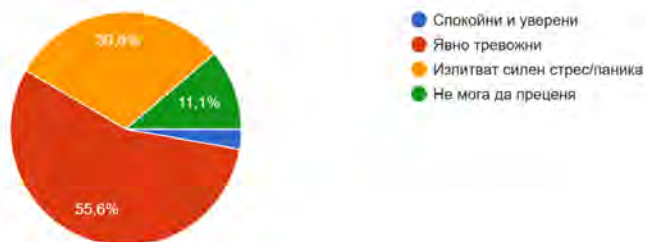

Фиг. 5. Мнението на учителите към Националното външно оценяване в 4. клас

В този ред на мисли стигаме и до следващият въпрос от анкетата, а именно „Според вас, какво е емоционалното състояние на повечето ученици по време на подготовката и провеждането на НВО?“.

6. Според вас, какво е емоционалното състояние на повечето ученици по време на подготовката и провеждането на НВО?

36 отговора

Фиг. 6. Мнение на учителите за състоянието на учениците по време на подготовката и провеждането на НВО

Според резултатите от анкетата, мнението на учителите относно емоционалното състояние на учениците по време на подготовката и провеждането на Националното външно оценяване е тревожно. Само 2.8% от учителите смятат, че учениците са спокойни и уверени през този период, което е много нисък дял и показва, че малко ученици преминават през НВО без негативни емоции. Най-голям дял – 55.6% – определят емоционалното състояние на четвъртокласниците като „явно тревожно“. Това означава, че повече от половината ученици изпитват значителна тревожност, която вероятно се отразява както на тяхното самочувствие, така и на учебната им мотивация. Освен това, 30.6% от учителите отбелязват, че учениците изпитват „силен стрес или паника“. Този процент показва, че почти една трета от децата преживяват изключително силен негативен емоционален натиск, който може да доведе до блокиране, намалена концентрация и общо влошаване на учебния процес. 11.1% от учителите не могат да преценят емоционалното състояние на учениците, което може да се дължи на различни фактори, включително различни индивидуални особености на учениците или липса на достатъчно наблюдения.

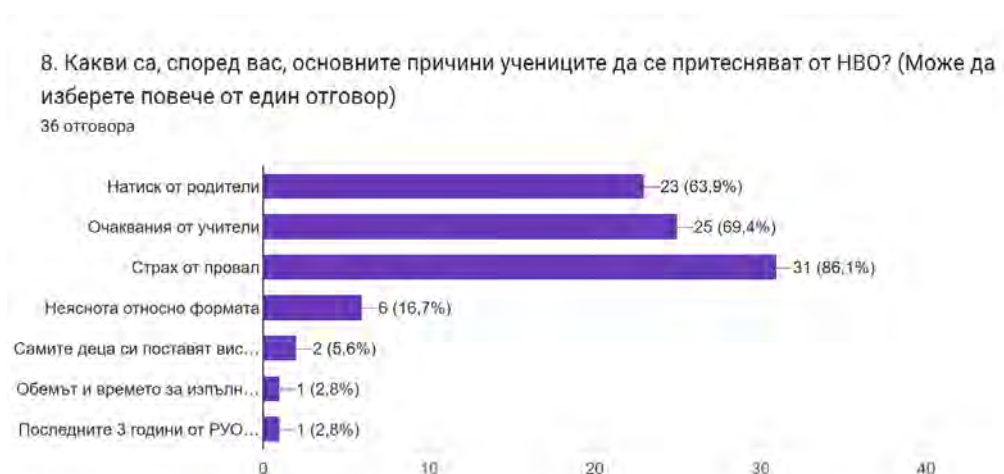
7. Смятате ли, че НВО натоварва психически учениците в 4. клас?

36 отговора

Фиг. 7. Натоварване при четвъртокласниците

Подкрепяйки данните от Фиг. 6, може да се види и от Фиг. 7, че мнозинството от учителите са категорични, че НВО налага значително психическо натоварване върху учениците в 4. клас. От общо 36 отговора, 23 учители (63.9%) смятат, че натоварването е „значително“, което ясно показва, че те възприемат НВО като сериозен стресов фактор за децата. Още 10 учители (27.8%) посочват, че натоварването е „до известна степен“. Само двама респонденти (5.6%) посочват, че психическото натоварване е „почти незначително“, а никой не е изразил мнение, че НВО не натоварва психически учениците. Един учител (2.8%) не може да прецени въздействието, което показва, че повечето са достатъчно информирани или наблюдателни по този въпрос. Обобщено, тези данни потвърждават, че над 90% от учителите възприемат НВО като фактор, който в различна степен оказва негативно влияние върху психическото състояние на децата. Към това се добавят и причините за тревожност, посочени във фиг.8

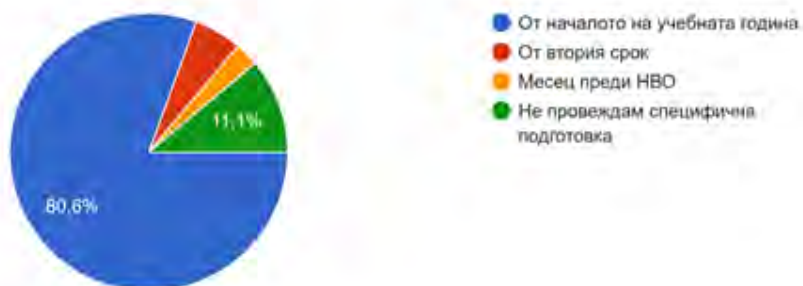

Фиг. 8. Основни причини за притеснение у четвъртокласниците

Страх от провал (86.1%), високи изисквания към себе си (86.1%), натиск от родители (63.9%) и учители (69.4%), както и неяснота относно формата на изпита (16.7%). Тези фактори съвместно допринасят за силното емоционално напрежение, което учениците изпитват. В графата „друго“ във фиг. 8, респондент насочва вниманието ни към факта, че „Последните 3 години от РУО ни задължават да правим 3 пробни НВО-та по БЕЛ и 3 по математика. ...“ (Отговор 36, анонимна анкета „Националното външно оценяване в 4. клас и неговото отражение върху учениците – мнение на учителите“, 2025 г.) Което, можем да заключим, е предпоставка защо на фиг.9 виждаме, че 80.6% от респондентите са отбелязали, че започват подготовката за НВО от началото на учебната година.

9. Кога започвате целенасочена подготовка за НВО?

36 отговора

Фиг. 9. Информация за началото на целенасочената подготовка за НВО

В светлината на тревожните данни относно психоемоционалното състояние на учениците по време на НВО, следва да се разгледа и въпросът дали и как учителите се опитват да намалят стреса, който децата изпитват. Отговорите на въпроса „Прилагате ли подходи за намаляване на стреса при учениците?“ разкриват, че част от учителите съзнателно търсят начини да подкрепят учениците в този процес.

10. Прилагате ли подходи за намаляване на стреса при учениците? (Ако отговорът Ви е "да", моля отбележете какви в полето "друго")

36 отговора

Фиг. 10. Подходи за намаляване на стреса

От всички 36 анкетирани, 15 учители (41.7%) посочват, че редовно прилагат такива подходи, а още 11 (30.6%) заявяват, че го правят понякога. Това показва, че над 70% от преподавателите осъзнават необходимостта от интервенции за намаляване на стреса. В същото време 9 респонденти (25%) отговарят, че не прилагат подобни практики, което може да се дължи на различни фактори като липса на време, знания или методическа подготовка.

11. Смятате ли, че училището оказва достатъчна подкрепа на учителите при подготовката за НВО?

36 отговора

Фиг. 11. Подкрепа от училището

В контекста на психоемоционалния климат около НВО и нуждата от учителска подкрепа, важен е въпросът дали самото училище осигурява необходимите условия и ресурси за ефективна подготовка. Отговорите на този въпрос разкриват разнородни нагласи, но с ясно изразена тенденция към критично възприемане на институционалната подкрепа. Цели 47.2% от анкетираните преподаватели изразяват мнение, че получават подкрепа от училището, но 8.3% са посочили, че подкрепата е само частична, което подсказва за наличие на известни, но недостатъчни усилия от страна на училището. 38.9% смятат, че подкрепата не е достатъчна, 5.6% не могат да преценят, което може да се дължи на липса на директен опит или яснота относно механизмите за подкрепа.

Въпросът за това дали и как трябва да се промени начинът, по който се провежда Националното външно оценяване в 4. клас предизвиква сериозен дебат сред учителите. От направената анкета става ясно, че голяма част от запитаните са критично настроени към настоящия модел на провеждане на НВО. От всички 36 анкетираните учители, 44,4% смятат, че форматът трябва да се промени, а още 36,1% изразяват по-умерено мнение в подкрепа на промяната, маркирайки отговора „По-скоро да“. Едва 11,1% са на мнение, че промяна не е необходима. Прави впечатление, че наред с отговорите в основната скала, има и редица индивидуални мнения, които ясно заявяват необходимостта от отпадане или сериозна реформа на НВО – включително коментари като „Напълно трябва да отпадне“, „ДА СЕ ПРЕМАХНЕ!!!“ и „Абсолютно е излишно“. Тази тенденция се потвърждава и от следващия въпрос в анкетата, който директно пита дали НВО в 4. клас трябва да отпадне. 52,8% от участниците отговарят с категорично „Да“, а още 22,2% избират „По-скоро да“. Това означава, че почти три четвърти от анкетираните учители са склонни да подкрепят премахването на оценяването в този му вид.

Сред мотивите за това се открояват твърдения, че НВО е ненужно, стресиращо и не отразява реалните знания и умения на учениците. Част от отговорите акцентират върху това, че тестовете не отчитат социалния и културния контекст, в който растат децата, и не измерват достатъчно обективно индивидуалния напредък. Изтъква се също, че НВО води до излишно напрежение в края на учебната година, често служи единствено за статистика и рейтинг на училищата и поражда допълнителен натиск както върху учителите, така и върху самите ученици. Някои мнения предлагат алтернативи – например, оценяването да бъде интегрирано и междупредметно, да отразява повече практически знания и да служи като инструмент за разбиране, а не за подреждане. Други подчертават, че една такава реформа трябва да бъде съпроводена и с промяна в учебните планове и цялостна преоценка на образователната философия.

При последния, четиринадесети, въпрос „Какви препоръки бихте дали за намаляване на напрежението (покрай НВО) у учениците?“, голяма част от учителите предложиха конкретни и понякога дори емоционално натоварени решения. Една значителна група настоява за отпадане на НВО изцяло, намирайки го за неадекватно спрямо възрастта и емоционалната зрялост на четвъртокласниците. Изпитът се възприема от мнозина не като полезна проверка на знания, а като източник на излишен натиск, който не съответства на възможностите и нуждите на децата в този етап от обучението им. Други участници предлагат умерени и конструктивни подходи – като преразглеждане на съдържанието на тестовете, осигуряване на по-добра подготовка, както и активна емоционална подкрепа от страна на родителите и учителите. Те подчертават необходимостта от създаване на спокойна и приемаща атмосфера около процеса, в която се акцентира не толкова върху резултата, колкото върху самото учене и положените усилия. Подкрепата да бъде насърчаваща, а не натрапчива – с фокус върху процеса на развитие, а не върху моментното постижение. В този контекст се препоръчва и нормализиране на стреса – обяснявайки на децата, че е естествено да се чувстват притеснени, но че имат капацитета да се справят. Срещат се и по-радикални предложения, в които прозира натрупаното недоволство от системата – като предложения за бойкот на НВО, връщане към стари образователни практики или дори смяна на политиката в МОН. Тези мнения, макар и крайни, отразяват реално напрежение сред преподавателите, които често се оказват между изискванията на институциите и емоционалното състояние на своите ученици.

Изводи и препоръки

Въз основа на резултатите от проведеното изследване могат да се формулират няколко важни препоръки, насочени към подобряване на

начина, по който се провежда и възприема Националното външно оценяване в четвърти клас.

Първо – необходимо е да се организира широка обществена и професионална дискусия на национално ниво, която да обхване не само педагогическата колегия, но и институциите, родителската общност и учениците. Темата за НВО изисква задълбочено преразглеждане, както по отношение на неговата цел и ефективност, така и спрямо реалното му въздействие върху децата и учебния процес.

Второ – важно е да се помисли за въвеждане на адаптирани форми на оценяване, които отчитат възрастовите и емоционалните особености на четвъртокласниците. Стандартизираните тестове не бива да се прилагат механично, без оглед на това дали децата са психологически готови да се справят със стреса и очакванията, които ги съпътстват. Също така е наложително да се създаде механизъм за системна подкрепа на учителите, който да включва методическа помощ, достъп до добри практики и възможности за консултации с психолози и образователни специалисти. Учителите не бива да носят сами тежестта на системата, особено когато тя е натоварена със силно външно оценяване.

Трето – особено внимание следва да се отдели и на работата с родителите. Необходимо е чрез диалог и информираност да се намали напрежението, породено от високите родителски очаквания към резултатите на децата. Родителите следва да бъдат включени като партньори в изграждането на подкрепяща образователна среда, а не като източник на допълнителен натиск.

И не на последно място – препоръчва се въвеждането на елементи от психоемоционалното учене в подготовката за НВО. Това включва развиване на умения у учениците за справяне със стрес, увереност, сътрудничество и саморефлексия – качества, които са не по-малко важни от академичните знания, особено когато става дума за деца в начална училищна възраст.

Заклучение

Настоящото изследване поставя акцент върху един от най-обсъжданите и чувствителни аспекти на началното образование в България – Националното външно оценяване в четвърти клас. Чрез анализа на мненията на учители от различни региони и учебни заведения се очертава ясно съществуващото напрежение, породено както от самото изпитване, така и от съпътстващите го очаквания, натиск и стрес. Резултатите показват, че въпреки официалната му цел да служи като диагностичен инструмент, НВО често се възприема от всички страни в образователния процес като сериозно изпитание, което натоварва ученици, учители и родители. Психоемоционалното напрежение сред децата е видимо, а преподавателите споделят усещане за недостиг на

институционална подкрепа и необходимост от сериозна промяна. В заключение, ако НВО има за цел да подпомогне образователния процес, то неговата форма и провеждане следва да бъдат преосмислени в съответствие с възрастовите и емоционалните характеристики на четвърто-класниците. Подобряването на средата и диалогът между институции, учители и родители е ключово условие за създаване на справедлива, подкрепяща и мотивираща образователна система, в която детето остава в центъра на вниманието.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURE

Маркова, С. (2020). *Стрес и мотивация в начална училищна възраст.* С., Просвета. // **Markova, S. (2020).** *Stres I motivatsiya v nachalna uchilishtna vazrast.* S., Prosveta

Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), МОН, последно изменение 2023 г. // Law on Preschool and School Education (LPSE), Ministry of Education and Science, last amended in 2023.

Министерство на образованието и науката (2023). *Ръководство за провеждане на НВО в IV клас.* // Ministry of Education and Science (2023). *Guidelines for Conducting the National External Assessment in Grade IV.*

Адрес за кореспонденция:
Наталина Тодорова Новакова,
фак. № 2405010797,
НУПЧЕ, I курс,
e-mail: S240501097@sd.uni-vt.bg

РОДИТЕЛСТВОТО ДНЕС – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И РЕШЕНИЯ

Петя В. Грудева

Великотърновски университет "Св. св. Кирил и Методий",
Предучилищна и начална училищна педагогика, IV-ти курс

Научен ръководител: доц. д-р Силвия Тодорова

Резюме: Настоящият доклад представя резултатите от анкетно проучване, насочено към идентифициране на основните предизвикателства, с които се сблъскват родителите във възпитателния процес. Изследването показва, че фактори като стрес, липса на време, несигурност в родителската роля и социална изолация съществено затрудняват ефективното възпитание на децата в съвременното семейство. Анализира се ролята на семейството като първична социализираща среда и се предлагат конкретни препоръки за подобряване на родителската подкрепа чрез образователни инициативи, междуинституционално сътрудничество и достъп до ресурси. Целта на доклада е да очертае възможности за повишаване на ефективността на възпитателния процес чрез по-добро разбиране и подкрепа на родителите.

Ключови думи: родителство, възпитание, семейство, възпитателни трудности, анкетно проучване, подкрепа за родители, социализация, позитивна дисциплина

PARENTING TODAY – CHALLENGES AND SOLUTIONS

Petya Grudeva

fourth- year bachelor's degree student of Preschool
and Primary School Pedagogy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo,

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Silvia Todorova, PhD

Abstract: This report presents the results of a survey aimed at identifying the main challenges parents face in the educational and upbringing process. The research shows that factors such as stress, lack of time, insecurity in the parental role, and social isolation significantly hinder the effective upbringing of children in the modern family. The report analyzes the role of the family as a primary socializing environment and offers specific recommendations for improving parental support through educational initiatives, inter-institutional cooperation, and access to resources. The aim of the report is to outline opportunities for increasing the effectiveness of the educational process through better understanding and support of parents.

Keywords: parenting; upbringing; family; educational difficulties; survey; parental support; socialization; positive discipline.

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящият доклад е посветен на темата за родителството в съвременния свят – една област, белязана от редица предизвикателства, но и от възможности за развитие и подкрепа. Акцентът е поставен върху трудностите, с които се сблъскват родителите днес, както и върху възможните решения за по-успешно справяне с възпитателната роля. Семейството е първата и най-влиятелна социална среда, в която детето изгражда своите първи представи за себе си, за другите и за света. Именно в тази среда то получава първите уроци по любов, доверие, уважение, отговорност и съпричастност. „Семейството, според учениците, е една от най-големите ценности, създадени от човечеството в цялата история на неговото съществуване. То е една от основните институции на обществото, която осигурява неговата стабилност и подреденост, изграждайки най-важните ценности и норми във всяко ново поколение“ (Тодорова, 2021: 9).

В контекста на динамичните социални, културни и технологични промени, пред които е изправено съвременното общество, ролята на семейството остава фундаментална за цялостното развитие на детето. Родителите, чрез своята ангажираност, възпитателни практики и емоционална подкрепа, играят решаваща роля за формирането на детската личност и изграждането на нейните социални умения.

Настоящото изследване има за цел да проследи и анализира как характеристиките на семейната среда – като стилове на възпитание, емоционален климат, комуникация и ценностна система – се отразяват върху развитието на детето. Чрез анкетно проучване се търсят реални нагласи и практики на възпитание сред родителите.

МЕТОДОЛОГИЯ

Цел на настоящото проучване е да се проучат предизвикателствата, с които родителите се сблъскват в процеса на възпитание на децата, като се фокусира върху конкретни трудности и възприятия на участниците.

Задачи

- Да се установят основните трудности, които родителите срещат във възпитанието на децата в предучилищна и начална училищна възраст;
- Да се изследват родителските нагласи, стилове на възпитание и възприятия относно ролята на семейството в развитието на детето;
- Да се идентифицират областите, в които родителите изпитват нужда от подкрепа и насоки;
- Да се анализират очакванията на родителите към образователните институции и възможностите за сътрудничество;

- Да се предложат конкретни решения и форми на подкрепа, съобразени с установените потребности на родителите.

РЕЗУЛТАТИ

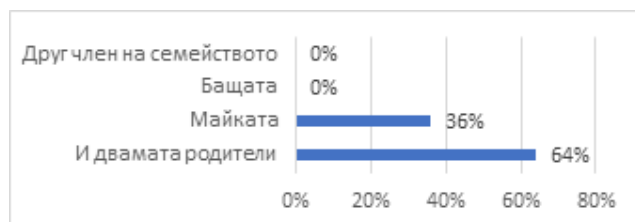
Анкетното проучване е проведено през месец април 2025 г. В него взеха участие 73 родители, като целта на анкетата бе да се изследват възгледите и трудностите, с които се сблъскват семействата във възпитателния процес. Проучването обхваща различни аспекти – от броя на децата в семейството и тяхната възраст, до използваните методи за възпитание, увереността на родителите и отношението им към външната подкрепа.

Първият въпрос в анкетата е насочен към броя на децата, които се отглеждат в семейството. Данните показват, че преобладаващата част от родителите (54%) отглеждат едно дете, докато 38% от участниците са родители на две деца. Семействата с три деца представляват 7% от анкетираните, а тези с повече от три деца – едва 1%. Тези резултати потвърждават съвременната тенденция към намаляващ брой деца в семействата, което е характерно за урбанизирани общества с по-висока степен на индивидуализация. От една страна, това създава възможност за по-целенасочено внимание към всяко дете, но от друга – води до повишени очаквания и натиск върху родителите по отношение на възпитанието и развитието на детето.

Вторият въпрос е насочен към възрастта на децата в семейството. Резултатите от анкетата показват, че най-голям е дялът на родителите с деца на възраст между 8 и 12 години, както и на тези с деца над 12 години – по 28% за всяка от двете групи. На трето място се нареждат семействата с деца на възраст между 4 и 7 години (25%), а най-малък е дялът на родителите на деца до 3-годишна възраст – 19%. Това разпределение сочи, че значителна част от анкетираните се намират в етап на родителство, в който детето преминава през начална училищна възраст и юношество – периоди, характерни с нарастваща самостоятелност, засилена емоционална чувствителност и често оспорване на родителския авторитет. В такива случаи родителите често търсят по-гъвкави възпитателни стратегии и подкрепа за справяне с променящите се потребности на децата.

Третият въпрос е насочен към това кой основно поема възпитанието на детето в семейството. Данните от анкетата показват, че най-често възпитанието на детето е споделено задължение между двамата родители (64%), което отразява съвременната тенденция към равнопоставеност в семейните отговорности. Въпреки това, в значителен дял от семействата (36%) основната възпитателна роля продължава да се изпълнява от майката, което показва запазване на традиционния модел. Бащата може да участва във възпитанието, но не заема водеща

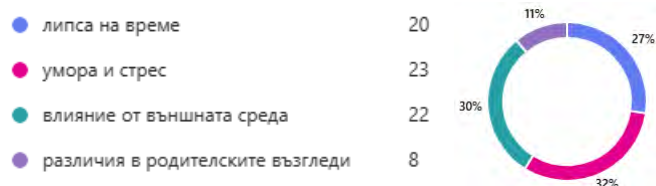
роля – нито един от анкетираните не го е посочил като основен възпитател. Също така не се наблюдават случаи, в които баби, дядовци или други роднини играят централна роля във възпитанието, което подчертава водещата позиция на биологичните родители в съвременното семейство и изтласкването на разширеното семейство (баби, дядовци и др.) от центъра на възпитателния процес – вероятно резултат от урбанизацията и динамиката на съвременния живот.

Диаграма № 1. Кой основно се грижи за възпитанието на детето във Вашето семейство?

Четвъртият въпрос изследва дали родителите срещат трудности при възпитанието на детето си. 51% от тях (25% „да“ и 26% „по-скоро да“) признават за наличие на трудности – напълно или частично. Това показва усещане за натовареност и нужда от подкрепа в съвременната динамична среда. В същото време 49% (40% „по-скоро не“ и 9% „не“) заявяват, че се справят без особени затруднения, което говори за увереност и адаптивност в родителската роля.

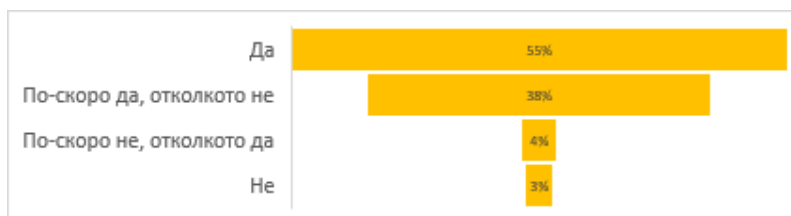
Петият въпрос изследва основните фактори, затрудняващи родителите във възпитанието. Най-често посочени са умората и стресът (32%), свързани с натоварения ритъм на съвременния живот. Външната среда, включително социални и медийни влияния, затруднява 30% от родителите, а липсата на време – 27%, което ограничава пълноценното участие в живота на детето. Различията в родителските възгледи (11%) също влияят, тъй като могат да създадат объркване у детето и да намалят ефективността на възпитанието.

Диаграма № 2. Кои от следните фактори Ви затрудняват най-много?

Шестият въпрос разглежда влиянието на технологиите върху възпитанието. 93% от родителите (55% „да“ и 38% „по-скоро да“) изразяват притеснение от негативното въздействие на телефони, интернет и

телевизия върху децата си. Само 7% смятат, че технологиите не пречат или по-скоро не пречат. Това подчертава нуждата от повече информираност и подкрепа за балансирано използване на дигитални устройства в семейството. Емпирични изследвания потвърждават основателността на тези притеснения. Според Пуура, „прекомерното гледане на телевизия или монитора на компютъра води до по-лош емоционален контрол, по-лоши умения за създаване и поддържане на приятелство и повишен риск от затлъстяване при децата в предучилищна и училищна възраст“ (Пуура, 2023: 139). От друга страна, съвременните технологии не бива да бъдат възприемани единствено като заплаха, тъй като притежават значителен потенциал за подпомагане на образователния процес и социалното развитие. Както отбелязва Шапиро, „Доскоро сравнително малко родители и преподаватели можеха да видят ефективността на интернет в образованието на децата, осигурявайки им достъп до цели библиотеки, вестници, списания само за деца или виртуални музеи. А още по-малко хора разбираха как интернет би могъл да стимулира емоционалната интелигентност: като преподава социални умения и мотивира неуспяващите деца да учат, защото ги карат да чувстват как овладяват нещата и те започват да вярват в собствените си сили“ (Шапиро, 2020: 237).

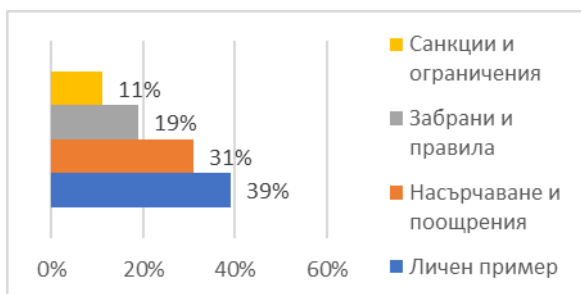

Диаграма № 3. Смятате ли, че технологиите (телефони, интернет, телевизия) пречат на възпитанието?

Седмият въпрос изследва реакциите на родителите при нежелано поведение на детето. 93% от тях посочват, че реагират с разговор и обяснение, което показва висока степен на осъзнато и емоционално интелигентно родителство. Само 4% прибегват до наказание, а 3% търсят помощ от специалист или учител – резултат, който може да отразява както увереност, така и липса на информираност или достъп. Никой родител не заявява, че игнорира поведението, което говори за активно и ангажирано отношение към възпитанието.

Осмият въпрос разглежда кои възпитателни методи родителите използват най-често в ежедневието си. Данните показват, че най-голям дял от родителите (39%) разчитат на личния пример като основен инструмент за въздействие върху поведението на детето. Това е показател за осъзнато родителство, при което възрастният съзнава, че детето възприема и възпроизвежда моделите на поведение, които наблюдава.

Следващ по честота е методът на насърчаване и поощрения (31%), което свидетелства за стремеж към позитивна подкрепа и мотивиране на детето чрез одобрение и похвала. Макар и по-рядко, забраните и правилата (19%) и санкциите (11%) също намират място във възпитателния процес. Това показва, че за немалка част от семействата възпитанието се свързва с нуждата от дисциплина, яснота и контрол над поведението. Резултатите подчертават нуждата от баланс между въвеждането на ясни граници и изграждането на доверие – т.е. комбиниране на правила с подкрепяща и уважителна комуникация с детето.

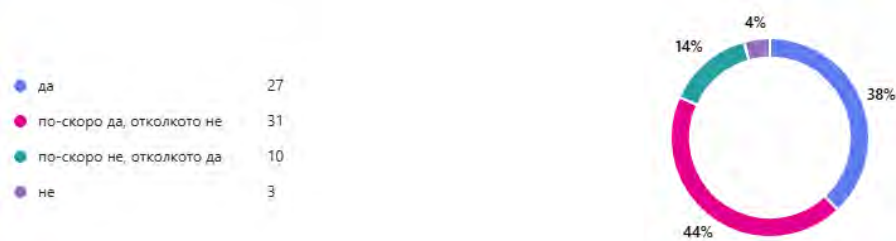
Диаграма № 4. Какво най-често използвате като метод за възпитание?

Деветият въпрос изследва усещането на родителите за увереност в собствените им възпитателни умения. Данните сочат, че преобладаващата част от анкетираните – 73% – се чувстват уверени или поне донякъде уверени в отглеждането и възпитанието на своето дете. Най-голям е дялът на тези, които отговарят с „по-скоро да, отколкото не“ (51%), което предполага наличие на базова самоувереност, но и известна несигурност, която би могла да бъде преодоляна чрез подкрепа и насърчаване. Само 22% отговарят с категорично „да“, което показва, че напълно уверени в своите възпитателни способности са по-малка част от родителите. В същото време, 23% споделят, че „по-скоро не“ се чувстват уверени, а 4% изразяват пълна неувереност. Тези резултати подчертават значението на достъпни ресурси за родителско образование и консултиране, които биха могли да помогнат на колебаещите се родители да затвърдят своите умения и подходи.

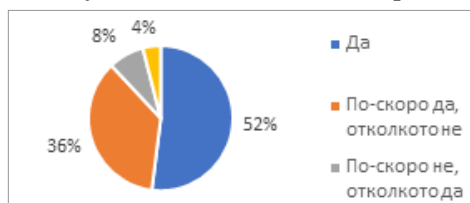
Диаграма № 5. Чувствате ли се уверени във възпитанието на Вашето дете?

Десетият въпрос разглежда ролята на образователната институция като партньор в процеса на възпитание. Резултатите показват, че значително мнозинство от родителите – 82% – усещат подкрепа от страна на училището или детската градина. От тях 38% споделят, че получават пълна подкрепа, а 44% изразяват умерено удовлетворение – „по-скоро да, отколкото не“. Това сочи към наличие на положителна основа за сътрудничество между родители и педагози. В същото време, 14% от родителите имат съмнения относно ефективността на тази подкрепа, а 4% напълно я отричат. Тези по-ниски стойности сигнализират за потенциални проблеми в комуникацията, недостатъчна ангажираност от страна на институциите или ограничени възможности за включване на родителите в образователния процес.

Диаграма № 6. Смятате ли, че училището/детската градина Ви подкрепя в процеса на възпитание?

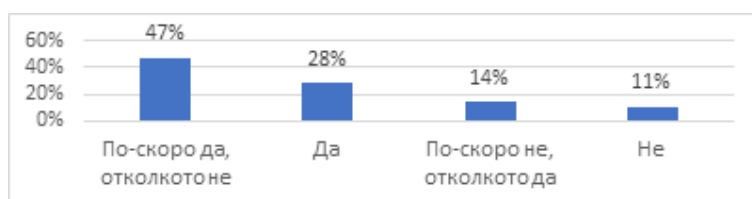
Единадесетият въпрос изследва нагласите на родителите към търсенето на професионална помощ при възпитателни затруднения. Данните сочат, че 88% от анкетираните проявяват готовност да се обърнат към специалист – 52% категорично биха го направили, а 36% са по-скоро склонни. Това е положителен знак за отвореност към съвременни ресурси за подкрепа. Видимо е, че голяма част от родителите възприемат психолога или педагога не като знак за провал, а като потенциален съюзник в справянето с трудностите във възпитанието. В същото време, 12% от участниците не биха потърсили помощ или са по-скоро резервирани. Това може да отразява недоверие към специалистите, ниска информираност за тяхната роля или усещане за самодостатъчност. Независимо от причините, този дял показва нуждата от по-активно популяризиране на ползите от консултациите с професионалисти и изграждане на доверие между семейството и експертите в подкрепа на детето.

Диаграма № 7. Склонни ли сте да потърсите помощ от специалист (психолог, педагог), ако усетите, че се затруднявате във възпитанието на детето си?

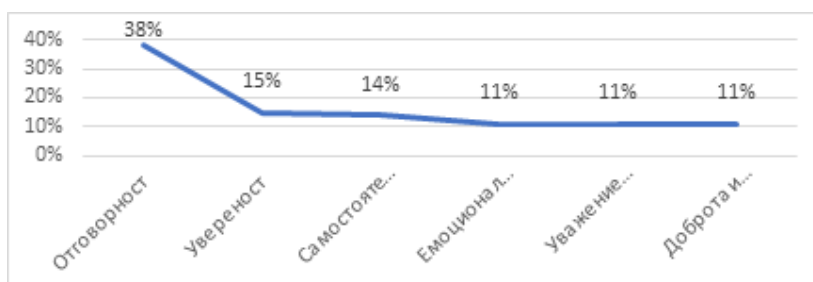
Дванадесетият въпрос разглежда до каква степен родителите осъзнават влиянието на своите очаквания върху поведението на детето. По-

вечето участници в анкетата смятат, че техните очаквания влияят върху поведението на детето („да“ – 28%, „по-скоро да, отколкото не“ – 47%). Това говори за висока степен на саморефлексия и осъзнатост, характерни за отговорно и ангажирано родителство. Родителите, които разпознават ефекта на своите очаквания, са по-склонни да търсят баланс между изискванията си и индивидуалните възможности на детето. В този контекст особено уместен е въпросът, поставен от Русковска Защо постоянно не си напомняме, че всяко Дете се ражда със собствени заложби за успех, за които ние може би нямаме сетива“ (Русковска, 2011: 12). Тази мисъл напомня колко важно е родителите да проявяват чувствителност към индивидуалните различия и потенциала на всяко дете. Останалите 25% („по-скоро не“ – 14%, „не“ – 11%) не виждат ясна връзка между очакванията си и поведението на детето. Това може да се дължи както на неосъзнаване на влиянието им, така и на съзнателно въздържане от поставяне на очаквания с цел насърчване на детската автономия.

Диаграма № 8. Смятате ли, че родителските Ви очаквания влияят на поведението на детето?

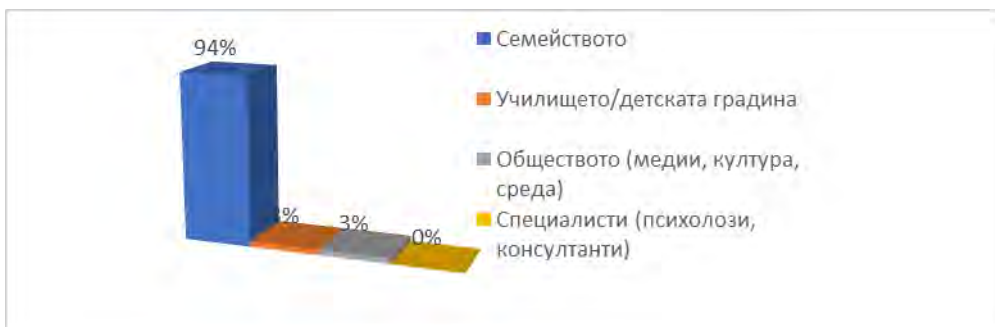
Тринайсетият въпрос разглежда качествата, които родителите най-силно желаят да развият у децата си. Данните показват, че 38% от анкетираните поставят отговорността на първо място, което говори за стремеж към изграждане на лична ангажираност и дисциплина. Увереността (15%) и самостоятелността (14%) също са сред водещите цели, свързани с формиране на автономия и стабилност. Равномерният дял от по 11% за емоционална устойчивост, уважение към другите и доброта и емпатия подчертава, че родителите ценят и социално-емоционалното развитие. Данните свидетелстват за балансиран родителски стремеж както към личностно, така и към социално изграждане.

Диаграма № 9. Кое качество искате най-много да развиете у Вашето дете?

Четиринадесетият въпрос изследва готовността на родителите да участват в обучения или семинари, свързани с възпитанието. Данните показват, че 80% от анкетираните проявяват интерес – 36% категорично биха участвали, а 44% са по-скоро склонни. Това е позитивен знак за осъзнатост и желание за повишаване на компетентностите в родителството. В същото време, 20% от родителите са по-резервирани или не проявяват интерес, което може да се дължи на фактори като липса на време, увереност в собствените умения или съмнения в ефективността на подобни форми на обучение.

Анализът на **петнадесети въпрос** показва, че 94% от родителите считат семейството за най-важен източник на възпитателна подкрепа, като подчертават ролята на близките роднини за съвет и морална подкрепа. Само 3% посочват училището или детската градина, вероятно защото ги възприемат повече като образователни институции, а не като основни възпитателни фактори. Обществото и медиите също са рядко посочвани (3%), което може да се дължи на противоречивите послания и възприятия за негативно влияние. Никой не е посочил специалисти като психолози или консултанти, което говори за ниска информираност или недоверие към професионалната помощ. Тези резултати съвпадат с наблюденията на Маркова, че „Всяко дете още с раждането си носи своята индивидуалност, уникалност, темперамент, или така наречения потенциал. Как ще се реализира този потенциал и как ще се даде шанс на детето да осъществи максимално успешно даденото му от природата, разбирай генетичните заложи, зависи от много фактори. Но в първите „седем години“ това основно се определя от родителите на детето и от най-тесния кръг хора – участници в отглеждането му“ (Маркова, 2024: 19). Това потвърждава убеждението на анкетираните, че именно семейството играе водеща роля в изграждането на детската личност и ценностна система.

Диаграма № 10. Според Вас, най-важният източник на възпитателна подкрепа е?

Анализът на допълнителните мисли и конкретни трудности, споделени от родителите, очертава няколко основни предизвикателства

във възпитанието. Сред тях изпъкват липсата на време и трудността при разпределяне на внимание между деца с различна възраст и интереси. Технологиите, особено мобилните телефони, се възприемат като пречка за качествената комуникация и изграждането на близка връзка. Родителите изразяват тревога и от социалните различия между децата, които изискват разговори за ценности като уважение и приемане. Пубертетът се отбелязва като труден етап, налагащ търпение и адаптивност. Накрая, натрупването на фактори като умора, външни влияния и различия в родителските подходи подчертава нуждата от целенасочена подкрепа и гъвкави решения, които да облекчат възпитателния процес.

ДИСКУСИЯ

От направената анкета могат да се формулират следните изводи:

- Родителите осъзнават нуждата от подкрепа и са отворени към обучения – 80% биха участвали в семинари, свързани с възпитанието.
- Семейството се утвърждава като основен възпитателен ресурс (94%), докато институции и специалисти остават в периферията на възприеманата подкрепа.
- Трудностите, които родителите споделят, са комплексни – липса на време, технологични пречки, социални различия и предизвикателства, свързани с пубертета.
- Слабата насоченост към специалисти показва нужда от по-достъпна информация и преодоляване на недоверието към професионалната помощ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Резултатите от анкетата показват, че родителите осъзнават важността на възпитанието и търсят подкрепа в тази посока. Семейството продължава да бъде основен източник на възпитателна опора, но в същото време се усеща нужда от допълнителни ресурси – знания, умения и професионална помощ. Споделените трудности ясно очертават необходимостта от по-гъвкави и достъпни форми на обучение и консултиране, които да отговарят на динамиката на съвременния живот. Включването на специалисти и подобряването на информираността за тяхната роля би могло да засили усещането за подкрепа сред родителите. Всичко това допринася за изграждането на една стабилна, съпричастна и насърчаваща среда, в която родителите могат уверено да изпълняват своята ключова роля в развитието на децата.

В тази връзка се препоръчва:

- разработване на програми за родителска подкрепа;
- засилване на сътрудничеството между родители и образователни институции;

- създаване и насърчаване на родителски групи за взаимопомощ;
- предоставяне на достъпни ресурси като брошури, видеа и он-лайн обучения.

Тези стъпки биха подпомогнали родителите в изграждането на по-уверен и информиран възпитателен подход.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Маркова, И. (2024). *Децата ни в 21-ви век: Как да ги възпитаваме, за да бъдат щастливи?* София: ПАН // **Markova, I. (2024).** *Detsata ni v 21-vi vek: Kak da gi vazpitavame, za da badat shtastlivi?* Sofia: PAN.

Пуура, К. (2023). *Как да отгледаме най-щастливите деца на света.* София: Сиела Норма АД // **Puura, K. (2023).** *Kak da otgledame nay-shtastlivate detsa na sveta.* Sofia: Siela Norma AD.

Русковска, Л. (2011). *Да влезеш в обувките на детето.* София: Сиела Норма АД // **Ruskovska, L. (2011).** *Da vlezesh v obuvkite na deteto.* Sofia: Siela Norma AD

Тодорова, С. (2021). *Съвременни измерения на партньорството училище – семейство.* Пловдив: АСТАРТА // **Todorova, S. (2021).** *Savremenni izmereniya na partnyorstvoto uchilishte – semeystvo.* Plovdiv: ASTARTA.

Шапиро, Л. (2020). *Как да възпитаваме дете с висок емоционален коефициент.* София: ЖАР-Жанет Аргирова // **Shapiro, L. (2020).** *Kak da vazpitavame dete s visok emocionalen koefitsient.* Sofia: ZHAR-Zhanet Argirova.

Адрес за кореспонденция:

Петя Владимирова Грудева,
фак. № 2305013525,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, IV-ти курс,
e-mail: S2105011701@sd.uni-vt.bg

ПРИБИЩАВАНЕ НА УЧЕНИЦИ СЪС СЕНЗОРНИ УВРЕЖДАНИЯ В ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Петя Т. Цанева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“-
филиал Враца, Начална училищна педагогика и специална
педагогика, II курс

Научен ръководител: доц. д-р Петя Марчева-Йошовска

Резюме: Докладът разглежда приобщаването на учениците със сензорни увреждания в контекста на приобщаващото образование в България. Акцент е поставен на допълнителната подкрепа за личностно развитие в общообразователната среда. Коментират се две от основните дейности – предоставяне на обучение по специалните учебни предмети за учениците със сензорни увреждания и рехабилитация на слуха, говора и зрението. Представят се някои основни стратегии за приобщаване на коменитраната група ученици със специални образователни потребности.

Ключови думи: приобщаване, общообразователна среда, специални образователни потребности, сензорни увреждания

INCLUSION OF STUDENTS WITH SENSORY IMPAIRMENTS IN THE GENERAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Petya Tsaneva

second-year student of Primary School Education
and Special Pedagogy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo-
Vratsa branch

Academic Supervisor: assoc. prof. Petya Marcheva-Yoshevska, PhD

Abstract: This report explores the inclusion of students with sensory impairments within the framework of inclusive education in Bulgaria. The focus is placed on the additional support provided for personal development in the general educational environment. Two core activities are discussed: the delivery of instruction in special subjects tailored for students with sensory impairments, and the rehabilitation of hearing, speech, and vision. The report also presents several key strategies for the inclusion of the aforementioned group of students with special educational needs.

Keywords: inclusion; general educational environment; special educational needs; sensory impairments.

Приобщаващото образование цели да осигури равен достъп до качествено образование за всички ученици, независимо от техните индивидуални потребности. В този контекст, приобщаването на ученици със сензорни увреждания (зрителни и слухови) в общообразователната среда представлява предизвикателство, изискващо специализирана подкрепа, адаптирани образователни ресурси и интегрирани стратегии за обучение. Тук Е. Бояджиева-Делева акцентира, че „философията на приобщаващото образование е построена около концепцията за осигуряване на ресурси за подкрепа на личностното развитие на всички деца и ученици.“ (Бояджиева-Делева, 2023: 100). Сензорните увреждания създават специфични бариери пред комуникацията, възприемането на информация и социалното взаимодействие.

П. Марчева-Йошовска споделя, че „на английски думата „inclusion“ означава приобщаване, участие на всеки човек в общите дела, независимо от неговия или нейния пол, увреждане, раса, етническа принадлежност, религия, възраст, сексуална ориентация. Според М. Цветкова-Арсова и Н. Балканска приобщаването е „по-общо понятие от интеграцията. То се фокусира върху детето, групата и класа спрямо всички деца и необходимостта от това, те да бъдат приети и да бъдат заедно с останалите си връстници, а не отделяни по какъвто и да е признак. При него ключова роля имат общообразователните детски градини, училища и педагози!“ (Марчева-Йошовска, 2025: 43). Л. Лозанова отбелязва, че „Декларацията от Саламанка е първата, която „оспори на глобално ниво „моцната и общоприета идея, че децата със специални образователни потребности не принадлежат към масовите училища или общообразователните системи.“ (Лозанова, 2023: 22).

Приобщаващото образование се основава на принципите на равнопоставеност, индивидуален подход и сътрудничество между всички участници в образователния процес. Учениците със сензорни увреждания, като слухови и зрителни нарушения, се сблъскват с множество предизвикателства в общообразователната среда. Приобщаването им изисква адаптиране на учебната среда, използване на специализирани методи на обучение и осигуряване на технически средства, които да компенсират техните дефицити. Според Т. Вълва „приобщаването на децата със специални образователни потребности продължава през целия им живот и не се отнася само до определен период от време, свързан с предучилищната или училищната им подготовка. Това създава необходимост от изготвяне на подходящи програми, работещи системи и стратегии за използване на ресурсите на средата и партньорството на работещите в екипите. Разглеждано в широк аспект, приобщаването е постоянен процес на постигане на пълноправно участие на всички членове на обществото.“ (Вълва, 2017: 317).

Успешното приобщаване на учениците със сензорни увреждания зависи от ефективното взаимодействие между различни специалисти – ресурсни учители, логопеди, рехабилитатори, психолози и други. Техният съвместен труд е важен за създаването на индивидуализирани учебни програми и за осигуряване на необходимата подкрепа за учениците.

Един от основните аспекти на приобщаването на ученици със сензорни увреждания е предоставянето на допълнителна подкрепа за личностно развитие. Тази подкрепа се осъществява в рамките на общообразователната среда и има за цел да подпомогне ученика в неговото познавателно, емоционално и социално развитие. Законодателната рамка в България, включително Законът за предучилищното и училищното образование и Наредба № 11 от 2016 г. за оценяване на резултатите от обучението, предвижда конкретни механизми за тази подкрепа (Закон за предучилищното и училищното образование; Наредба № 11/2016). Подкрепата може да бъде краткосрочна или дългосрочна в зависимост от нуждите на ученика и обхваща дейности като психологическо консултиране, логопедична терапия, специализирана педагогическа работа, включване в групи за емоционално и социално развитие и др. Важно е подкрепата да бъде интегрирана в ежедневния учебен процес и да не изолира ученика от връстниците му.

В приобщаването на ученици със сензорни увреждания е от особено значение осигуряването на обучение по специални учебни предмети, съобразени с техните индивидуални потребности. За учениците с нарушено зрение това включва обучение по ориентиране и мобилност, Брайлова азбука, развитие на зрителното възприятие и работа с технически помощни средства. За учениците с нарушен слух се провеждат занимания по развитие на слуховото възприятие, алтернативни начини на комуникация (напр. жестов език), артикулационна и езикова терапия. Тези специални предмети се водят от специалисти с подходяща квалификация – рехабилитатори, логопеди и специални педагози. Обучението е индивидуализирано и цели да компенсират дефицитите, които възпрепятстват ефективното участие на ученика в общообразователните дейности. Така се осигурява не само по-добро академично представяне, но и по-успешна социална адаптация. Чрез използването на съвременни технологии – електронни увеличители, екранни четци, слухови системи и мобилни приложения – се създават условия за по-достъпно обучение.

Специфика на обучението на ученици със слухови увреждания в общообразователна среда

„Нарастването на броя интегрирани деца със слухови нарушения в общообразователните учебни заведения предизвиква все по-сериозни дискусии относно ефективността на условията, които предлага

общообразователната среда за пълноценното обучение и личностен комфорт на слухово увредените ученици. Голяма част от тези дискусии са предизвикани от резервите на професионалистите по отношение на комуникацията, развитието, обучението и социализацията на тези деца.“ (Балканска, 2023: 128).

Основните образователни потребности на учениците със слухови увреждания включват:

- ✓ Достъп до информация чрез визуални и писмени средства;
- ✓ Подпомагане в овладяването на устната реч или алтернативни комуникационни системи (напр. жестомимичен език);
- ✓ Подкрепа в социализацията и емоционалното развитие.
- ✓ Предизвикателствата включват комуникационни бариери, социална изолация и затруднения в усвояването на учебното съдържание, особено по български език и литература.

Обучението по специални учебни предмети – рехабилитация на слуха и говора, слухово-речева рехабилитация, обучение по комуникация – има съществено значение за учениците със слухови увреждания. Според нормативната уредба обучението по специални предмети за деца с увреден слух „се предоставя от специалното училище или от рехабилитатори на слуха и говора, назначени в детските градини, училищата, и регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование. По този начин се осъществява достъпът до учебни програми и учебно съдържание.“ (Балканска, Трошева-Асенова, Георгиева-Дървеничарска, 2023: 209).

Рехабилитацията е част от основните компоненти от образователната подкрепа, която включва системни индивидуални занимания за развитие и укрепване на специфични функции, увредени вследствие на сензорното нарушение. При ученици с нарушен слух се работи за стимулиране на слуховите остатъци, изграждане на разбираема реч и подобряване на комуникативните умения.

Ресурсният учител трябва да работи в сътрудничеството между ученик, класен ръководител и останалите педагози. Той изготвя индивидуален учебен план (ИУП), координира дейностите с логопеди и рехабилитатори и подпомага адаптацията на учебното съдържание.

Обучение и рехабилитация на ученици със зрителни увреждания в общообразователна среда.

„Безспорно децата и учениците с нарушено зрение са една от групите деца със специални образователни потребности (СОП) – обект на приобщаване. Това е първата в света група деца със СОП, която успешно постепенно напуска специалните училища и започва интегрирано, а впоследствие приобщаващо, да се обучава съвместно с виждащи връстници.“ (Цветкова-Арсова, Томова, 2023: 185).

При ученици със зрителни увреждания се провеждат занимания за подобряване на зрителната ефективност, тактилно възприятие и пространствена ориентация. Допълнително, при рехабилитационния процес се използват индивидуални планове и се проследява напредъкът чрез редовни междинни и финални оценки. Специалистите работят в тясно сътрудничество с родителите, които също получават консултации за продължаване на рехабилитационната дейност у дома. Това партньорство се оказва много важно за постигане на устойчиви резултати.

Учениците със зрителни увреждания се сблъскват със затруднения при достъпа до учебно съдържание (особено текстове, схеми, изображения), пространствена ориентация и мобилност в училищната среда, социални взаимодействия с връстниците, поради ограниченията в невербалната комуникация.

За успешното им приобщаване е необходимо да се осигурят специализирана рехабилитация и адаптация на учебните материали, които включват дейности, насочени към развитието на зрителното възприятие (при остатъчно зрение), обучение в използване на оптични и технически средства, пространствена ориентация и самостоятелност – чрез системата на т.нар. мобилност (бяло бастунче, ориентиране по звук и допир), развитие на тактилни и слухови стратегии за обучение.

Адаптацията на учебните ресурси включва използване на брайлова азбука за четене и писане, аудио и дигитални учебници, тактилни карти, схеми и модели, електронни устройства с говорещи интерфейси – специални таблети, лаптопи и увеличителни устройства. Физическата среда също следва да бъде пригодена – ясно обозначени пространства, подходящо осветление и достъпни маршрути в училището.

Както при учениците със слухови увреждания, така и тук ресурсният учител играе ключова координираща роля. Сътрудничеството с другите специалисти подпомага цялостното развитие на ученика. Екипът провежда обучение с учители и съученици за разбиране на особеностите на обучаемия и създаване на подкрепяща среда.

Сред най-важните стратегии за ефективно приобщаване на ученици със сензорни увреждания в общообразователна среда са:

Индивидуалният учебен план (ИУП): Той се разработва от екип от специалисти съвместно с родителите и учителя.

Екипна работа и интердисциплинарен подход: Специалистите (ресурсен учител, логопед, психолог, рехабилитатор) работят съвместно с класния ръководител и предметните учители за постигане на цялостна подкрепа.

Обучение и информизиране на учители и ученици: Провеждат се обучения за педагогическия екип относно специфичните потребности

сти на учениците със сензорни увреждания, както и дейности за повишаване на чувствителността и толерантността сред съучениците.

Адаптация на учебната среда: Включва физическа достъпност, използване на технически помощни средства.

Партньорство с родителите: Родителите са активен участник в процеса на приобщаване.

Допълнителни стратегии включват използването на мултисензорен подход в обучението, гъвкави форми на оценяване, адаптирано съдържание, както и участие на учениците в извънкласни дейности, които допринасят за социалното им включване.

Общи стратегии за приобщаване в училищната общност

Ефективното приобщаване изисква не само педагогическа и техническа подготовка, но и промяна в културата на училището. Основните подходи включват създаване на подкрепяща училищна среда, в която се утвърждават ценности като емпатия, толерантност и уважение към различията. Промяна в нагласите на учителите чрез професионално развитие и обучения, насочени към разбиране на сензорните увреждания и начините за подкрепа. Включване на родителите в образователния процес чрез регулярна комуникация, участие в екипите за личностно развитие и съвместно планиране на дейности.

Индивидуализираният подход към всяко дете е в основата на приобщаването. Това означава изготвяне на индивидуален учебен план (ИУП), съобразен с възможностите и нуждите на ученика. Гъвкаво оценяване – при ученици със сензорни увреждания се допуска адаптиране на формите и средствата за оценка (напр. чрез устни изпити, презентации, проектна работа). Разнообразие в методите на преподаване – комбиниране на фронтални, визуални, практико-ориентирани и интерактивни подходи.

Семейството е първата и най-значима среда за развитие на детето. Активното участие на родителите в образователния процес води до подобрена мотивация и самооценка на детето, по-добра координация между домашната и училищната среда, ранно идентифициране и реагиране при възникване на затруднения. Работата с родителите трябва да бъде системна, насочена както към информиране, така и към емоционална подкрепа.

Социалната подкрепа от връстниците е от особено значение. Насърчаването на съвместни дейности (работа в екип, клубове по интереси, екскурзии) води до по-лесна социализация на децата със сензорни увреждания, развитие на социална чувствителност и съпричастност сред останалите ученици, както и подобряване на училищния климат като цяло.

Системното обучение на педагозите също е ключов фактор, като обучителните модули трябва да включват основни познания за сензорните увреждания, практически насоки за адаптиране на учебно съдържание, използване на технологии и алтернативни методи на комуникация.

Училищната среда е от голямо значение за личностното израстване на децата със сензорни увреждания. Среда, която е достъпна, безопасна и социално подкрепяща, стимулира самоувереност и позитивна самооценка, чувство за принадлежност към общността и развитие на комуникативни и социални умения. Включването на съучениците в процеса на приобщаване има както социално, така и педагогическо измерение. Създаването на позитивен микроклимат в класа чрез дискусии и игри, насърчаващи разбиране на различията, организиране на „Дни на толерантността“ и кампании, участие на ученици-доброволци в съпровождане и подкрепа. Това води до изграждане на емпатични взаимоотношения и устойчиви приятелства.

Враждебна или отчуждаваща среда може да задълбочи чувството на изолация и различност, особено в пубертетна възраст, когато идентичността и приемането от връстниците са особено важни.

В приобщаването училищният психолог има роля, която подпомага процеса чрез индивидуални и групови консултации с ученици със сензорни увреждания, работа с учители и родители за развитие на подкрепящи нагласи, въвеждане на програми за социално-емоционално учене и превенция на тормоза. Подкрепата на психолога може да помогне за справяне със стрес, тревожност, ниска самооценка и социални бариери, които често съпътстват учениците със специални потребности.

В рамките на допълнителната подкрепа за личностно развитие, Законът за предучилищното и училищното образование предвижда изграждането на „екип за подкрепа на личностното развитие“ във всяко училище. Този екип включва: ресурсен учител, психолог, специалист по слухова или зрителна рехабилитация, класен ръководител, родители. Координираната работа на този екип води до по-цялостна и устойчива подкрепа за ученика.

Успешното приобщаване е немислимо без ангажираността и визията на училищното ръководство. Директорът трябва да подкрепи и насърчава приобщаващата култура, да осигурява условия за квалификация на екипа, да стимулира партньорства с НПО, общински структури и специализирани центрове и да работи за промяна на обществените нагласи към децата със СОП.

Ефективната подкрепа за децата със сензорни увреждания изисква координация между различни институции:

- ✓ Образователни институции – училища, детски градини, центрове за подкрепа;
- ✓ Здравни институции – медицински специалисти, оториноларинголози, офталмолози, логопеди;
- ✓ Социални служби – екипи за ранна интервенция, услуги за рехабилитация и ресоциализация;
- ✓ Неправителствени организации – които предоставят специфична помощ, обучения и посредничество;
- ✓ Университети и научни институти – с цел осъвременяване на практиките, базирани на изследвания и нови методологии.

Включването на институции и заинтересовани страни в мрежа от сътрудничество осигурява навременна реакция при кризи или регрес в развитието и индивидуализиран подход с прилагане на най-добрите налични практики.

Успешен модел в това отношение е функционирането на регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование, които работят с училища, семейства и местната власт.

Приобщаването не е изолиран процес в рамките на класната стая – то изисква широка обществена подкрепа. Кампаниите за осведомяване, публикации в медиите, филми, и дори законодателни инициативи спомагат за преодоляване на стигмата и изграждане на култура на приобщаване на всички нива – от детската градина до пазара на труда.

Заключение и препоръки за подобряване на приобщаването на ученици със сензорни увреждания

Изследването на приобщаването на ученици със сензорни увреждания в общообразователна среда разкрива сложността и многопластовостта на процеса. От прецизна диагностика и индивидуална образователна подкрепа до социално и емоционално включване – всеки елемент е много важен за пълноценното участие на тези ученици в училищния живот.

Успешното приобщаване изисква добре подготвени специалисти (ресурсни учители, логопеди, педагог на зрително затруднени и слухово-речеви рехабилитатор). Зависи от ангажираността на родителите и положителните нагласи на учениците и трябва да бъде подкрепено от училищното ръководство и националните образователни политики.

Въпреки постигнатия напредък, все още съществуват значими затруднения с недостатъчна квалификация на част от учителите за работа със сензорни увреждания, ограничен достъп до технически средства и адаптирани материали, липса на системна и устойчиво финансирана междуинституционална подкрепа, негативни обществени нагласи и случаи на социална изолация.

Препоръки за подобрене:

Повишаване на квалификацията на педагогическия персонал, чрез въвеждане на специализирани курсове и модули в университетските програми и чрез продължаваща квалификация. Разширяване на достъпа до адаптирани учебни материали, включително брайлови учебници, аудиофайлове, увеличени шрифтове и интерактивни дигитални ресурси. Развитие на мрежа от подкрепящи услуги, включително мобилни екипи от специалисти, които да посещават училищата при нужда. Финансово стимулиране на училища, прилагачи добри практики за приобщаване, чрез допълнителни бюджети или държавни програми. Засилване на обществената осведоменост, чрез кампании, семинари и медийно присъствие, което да насърчава позитивни нагласи към децата със специални потребности.

Приобщаването на ученици със сензорни увреждания не е просто образователен въпрос – то е въпрос на човешки права, справедливост и солидарност. Българското образование има потенциала да се превърне в среда, в която всяко дете – независимо от своите затруднения – да получи шанс за реализация, признание и щастие. Това изисква усилията на всички – учители, родители, политици, граждани. Само чрез съвместни действия можем да изградим общество, в което различието е прието, а приобщаването – реалност.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Балканска, Н. (2023). Детето с увреден слух в общообразователната среда. *Приобщаване на детето с увреден слух в образователната среда. От научните доказателства към практическите решения.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 128 – 135. // **Balkanska, N. (2023).** *Deteto s uvreden sluh v obshtoobrazovatelната среда. Priobshtavane na deteto s uvreden sluh v obrazovatelната среда. Ot nauchnite dokazatelstva kam prakticheskите resheniya.* Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, s. 128 – 135.

Балканска, Н., Трошева-Асенова, А., Георгиева-Дървеничарска, Г. (2023). Стратегии, подходи, методи, форми за работа в детската градина и училището при деца и ученици със слухови нарушения. *Замфиров, М., Н. Балканска, М. Цветкова-Арсова, К. Караджова, Ем. Евгениева, Л. Пенева, Л. Витанов, Ил. Мирчева, М. Бакрачева, Е. Софрониева, А. Георгиев, А. Трошева-Асенова, П. Шапкова, Д. Щерева, Д. Игнатова, Е. Бояджиева-Делева, Л. Спиридонова, А. Ранев, М. Томова, Сл. Лозанова, И. Симеонов, М. Ненов, К. Дамянов, Г. Георгиева-Дървеничарска, Ем. Савова, Л. Кисьова, Сн. Михайлова. Приобщаващо образование.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 202 – 218. // **Balkanska, N., Trosheva-Asenova, A., Georgieva-Darvenicharska, G. (2023).** *Strategii, podhodi, metodi, formi za rabota v detskata gradina i uchilishteto pri detsa i uchenitsi sas sluhovi narushenia.* Zamfirov, M., N. Balkanska, M. Tsvetkova-Arsova, K. Karadzova, Em. Evgenieva, L. Peneva, L. Vitanov, Il. Mircheva, M.

Bakracheva, E. Sofronieva, A. Georgiev, A. TroshevaAsenova, P. Shapkova, D. Shtereva, D. Ignatova, E. Boyadzhieva-Deleva, L. Spiridonova, A. Ranev, M. Tomova, Sl. Lozanova, I. Simeonov, M. Nenov, K. Damyanov, G. Georgieva-Darvenicharska, Em. Savova, L. Kisyova, Sn. Mihaylova. *Priobshtavashto obrazovanie*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, s. 202 – 218.

Бояджиева-Делева, Е. (2023). *Наръчник на логопеда в образователната система. Диагностика, превенция, консултиране и терапия*. София: „Раабе България ООД“, 239 с. // **Boyadzhieva-Deleva, E. (2023).** *Narachnik na logopeda v obrazovatelната система. Diagnostika, preventsiya, konsultirane i terapiya*. Sofia: „Raabe Bulgaria OOD“, 239 s.

Вълва, Т. (2017). Подготовка за ограмотяване на децата със специални образователни потребности в условията на подкрепяща среда в масовата детска градина. *Съвременни тенденции в авиационното обучение. Сборник с доклади от научна конференция, 18 – 19 май 2017 г. Долна Митрополия: НВУ „Васил Левски“, Факултет „Авиационен“, с. 315 – 321. [Електронен ресурс].* // **Valova, T. (2017).** *Podgotovka za ogramotyavane na detsata sas spetsialni obrazovatelni potrebnosti v usloviyata na podkrepyashta sreda v masovata detska gradina. Savremenni tendentsii v aviatsionното obuchenie. Sbornik s dokladi ot nauchna konferentsia, 18 – 19 may 2017 g. Dolna Mitropolia: NVU „Vasil Levski“, Fakultet „Aviatsionen“, s. 315 – 321. [Elektronen resurs].*

Лозанова, Л. (2023). Еволюция на понятието „приобщаващо образование“ в международните документи. *Педагогически и социални изследвания*. Том 6, кн. № 2, Година III. София, 20 – 32 с. // **Lozanova, L. (2023).** *Evoluytsiya na ponyatiето „priobshtavashto obrazovanie“ v mezhdunarodnite dokumenti. Pedagogicheski i sotsialni izsledvania*. Tom 6, kn. № 2, Godina III. Sofia, 20 – 32 s.

Марчева-Йошовска, П. (2025). Нормативна основа за реализация на приобщаващото образование. Нунев, Й., П. Марчева-Йошовска. *Приобщаващо образование*. Велико Търново: „Фабер“, с. 41 – 53. // **Marcheva-Yoskovska, P. (2025).** *Normativna osnova za realizatsia na priobshtavashtoto obrazovanie*. Nunev, Y., P. Marcheva-Yoskovska. *Priobshtavashto obrazovanie*. Veliko Tarnovo: „Faber“, s. 41 – 53.

Министерство на образованието и науката (2016). *Наредба №11 за оценяване на резултатите от обучението на учениците*. // **Ministerstvo na obrazovaniето I naukata (2016).** *Naredba №11 za otseniavane na rezultatite ot obuchenieto na uchenitsite*.

Цветкова-Арсова, М., Томова, М. (2023). Приобщаващо образование при зрително затруднени деца и ученици. Замфиров, М., Н. Балканска, М. Цветкова-Арсова, К. Караджова, Ем. Евгениева, Л. Пенева, Л. Витанов, Ил. Мирчева, М. Бакрачева, Е. Софрониева, А. Георгиев, А. ТрошеваАсенова, П. Шапкива, Д. Щерева, Д. Игнатова, Е. Бояджиева-Делева, Л. Спиридонова, А. Ранев, М. Томова, Сл. Лозанова, И. Симеонов, М. Ненов, К. Дамянов, Г. Георгиева-Дървеничарска, Ем. Савова, Л. Кисъова, Сн. Михайлова. *Приобщаващо образование*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 185 – 201. // **Tsvetkova-Arsova, M., Tomova, M. (2023).** *Priobshtavashto obrazovanie pri zritelno zatrudneni detsa i uchenitsi*. Zamfirov, M., N. Balkanska, M. Tsvetkova-Arsova, K. Karadzova, Em. Evgenieva, L. Peneva, L. Vitanov, Il. Mircheva, M. Bakracheva, E. Sofronieva, A. Georgiev, A. TroshevaAsenova, P. Shap-kova, D. Shtereva, D. Ignatova, E.

Boyadzhieva-Deleva, L. Spiridonova, A. Ranev, M. Tomova, Sl. Lozanova, I. Simeonov, M. Nenov, K. Damyanov, G. Georgieva-Darvenicharska, Em. Savova, L. Kisyova, Sn. Mihaylova. *Priobshtavashto obrazovanie*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, с. 185 – 201.

Закон за предучилищното и училищното образование. ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., посл. изм. и доп., бр. 40 от 2023 г. // **Закон за preduchilishnoto I uchilishnoto obrazovanie.** DV, br. 79 ot 13.10.2015 g., posl. Izm. I dop., br. 40 ot 2023 g.

Адрес за кореспонденция:
Петя Тониева Цанева,
фак. № 2321010082,
Начална училищна педагогика
и специална педагогика, II курс,
Филиал Враца,
e-mail: S2321010082@sd.uni-vt.bg

ЕФЕКТИВНИ НАЧИНИ ЗА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕЖДУ УЧИЛИЩЕТО И СЕМЕЙСТВОТО

Радостина С. Стоянова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
специалност „Предучилищна и начална училищна
педагогика“, IV курс

Научен ръководител: доц. д-р Силвия Иванова Тодорова

Резюме: Ефективната комуникация е от съществено значение за изграждането на сътрудничество между училището и семейството. Тя представлява основата за всички други форми на участие на семейството в образованието. Намирането на подходящ начин за осъществяване на взаимодействие е от важност за обмяната на обратна връзка, затова са предоставени възможности за подбор на уместни и за двете страни, училище и семейство, форми на взаимодействие.

Ключови думи: форми на взаимодействие, училище, семейство, традиционни форми, съвременни /иновативни/ форми за приобщаване

EFFECTIVE WAYS OF INTERACTION BETWEEN SCHOOLS AND FAMILIES

Radostina S. Stoyanova

fourth-year bachelor's degree student of Preschool
and Primary School Pedagogy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Silvia Todorova, PhD

Abstract: Effective communication is essential for building cooperation between schools and families. It lays the foundations for all other forms of family participation in education. Finding an appropriate way to interact is important for the exchange of feedback. Therefore, the opportunities provided aim at the selection of forms of interaction appropriate for both parties, school and family.

Keywords: forms of interaction; school; family; traditional forms; modern /innovative/ forms of inclusion.

ВЪВЕДЕНИЕ

Училището трябва да си сътрудничи с родителите на учениците, родителите са първите и постоянни учители на детето. Те играят съществена роля, за да подпомогнат децата си да учат. Семейното учене е

мощен инструмент за достигане на някои от най-уязвимите групи в нашето общество. То има потенциала да подсили ролята на семейството и да промени нагласите към образованието, помагайки да се изградят силни местни общности и да се разшири участието в ученето. Съвременният живот налага учители и родители да обединят усилията си в името на това децата да получат най-доброто като обучение, възпитание и социализация. Ето защо създаването на успешна комуникация и добро взаимодействие между родители и учители е от изключителна важност и за самите тях, и за децата. (Милков, 2004) Училището е важно да поддържа връзка със семейството, защото семейството е основният градивен елемент, върху който се основават всички общества. Семейството е мощна сила, която оформя идентичността и формира първите стъпки в научаването да се поемем активна роля в нашия живот и общество. (Динкова, 1976) По този начин образованието на детето започва у дома, когато то се учи да споделя, да си сътрудничи и да изразява себе си свободно чрез взаимодействие с членовете в семейната среда. В семейната среда детето разкрива все повече себе си и затова родителите комуникирайки с педагозите би било от по-голяма полза за детето да развива себе си и да му помогне да се изгради като личност. Опитът, който детето получава от обкръжаващата среда учи на основни житейски уроци, като поемане на отговорност за действията и зачитане на чувствата и гледните точки на другия, което с помощта на формите на взаимодействието със семейството и училището, би било от помощ детето да запази вътрешния си баланс. Освен това семейството оказва различни влияния, които са важни за педагозите от училището да ги разберат как те тези влияния влияят върху децата, докато те растат и стават все по-ангажирани в своят социален живот сред дадена общност. (Василева, 1992) Освен за изграждането на личността на детето и неговото психическо и физическо благополучие отношенията между семейството и училището са от първо значение що се отнася до образованието. Докато децата преминават към формалното училище, което е официално и задължително, техните семейства продължават да влияят при осигуряването на среда, в която могат да учат безопасно, разкривайки ценности, които насърчават постиженията в училище и предлагат насоки през целия образователен процес. (Харис, 1991)

Форми на взаимодействие със семейството

Формите на взаимодействие със семейството са важни да се разгледат от гледна точка на различните аспекти:

- Задаване на първоначални ценности и нагласи. Семейството учи детето на сътрудничество, споделяне и да се изразява у дома. А въз основа на това училището подсилва и разширява тези първоначални уроци, които семейството е предало на детето и да осигури по-широк социален контекст.

- Образователна подкрепа. Семейството създава безопасност и благоприятна среда за учене у дома и осигурява емоционална подкрепа. Ролата на училището е да осигури структурирана учебна среда и да насърчи интелектуалното развитие.

- Устойчивост и отговорност. Семейството обучава на отговорност за собствените действия и разбиране на чувствата на другите. А училището преподава и учи за последствията от поведението и засилва развитието на отговорност.

- Общуване (Комуникация) – Семейството помага на детето да изразява мисли и чувства, изслушвайки проблеми проблемите на детето. Училището трябва да насърчава и усъвършенства комуникационните умения на детето и да го насърчава детето да се изразява по различни начини.

- Даване на насоки. Семейството насочва детето към различни аспекти свързани с живота и да му осигури необходима насока спрямо дадено ситуация. Училището предоставя предоставяне на професионални насоки относно кариерата в училище и кариерата в бъдещето.

- Житейски уроци. Семейството внушава житейски уроци, които се основават на техния собствен опит. Училището предоставя по-широка перспектива на житейски уроци чрез различни преживявания.

- Морални ценности. Семейството учи на уважение и любов. Училището насърчава уважението към многообразието и обществените норми.

- Емоционално благополучие. Семейството осигурява любов, безопасност и сигурност, разбиране на емоционалните нужди. Училището насърчава емоционалната интелигентност, поддържа благосъстоянието и чувството на спокойствие и сигурност на ученика.

- Ангажираност на общността. Семейството въвежда детето като активен участник в общността и дава примери за граждански дълг. Училището организира обществени дейности и преподава значението на социалната отговорност.

- Дисциплина и рутина. Семейството прилага налични насоки за дисциплина и ежедневна рутина. Училището засилва дисциплината и осигурява структурирана рутина.

Сътрудничеството на училището с родителите е много важно в мисленето на учениците. Здравата връзка, която изгражда училището със семейството подобрява резултатите на учениците. Сътрудничеството на училището със семейството влияе върху подобряването на условията на труд в училището, подобряването на училищен климат и подпомага учителите в работата им с учениците. Практиката показва, че не се използват всички възможни форми и методи на училищно-семеино сътрудничество. Изследванията показват, че въпреки че участието на родителите обикновено се счита за важно, училищата все още нямат

ефективна програма за подобряване на формите и методи на семейно сътрудничество и все още доминират традиционните. Училището има важна отговорност да помага, да възпитава и учи бъдещите поколения и семействата да се доверяват на училищата, за да осигурят образователни основи за бъдещето на техните деца. В същото време училището трябва да признае основната роля на семейството в образованието. Ето защо семейството и училището трябва да работят заедно в партньорство.

Преди навлизането на технологиите традиционните форми за комуникация са били от най-приложимите форми в образователната среда. Личните взаимодействия между училището и семейството винаги са били съществено важни в процеса на обучение. Основните средства на традиционните форми за формална комуникация между образователните институции и заинтересованите страни са:

- Родителски срещи;
- Ученическа книжка;
- Телефонно обаждане;
- Викане на родител за разговор в училище;
- Среща на родителя с директор, с педагогически съветник, ако това е наложително;
- Писма за уведомяване;
- Предлагане на декларации за информирано съгласие на родителите, изискващи съгласие/несъгласие от тяхна страна. (Министерство на образованието и науката. Регионално управление на образованието-Ловеч, 2017)

Също една от традиционните форми на взаимодействие между семейството и училището, особено подходяща за началната и прогимназиалната училищна възраст, която почти не се използва, е посещенията по домовете. Положителното при прилагането на тази форма е, че на място учителят може да види каква е обстановката, в която учи детето, дали има подходящ кът за учене, цялостната организация на дома; поведението на родителя по време на посещенията може да „подскаже“ на учителя за проблеми в семейството. Ограничения при реализирането ѝ са когато учениците са от различни от мястото на училището населени места, това затруднява посещаване по домовете им, родителите могат да не осигурят достъп до дома си, да не пожелаят да допуснат учителя, времевият проблем – необходимо е време класният ръководител да посети домовете на всички ученици, което е свързано пряко с проблема за свободното време на учителя, координирането и съгласуването на срещата с родителите.

Опитът показва, че напоследък тези традиционни практики и форми на общуване между родителите и училището не са достатъчно

ефективни и не постигат желания резултат, а нерядко се получава обратен ефект.

С напредването на технологиите се развиват и методи на комуникация в образователната среда. Съвременните технологии са подобрили начините на взаимодействие със семейството и са създадени съвременни (иновативни) форми, които подпомагат приобщаването на родителите и те повишават възможностите за обмяна на информация с училището. За да бъде въведена тази форма на общуване трябва да се има предвид нагласите на семейството към училището, техните компетентности свързани с технологиите, за да бъде достъпа възможен и необходимо е да се вземе под внимание избора на съвременна форма на комуникация. Съвременните иновативни форми на комуникация улеснява разбирането и изразяването до голяма степен. Съвременните форми са по-удобни за прилагане, защото отнемат по-малко време за ангажираност, което има значение за вече забързания начин на живот в съвременното общество. **Ето как модерните средства се развиват:**

- Всеки клас има отделен родителски съвет, който се грижи или подпомага

различни инициативи на класа /събиране на средства, организирани на различни класни и извънкласни мероприятия и др.;

- Отворени дни за посещение на родителите, организирани на информационен ден за представяне на професиите, които предлага училището и срещи с работодатели.

- Консултиране с мнението на родителите, изискващо тяхното активно участие при вземането на решения, засягащи образователния процес. Най-често това се случва на родителски срещи или на индивидуална среща с конкретен родител;

- Програми, занимания, игри, в които родителите участват заедно с децата си;

- Доброволческа работа на родителите:

- участие на родители в подобряване на училищната среда;

- участие на родителите в залесяването на гора;

- извозването на деца от училище до мястото на провеждане на дадено събитие и обратно и др.

- Организирани на събития за съвместна работа на деца с родители, като „Ден с татко“, „Готвя с мама“ и др. Тук мероприятията са с практическа насоченост – съвместни спортни игри, конструиране, готвене, четене на приказки и др. Тези дейности са много забавни и емоционални, а в същото време са удобни за родителите, защото мероприятиято е еднократно и не изисква дългосрочен ангажимент.

- Организирани на класни кампании за важността от четенето – например „Да подарим книжка“;

- Използване на листовки, плакати и лични писма за отправяне на различни покани към родителите от страна на училището;

- Използване на редовни информационни бюлетини, доклади за развитието на децата, анкети, допитвания, които търсят мнението на родителите и създават условия за диалог и обратна връзка, в които и двете страни са важни и отговорни за решенията, които се взимат за децата.

- Участие на родителите в училищното настоятелство и в обществения съвет;

- Участие на родителите в реализиране на съвместни проекти заедно с учителите и децата;

- Насърчаване на родителите да се включват в научаването на уроците и домашните занимания и проектите на децата си;

- Реално участие на родителите в реализиране на зададени проекти по конкретни изучавани теми с цел подпомагане на децата в намирането на информация и материали;

- Участие на родителите в класната стая като помощник на учителя или организатори на извънкласни дейности:

- Участие на родители в ученически екскурзии, разходки, „Зелено училище“ в подготовка и с реално присъствие;

- Участие на родителите в организацията на различни класни тържества и мероприятия, както и в подготовката на костюми за децата и украса на класната стая;

- Участие на родителите в задължителните дейности с родителите по проект „Твоят час“ – 5 часа;

- Участие на родителите в подготовката и реализацията на представителните прояви по проект „Твоят час“

- Сайтове на класове, електронни пощи, групи на класове в различни социални мрежи и платформи:

- електронни пощи;

- Група на класа във Facebook, Google и др.

- Google Диск;

- Електронната платформа SmartClassroom;

- Office365;

- платформата Училището.БГ;

- ClassDojo и др.

Всеки учител избира с кои платформи или социални мрежи да работи. А те са отлично средство за:

- организиране на обучителни ресурси;

- съхраняване на важна информация за класа на едно място, така че родителите и децата да имат достъп до тях по всяко време и отвсякъде;

- източник на материали за учене, преподаване, споделяне на информация;
 - безопасна и сигурна комуникация, особено между учители и родители;
 - подкрепа на родителите и лицата, полагащи грижи за учениците;
- лесно изпращане на материали за упражнение и изпращане на резултати /обратна връзка/, като всичко се случва със знанието на родителите и под техен контрол.

В съвременното общество с развитие на технологиите и иновациите се появяват нови способности и начини училището и семейството да си взаимодействат по начин, по който е удобен за двете страни на обмяна на обратна връзка. На училището се дава възможност да подсиуряване такива модели на обратна връзка, че да могат да бъдат обещаващи за справяне с комплексните нужди на ученици и семейства. Подобни резултати могат да доведат до добри резултати само, когато училището и семейството са наясно с подходящата и за двете страни форма и начини на взаимодействие, за да се осигури същевременно подобро и възходящо социално-емоционално благополучие. (Янгс,1999) Когато училището и семейството работят заедно, те са в състояние да използват съществуващите ресурси по по-ефективни начини, отколкото биха направили чрез несъгласувани усилия.

Съвременни /иновативни/ форми за приобщаване на родителите разчитат на партньорско сътрудничество за координиране на подкрепата за успех на учениците и семействата. Като се вземат предвид съвременните условия на живот, характеризиращи се с ускорен темп на живот и труд, бързото развитие и прогрес на науката и технологиите, ролята на семейството в подготовката на учениците за училище става все по-важна. Сътрудничеството между семейството и училището е необходимо и поради очакванията, които обществото има от образователните системи да дадат на детето емоционална стабилност и необезпокояван растеж и напредък, както и да се уверят, че детето приема прехода към по-високо училищно ниво по най-добрия възможен начин.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Намирането на ефективен начин за взаимодействие между училището и семейството е необходимо и защото е едно от условията за проява на положителни резултати от възпитанието и учебния процес. Осъществяването на учебно-възпитателната работа, освен непрекъснатото сътрудничество, предполага и внимание на родителите към някои от специфичните и индивидуални начини на сътрудничество. Именно

от тези предположения зависи самият резултат от сътрудничеството между семействата и училището.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Министерство на образованието и науката. Регионално управление на образованието – Ловеч. (2017) УСПЕШНИ МОДЕЛИ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И РАБОТА С РОДИТЕЛИ // **Ministry of Education and Science. Regional Department of Education – Lovech. (2017) Uspeshni modeli na vzaimodeystvie I работа s roditeli**

Янгс, Б. (1999). *Как да развиее самооценката на вашето дете.* Изд. Наука и изкуство // **Yangs, B. (1999).** *Kak da razviete samootsenkata na vasheto dete.* Izd Nauka I izkustvo

Харис, Т. (1991). *Аз съм добър, ти си добър.* София. // **Harris, T. (1991).** *Az sam dobar, ti si dobar.* Sofia. (1991)

Милков, Л. (2004). *Обща педагогика.* София. // **Milkov, L. (2004).** *Obsta pedagogika,* Sofia.

Василева, Св. (1992). Семейството – начин на живот. *Педагогика*, 6, 101 – 105. // **Vasileva, Sv. (1992).** *Semeystvoto – nachin na zhivot. Pedagogika*, 6, 101 – 105.

Динкова, М. (1976). *Съвременното българско семейство.* София. // **Dinkov, M. (1976)** *Savremennoto balgarsko semeystvo.* Sofia.

Адрес за кореспонденция:
Радостина Сашова Стоянова,
фак. № 2105010369,
Предучилищна и начална
училищна педагогика,
email: S2105010369@sd.uni-vt.bg/
radina12368@gmail.com

КАКВА Е ЦЕНАТА НА ЗЛАТОТО?

Ростислава Ат. Иванова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Педагогика на обучението по български език и история, III курс

Научен ръководител: проф. дн Христо Манолакев

Резюме: Докладът представлява литературен анализ на романа „Цената на златото“ от Генчо Стоев, в който се предлага алтернативен поглед към Априлското въстание, различен от класическото му представяне в българската литература. Вместо да се фокусира върху героизма и възторга от борбата, романът изследва влиянието на историческите събития върху живота на обикновените хора, по-конкретно на рода Хадживраневци.

Ключови думи: The Novel The Price of Gold by Gencho Stoev: A Literary Analysis

WHAT IS THE PRICE OF GOLD?

Rostislava Ivanova

third-year student of Pedagogy of Teaching Bulgarian Language
and History,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Prof. Hristo Manolakev, Dr.Habil.

Abstract: The text is a literary analysis of Gencho Stoev's novel The Price of Gold, which offers a different interpretation of the April Uprising compared to traditional works such as Vazov's Under the Yoke. Rather than glorifying the rebellion, the novel focuses on how historical events impact the lives of ordinary people—the Hadzhivranev family, in particular.

Keywords: the novel The Price of Gold; Gencho Stoev; literary analysis.

Романът „Цената на златото“ е опит за една различна интерпретация на Априлското въстание в сравнение с „Под игото“, например. Генчо Стоев не описва подема на въстанието, а по-скоро начина, по който историческите събития променят живота на обикновените хора и ги превръща в участници в голямата История.

Творбата започва с „Пролог в девет части, в който авторът въвежда основния мотив на творбата. Историята проследява съдбата на рода Хадживраневци, които разполагат със злато и имущество. Тръгнали са

от раята и са постигнали много – не само богатство и достойнство, но и уважението на най-знатния турчин по този край, Исмаил ага. Романът има сложна повествователна структура. Тя е постигната чрез различни похвати, например паралелното преплитане на няколко сюжетни линии, които показват взаимовръзките между отделните герои. Друг използван похват е ретроспекцията, която променя хронологическата последователност на събитията, връщайки се назад във времето на повествованието. Друго характерно за тази структура е наличието на минало и настояще, тъй като миналото на персонажите сякаш се намесва в настоящето, влияейки на техните действия и по този начин показва тяхното развитие. Събитията са представени от различни гледни точки, което означава, че повествованието се възприема чрез позициите на повече от един герой, което допълнително усложнява разказа. Друга характеристика на романа е особеното изграждане на историята, което е постигнато чрез разминаването на сюжет и фабула.

Сюжетът проследява съдбата на баба Гюрга и нейната внучка Деянка, последните живи от Хадживраневия род. Те се скриват в църквата, докато турците разрушават Перущица в първите дни на Априлското въстание. Излизайки от нея се срещат и тръгват с Исмаил ага, който им обещава спасение, но иска и да се облагодетелства с тяхното богатство. След като хаджийката казва къде е скрито златото, той отива в дома им и там вижда ранения хаджи Враньо, който се е върнал при своето злато, ранен, влачейки се, и малко след това умира от раните си. В агата обаче започват колебания дали е редно да вземе златото, като в крайна сметка го оставя непокътнато и се връща там, където е оставил бабата и детето, но преди това изгърпява позорно унижение от Тъмръшлията, който иска да вземе богатството, но Исмаил ага категорично отказва да признае къде е скрито то. Връщайки се обратно, турчинът установява, че бабата е изчезнала, тъй като преди това тя решава, че не иска да бъде спасена от него и бяга във Филибе, където започва упорито им издирване, но накрая, за да не попадне в ръцете на агата, хаджийката влиза в Кацигра хан, който е пълен с болни от тиф и решава да умре там, но свободна, вместо да бъде спасена от него, продължавайки да живее робски живот. След тези събития Исмаил ага заминава на юг, а златото остава недокоснато, скрито и безполезно.

Ако погледнем заглавието на творбата, напълно естествено в ума ни изниква образа на златото под формата на монети, на сандъци, преливащи от богатство, но още първите думи в романа се противопоставят на този първоначален образ и загатват идеята, че и многото богатство понякога не е достатъчно. Вече навлизайки в текста, ще можем да си поставим основния въпрос, върху който да размишляваме – може ли златото да има цена. Въпреки че често срещаме израза „Всичко си има цена“, едва ли се замисляме за смисъла, който се крие в него. Тук

не става въпрос за цената като количествена мярка, а като нематериална стойност и е редно да се запитаме дали можем да определим цената на всичко, което ни заобикаля, на всичко, което притежаваме.

Златото е това, което променя живота и съдбата на Хадживраневци. То им донася издигане в обществото, променя социалния им статут, носи им самочувствие и в известна степен дава насока на живота им. То е събирано с години на труд, упоритост и лишения, то е гордостта на рода и след като носи толкова добродетели, тук е мястото да си зададем въпроса, може ли златото да спаси един човешки живот? А два живота? А повече? Ако отговорът е „не“, струва ли си човек да даде живота си за него? Ако погледнем главата на рода Хаджи Враньо, може и да открием отговора на този въпрос. Хаджи Враньо е този, който трябва да осигури семейството си – това е неговата социална роля – тази на баща, на съпруг, на глава на семейство. За него златото е доказателство, че е изпълнил своя дълг към близките. Но златото, както всичко материално, носи със себе си изкушението. И Хаджи Враньо пада в капана на това изкушение. В един момент за него имането става по-ценно от всичко друго. Влачейки се ранен, безсилен, той пълзи от църквата до дома си, търсейки не смирения край на своя живот, а нещо далеч по-малко духовно – златото. По-рано, когато селото се опитва да се спаси с помощта на парите, той е този, който ще откаже да сподели част от притежаваното богатство, защото за него изборът е един – предпочита да загуби живота си, запазвайки златото, но не и да запази живота си, ако след това ще го живее в бедност. Но в крайна сметка златото е това, което остава. То не преживява кръвопролитията, то не е застрашено от смъртта, за разлика от неговите притежатели, които дават немалка част от живота си за имането, докато то не успява да върне услугата. Вместо това остава да лежи непотребно, скрито и забравено.

Кое обаче е това, което се противопоставя на златото, според романа? За Хаджията златото е висша ценност, но на неговата ценностна система можем да противопоставим тази на неговата съпруга, хаджийката, която достига до прозрението, че колкото и злато да има човек, то не може да му донесе свободата. Тя, подобно на съпруга си, също е имала амбицията да натрупа богатство и имущество, но в хода на действието ще се откаже от него. Защо? Майката открива в съдбата на синовете си прозрението, че не само физическата, но и духовната свобода, както и чест, струват повече от всичкото злато на света. Хаджийката си дава сметка, че ако остане зависима от златото, никога няма да бъде истински свободна от поробителя. Тук стойността на пролятата родова кръв накланя везната при нейния избор. Във времена на борба за свобода се оказва, че материалните блага, които човек притежава, не могат да се сравнят със саможертвата и героизма на тези, които не скланят глава.

Хадживраневите синове олицетворяват идеята за непреклонност пред поробителя. И, ако поставим на везната златото и свободата, ще видим, че всъщност това, което има по-голяма тежест е нещо, което не можем да докоснем, но за което можем да мечтаем, защото всеки може да придобие богатство, но не всеки може да почувства свободата. Може ли казанът със злато да осигури тази свобода, може ли да спаси кръвта – отговорът е повече от ясен и категоричен, не, не може.

Баба Гюрга е ключов образ в романа и в нейните действия си проличава психологизацията като похват, използван за разкриването на сложния преход в решенията на героите. Те често сблъскват своите гледни точки, противопоставят разбиранията си за морала, за това кое е правилно и грешно. Диалогът между нея и Исмаил ага е именно един такъв сблъсък и се превръща в повратна точка в мисленето и на двамата. Хаджийката успява чрез думи да извоюва психологическо превъзходство над агата, тоест над поробителя, карайки го да изглежда жалък и немощен. Тя решава да избяга от него, защото сякаш проглежда отвъд това, което е пред очите ѝ, и вижда смисъла в делото на синовете си. Докато Хаджи Враньо не може да се откъсне от робския начин на мислене, хаджийката се присъединява към идеята за този нов свободен и справедлив свят, който са тръгнали да изградят въстаниците. Тя непрекъснато лавира между минало и настояще, между спомена за погубения род и желанието за по-добър живот. Да се остави да бъде спасена от Исмаил ага би означавало обезсмисляне на делото на нейните синове, потъпкване на волята им за свобода.

Самият Исмаил ага е пример за сложната и противоречива човешка същност. В романа той е различният турчин. Неговият образ не попада в рамките на събирателния образ на турчина в българската литература, който е освен физическия, но и духовния поробител на българите. Докато в предишни произведения турците се представят през гледната точка на българите, което предизвиква чувство на омраза в читателя, Генчо Стоев прави така, че да се покаже и другата страна на монетата. Исмаил ага не може да бъде наречен нито добър, нито лош именно заради неговите действия, които не попадат в нито една от двете крайности. Тази колебливост в определянето на характера му произлиза от това, че въпреки всичко той е поробителят, той е врагът, но едновременно с това се опитва да запази доброто, достойното в себе си. В неговия образ откриваме следи на морал, затова в хода на действието той ще се опитва да разбере постъпките на другите и ще търси обяснение за своите собствени. Изживявайки тези вътрешни конфликти, той ще остави златото там, където му е мястото, в дома на Хадживраневи, защото неговата болка не е свързана с желанието за богатство, той притежава достатъчно, а с това, че не може да има свой

наследник и в един момент ще разбере, че детето, Деянка, е по-важно от златото.

В крайна сметка кое е това, което стои над златото, в съответствие със сюжета – дали е свободата, дали е честта на семейството или пък пролятата родова кръв? Всичко изброено, но има и още нещо, което не може да се купи с всичките алтъни на света – животът. Романът сякаш ни убеждава, че златото няма цена, защото в края на краищата то се оказва безполезно и не успява да спаси живота на никого. В един момент събираното с години съкровище на Хадживраневци се превръща в обикновен метал, който не струва нищо, щом притежателите му вече ги няма. В края на романа то остава скрито във вече опустелия дом на Хадживраневци, губейки своята сила.

В противопоставянето материално срещу нематериално, златото отстъпва пред истински ценните неща, тези, които не се купуват, които не се печелят и които оформят човека в неговата цялост. Свободата в романа е блян, тя обединява народа в една обща кауза. Мечтата за свобода съхранява българите в годините на робство. Тя е тази ценност, в името на която бунтовниците дават живота си. Именно те са хората, които носят духовната мощ на борбата, на която се противопоставя изкушението на златото, което проличава най-ярко в двойката Петър Бонев – Хаджи Враньо.

Петър Бонев, наричан още Даскала, е водач на въстанието в Перушица. Той не се интересува от богатството, неговата мисия е ясна – борба за свободата на отечеството. За него не е важна индивидуалната нужда. Той застава зад желанието на целия народ, рискува и дава живота си в името на колективната победа. Хаджи Враньо обаче не възприема идеологията на Даскала. За хаджията неуспехът на мисията е ясен още от самото начало, така че на преден план за него излиза необходимостта да съхрани богатството си, което е по-важно от революционната борба. Според него, всеобщата цел не оправдава загубата на златото. Той предпочита живота в примирение пред жертването на част от имането. Но това не е случайно, тъй като богатството опиянява, то замъглява разума, контролира съзнанието и подтиква желанието за повече. Именно тези негови сили виждаме проявяващи се в Хаджията – замъгляването на съзнанието, изкривяването на мисленето. Всичко това прави златото. То носи сигурност, но едновременно с това прави човека уязвим и променя неговия светоглед.

Романът „Цената на златото“, освен че е най-силният от трилогията, която включва още романите „Завръщане“ и „Досиетата“, остава един от най-забележителните български романи, влизайки в канона на българската литература.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Василева, М., Г. Стоев. (2010). „Цената на златото“ – между традиция и новаторство. Дипломна работа, Universität Wien, 2010. // **Vasileva, M. G. Stoev (2010).** „Tsenata na zlatoto“ – mezhdu tradiciya I novatorstvo, Diplomna rabota. Universität Wien, 2010.

Николов, Г. (2009). Как не бе екранизиран романът на Генчо Стоев „Цената на златото“. LiterNet, https://litenet.bg/publish23/g_nikolov/kak.htm. // **Nikolov, G. (2009).** Как не бе ekraniziran romanŭt na Gencho Stoev „Tsenata na zlatoto“. LiterNet. http://litenet.bg/publish9/gnikolov/gencho_stoev.htm.

Адрес за кореспонденция:

Ростислава Атанасова Иванова,
фак. № 2221010948,
Педагогика на обучението по български език
и история, III курс,
e-mail: S2221010948@sd.uni-vt.bg

**НАГЛАСИ НА РАЗЛИЧНИТЕ СОЦИАЛНИ ГРУПИ
КЪМ УЧЕНИЦИТЕ СЪС СПЕЦИАЛНИ
ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ**
(Анализ на резултати от анкетно проучване сред учители,
родители, специални педагози)

Румен Д. Цветков

**Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Начална училищна педагогика и чужд език, I курс**

Научен ръководител: доц. д-р Дияна И. Димитрова

Резюме: Изследването анализира нагласите на представителите на различни социални групи – учители, родители и специални педагози към учениците със специални образователни потребности (СОП) в контекста на съвременното образование и възпитание. Въз основа на резултатите се прави опит да се идентифицират основните предизвикателства и трудности, както и да се очертаят потенциални възможности за ефективно и безпроблемно приобщаване на учениците със специални потребности в образователните институции.

Ключови думи: нагласи, учители, родители, специални педагози, специални образователни потребности, образование, предизвикателства, трудности, приобщаване

**ATTITUDES OF DIFFERENT SOCIAL GROUPS
TOWARDS STUDENTS WITH SPECIAL
EDUCATIONAL NEEDS (SEN)**
(Analysis of Results from Survey Among Teachers, Parents
and Special Educators)

Rumen Tsvetkov

**first-year student of Primary School Pedagogy and Foreign Language
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo**

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Diyana Dimitrova, PhD

Abstract: The study analyzes the attitudes of representatives of various social groups: teachers, parents, and special educators, towards students with special educational needs (SEN) in the context of modern education and upbringing. Based on the results, an attempt is made to identify the main challenges and difficulties, as well as to outline potential opportunities for the effective and seamless inclusion of students with special needs in educational institutions.

Keywords: attitudes; teachers; parents; special educators; special educational needs; education; challenges; difficulties; inclusion.

1. Увод

В последните десетилетия приобщаващото образование се наложи като основен приоритет в образователните политики на редица страни, включително България. Базира се на принципа, че всяко дете, независимо от своите индивидуални характеристики, трябва да има достъп до качествено обучение в среда, която уважава различието и нагласява равенството.

В основата на успешното приобщаване стоят не само административните и институционалните усилия, но и нагласите на основните участници в образователния процес – учители, ресурсни учители (или специални педагози) и родители. Именно тези нагласи определят доколко средата е действително приобщаваща и дали децата със специални образователни потребности (СОП) се чувстват приети и подкрепяни.

Целта на настоящото изследване е да анализира и сравни нагласите на представители на трите основни социални групи спрямо учениците със СОП.

2. Методология

Изследването се базира на онлайн анкета, разпространена сред 30 респонденти.

Приблизителното разпределение по роля (по предварителна хипотеза) е:

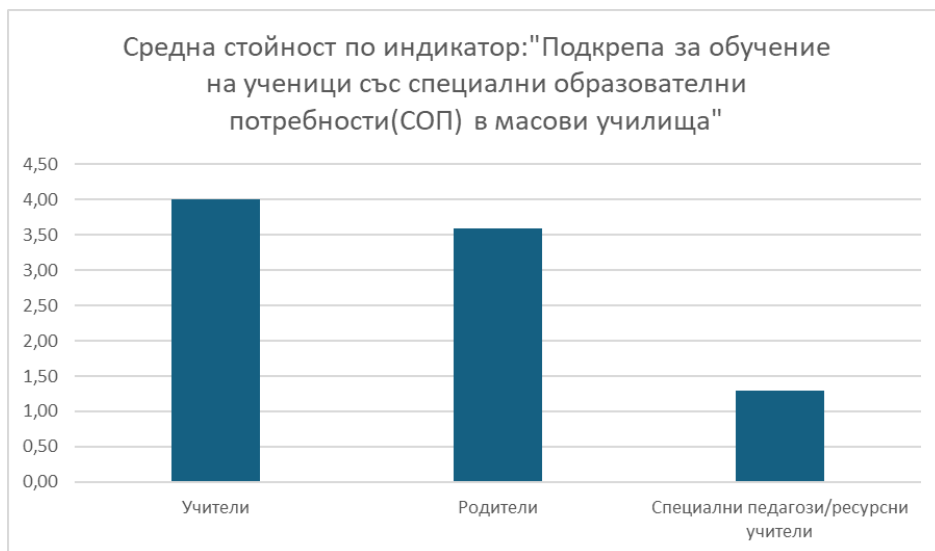
- Учители: 9 души;
- Специални педагози/ресурсни учители: 11 души;
- Родители: 5 души;

Възрастовото разпределение е следното:

- До 30 години – 1 респондент (4.3%);
- 31 – 45 години – 7 респондента (30.4%);
- 46 – 60 години – 14 респондента (60.9%);
- Над 60 години – 1 респондент (4.3%).

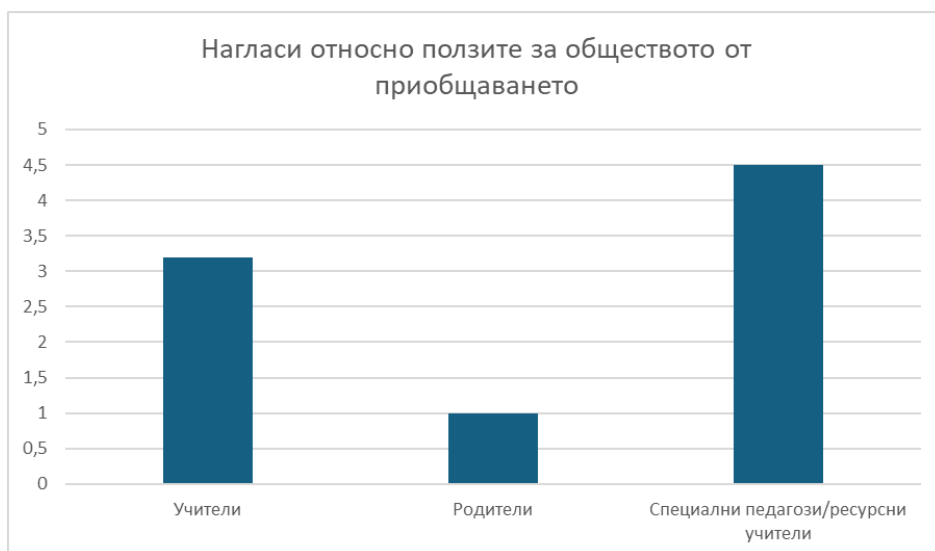
Анкетата включва общо 8 твърдения, основани на петстепенна скала на Ликерт (1 – напълно не съм съгласен; 5 – напълно съм съгласен). Темите обхващат следните основни компоненти: подкрепа за приобщаващото образование, нагласи относно ползите за обществото от приобщаването, подготовка на образователните институции, необходимост от специалисти и ресурси, ниво на партниране между родители и учители.

3. Резултати

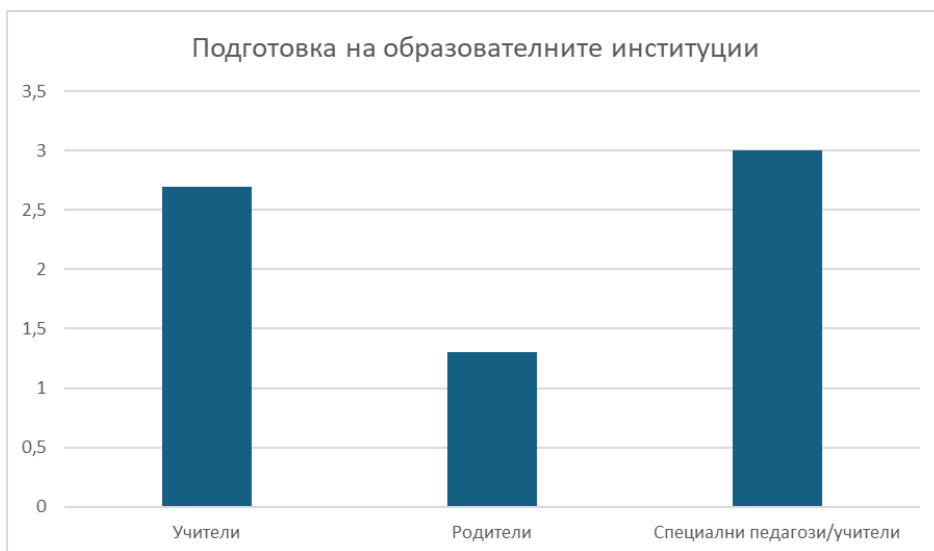
Фиг. 1. Подкрепа в масово училище

Средната стойност по този индикатор е 2.9/5, като най-силна подкрепа изразяват респондентите, които са учители и родители. Специалните педагози и ресурсните учители са най-скептични относно качеството на работа на масовите училища при случаи на ученици със специални образователни потребности. Голямата разлика може да се дължи на необективната преценка на лица, които не са професионалисти в сферата на приобщаващото образование.

Фиг. 2. Нагласи относно ползите за обществото от приобщаването

Средната стойност по следния индикатор е 2.7/5. Открояват се две полярни мнения – това на родителите и на специалните педагози и ресурсните учители. Докато специалните педагози очертават позитивна нагласа за мястото на деца и ученици със специални образователни потребности в обществото, родителите цялостно не признават техния потенциален принос за цялостния обществен живот.

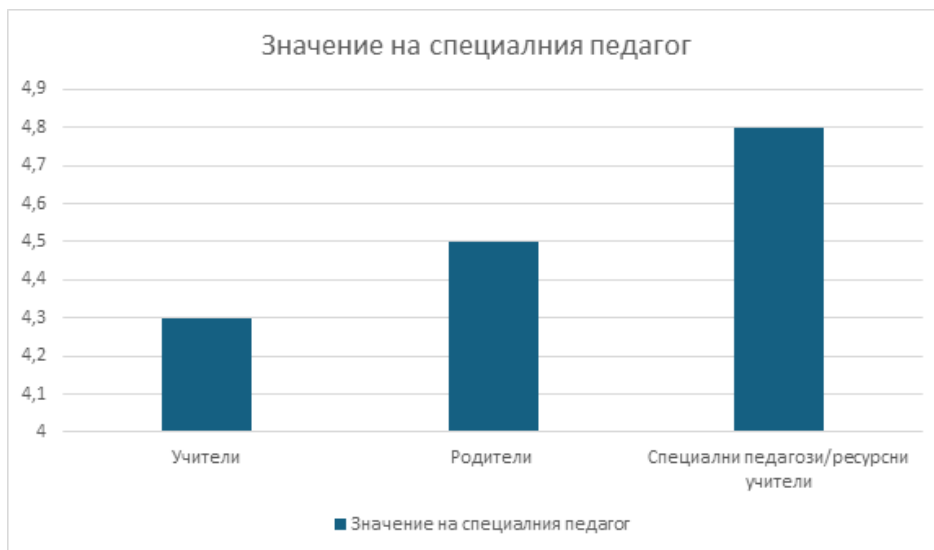

Това е един от най-ниските индикатори в цялото анкетно проучване. Средната му стойност е 2.6/5, като оценката на родителите е значително по-ниска. Всички групи подчертават недостатъчна подготовка на професионалисти и институции.

Фиг. 4. Необходимост от сътрудничество

Средната оценка по този въпрос е 4.1. Мнозинството от респонденти е позитивно, че устойчиво сътрудничество е не само полезно, но и „основополагащо“ за оптимална работа с деца и ученици със специални образователни потребности(СОП) в масови училища. Това е една от най-високите стойности в цялата анкета, очертавайки нуждата от добра и силна връзка между участниците в животите на учениците.

Фиг. 5. Значение на специалния педагог

Това е индикаторът с най-висока средна стойност в цялата анкета – 4.6. Почти всички респонденти смятат, че наличието на квалифициран ресурсен учител е от съществено значение. Основен аргумент е нуждата от индивидуален подход, адаптиране на съдържанието и психо-социална подкрепа.

4. Анализ

Анализът на резултатите потвърждава данни от други изследвания в областта на приобщаващото образование. Например, проучване на UNICEF от 2021 г. установява, че подкрепата за приобщаване е висока, но практическата готовност остава слаба. Настоящото изследване потвърждава тази констатация. Позитивните лични нагласи на респондентите показват културна зрялост и емоционална ангажираност с темата. Това е положителен индикатор, който може да бъде основа за допълнителни интервенции в системата. Отрицателните оценки по теми като „подготвеност на учителите“ и „налични условия“ подчертават системен дефицит. Те предполагат необходимост от институционална намеса, насочена към устойчиво финансиране, професионално развитие и въвеждане на универсален дизайн за обучение. Ниската оценка на

подготовката на учителите показва, че дори най-добрите намерения не могат да превъзможат липсата на компетенции. В тази връзка трябва да се акцентира върху развитието на изчерпателен профил на педагогическите специалисти с акцент върху включването.

5. Заключение и препоръки

Изследването демонстрира, че съществува добра основа за развитие на приобщаващото образование в България – нагласите на основните заинтересовани страни са в по-голямата си част позитивни. Въпреки това, практическата реализация се сблъсква с редица затруднения – липса на подготовка, ограничени ресурси и инфраструктурни бариери.

Препоръки:

1. Интензивно обучение на учители – не само формално, но и под формата на менторство.

2. Финансови стимули за училища, които прилагат иновативни практики, насочени към ефективно включване на ученици в норма и извън норма.

3. Повишаване на ролята на родителите в създаването на училищни политики чрез родителски съвети.

Адрес за кореспонденция:
Румен Добромиров Цветков,
фак. № 2405011240,
Начална училищна педагогика
с чужд език (английски), I курс,
e-mail: rumbata0506@gmail.com

ПОВИШАВАНЕ НА МОТИВАЦИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ ЧРЕЗ ПРОЕКТНО-БАЗИРАНО ОБУЧЕНИЕ

Серай А. Алиман

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, IV курс

Научен ръководител: доц. д-р Силвия Тодорова

Резюме: Времето, в което живеем е период на големи икономически и социални промени. Динамично нарастват и образователните потребности на хората. Осъществяването на необходимите и разумни реформи в българското образование е в пряка връзка с обществените трансформации в страната и света. Парадигма на образователната система у нас е да изгражда мислеца, самостоятелна, креативна личност, отговорна на собствения си живот, притежаваща висока социална компетентност и емоционална интелигентност. Значим принос за постигане на този цел има началното образование. Обновяващата се образователна система изисква прилагането на образователни технологии, които не само свързват обучението с реалния живот, но и да формират активна, самостоятелна позиция на обучаваните. Като пример за такова обучение е проектно-базираното обучение и мотивацията на учениците за участие в него. В доклада са поделени добри практики от проектно-базирано обучение.

Ключови думи: мотив, мотивация, повишаване, начално училище, проектно-базирано обучение

INCREASING STUDENT MOTIVATION IN PRIMARY SCHOOL THROUGH PROJECT-BASED LEARNING

Seray Aliman

fourth-year bachelor's degree student of Preschool
and Primary School Pedagogy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Silvia Todorova, PhD

Abstract: Nowadays, we are witnessing a period of great economic and social changes. Consequently, people's educational needs are also growing dynamically. The implementation of necessary and reasonable reforms in Bulgarian education is directly related to social transformations both nationally and globally. The paradigm of the education system in our country is designed to build thinking, independent, creative people, responsible for their own life, possessing high social competence and emotional intelligence. Primary education has a significant contribution to achieving this goal. The renewing education

system requires the application of educational technologies that not only connect education with real life but also form an active, independent position of the learners. An example of such approach is project-based learning and the motivation of students to participate in it. The report shares good practices applied in project-based learning.

Keywords: *motive; motivation; increasing; primary school; project-based learning.*

1. Мотивация за учене в началния етап на основната образователна степен

Понятието „мотив“ е широко използвано в нашето съвремие както в научната литература, така и за обозначаване на разнообразни прояви в битово-житейски аспект. В масовата практика се употребява като синоним на причина, предлог (Попова, 2012).

В Български тълковен речник понятието: „мотив“ (фр.) се определя като повод, подбуда, основание, подтик да се предприеме или извърши нещо. (Български тълковен речник, 1993) Етимологическото значение на думата е свързано с латинския глагол “moveo”, който означава движа, насочвам, подтиквам към действие.

В психологията на човека няма нищо по-важно и по-съществено от мотивите на неговите действия, на бездействието и на постъпките му.

Мотивите се определят най-общо като вътрешни подбуди на действие или поведение (Десев, 1999). Те възникват върху основата на потребности и преживявания, възприятия и представи, понятия и убеждения (Василева, 2016.)

Мотивът представлява основание за действие или бездействие, поведение, решение и усилие, носещо белезите на насочеността на личността. Във функционален план мотивите се проявяват в действия, насочени към адекватно задоволяване на възникналите личностни потребности (Попова, 2012). Мотивите се формират в процеса на цялостната човешка дейност. Следователно те не са веднъж завинаги дадени, а непрекъснато се развиват и изменят. Те се явяват своеобразен психичен регулатор на личността, който отразява отношението към хора, социални системи и към самата себе си (Попова, 2012).

Понятието мотивация се изразява най-общо „насочена активност“ на личността. Мотивацията представлява система от мотиви или отношения на личността, структурирани в определена йерархична система. Освен система, мотивацията е същевременно и процес, „специфичен начин на организиране на психическата подготовка за действие, респ. бездействие, особена форма за интериоризация на структурата на социалната система“ (Десев, 2003). Тя е процес, който поражда у личността състояние, при което трябва да се предпочете един или друг мотив, и съответен начин на поведение, защото човешкото поведение се определя от множество мотиви. (Попова, 2012).

Мотивацията е вътрешната сила или енергия, която подтиква човека към извършване на определено действие. Мотивацията има много общо с желанието и амбицията, а ако те отсъстват, липсва мотивация. Мотивацията е желание да се постигне цел, съчетана с енергия да се работи за постигането на тази цел. Учениците, които са мотивирани, имат желание да започват своето обучение и да изпълнят изискванията на преподавателя или да се самообучават. Мотивираният ученик не винаги може да е развълнуван или напълно ангажиран с обучението, но той изпълнява поставените задачи, дори когато задачите или практическите проекти са трудни или изглеждат безинтересни.

Мотивацията е движещата сила към постигането на определени цели. Тя включва целева насоченост на поведението и изисква получаването на пряка и своевременна връзка между целенасочените действия и постигнатите резултати. Крайният резултат винаги е от субективно значение и има психологическа ценност (Павлов, Терзиев, Рахнев, 2017).

Мотивите в начална училищна възраст са насочени към осигуряване на по-добър статус на личността в социалната общност. Те силно влияят върху учебната активност на учениците, затова в съответствие с желаната от тях социална позиция тази активност се усилва или намалява.

Активността на учениците в учебния процес се ръководи от разнообразни мотиви. Като най-значими по отношение на учебната дейност са: социални мотиви; нравствени мотиви; неутрални мотиви; собствени мотиви на учебна дейност.

Редица психолого-педагогически изследвания отчитат, че социалните мотиви се пораждат много рано – още в предучилищна възраст. Подрастващите копнеят да бъдат забелязани, похвалени и да получат признание, затова те възприемат новите знания заради своя учител, заради родителите и връстниците.

Учениците насочват мотивационния си потенциал по посока на учебната дейност, като за някои от тях акцентът пада върху получаването на признание и уважение от връстниците в класа, за други с предимство е признанието в близкото им обкръжение, което може да бъде изразено чрез повече грижи, внимание, подаръци, специални развлечения (Попова, 2012).

Учителят е безспорен авторитет в тази възраст, а неговото одобрение или поощрение е значим фактор за учебна активност.

Нравствените мотиви в началното училище пораждат нравствена активност на учениците. Наличието на нравствени мотиви се проявява в цялостното поведение на личността, следователно те намират израз и в учебната дейност. Нравствените ценности, които мотивират подрастващите са: трудолюбие, отговорност, себеуважение, справедливост, хуманност, емпатия и скромност (Попова, 2012).

Мотивацията за учебната дейност в началния етап се влияе и от група мотиви, които се определят като неутрални или делови мотиви. В тази група влизат – игровите мотиви, награждаването, наказанията,

поощрението, оценките, сугестията и др. Педагозите избират кои от тях и в каква степен да бъдат използвани в образователната практика. В начална училищна възраст най-уместно е да се прилагат поощренията, награждаването, сугестията и оценките (Попова, 2012).

Анализирайки учебната мотивация, П. Николов поставя акцент върху собствените мотиви за учебната дейност, като ги обособява в три подгрупи (Николов, 1998):

- интерес към знанието и познавателната дейност;
- емоционална удовлетвореност от познанието;
- интерес към начина на учене.

2. Проектно-базирано обучение

Промяната на обучителния модел се основава на търсенето на по-добри начини за свързване на обучението с практика. Способностите за критическо мислене, за работа в екип, за планиране на дейности, управление на ресурси др., са обект на интерес и изискване за успешна социализация (Митова, 2011). В този смисъл, от особена важност е включването на продуктивни методи на обучение в методическия инструментариум на съвременния учител, сред които приоритетно място се отделя на проектната дейност, която в образователната практика е позната като проектен метод, подход или система, проектно-базирано обучение, проектно-базирани стратегии и пр. Съвременната училищна практика в системата на началното образование поставя на преден план преодоляването на стереотипното заучаване на определен набор от знания, умения и компетенции в съчетаването им с практически умения, чрез поставянето на акцент върху образователно-възпитателната функция на проектната работа (Дончева, 2018).

Немският педагог М. Knoll прави задълбочена периодизация на развитието и използването на проектния метод в образованието, определяйки в хронологичен ред следните пет етапа:

1. Първи опити за работа по проект в архитектурните училища в Европа (1590-1765);
2. Утвърждаване на проекта като метод на преподаване и неговия пренос в Америка (1765-1880);
3. Разработване на проекти в сферата на трудовото обучение и масовите училища (1880-1965);
4. Предефиниране на проектния метод и неговото пренасяне обратно от Америка в Европа (1915-1965);
5. Преоткриване на проектната идея и трета вълна на световното разпространение (1965г. – до днес) (Митова, 2011).

През 1911 г. Бюрото на образование на САЩ узаконява термина „проект“, с което работата по проекти се формализира в образователната практика (Тодорова-Колева, 2021). Наричат го също метод на проблемите и го свързват с идеите на хуманистичното направление във философията и образованието. Разработен е от американския фило-

соф и педагог Джон Дюи и неговия ученик Уилям Килпатрик (Георгиева, 2015). В началото на ХХ век придобива широка популярност и е насочено към преодоляване на недостатъците на традиционната образователна система (Тодорова-Колева, 2021).

В Европа, през 20-те и 30-те години на ХХ век, проектният метод е в ползрението на държави като Германия, Италия, Великобритания, Норвегия, Швейцария, Русия и др. страни.

С времето, методът на проектите намира своето достойно място в образователния процес на много европейски страни и успешно се интегрира в групата на учебните методи, но с нов акцент – стимулиране към знания и практическото им прилагане в училищна и в извънучилищна среда. Засилено внимание се отделя на целеполагането в началото на проектната работа и на постигнатата рефлексия в края на работата по проекта. Проектната идея се разпространява от университетите към училищата и от западноевропейските страни към различни държави по света (Митова, 2011).

В България, работата по проекти първоначално намира своята практическа реализация в детската градина и началното училище, чрез „усвояване на по-практични знания и умения при водене на дневници, правене на кукли, игри, картонаж, дърводелство, моделиране“ (Чакъров, 1982).

В периода 1935-1944 г. у нас, проектната идея се налага като модел на обучение, при която водещи са личния опит на детето, вродения интерес и сътрудничество.

Българският педагог и психолог Д. Кацаров критикува традиционното училище и през двадесетте и тридесетте години изгражда цялостна педагогическа система на свободното образование, чиито основни принципи са любовта, свободата и опита. Подчертава се значението на личния опит на развиващото се дете и особено стремежа му към активност. Налагат се друг тип взаимоотношения между учител и ученици, при които и двете страни са в активна, водеща позиция.

Постепенно през 60-те години, под натиска на исканията за образователни реформи идеите на проектното обучение в България се възраждат. Традиционно у нас, проектният метод се прилага предимно за целите на професионалното образование, но впоследствие намира своето място и в системата на общото образование.

С педагогическите си възможности проектното обучение се разглежда като един от пътищата за излизане от кризата на традиционното училище (Митова, 2011).

Днес проектно-базираното обучение намира широко приложение в училищното и извънучилищното образование. В речника на съвременните педагози все по-често се използват термините „проект“, „проектиране“, „метод на проектите“, „проектно-базирано обучение“, „проектно-ориентирано обучение“.

Умението за организиране и управление на проектната дейност на учащите, не е просто една необходимост за съвременната образователна практика, а съществен компонент от професионалната компетентност на учителя (Митова, 2011).

В обучението работата по учебен проект или проектно-базираното обучение е цялостна стратегия за активизиране на познавателния потенциална на учениците. То разкрива широки възможности за личностно мотивиран и конструктивен процес на усвояване на знания.

Проектът може да се разглежда като тема за проучване (изследване) в контекста на дидактическите задачи, чието успешно разработване изисква както теоретични познания, така и практически действия. От тази гледна точка на учащите се поставят теми за разработване или проучване, които са подчинени на програмните изисквания и на образователните. Включва създаване на идеен продукт, който е възможно да бъде практически реализиран (Бонева, 2004). Процесът от същността и ролята на проекта се свързва с научното учебно съдържание и естествено включва практическа изследователска дейност. Това не изключва интердисциплинарния подход. При проектно-базираното обучение, той е задължителен за цялостно и задълбочено проучване на темата. Резултатът на дейността е ясно определен и е ориентиран към учениците. Не се изразява само в създаването на краен продукт, а по-скоро в цялостния процес на организация и реализация на самия проект и достигането до крайния продукт (Виранева и др., 2016).

Методът на проектите е педагогическа технология, чиято основна идея е „учене чрез действие“. Проектът се разбира като идея за изследване в контекста на учебните цели, успешното разработване, който изисква теоретически и практически действия. Активното включване на ученика в създаването на едни или други проекти му дава възможност да овладява нови начини на човешка дейност в социокултурната среда (Кръстева, 2021).

Изпълнението на проекта променя позициите и на учителя, и на ученика в учебно-възпитателния процес. Ученикът се поставя в различна, качествено нов начин на работа, ученикът се превръща в „творец на собствено си знание“ (Михова, 2002).

За разлика от традиционното обучение, проектно базираното е:

– Отворено обучение, без предварително очертани области, решението е неизвестно в началото.

– Обучение, по време на което учениците търсят отговора, използват знанията си. – Учителят няма предварително готов отговор, целите се очертават и променят в хода на работа.

– Обучение, по време на което учениците работят активно.

– Продуктивно и трайно учене, което се прилага към променящата се среда и роли. Връзка между умения и реалния живот.

– Учителят и учениците се обучават взаимно (Тодорова-Колева, 2021).

– Активно демонстриране на умения, реална обратна връзка и постоянна работа, насочена към решение (Михова, 2002).

Целта на обучението чрез проектно-базираната технология е интегрирането на фактологически знания, тяхното преобразуване и приложението им в практически проектен модел.

За постигането на целта е необходимо решаването на следните задачи:

- формиране на умения за включване в учебен проект;
- формулиране на предполагаем краен продукт от учебната работа;
- дефиниране на отделните дейности;
- формиране на знания и умения за прилагане на екипна организация;
- формиране на знания и умения за използване на информационните технологии;
- формиране на знания и умения за презентирание (Щерева, 2023).

В рамките на проектно-базираната учебна дейност могат да бъдат използвани следните методи: лекция, беседа, демонстрация, мултимедийна презентация, упражнение, работа с учебни пособия на книжен и електронен носител (Щерева, 2023).

Формите на организация на учебната проектна дейност могат да са: фронтална, екипна, индивидуална (Щерева, 2023).

Реализацията на проектно-базираното обучение преминава през няколко основни етапа. Те обхващат цялостния процес на организация, реализация и оценка на продукта (по Rahman, Fausan, Yohandi, 2018).

– *Планиране*

Дейностите по планиране включват, първо, установяване нивото на знания и умения на учениците, формиране на работните групи по проекта, задаване на темата на проекта, разработване на технологията за изпълнение на проекта.

– *Реализиране на дейностите по изпълнение на проекта*

Включва както самото практическо изпълнение на конкретните дейности, така и изготвянето на доклад, отчет или презентирание на проекта пред останалите ученици и представянето на крайния продукт. По време на представянето или след самото представяне могат да се водят дискусии или обсъждания.

– *Оценка*

Оценката може да се прави на всички етапи от реализирането на проектната дейност. Оценяването се извършва не само на крайния продукт, но и по време на самата работа на екипа.

При организиране на проектно-базирано обучение трябва да се имат предвид следните фактори:

- проектът трябва да бъде насочен към решаване на проблеми от ежедневието на учениците;
- възможност за избор на тема;

– създаване на педагогическа технология с конкретни дидактически инструменти, осигуряващи интерактивна образователна среда (Щерева, 2023).

Като предимства на този тип структурно-съдържателна организация се изтъкват следните очаквания (Тодорова-Колева, 2021):

- по-висока степен на формиране на умения за самостоятелно планиране;
- по-висок интерес;
- по-мотивирани ученици;
- по-висока степен на активност;
- повишаване на качеството на усвоените знания;
- по-добро развитие на творческите способности;
- критично и самокритично мислене;
- сплотяване на децата и зачитане на мнението на другите.

3. Примерни проекти от начален етап на образование:

„Слънчевата система“

„Денят на Земята“ –
22 април

„Разделно събиране“

„Моето родно селище“

„Пролетни празници“

„БДП“

„Защитени животни в България“

Разкрива се ролята на положителната мотивация за повишаване на резултатите от учебно-възпитателния процес. Положителната мотивация е пряко свързана с въвеждане на различни образователни технологии и методи на преподаване. Тяхното прилагане се оказва ефективно и стимулиращо както за качеството на знанията, така и за формирането на специфични умения у учениците. Чрез проектно-базираното обучение учениците се включват активно в образователния процес. Всеки ученик е със свой индивидуален принос, извършва се обмен на знания, идеи, способности и действия. Ефективността на учебния процес се повишава. Знанията, усвоени по този начин, отличават с по-голяма трайност и задълбоченост, а учениците овладяват нови, социалнозначими похвати на поведение и общуване.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Бонева, Г. (2004). *Ученикът като активен субект на образователните дейности (1. – 4. клас).* Велико Търново: Бойка. // **Boneva, G. (2004).** *Uchenikat kato aktiven subekt na obrazovatelните deynosti (1. – 4. klas).* Veliko Tarnovo: Boyka.

Български гълковен речник. (1993). София, Наука и изкуство. // **Baldarski takoven rechnik (1993).** Sofia, Nauka i izkustvo.

Василева, Б. (2016). Още един начин да повишим мотивацията на учениците за учене. *Стратегии на образователната и научната политика, Volume 24, Number 1, 2016, с. 18 – 36.* // **Vasileva, B. (2016).** *Oshte edin nachin da povishim motivatsiyata na uchenitsite za uchene. Strategii na obrazovatelната i nauchната politika, Volume 24, Number 1, 2016, s. 18 – 36.*

Вацова, Д. (2019). Мотивацията и нейната роля в учебния процес. *Proceedings of the International scientific and practical conference “Bulgaria of regions’2019”, University of agribusiness and rural development, Plovdiv 22 November, 2019, Велико Търново. с. 655 – 661.* // **Vatsova, D. (2019).** *Motivatsiyata i neynata rolya v uchebniya protses. Proceedings of the International scientific and practical conference “Bulgaria of regions’2019”, University of agribusiness and rural development, Plovdiv 22 November, 2019, Veliko Tarnovo. s. 655 – 661.*

Десев, Л. (1998). *Педагогическа психология: Психо-педагогика, Учебник за студенти – второ издателство* // **Desev, D. (1998).** *Pedagogicheska psihologiya: Psiho-pedagogika, Uchebnik za student – vtoro izdatelstvo.*

Дончева, Ю. (2018). Проектно-базираното обучение в контекста на стимулиране познавателната активност на учениците в начална училищна възраст. Русе. // **Doncheva, Yu. (2018).** *Proektno-baziranoto obuchenie v konteksta na stimulirane poznavatelната aktivnost na uchenicite w nachalna uchilishna vizrast. Ruse.*

Кръстева, А. (2021). Интерактивността в обучението. Характеристика на видовете интерактивни методи на обучение. *Преподаване и учене в средното училище.* Велико Търново: Университетско издателство. // **Krasteva, A. (2021).** *Interaktivnostта v obuchenieto: Harakteristika na vidovete interaktioni metodi na obuchenie. Prepodavane i uchene v srednoto uchilishte. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo.*

Митова, Д. (2011). *Проектно-ориентирано технологично обучение.* Благоевград. // **Mitova, D. (2011).** *Proektno-orientirano tehnologichno obuchenie.* Blagoevgrad.

Михова, М. (2002). *Преподаването и ученето. Теории, стилове, модели.* В. Търново: АСТАРТА, 219 с. // **Mihova, M. (2002).** *Prepodavaneto I ucheneto. Teorii, stilova, modeli.* V. Tarnovo: ASTARTA, 219 s.

Михова, М. (2021). *Преподаването. Същност. Теории за преподаването. Основни характеристики, функции и стилове на преподаване. Преподаване и учене в средното училище.* Велико Търново: Университетско издателство. // **Mihova, M. (2021).** *Prepodavaneto. Sastnost. Teorii za prepodavaneto. Osnovni harakteristiki, funksii i stilove na prepodavane. Prepodavane i uchene v srednoto uchilishte.* Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo.

Николов, П. (1998). *Мотивация на учебната дейност.* Благоевград. // **Nikolov, P. (1998).** *Motivaciya na uchebnata deinost.* Blagoevgrad.

Павлов, П., Терзиева, Т., Рахнев, А., (2017). Педагогически стратегии за повишаване на мотивацията в обучението по Информатика и ИТ. „Образование и наука – за личностно и обществено развитие“. Национална научна конференция: Смолян. // **Pavlov, P., Terzieva, T., Rahnev, A., (2017).** *Pedagogicheski strategii za povishavane na motivatsiyata v obuchenieto po Informatika i IT. „Obrazovanie i nauka – za lichnostno i obshtestveno razvitie“.* Natsionalna nauchna konferentsiya: Smolyan.

Попова, Л. (2012). *Роля на мотивацията в учебната дейност.* Велико Търново: Абагар. // **Popova, L. (2012).** *Rolya na motivatsiyata v uchebnata deynost.* Veliko Tarnovo: Abagar.

Тодорова-Колева, М. (2021). *Интегративно обучение. Проблемно-базирано обучение. Проектно-базирано обучение, STEM. Преподаване и учене в средното училище.* Велико Търново: Университетско издателство. // **Todorova-Koleva, M. (2021).** *Integrativno obuchenie. Problemno-bazirano obuchenie. Proektno-bazirano obuchenie, STEM. Prepodavane i uchene v srednoto uchilishte.* Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo.

Чакърров, Н. (1982). *История на образованието и педагогическата мисъл в България.* София: Народна просвета, 2, 299. // **Chakarov, N. (1982).** *Istoriya na obrazovaniето i pedagogicheskata misal v Bulgariya.* Sofia: Narodna prosveta, 2, 299.

Щерева, Е. (2023). *Мястото на проектно-базираното обучение в учебния процес по технологии и предприемачество в начална училищна възраст.* Ловеч. // **Shtereva, E. (2023).** *Myastoto na proektno-baziranoto obuchenie v uchebniya protses po tehnologii i predpriemachestvo v nachalna uchilishtna vazrast.* Lovech.

<https://drujbaplovdiv.bg/slancheva-sistema/>, последен достъп – 07.05.2025.

<https://oukirilmetodii.com/22-april-den-na-zemyata-604>, последен достъп – 07.05.2025.

https://ou-gbenkovski.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1068:18-2&catid=9&Itemid=156, последен достъп – 07.05.2025.

<https://www.55su.bg/home/moeto-rodno-selische>, последен достъп – 07.05.2025.

<https://58ou.bg/?p=1751>, последен достъп – 07.05.2025.

<https://ousimeon.com/2023/05/04/8339/>, последен достъп – 07.05.2025.
<https://dchintulov.com/novini/proekt-zashtiteni-rasteniya-i-zhivotni.html>,
последен достъп – 07.05.2025.

Адрес за кореспонденция:
Серай Алиман Алиман,
фак. № 2105011208,
ПНУП, IV курс,
e-mail: S2105011208@sd.uni-vt.bg

ПОДКРЕПА НА РОДИТЕЛИТЕ НА ДЕЦА ОТ АУТИСТИЧЕН СПЕКТЪР – РОЛИ, ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И РЕСУРСИ

Силвия Н. Георгиева,

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна педагогика и логопедия, IV курс

Научен ръководител: гл. ас. д-р Христина Фидосиева

Резюме: Настоящият доклад разглежда състоянието и предизвикателствата, свързани с подкрепата на родителите на деца от аутистичен спектър на развитие (АСР) в българския контекст. Основна цел на изследването е да се анализират ролите, трудностите и ресурсите, с които разполагат родителите в ежедневието си, като се използва както теоретичен, така и емпиричен подход чрез анкетно проучване. Получените резултати подчертават нуждата от междуинституционална координация, подобрен достъп до социални и образователни услуги, както и засилена обществена чувствителност към семействата с деца от АСР.

Ключови думи: аутистичен спектър, родителска подкрепа, предизвикателства, институции, ресурси, България

SUPPORT FOR PARENTS OF CHILDREN ON THE AUTISM SPECTRUM—ROLES, CHALLENGES, AND RESOURCES

Silviya Georgieva

student of Pre-school Pedagogy and Speech Therapy,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Senior Lecturer Hristina Fidosieva, PhD

Abstract: This report examines the status and challenges related to supporting parents of children on the autism spectrum in the Bulgarian context. The main objective of the study is to analyze the roles, difficulties, and resources available to parents in their daily lives, using both theoretical and empirical approaches through a structured survey. The results highlight the need for interinstitutional coordination, improved access to social and educational services, and increased public awareness and sensitivity towards families of children with ASD.

Keywords: autism spectrum; parental support; challenges; institutions; resources; Bulgaria.

ВЪВЕДЕНИЕ

Аутистичният спектър на развитие (АСР) обхваща редица състояния, които засягат социалната комуникация, поведението и адаптивните умения още от най-ранна детска възраст. Разнообразието в проявленията на АСР налага гъвкав, индивидуализиран подход към всяко дете и съответно – към семейството, което ежедневно го подкрепя. Именно в този семеен контекст родителите се явяват ключова фигура – не само като емоционална и физическа опора, но и като посредници между системите на образование, здравеопазване и социални услуги.

Изследването е фокусирано върху преживяванията, трудностите и ресурсите на родителите на деца с АСР в българския контекст. Родителите поемат множество отговорности – те не само възпитават, но и се превръщат в застъпници за правата на своето дете, организатори на различни терапии, координатори между институции, а често – и в лични източници на подкрепа в липсата на системна помощ. Това води до натрупване на емоционално и физическо изтощение, особено в среда, в която достъпът до квалифицирани специалисти, адекватни ресурси и съгласувана институционална подкрепа е силно ограничен.

В рамките на теоретичния анализ се разглеждат съвременните научни разбирания за аутизма, диагностичните критерии и нормативната основа, регламентираща правото на образование и социална подкрепа в България. Емпиричната част включва анкетно проучване сред родители на деца с АСР, чрез което се анализират предизвикателствата, с които се сблъскват, начините, по които търсят подкрепа, както и степента на удовлетвореност от съществуващите институционални механизми.

Целта е да се изведе цялостна картина на родителския опит – такава, каквато е преживяна и разказана от самите участници. Анализът дава възможност да се разпознаят както дефицитите в системата, така и работещите практики, които могат да бъдат надградени. В центъра на изследването стои разбирането, че когато родителите получават навременна и адекватна подкрепа, това се отразява пряко върху качеството на живот и развитието на самото дете. Подобряването на тази подкрепа не е само въпрос на добронамереност, а на стратегическа необходимост в едно приобщаващо общество.

ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

В последните години темата за приобщаването на децата от аутистичен спектър на развитие и подкрепата за техните семейства придобива все по-голяма обществена, научна и институционална значимост. Това се дължи както на нарастващия брой диагностицирани деца, така и на повишеното внимание към правата на уязвимите групи

в обществото. АСР включва различни състояния, характеризиращи се с особености в комуникацията, социалното взаимодействие и поведението, които се проявяват в различна степен при всяко дете (American Psychiatric Association, 2013). Разнообразието в проявите изисква индивидуален и интегриран подход – не само към самото дете, но и към неговото семейство, което ежедневно изпълнява ролята на координатор на подкрепата. Въпреки постигнатия напредък в диагностицирането, разработването на програми за ранна интервенция и създаването на политики за приобщаване, родителите на деца с АСР в България продължават да се сблъскват с множество трудности, които обхващат както институционалния достъп до услуги, така и дълбоки личностни, социални и емоционални преживявания (Атанасова, 2018).

На нормативно ниво, България разполага с ключови документи, които поставят основите на приобщаващото образование и социалната подкрепа за деца със специални образователни потребности, включително тези от аутистичен спектър. **Законът за предучилищното и училищното образование** (ЗПУО, 2015, посл. изм. 2025) гарантира правото на всяко дете на достъпно образование в подкрепяща среда, насърчавайки индивидуализацията на педагогическата практика. **Наредбата за приобщаващото образование** (МОН, 2017) конкретизира механизмите за обща и допълнителна подкрепа – чрез ресурсни специалисти, логопеди, психолози и индивидуални образователни планове в партньорство с родителите.

В социалната сфера **Законът за социалните услуги** (ЗСУ, 2019) въвежда принципа на индивидуален подход и предвижда интегрирани услуги: дневни центрове, мобилни екипи, рехабилитация и семейно консултиране. Целта е цялостно обхващане на потребностите чрез персонализирана подкрепа.

Всички тези нормативни документи отразяват институционалния ангажимент към приобщаването на децата с АСР и подпомагането на техните семейства. Реалната ефективност обаче зависи от местното прилагане, наличието на квалифицирани специалисти и съгласуваността между отделните звена.

На практика обаче, изпълнението на тези политики често е затруднено от недостиг на подготвени кадри, неравномерно разпределение на ресурси и липса на ефективна взаимовръзка между системите. Много родители са принудени сами да търсят алтернативи, което води до допълнителна финансова и организационна тежест. На местно ниво често се наблюдава разминаване между нормативните предписания и реалността, в която живеят семействата.

В образователната система, макар и съществуващи инструменти за адаптация, тяхното прилагане често е формално. Недостигът на квалифициран персонал и липсата на разбиране към индивидуалните

нужди на децата от спектъра задълбочават чувството на родителска изолация и безпомощност (Христова, Николова и Младенова, 2022).

Психоемоционалната тежест върху родителите е значителна – диагнозата обикновено поставя началото на дълъг път на несигурност, тревожност и нужда от устойчивост, в условия на ограничена подкрепа. Много от родителите изпитват постоянен стрес, чувство на вина и социална изолация. Те са принудени да балансират между професионален живот, грижа за другите членове на семейството и специалните нужди на детето си, често без подходяща мрежа за подкрепа (Атанасова, 2018).

Общественото отношение също остава проблематично. Макар в последните години да се наблюдава известно подобрене в информираността за аутизма, стереотипите, стигмата и дискриминацията продължават да бъдат част от ежедневието на тези семейства. Родителите съобщават за случаи на изключване от обществени събития, негативно отношение в детските заведения и училищата, както и за липса на разбиране дори сред близки и познати. Това допълнително засилва социалната изолация и усещането за непринадлежност (Кутсогеоргу, 2021). Не на последно място, липсата на централизирана информационна система за услуги и насочване е сериозно затруднение. Родителите често научават за възможностите за терапия, социални програми или образователна подкрепа по неформален път – чрез други родители или чрез интернет търсения. Това създава усещане за хаотичност, липса на стратегия и дългосрочност в политиките за подкрепа.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Изследването има за цел да проучи преживяванията, предизвикателствата и формите на подкрепа, които родителите на деца с аутистичен спектър на развитие използват в своето ежедневие. Фокусът е поставен върху достъпа до образователни, социални и здравни услуги, взаимодействието с институции и специалисти, както и върху родителските нагласи, информираност и ресурси.

Обект на изследването са родителите на деца с АСР като социална група с повишена уязвимост, ангажирана ежедневно в грижата, възпитанието и социализацията на своите деца.

Предмет са реалните трудности, преживявания и използвани ресурси в ежедневието на тези родители, включително достъпът им до подкрепяща среда.

Използван е **емпиричен подход с количествено ориентирано анкетно проучване**, реализирано чрез онлайн въпросник, разработен в Microsoft Forms. Инструментът съдържа 23 въпроса – затворени, отворени и оценъчни (по скала), тематично организирани в няколко основ-

ни ядра: демографски профил, предизвикателства, институционална подкрепа, неформални ресурси и препоръки.

Подборът на участниците се осъществява чрез принципа на доброволност и самоидентификация – включени са само родители на деца с АСР, които са потвърдили своята роля в началото на анкетата. Проучването е разпространено в специализирани родителски групи в социалните мрежи. Участието е анонимно и безвъзмездно.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

В настоящия раздел се представят и интерпретират част от емпиричните данни, събрани чрез анкетно проучване сред 81 родители на деца с АСР. Зад всяка попълнена анкета стои лична история – с тревоги, усилия и дълбока отдаденост. Целта на анализа не е единствено да обобщи числови стойности, а да разкрие реалните трудности, с които родителите се сблъскват ежедневно, както и степента, в която съществуващата подкрепа – институционална или неформална – отговаря на техните потребности.

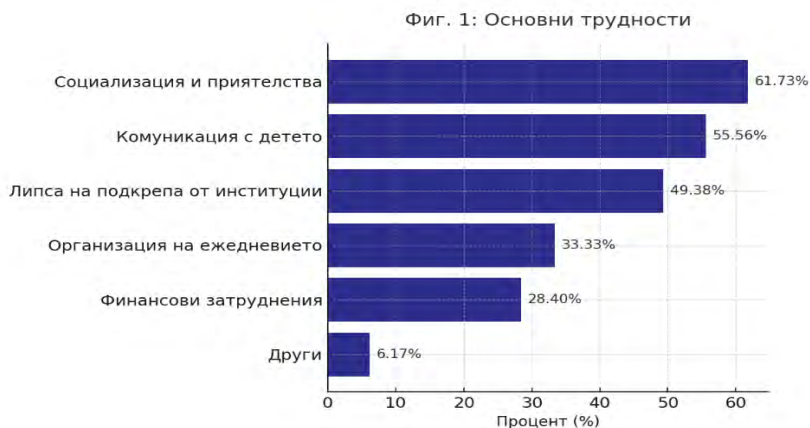
Анкетата съдържа 23 въпроса, обхващащи: демографски профил, предизвикателства в грижата и възпитанието, взаимодействие с институции и специалисти, достъп до услуги и ресурси, родителски нагласи и очаквания. Резултатите очертават една многопластова реалност, в която семейството живее в постоянен режим на адаптация – не само спрямо индивидуалните нужди на детето, но и спрямо сложността и разпокъсаността на системата.

В отговорите ясно се открояват повтарящи се теми: липса на координация между институциите, недостатъчна информираност за права и възможности, както и чувство на изолация, споделяно от мнозина. Данните подсказват, че зад всеки административен проблем стои и човешка болка – а ефективната подкрепа не може да бъде изградена без гласовете на онези, които ежедневно я търсят.

Въпроси, свързани с информираността и взаимодействието със социални служби, показват ниска удовлетвореност и слаба ангажираност от страна на институциите. Отговорите, засягащи родителските нагласи, говорят за висока степен на отговорност и самонасочване, но и за усещане за самота в изпълнението на тази роля. Често срещани в отворените отговори са думи като „борба“, „сам“, „няма кой“, „търся“, „не стига“.

Настоящият анализ се фокусира върху пет ключови въпроса, които най-ясно отразяват кръстопътя между личните усилия, институционалната реакция и обществената среда, като представят многопосочна картина на предизвикателствата и потребностите на родителите на деца с АСР.

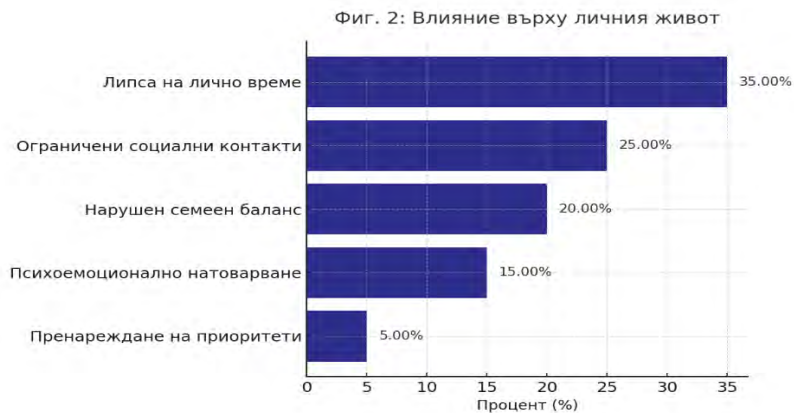
„С кои от следните предизвикателства се сблъскват най-често?“

Фиг. 1. Основни трудности, с които родителите се сблъскват при отглеждането на дете с АСР

Родителите споделят, че най-сериозни трудности срещат в социализацията и комуникацията с детето, което води до усещане за изолация и безпомощност. Недостигът на институционална подкрепа и ресурси допълнително утежнява ситуацията, като често родителите остават сами в справянето с ежедневните предизвикателства. Финансовият натиск и трудностите в организацията на деня също се открояват като устойчиви проблеми. Данните очертават нуждата от по-структурирана и достъпна система на подкрепа, съобразена с реалните потребности на семействата.

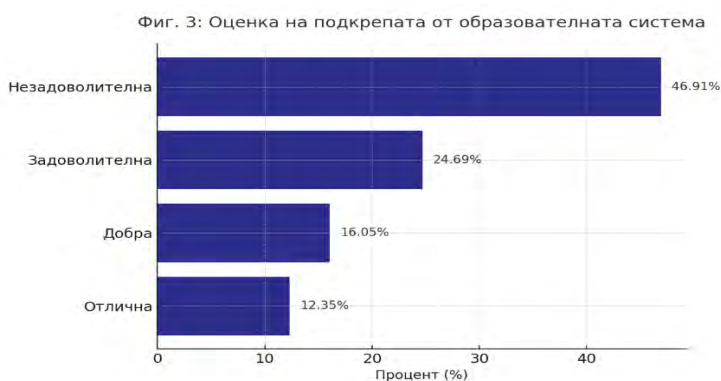
„Как се отразява грижата за детето Ви на личния Ви живот?“

Фиг. 2. Влияние на грижата за дете с АСР върху личния живот на родителите

Грижата за дете с АСР съществено променя ежедневието и приоритетите на родителя. Данните показват, че най-често се преживява липса на лично време и усещане за изолация от социалния живот. Мнозина споделят, че ангажиментът към детето често води до ограничени контакти и нарушен семеен баланс. Емоционалното напрежение и пренареждането на житейски цели се превръщат в постоянен фон на родителството. Тези фактори очертават нуждата от навременна подкрепа, ориентирана не само към детето, но и към благосъстоянието на родителя като пълноправен участник в процеса.

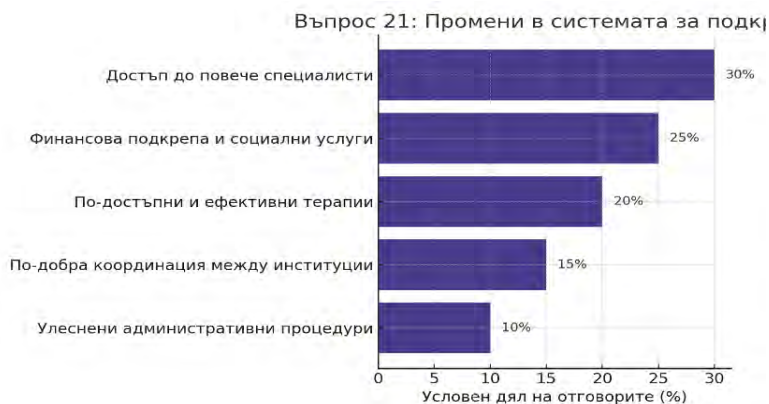
„Как оценявате подкрепата, която получавате от образователната система (училище, учители, специалисти)?“

Фиг. 3. Оценка на получаваната подкрепа от образователната система

Отговорите на участниците показват, че съществува разминаване между очакванията и реалното съдържание на подкрепата, предоставяна в образователната система. Родителите често изпитват разочарование от липсата на индивидуален подход и недостатъчната подготовка на педагогическия състав за работа с деца с АСР. Положителни примери се споменават по-рядко и се свързват основно с личната ангажираност на отделни учители или специалисти, а не с цялостна системна подкрепа. Това потвърждава нуждата от целенасочени обучения и ефективна координация в рамките на приобщаващото образование.

„Какво бихте искали да се промени или подобри в системата за подкрепа на деца с АСР и техните семейства?“

Фиг. 4. Предложения на родителите за подобрене в системата за подкрепа

Респондентите посочват конкретни предложения за подобрене – достъп до повече специалисти, намаляване на административната тежест, навременна информация за права и услуги. Налице е усещане за непълнота и липса на междуинституционална свързаност. Родителите очакват подкрепата да бъде по-достъпна, практична и адаптирана към реалните обстоятелства в живота на семейството, а не формално зададена. Изразената необходимост от ясно структурирана и устойчиво функционираща система е категорична.

„Какво според Вас може да направи обществото, за да създаде по-приемаща и подкрепяща среда за деца с АСР и техните семейства?“

Фиг. 5. Родителски препоръки към обществото за създаване на по-приемаща среда

Според родителите, промяната започва с по-добро разбиране и обществена информираност за същността на аутизма. Голяма част от тях акцентират върху нуждата от повече толерантност, преодоляване на стигмата и създаване на възможности за участие в обществения живот. Очаква се от обществото не съжаление, а активна съпричастност – чрез реални действия, включително в училищната, културната и трудовата среда. Приемането, според родителите, се възпитава чрез знание и човечност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящото изследване предоставя задълбочен поглед към живота на родители, отглеждащи деца с аутистичен спектър на развитие – живот, изпълнен не само с предизвикателства, но и с изключителна всеотдайност, устойчивост и сила. Чрез анкетното проучване бяха осветени онези аспекти на родителския опит, които рядко намират място в обществените дискусии – личните колебания, липсата на подкрепяща среда, системната умора, но и упоритата вяра в напредък и промяна.

Получените резултати очертават сложна, многопластова реалност, в която родителите са не просто грижещи се фигури, а координатори, застъпници, учители и лечители в едно. Данните показват, че грижата за дете с АСР неизменно променя личния и професионалния ритъм на семейството, ограничава социалната активност и налага преосмисляне на ценности, приоритети и ежедневието.

Това изследване недвусмислено показва, че без истинско партньорство, без активно включване на родителите като равностойни участници в процеса, без емпатия и последователност, няма как да бъде изградена устойчива система на подкрепа. Родителите на деца с АСР не търсят съжаление – търсят разбиране, стабилност и шанс техните деца да бъдат приети такива, каквито са.

В този смисъл, заключението не е финална точка, а апел – към държавата, професионалните общности и гражданското общество да гледат по-отговорно, да слушат по-внимателно и да действат с повече смисъл и съпричастност.

Защото истинската подкрепа не се измерва само в нормативни механизми и услуги – тя започва с разбирането, че зад всяко дете стои едно семейство, което се нуждае не само от помощ, а от доверие, партньорство и уважение.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Атанасова, Ан. (2018), *Диагностика и оценка на разстройства от аутистичния спектър*, УИ: Св. Климент Охридски. // **Atanasova, An. (2018).** *Diagnostika I otsenka na razstroystva ot autistichniya spektar.* UI: Sv. Kliment Ohridski._.

Кутсогеоргу, Е. (2021), *Съвременни педагогически подходи в приобщаващото образование: Интегриране на ученици с нарушение от аутистичния спектър в началното образование*, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по науки за образованието и изкуствата, <https://digital.libsu.uni-sofia.bg/bg/v/37326> // **Kutsogeorgu, E. (2021)**. *Savremenni pedagogicheski podhodi v priobshtavashtoto obrazovanie: Integrirane na uchenitsi s narushenie ot autistichniya spektar v nachalното образование. Avtoreferat*. Sofiyski universitet „Sv. Kliment Ohridski“, Fakultet po nauki za obrazovaniето i izkustvata <https://digital.libsu.uni-sofia.bg/bg/v/37326>

Христова, К, Н. Николова, М. Младенова (2022). Приобщаващата среда, квалификацията на специалистите и работата с родителите – ключови фактори за предоставяне на качествена допълнителна подкрепа в РЦПП-ПО – София-град. *Регионален център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование – София-град и Факултет по науки за образованието и изкуствата, Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (2022) „Развитие на приобщаващото образование в България: 15 години по-късно. Сборник с доклади от Регионална конференция с международно участие“ – София, 30–31 май 2022 г., София: УИ „Св. Климент Охридски“.* // **Hristova, K, N. Nikolova, M. Mladenova (2022)**. Priobshtavashtata sreda, kvalifikatsiyata na spetsialistite i rabotata s roditelite – klyuchovi faktori za predostavyane na kachestvena dopalnitelna podkrepa v RTsPPPO – Sofia-grad. *Regionalen tsentar za podkrepa na protsesa na priobshtavashtoto obrazovanie – Sofia-grad i Fakultet po nauki za obrazovaniето i izkustvata, Sofiyski universitet „Sv. Kliment Ohridski“ (2022) „Razvitie na priobshtavashtoto obrazovanie v Balgariya: 15 godini po-kasno. Sbornik s dokladi ot Regionalna konferentsiya s mezhduнародно uchastie“ – Sofia, 30–31 май 2022 г., Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.* https://fnoi.uni-sofia.bg/EN/wp-content/uploads/2022/09/Sbornik-Razvitie-na-priobshtavashtoto-obrazovanie-2-70x100x16-I-CORRECTION-20-10-2022_Optimized.pdf

Закон за предучилищното и училищното образование, обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 01.08.2016 г., посл. изм. и доп., ДВ, бр. 26 от 27.03.2025 г. // **Закон за preduchilistno I uchilistno образование**, обн. DV br. 79 от 13.10.2015 г., v sila ot 01.08.2016 g. posl. Izm. I dop. DV, br. 26 ot 27.03.2025 g. <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>

Закон за социалните услуги, обн., ДВ, бр. 24 от 22.03.2019 г., в сила от 01.07.2020 г., посл. изм. и доп., ДВ, бр. 46 от 31.05.2024 г. // **Закон за sotsialnite uslugi**, обн., DV, br. 24 ot 22.03.2019 g., v sila ot 01.07.2020 g., posl. izm. i dop., DV, br. 46 ot 31.05.2024 g. // <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137191914>

Наредба за приобщаващото образование, приета с ПМС № 232 от 20.10.2017 г., обн., ДВ, бр. 86 от 27.10.2017 г., в сила от 27.10.2017 г. // **Naredba za priobshtavashtoto obrazovanie**, prieta s PMS № 232 ot 20.10.2017 g., obn., DV, br. 86 ot 27.10.2017 g., v sila ot 27.10.2017, <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137177670>

American Psychiatric Association, „What is Autism Spectrum Disorder“, Retrieved January 23, 2025, <https://www.psychiatry.org/patients-families/autism/what-is-autism-spectrum-disorder>

Autism Speaks (2018), A Parent's Guide to Autism: An Autism Speaks Family Support Tool Kit, <https://echoautism.org/wp-content/uploads/2025/01/A-Parents-Guide-to-Autism.pdf>

Адрес за кореспонденция:
Силвия Недялкова Георгиева,
фак. № 2005011638,
Предучилищна педагогика
и логопедия, IV курс,
e-mail: sng82@abv.bg

ДЕЙНОСТИТЕ ПО ИНТЕРЕСИ КАТО ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРЕН ПОДХОД ЗА СОЦИАЛНОТО И КОГНИТИВНОТО РАЗВИТИЕ НА УЧЕНИЦИ СЪС СОП

Стефани Р. Дешева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Начална училищна педагогика и специална педагогика, IV курс

Научен ръководител: гл. ас. д-р Кристина Георгиева Тодорова

Резюме: Докладът разглежда значението на извънкласните занимания като средство за подпомагане на ученици със специални образователни потребности (СОП). Основният акцент е върху това как тези дейности, интегриращи различни дисциплини, допринасят за социалното включване и когнитивното развитие на учениците, обучавани в ЦСОП.

Ключови думи: извънкласни дейности, интердисциплинарен подход, социално и когнитивно развитие

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AS AN INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE SOCIAL AND COGNITIVE DEVELOPMENT OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Stephanie Desheva

student of Primary School Education and Special Education,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Senior Lecturer Kristina Todorova, PhD

Abstract: The report examines the importance of extracurricular activities as a means of supporting students with special educational needs (SEN). The main focus is on how these activities, integrating different disciplines, contribute to the social inclusion and cognitive development of students educated in SEN centers.

Keywords: extracurricular activities; interdisciplinary approach; social and cognitive development.

Въведение

Съвременното образование се стреми към създаване на приобщаваща и подкрепяща учебна среда, в която всеки ученик да развива своя потенциал. Учениците със специални образователни потребности (СОП) изискват индивидуализирани педагогически подходи, които да

насърчават не само академичното, но и социалното и когнитивното им развитие. В този контекст, дейностите по интереси се утвърждават като ефективен интердисциплинарен инструмент, който съчетава елементи от различни области на знанието и предоставя възможности за учене чрез преживяване, сътрудничество, екипна работа и игра. Положителното отношение към децата със специални образователни потребности е основа за тяхното успешно развитие и включване в обществото. Когато ги приемаме с търпение и емпатия, им помагаме да развият своя потенциал и самочувствие. Важно е да ги насърчаваме, да ги включваме в общи дейности и да изграждаме среда, в която се чувстват ценени и приети. Така създаваме общество, основано на равенство, толерантност и човечност.

Познаването на индивидуалните образователни потребности е първото условие за живот в училище без трудности и бариери. Предварително условие за това е осигуряването на: адаптивност и достъпност на средата; реципрочност и синхронност между способностите, образователното съдържание и програмата от дейности; уважение, признание и справедливост във взаимоотношенията и постиженията.

Образователната потребност предполага взаимодействие на индивида със средата. Основни са потребностите от обучение, комуникация, социално присъствие и активно участие в училищния живот. Техният „специален“ характер е свързан с индивидуалната им същност и с разнообразието от средства и форми за удовлетворяването им (Гърбачева, А., Св. Зашев, 2012).

Постановка на проблема

Специални образователни потребности (СОП) може да възникнат при сензорни увреждания, физически увреждания, множество увреждания, разстройство на интелектуалното развитие, езико-говорни нарушения, специфични нарушения на способността за учене, разстройства от аутистичния спектър, емоционални и поведенчески разстройства.

Разстройство на интелектуалното развитие се характеризира с изразена редукция на интелектуално функциониране, значително по-ниско от средностатистическата норма и се асоциира с ограничения в най-малко две от областите на адаптивното функциониране: комуникация, грижи за себе си, домашни умения, ползване на обществени услуги, автономност, здраве и сигурност, функционални училищни нагласи, развлечения и работа. Манифестира се до 18-годишна възраст. Основните измерения на разстройство на интелектуалното развитие са представени в наблюдаваните значителни ограничения в интелектуалното функциониране (мислене, учене, решаване на проблемни ситуации) и на адаптивното поведение (свързано с ежедневните социални и

практически умения). Разстройство на интелектуалното развитие се откроява с изоставане в познавателното развитие на детето по отношение на неговите връстници. То е с различен ритъм, има траен характер и често е придружено от периоди на изразеност на интелектуалните способности. Изоставането в познавателното развитие е характерен белег за разстройство на интелектуалното развитие. Характеризира се и със забавянето и преждевременно „спиране“ на познавателното развитие, както и със слабата ефикасност на интелектуалното функциониране.

В основата на проблематиката на приобщаващото образование стои понятието включваща среда, което се дефинира като „такава образователна среда, където ученици със специални потребности следват по-голямата част от учебното съдържание в масов клас до ученици без специални образователни потребности“ (Чавдарова-Костова, С., 2019).

Невербалните форми на комуникация отразяват желанието на детето да се включи в общуване и са важна стъпка към развитие на вербалната комуникация. Те не винаги са социално адекватни.

- Плач – отразява желанието на детето за споделяне на определена информация или получаването на нещо (материално или социално).

- Викане, тръшкане – отразява отказа на детето да направи, получи или участва в нещо, както и желанието да направи, получи или участва в нещо забранено.

- Избутване, дърпане с ръка – отразява желанието на детето да привлече внимание, да откаже или получи социален контакт.

- Манипулиране с ръката на възрастния – отразява желанието на детето да получи помощ.

- Водене на възрастния до обект, място – отразява желанието на детето да поиска нещо, да сподели впечатления, да поиска помощ или взаимодействие.

- Посочване с пръст или ръка – отразява желанието на детето да поиска нещо, да сподели впечатления (Матанова, В., Тодорова, Ек., 2013).

Според Наредбата за приобщаващото образование, заниманията по интереси включват извънкласни дейности за стимулиране на развитието на личностни качества, социални и творчески умения и изяви на способностите в областта на науките, технологиите, изкуствата, спорта, глобалното, гражданското, здравното и интеркултурното образование. Извънкласните дейности често представляват групови занимания, които развиват качества като сътрудничество, емпатия, толерантност и др. Заниманията по интереси се организират по инициатива на педагогическите екипи в центровете за лица със СОП. Всъщност, включването на извънкласни дейности е изключително значима част от училищния живот и от ежедневието на децата като цяло.

Практическа част:

Докладът е резултат от реално проведени извънкласни дейности с невербална група ученици със СОП, с множество увреждания, посещаващи ЦСОП. В него се акцентира не само върху методическата страна на интердисциплинарния подход, но и върху конкретните постижения на участниците. В предвидените дейности и занимания, получавам положителни резултати в развитието на учениците, благодарение на интердисциплинарния подход. Целта му е, не децата да знаят всичко, което е необходимо, а да притежават достатъчно познания и умения в различни области от образователните направления: български език и литература; математика; биология и здравно образование, география и икономика, история и цивилизация, изобразително изкуство и др., така че да приложат наученото и да го надградят в реална среда.

Заниманията са разпределени в 8 учебни седмици, по веднъж седмично. Групата деца, с която имам възможност да работя, е съставена от ученици, които срещат различни затруднения в обучението си. Децата са на възраст между 14 и 18 години, като при всички тях, календарната възраст не отговаря на интелектуалната. Нивото на развитие на интелекта и по-конкретно на логическото им мислене, отговарят на ниво – първи/втори клас. При някои от тях се наблюдават трудности при очертаване на букви и цифри по пунктир, при други – забавено логическо мислене, дефицит на вниманието и често – липса на мотивация и нежелание за включване в учебни или творчески дейности. Тези предизвикателства изискват внимателен, търпелив и индивидуално насочен подход, с цел да се създаде подкрепяща и стимулираща среда. Основната ми цел е, не само да насърча развитието на конкретни умения, но и да изградя доверие, увереност и интерес към ученето и сътрудничеството помежду ни. Подхождам с разбиране към индивидуалните нужди на всяко лице и се стремя да превърна заниманията ни в положително преживяване, в което детето да се чувства успешно и прието.

По време на дейностите се проследява развитието на учениците в социален и когнитивен план, като се наблюдава видим напредък във взаимодействието, комуникацията и самостоятелната им активност. Той илюстрира различни етапи от работата, ангажираността на учениците и постигнатите положителни резултати. Децата винаги ще са спомен от моето дълго пътешествие в университета. Мотивирана съм и искам да направя нещо за тези деца. Искам да бъде полезна, както на тях, така и на самата себе си. Така се поражда идеята в мен да създам и творя нещо с тях. Направих график с набор от дейности, съобразени с възможностите на учениците. Имах за цел да развия, както образователните умения, така и всекидневните им навици. Децата и аз сме

много удовлетворени от свършената работа. Това е не просто принос, а гордост в техните и моите очи. Вярвам, че всяко малко действие носи голямо значение – не само за тях, но и за мен самата. Процесът е двупосочен – аз им давам знания и подкрепа, а те ми връщат смисъл, искреност и вдъхновение. Заедно изграждаме пространство на приемане, растеж и развитие. Дейностите по интереси акцентираха различни направления – развиване на образователни и социални умения. Готвенето, например, не е просто начин да научат рецепти – то се превръща в средство за развиване на моторика, следване на инструкции и работа в екип. Творческите ни проекти – рисуване, изработка на картички, декорации и макети – дават възможност на всяко дете да изрази себе си, да се почувства значимо и оценено. Засаждането на растения е особено вълнуващо – не само защото имат възможност да проследят развитието на растенията, но и защото символизира личния им напредък и развитие. С времето се наблюдава и промяната – повече усмивки, повече инициативност, повече вяра в собствените възможности. Децата започват да търсят сами задачи, да предлагат идеи, да си помагат взаимно. В тях се появява желание да бъдат част от нещо по-голямо. Това, което стартира като малка инициатива, се превърна в силна връзка, изпълнена със смисъл, доверие и растеж – за тях и за мен. Чрез ежедневните ни дейности, създаваме среда, в която грешките не са наказание, а стъпка към учене. Работим не само за знания, но и за изграждане на увереност, уважение и търпение – качества, които често липсват в живота на ученик със СОП, особено извън защитената среда. За мен е важно всяко дете да се чувства прието и разбрано, без значение от трудностите, с които се сблъсква. В края на всяка среща не остава просто усет за добре свършена работа, а дълбока благодарност – към децата, които ми позволяват да бъда част от техния свят, и към себе си, че избирам пътя на всеотдайността и подкрепата. Посрещат ме с усмивка и ме изпращат с прегръдка. Тези моменти не се измерват с брой проекти или отчетени резултати – те се измерват с доверие, изградени отношения и с онази светлина в очите, която остава траен спомен в съзнанието ми.

Таблица 1. Систематизация на проведените извънкласни дейности с ученици със СОП

ИМЕ НА ДЕЙНОСТТА	ОБЯСНЕНИЕ	ПРИЛОЖЕНИЕ
„Родословно дърво“	<p>Учениците работят в екип по проектна задача на тема „Родословно дърво“. С помощта на различни материали от хартия, до природни материали, те имат за цел да изработят свое родословно дърво, но в по-различен стил. Обагрено в пъстри хартиени цветя и семейни снимки, то носи радост и положителна емоция в очите на децата. Развиват фината моторика, креативността и емоционалното въздействие върху творбата си.</p>	
„Диви и домашни животни“	<p>Целта на тази дейност е учениците да знаят и разграничават диви от домашни животни. Да получат елементарни познания за живота им, чрез обяснение от учител. Проектната дейност е предвидена за индивидуална работа с ученик. Задачата развива фината моторика и уменията за работа с ножица. Също така, подпомага концентрацията и вниманието.</p>	
„България в сърцето ми“	<p>Целта на проекта е децата да се запознаят с географията, природните богатства, културните забележителности и бележитите личности на България по достъпен и ангажиращ начин. Подходът е индивидуализиран – всяко дете допринася според своите възможности.</p>	

<p>„Аз съм Българче“</p>	<p>Проектна дейност, която развива емоционалното въздействие към родината. Също така, развива и творчеството и креативността на децата – фина моторика, изрязване, рисуване, очертаване на текст по пунктир. Учениците са удовлетворени и доволни от резултата.</p>	
<p>„Картичка за мама“</p>	<p>Темата е много въздействаща и емоционална. Ученикът очертава по пунктир думата „мама“, като по този начин упражни фината си моторика. Дейността е адаптирана според възможностите на детето и подпомага развитието на писмена реч, концентрация и емоционална свързаност с темата. Чрез задачата, ученикът изразява положителни чувства и се включва с лично творчество.</p>	
<p>„Нашата цветна градинка“</p>	<p>Чрез тази дейност, учениците развиват логическото си мислене за етапите от посяване на растението до поникване и грижите за него. Развиват отношение и отговорност към природата и живите организми. По време на тази дейност, децата участват в засаждане на цветя в градината. Задачата стимулира сетивното възприятие чрез допир с почва, семена и растения и развива фината моторика.</p>	
<p>„Пролетни празници – Гергьовден“</p>	<p>Дейността подпомогна развитието на фината моторика, чрез рязане, лепене и моделиране, както и сетивното възприятие чрез работа с различни материали. Изработването на проекта, стимулира креативността и носи радост и удовлетворение от завършената собствена творба.</p>	

<p>„Великденски заек“</p>	<p>Чрез тази дейност, учениците развиват фината моторика, креативността и вниманието към проектната задача. Забавляват се и работят в екип. Доволни и щастливи от крайния резултат.</p>	
<p>„Боядисваме великденски яйца“</p>	<p>Деца участват в боядисване на великденски яйца от стиропор. Дейността е адаптирана спрямо техните възможности и подпомага развитието на фината моторика, координацията и усещането за цвят и форма. Атмосферата е празнична и заредена с положителни емоции, а резултатът – пъстроцветни яйца, носи гордост и радост на всяко дете.</p>	
<p>„Малки готвачи – вкусни козунаци“</p>	<p>В тази занимателна и сетивно обогатяваща дейност, учениците със СОП участват в приготвянето на козунаци. Дейността стимулира сензорната интеграция чрез допир и аромат, насърчава комуникацията и сътрудничеството. В края на работата, децата с радост хапват от вкусния козунак, изпитвайки удовлетворение и гордост от съвместния труд.</p>	

Изводи и обобщение

- **Интеграция и приобщаване** – Извънкласните форми на обучение подпомагат желанието на учениците за включване в различни дейности.

- **Индивидуален подход** – Успешните дейности се адаптират според нуждите, способностите и интересите на всяко дете.

- **Подобряване на социалните умения** – Деца със СОП развиват комуникативност, сътрудничество и уважение към другите, чрез групови дейности.

- **Емоционална подкрепа** – Извънкласните занимания помагат за изграждане на самоувереност, преодоляване на тревожност и развитие на позитивна самооценка и удовлетворение.

- Чрез игра и творчество се насърчават **когнитивното и моторното развитие**.

Заклучение

Днес, когато се обръщам назад към изминалите месеци, изпитвам дълбоко удовлетворение. Това, което започна като инициатива с конкретни цели, се превърна в пътуване, което промени и децата, и мен. Виждам как увереността расте и искрените усмивки на учениците оставят белег за гордост от добре свършена работа. Работата с деца със СОП не е лесна, но е безкрайно истинска. За мен това преживяване е не само професионално, но и дълбоко лично – обогатяващо, вдъхновяващо и изпълнено със смисъл и любов. Вярвам, че промяната започва именно тук – в малките стъпки, в човешкото отношение, в ежедневната грижа и ангажираност. А най-голямата награда е да виждам как едно дете започва да вярва в себе си, защото някой е повярвал в него първи.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Матанова, В., Тодорова, Ек. (2013). *Ръководство за прилагане на методика за оценка на образователните потребности на децата и учениците, проект „Включващо обучение“*. София. // **Matanova, V., Todorova, Ek. (2013).** *Rakovodstvo za prilaganie na metodika za otsenka na obrazovatelните потребности на detsata i uchenitsite, projekt „Vklyuchvashto obuchenie“*. Sofia.

Гърбачева, А., Св. Зашев. (2012). *Интегрирано и включващо обучение*. Велико Търново. // **Garbacheva, A., Sv. Zashev. (2012).** *Integrated and Inclusive Education*. Veliko Tarnovo.

Чавдарова-Костова, С. (2019). *Приобщаващо образование*. София. // **Chavdarova-Kostova, S. (2019).** *Inclusive Education*. Sofia.

Интернет-източници:

<https://www.marginalia.bg/ako-ne-uchim-zaedno-s-detsata-sas-spetsialni-obrazovatelni-potrebnosti-kak-posle-shte-zhiveem-zaedno/>, последно посетен на 09.05.2025.

<https://www.netipichen.org/zaedno-sop/>, последно посетен на 09.05.2025.

<https://diuu.bg/emag/8471/2/>, последно посетен на 09.05.2025.

<https://prepodavame.bg/kak-da-priobshtim-v-klasa-dete-sas-spetsialni-obrazovatelni-potrebnosti-sop/>, последно посетен на 09.05.2025.

Адрес за кореспонденция:

Стефани Руменова Дешева,
фак. №: 2105010526,
Начална училищна педагогика
и специална педагогика, IV курс,
e-mail: stefani.desheva2002@gmail.com

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПОДВИЖНОСТТА В ТАЗОБЕДРЕНИ СТАВИ, РАМЕННИ СТАВИ И ГРЪБНАЧЕН СТЬЛБ ПРИ СЪСТЕЗАТЕЛКИ ПО ХУДОЖЕСТВЕНА ГИМНАСТИКА

Стоянка И. Ангелова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
магистърска програма „Физическо възпитание и спорт за деца
и младежи
със специални образователни потребности“, I курс

Научен ръководител:
доц. д-р Стефания Беломъжева-Димитрова

Резюме: Спортът художествена гимнастика се характеризира с голямо разнообразие от двигателни действия, сложни технически компоненти и специфична кинематична структура. Многообразната двигателна дейност е немислима без развитието на комплексни двигателни качества, но в художествената гимнастика от изключително значение е развитието на гъвкавостта, тя е най-важното качество и за него се работи ежедневно.

Целта на изследването е да се установи нивото подвижност в раменни, тазобедрени стави и гръбначен стълб при 8-9-годишни състезателки по художествена гимнастика.

Приложена е 6 месечна тренировъчна програма, изградена от специализирани комплекси от упражнения за гъвкавост. Проведени са тестове за установяване на подвижността в раменни, тазобедрени стави и гръбначен стълб преди и след приложението на тренировъчната програма. Резултатите са обработени статистически и подложени на вариационен и сравнителен анализ. Изведени са изводи и препоръки за практиката.

Ключови думи: художествена гимнастика, гъвкавост, тренировъчна програма.

STUDY OF MOBILITY IN HIP JOINTS, SHOULDER JOINTS AND SPINE IN FEMALE RHYTHMIC GYMNASTICS COMPETITORS

Stoyanka Angelova

first-year student in the master's degree program on Physical
Education and Sport for Children and Adolescents with Special
Educational Needs,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Academic Supervisor: Assoc. Prof. Stefaniya Belomazheva-Dimitrova,
PhD

Abstract: *The sport of rhythmic gymnastics is characterized by a wide variety of motor activities, complex technical components and a specific kinematic structure. Diverse motor activity is unthinkable without the development of complex motor qualities, but in rhythmic gymnastics, the development of flexibility is of utmost importance. As the most significant quality, it is being worked on every day.*

The aim of the study is to determine the level of mobility in the shoulder, hip joints, and spine in 8-9-year-old rhythmic gymnasts.

A 6-month training program consisting of specialized flexibility exercise complexes was implemented. Tests were conducted to determine the mobility of the shoulder and hip joints and the spine before and after the training program. The results were statistically processed and subjected to variation and comparative analysis. Conclusions and recommendations for further practice were drawn.

Keywords: *rhythmic gymnastics; flexibility; training program.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Художествената гимнастика представлява сложна система от функционално структурирани движения, сложни двигателно-координационни действия и пространствено-времева ориентировка. Голямото многообразие на двигателните действия, взаимните връзки и отношения между формиращите компоненти в системата определят характерната спортна техника със специфична кинематична структура. Системата на художествената гимнастика е много богата на съдържание, включваща елементи, упражнения и съчетания с различна сложност, използваща специфични уреди и други средства, което създава големи възможности за двигателно усъвършенстване (Атанасова, Шишкова, 1989).

Многообразната двигателна дейност е немислима без развитието на много комплексни качества, но в художествената гимнастика от изключително значение е развитието на гъвкавостта, тя е най-важното качество и за него се работи ежедневно (Цветкова, 2002).

Гъвкавостта като двигателно качество е способност да се изпълняват упражнения с голяма амплитуда (Бъчваров, 2003; Цонкова, Д., 2017). При различните видове спорт, изискванията за равнището на развитие на това качество са различни. В художествената гимнастика гъвкавостта обуславя техниката на упражненията. Осигурява необходимата пластичност амплитудност, лекота и свобода на движенията като технически компоненти на изразителността. Колкото по-голям е размахът при изпълнение на упражненията, толкова играта на гимнастичката е по-красива и въздействаща. Това от своя страна дава положително отражение върху качеството на изпълнението (Гатева, 2020).

Гъвкавостта зависи от анатомичния строеж на ставите, еластичността на сухожилията и ставните връзки, които се изменят в тренировъчния процес. Силата и еластичността на мускулните групи, които

осъществяват движенията в различните ставни съчленения също се изменят в процеса на тренировката. В спортнодвигателната дейност прекалената подвижност в ставите, както и отсъствието на запас от гъвкавост са неблагоприятни (Цонкова, Д., 2017).

Работата за развиване на специална гъвкавост е най-изразена през втория (специалноподготвителен) етап на подготвителния период. Тя е свързана, от една страна, със специализираното развитие на останалите двигателни качества и, от друга, с процеса на техническото усъвършенстване. През състезателния период упражненията за специална гъвкавост са основно средство за разгрътане на организма както в тренировките, така и за участието в състезания (Гатева, М. 2020).

Мястото на упражненията за гъвкавост в отделната тренировка, както и в дневния тренировъчен режим, не е строго фиксирано. Те могат да се включат както в загряването, така и в края на основната част на тренировката (Маринова, 2022).

Развиването на гъвкавостта във възрастов аспект е най-ефективно в детската и юношеската възраст (Дашева, 2015). Основната работа за гъвкавост трябва да се планира във възрастта 11–14 години, като в следващите етапи задачата е тя да се поддържа на необходимото ниво (Зациорский, 1966). Това се доказва от изследвания на М. Минева (2011) с 9–13-годишни гимнастички, при които най-ефективни са се оказали смесените и комбинирани упражнения за гъвкавост. Упражненията за гъвкавост въздействат благоприятно при изграждането на останалите двигателни качества, поради което те са универсално тренировъчно средство във всичките етапи на спортната подготовка (Дашева 2015).

МЕТОДОЛОГИЯ

Предмет на изследване е ефективността на комплекса от специални упражнения за гъвкавост върху гъвкавостта на гръбначния стълб, тазобедрените стави и раменния пояс при 8-9-годишни гимнастички.

Обект на изследване е развитието на гъвкавостта при 8-9-годишни състезателки по художествена гимнастика.

Контингент на изследването са 15 гимнастички на възраст 8-9 години от КХГ „Импала“ град Стара Загора.

Организация на изследването

Изследването се проведе в Спортна зала ДЗУ – град Стара Загора, от 20.07.24 г. до 30.07.24 г. се проведе първото тестване, от 15.01.25 г. до 29.01.25 г. се реализира второто тестване.

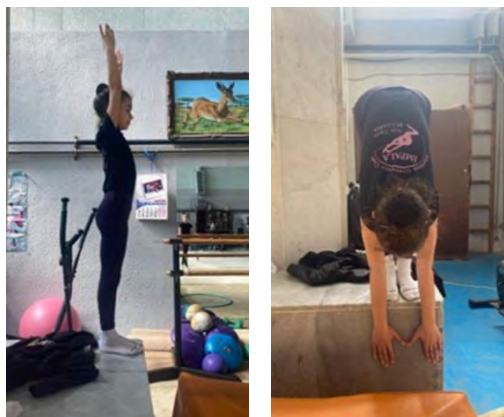
Водейки се от целите и задачите на изследването се използваха следните тестове.

❖ За гъвкавост на гръбначен стълб:

Тест 1. Дълбочина на наклона

Гимнастичката се качва върху гимнастическа пейка (или друго подходящо съоръжение) и застава в стоеж, така че пръстите на крака-

та да са в самия край на плоскостта. Краката и ръцете са максимално обтегнати. Наклонът се извършва бавно със събрани ръце. Измерва се разстоянието от нивото на пейката до пръстите на ръцете. Измерва се в сантиметри с точност до 1 cm (фигура 1).

Фигура 1. Дълбочина на наклона

Тест 2. Мост

Изходно положение стоеж, краката са на ширина на раменете, ръцете са повдигнати нагоре – обтегнати в лакътни стави. Гимнастичката бавно се огъва назад и поставя ръцете на пода възможно най-близо до стъпалата, като задължително условие е петите да не се отделят от земята. Измерва се разстоянието от началото на дланта, до края на петата. Измерва се в сантиметри с точност до 1 cm (фигура 2).

Фигура 2. Мост

Тест 3. Огъване назад

От изходно положение лег гимнастичката се огъва назад (самостоятелно) до хват на краката с ръце. Краката са обтегнати в коленни

стави. Измерва се отвесното разстояние от лопатките до бедрата с точност до 1 cm (фигура 3).

Фигура 3. Огъване назад

❖ **За гъвкавост на тазобедрени стави:**

Тест 4. Батман напред с десен и ляв крак

Изпълнява се с допълнителна опора на едната ръка на гимнастическата стена или станка. Изходно положение стоеж на полупалец, кракът се повдига максимално високо напред, обтегнат в колянна става и се задържа най-малко 3 s. Измерва се с помощта на ъгломер с точност до 1°. Отчита се поотделно за десен и ляв крак (фигура 4).

Фигура 4. Батман напред с десен и ляв крак

Тест 5. Батман встрани с десен и ляв крак

Изпълнява се с допълнителна опора на двете ръце на гимнастическата стена или станка. Изходно положение стоеж на полупалец, кракът се повдига максимално високо встрани, обтегнат в колянна става и

се задържа най-малко 3 с. Измерва се с помощта на ъгломер с точност до 1°. Отчита се поотделно за десен и ляв крак (фигура 5).

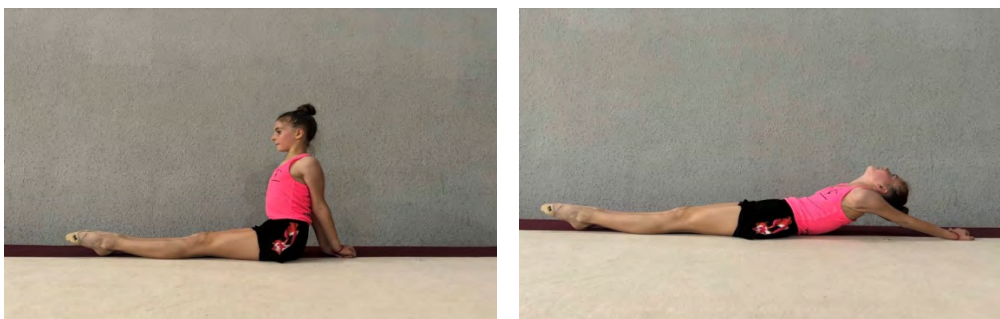

Фигура 5. Батман встрани с десен и ляв крак

❖ **За гъвкавост на раменен пояс:**

Тест 6. Разгъване в раменни стави

От изходно положение седеж, хват на ръцете зад трупа. Максимално разгъване на тазобедренни и раменни стави с обтегнати крака и ръце. Измерва се отвесното разстояние от долната част на раменната става до земята с точност до 1 cm (фигура 6).

Фигура 6. Разгъване в раменни стави

Таблица 1. Използвани тестове в проведеното изследване

№	Тест	Мерни единици	Точност	Посока
1	Дълбок наклон	cm	1,0	+
2	Мост	cm	1,0	-
3	Огъване назад	cm	1,0	-

4	Батман напред	градус	1,0	+
5	Батман встрани	градус	1,0	+
6	Разгъване в раменни стави	cm	1,0	-

Резултатите от проведените тестове са подложени на статистическа обработка и анализ. Използвани са следните математико – статистически методи:

Вариационен анализ:

- изчисляване на средната аритметична величина – average (**X**)
- стандартното отклонение – stdev (**S**)
- коефициент на вариация – **V** ($V=s/x.100$)
- минимум и максимум – **min, max**
- размах – **R**

Сравнителен анализ:

– изчисляване на **t**-критерий на Стюдънт за зависими извадки (Маргаритова, Петров, 2005).

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

За да се докаже, че приложеното тренировъчно въздействие, чрез средствата на художествената гимнастика, влияе върху развитието на качеството гъвкавост при изследваните лица, са сравнени резултатите от двете изследвания.

Тест 1. Дълбочина на наклона

Вариационният анализ на данните от двете изследвания чрез теста „Дълбочина на наклона“ (таблица 2) показва, че минималната стойност (**Xmin**) при първото измерване е 11 cm, а при второто 14 cm, което в случая е положително и при второто измерване има подобрене на резултата с 3 cm. Максималната стойност (**Xmax**) при първото измерване е 20 cm, а при второто 25 cm, което показва подобрене с 5 cm.

Таблица 2. Резултати от вариационния анализ на теста „Дълбочина на наклона“

Тест	Изследване	Xmin	Xmax	R	X	S	V%
Дълбочина на наклона	I	11	20	9	15,20	2,88	18,97
	II	14	25	11	18,80	2,93	15,60

Сравнителният анализ на данните от двете изследвания чрез теста „Дълбочина на наклона“ (таблица 3). Размахът (**R**) и при двете изследвания има почти равни стойности. Показателите на стандартното отклонение (**S**) от 2,88 достигат при второто тестиране до 2,93. Коефициентът на вариация (**V%**) при двете измервания се различава по стойности,

като в първото е 18,97%, а във второто тестиране стойността намалява до 15,60%. Показателите на вариация показват средна вариативност на изследвания показател.

Таблица 3. Сравнителен анализ на резултатите от теста „Дълбочина на наклона“

Тестове		Първо изследване		Второ изследване		d	t	Pt
№	Наименование	X_1	S_1	X_2	S_2			
1	Дълбочина на наклона	15,20	2,88	18,80	2,93	3,60	16,84	100

Фигура 7. Сравняване на резултатите от теста „Дълбочина на наклона“ при двете изследвания

От фигура 7 се вижда, че средната стойност по време на първото изследване $X_1 = 15,20$ cm, а при второто изследване $X_2 = 18,80$ cm. Сравнителният анализ показва подобрение на резултата d с 3,60 cm. След осъществяване на второто изследване се наблюдава съществен прираст в средните стойности при изследваните гимнастички и това се потвърждава от емпиричните стойности на t- критерия на Стюдънт за зависими извадки $Pt > 95\%$.

Тест 2. Мост

Вариационният анализ на данните от двете изследвания на теста „Мост“ (таблица 4), показва че минималната стойност (X_{min}) при първото измерване е 26 cm, а при второто измерване с 5 cm по-малка – 21 cm. Максималната стойност (X_{max}) при първото измерване е 55 cm, а при второто 50 cm, което показва отново подобрение на гъвкавостта на гимнастичките и достигане на по-добри резултати при второто тестиране.

Таблица 4. Резултати от вариационния анализ на теста „Мост“

Тест	Изследване	Xmin	Xmax	R	X	S	V%
Мост	I	26	55	29	34,47	7,60	22,04
	II	21	50	29	30,20	7,46	24,69

Сравнителният анализ на данните от двете изследвания на теста „Мост“ (таблица 5), показва че размахът (R) и при двете изследвания има равни стойности. Показателите на стандартното отклонение (S) от 7,60 при първото, достигат при второто тестиране до 7,46. Коефициентът на вариация (V) и при двете измервания се различава по стойности, като в първото е 22,04%, а във второто тестиране стойността е 24,69%. Показателите на вариация показват средна вариативност на изследвания показател.

Таблица 5. Сравнителен анализ на резултатите от теста „Мост“

Тестове		Първо изследване		Второ изследване		d	t	Pt
№	Наименование	X ₁	S ₁	X ₂	S ₂			
2	Мост	34,47	7,60	30,20	7,46	-4,27	27,84	100,00

От фигура 8 се вижда, че средната стойност по време на първото изследване X₁ = 34,47 cm, а при второто изследване X₂ = 30,20 cm. Сравнителният анализ показва подобрене на резултата d = -4,27 cm. След осъществяване на второто изследване наблюдаваме съществен прираст в средните стойности при изследваните гимнастички и това се потвърждава от емпиричните стойности на t-критерия на Стюдънт за зависими извадки Pt>95%.

Фигура 8. Сравняване на резултатите от теста „Мост“ при двете изследвания

Тест 3. Огъване назад

Вариационният анализ на данните от двете изследвания чрез тест „Огъване назад“ (таблица 6), показва че минималната стойност (X_{\min}) при първото измерване е 16 cm, а при второто измерване с 4 cm по-малка – 12 cm. Максималната стойност (X_{\max}) при първото измерване е 22 cm, а при второто 19 cm, което показва понижаване на сантиметрите и достигане на по-добри резултати при второто тестиране.

Таблица 6. Резултати от вариационния анализ на теста „Огъване назад“

Тест	Изследване	X_{\min}	X_{\max}	R	X	S	V%
Огъване назад	I	16	22	6	18,47	1,77	9,57
	II	12	19	7	15,53	2,23	14,37

Сравнителният анализ на данните от двете изследвания на теста „Огъване назад“ (таблица 7), показва че размахът (R) и при двете изследвания има почти равни стойности. Показателите на стандартното отклонение (S) от 1,77 достигат при второто тестиране до 2,23. Стойностите на коефициентът на вариация (V) се движат между 9,57% при първото изследване и 14,37% при второто изследване. Следователно изследваната съвкупност е хомогенна (приблизително еднородна) по отношение на гъвкавостта на гръбначен стълб.

Таблица 7. Сравнителен анализ на резултатите от теста „Огъване назад“

Тестове		Първо изследване		Второ изследване		d	t	Pt
№	Наименование	X_1	S_1	X_2	S_2			
3	Огъване назад	18,47	1,77	15,53	2,23	-2,93	12,86	100,00

От фигура 9 се вижда, че средната стойност по време на първото изследване $X_1 = 18,47$ cm, а при второто изследване $X_2 = 15,53$ cm. Сравнителният анализ показва подобрене на резултата d с – 2,93 cm. След осъществяване на второто изследване наблюдаваме съществен прираст в средните стойности при изследваните гимнастички и това се потвърждава от емпиричните стойности на t-критерия на Стюдънт за зависими извадки $Pt > 95\%$.

Фигура 9. Сравняване на резултатите от теста „Огъване назад“ при двете изследвания

Тест 4. Батман напред с десен и ляв крак

Вариационният анализ на данните от двете изследвания чрез тест „Батман напред с десен крак“ (таблица 8), показва че при първото измерване минималната стойност (X_{min}) е 128° , а при второто измерване с 10° по-голяма – 138° . Максималната стойност (X_{max}) при първото измерване е 170° , а при второто 180° , което показва увеличаване на стойностите и достигане на по-добри резултати при второто тестиране.

Таблица 8. Резултати от вариационния анализ на теста „Батман напред с десен крак“ при двете изследвания

Тест	Изследване	X_{min}	X_{max}	R	X	S	V%
Батман с десен крак	I	128	170	42	143,47	11,78	8,21
	II	138	180	42	152,53	11,69	7,66

Сравнителният анализ на данните от двете изследвания на теста „Батмани напред с десен крак“ (таблица 9), показва че размахът (R) и при двете изследвания има еднакви стойности. Стандартното отклонение (S) е с показатели от 11,78 при първото тестиране и 11,69 при второто. Стойностите на коефициентът на вариация (V) се движат между 8,21% при първото изследване и 7,66% при второто изследване. Следователно изследваната съвкупност е хомогенна (приблизително еднородна) по отношение на гъвкавостта на тазобедрените стави.

Таблица 9. Сравнителен анализ на резултатите от теста „Батман напред с десен крак“

Тестове		Първо изследване		Второ изследване		d	t	Pt
№	Наименование	X_1	S_1	X_2	S_2			
1	Батман с десен крак	143,47	11,78	152,53	11,69	9,07	31,93	100,00

От фигура 10 се вижда, че средната стойност по време на първото изследване $X_1 = 143,47^\circ$, а при второто изследване $X_2 = 152,53^\circ$. Сравнителният анализ показва подобрение на резултата d с $9,07^\circ$. След осъществяване на второто изследване наблюдаваме съществен прираст в средните стойности при изследваните гимнастички и това се потвърждава от емпиричните стойности на t- критерия на Стюдънт за зависими извадки $Pt > 95\%$.

Фигура 10. Сравняване на резултатите от теста „Батман напред с десен крак“ при двете изследвания

Вариационният анализ на данните от двете изследвания чрез тест „Батман напред с ляв крак“ (таблица 10) показва, че при първото изследване минималната стойност (X_{\min}) е 100° , а при второто измерване с 9° по-голяма – 109° . Максималната стойност (X_{\max}) при първото измерване е 148° , а при второто 159° , което показва увеличаване на стойностите с 11° и достигане на по-добри резултати при второто измерване.

Таблица 10. Резултати от вариационния анализ на теста „Батман напред с ляв крак“

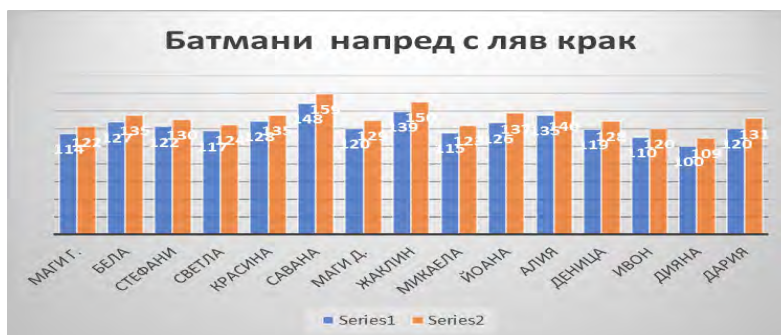
Тест	Изследване	Xmin	Xmax	R	X	S	V%
Батман с ляв крак	I	100	148	48	122,67	11,91	9,71
	II	109	159	50	131,47	12,26	9,32

Сравнителният анализ на данните от двете изследвания чрез теста „Батмани напред с ляв крак“ (таблица 11), показват че размахът (R) и при двете изследвания има почти еднакви стойности. Стандартното отклонение (S) е с показатели от 11,91 при първото тестиране и достигане до 12,26 при второто. Стойностите на коефициентът на вариация (V) се движат между 9,71% при първото изследване и 9,32% при второто изследване. Следователно изследваната извадка е хомогенна по отношение на гъвкавостта на тазобедрените стави.

Таблица 11. Сравнителен анализ на резултатите от теста „Батман напред с ляв крак“

Тестове		Първо изследване		Второ изследване		D	t	Pt
№	Наименование	X ₁	S ₁	X ₂	S ₂			
2	Батман с ляв крак	122,67	11,91	131,47	12,26	8,80	19,14	100,00

От фигура 11 се вижда, че средната стойност по време на първото изследване $X_1 = 122,67^\circ$, а при второто изследване $X_2 = 131,47^\circ$. Сравнителният анализ показва подобрение на резултата d с $8,80^\circ$. След осъществяване на второто изследване наблюдаваме прираст в средните стойности при изследваните гимнастички и това се потвърждава от емпиричните стойности на t-критерия на Стюдънт за зависими извадки $Pt > 95\%$.

Фигура 11. Сравняване на резултатите от теста „Батман напред с ляв крак“ при двете изследвания

Тест 5. Батман встрани с десен и ляв крак

Вариационният анализ на данните от двете изследвания на тест „Батман встрани с десен крак“ (таблица 12), показва че при първото измерване минималната стойност (X_{\min}) е 140° , а при второто – 148° , което показва подобрене с 8° . Максималната стойност (X_{\max}) при първото измерване е 170° , а при второто 178° , което показва увеличаване на стойностите също с 8° .

Таблица 12. Резултати от вариационния анализ на теста „Батман встрани с десен крак“ при двете изследвания

Тест	Изследване	X_{\min}	X_{\max}	R	X	S	V%
Батман встрани с десен крак	I	140	170	30	151,33	9,80	6,48
	II	148	178	39	158,80	11,30	7,12

Сравнителният анализ на данните от двете изследвания чрез теста „Батмани встрани с десен крак“ (таблица 13), показва че стойностите на коефициентът на вариация (V) се движат между 6,48% при първото изследване и 7,12% при второто изследване. Следователно изследваната съвкупност е хомогенна по отношение на гъвкавостта на тазобедрените стави.

Таблица 13. Сравнителен анализ на резултатите от теста „Батман встрани с десен крак“

Тестове		Първо изследване		Второ изследване		d	t	Pt
№	Наименование	X_1	S_1	X_2	S_2			
3	Батман встрани с десен крак	151,33	9,80	158,80	11,30	7,47	7,27	100,00

От фигура 12 се вижда, че средната стойност по време на първото изследване $X_1 = 151,33^\circ$, а при второто изследване $X_2 = 158,80^\circ$. Сравнителният анализ показва подобрене на резултата d с $7,47^\circ$. След осъществяване на второто изследване се наблюдава съществен прираст в средните стойности при изследваните гимнастички и това се потвърждава от емпиричните стойности на t-критерия на Стюдънт за зависими извадки $Pt > 95\%$.

Фигура 12. Сравняване на резултатите от теста „Батман в страни с десен крак“ при двете изследвания

Таблица 14. Резултати от вариационния анализ на теста „Батман в страни с ляв крак“ при двете изследвания

Тест	Изследване	Xmin	Xmax	R	X	S	V%
Батман в страни с ляв крак	I	125	155	30	141,27	9,10	6,44
	II	133	165	32	150,13	10,26	6,83

Вариационният анализ на данните от двете изследвания на тест „Батман в страни с ляв крак“ (таблица 14), показва че при първото измерване минималната стойност (Xmin) е 125°, а при второто измерване с 8° по-голяма – 133°. Максималната стойност (Xmax) при първото измерване е 155°, а при второто 165°. Това показва увеличаване на стойностите и достигане на по-добри резултати при второто тестиране.

Сравнителният анализ на данните от двете изследвания чрез теста „Батман в страни с ляв крак“ (таблица 15), показва че размахът (R) има приблизително еднакви стойности и при двете изследвания. Стандартното отклонение (S) е с показатели от 9,10 при първото тестиране и достигане на 11,69 при второто. Стойностите на коефициентът на вариация (V) се движат между 8,21% при първото изследване и 7,66% при второто изследване. Следователно изследваната съвкупност е еднородна по отношение на гъвкавостта на тазобедрените стави.

Таблица 15. Сравнителен анализ на резултатите от теста „Батман в страни с ляв крак“

Тестове		Първо изследване		Второ изследване		d	t	Pt
№	Наименование	X ₁	S ₁	X ₂	S ₂			
4	Батман в страни с ляв крак	141,27	9,10	150,13	10,26	8,87	18,60	100,00

От фигура 13 се вижда, че по време на първото измерване средната стойност $X_1 = 141,27^\circ$, а при второто измерване $X_2 = 150,13^\circ$. Сравнителният анализ показва подобрене на резултата d с $8,87^\circ$. След осъществяване на второто изследване наблюдаваме съществен прираст в средните стойности при изследваните гимнастички и това се потвърждава от емпиричните стойности на t -критерия на Стюдънт за зависими извадки $P_t > 95\%$.

Фигура 13. Сравняване на резултатите от теста „Батман встрани с ляв крак“ при двете изследвания

Тест 6. Разгъване в раменни стави

Вариационният анализ на данните от двете изследвания чрез тест „Разгъване в раменни стави“ (таблица 16), показва че рминималната стойност (X_{min}) при първото измерване е 12 cm, а при второто измерване с 3 cm по-малка – 9 cm. Максималната стойност (X_{max}) при първото измерване е 22 cm, а при второто 20 cm, което показва отново подобрене на гъвкавостта на гимнастичките и достигане на по-добри резултати при второто тестиране.

Таблица 16. Резултати от вариационния анализ на теста „Разгъване в раменни стави“

Тест	Изследване	X_{min}	X_{max}	R	X	S	V%
Разгъване в раменни стави	I	12	22	10	17,00	2,90	17,08
	II	9	20	11	14,67	3,18	21,66

Сравнителният анализ на данните от двете изследвания на теста „Разгъване в раменни стави“ (таблица 17), показва че размахът (R) и при двете изследвания има равни стойности. Коефициентът на вариация

(V) и при двете измервания се различава по стойности, като в първото е 17,08%, а във второто тестиране стойността е 21,66%. Показателите на вариация показват средна вариативност на изследвания показател.

Таблица 17. Сравнителен анализ на резултатите от теста „Разгъване в раменни стави“

Тестове		Първо изследване		Второ изследване		d	T	Pt
№	Наименование	X_1	S_1	X_2	S_2			
1	Раменн стави	17,00	2,90	14,67	3,18	-2,33	11,07	100,00

Фигура 14. Сравняване на резултатите от теста „Разгъване в раменни стави“ при двете изследвания

От фигура 14 се вижда, че средната стойност по време на първото изследване $X_1 = 17,00$ cm, а при второто изследване $X_2 = 14,67$ cm. Сравнителният анализ показва подобрение на резултата d с – 2,33 cm. След осъществяване на второто изследване наблюдаваме съществен прираст в средните стойности при изследваните гимнастички и това се потвърждава от емпиричните стойности на t-критерия на Стюдънт за зависими извадки $Pt > 95\%$.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведеното изследване при 8-9-годишни гимнастички ни дава основание да направим следното заключение. Системното изпълнение на поставените упражнения води до повишаване нивото на качеството гъвкавост при гимнастичките, което от своя страна води до постигане

на по-високо спортно майсторство. При всички изследвани показатели се наблюдава прираст при второто изследване, което смятаме, че се дължи на приложеното тренировъчно въздействие. Важно е да се отбележи, че в края на изследването се наблюдават по-добри резултати не само при сравняването на средните стойности, но и при сравняването на минималните и максималните резултати за съответните тестове. Най-голям прираст се наблюдава при показателя гъвкавост на тазобедрени стави, следван от показателя гъвкавост на гръбначен стълб и накрая гъвкавост на раменен пояс, което е логично, предвид факта, че това качество се развива с различни темпове в различните стави. Системното тестване на състезателките по художествена гимнастика, допринася за отчитането на физическата им активност и дееспособност през всеки един етап от спортната им подготовка.

Тези обобщения ни дават основание да отправим следните препоръки към практиката: при работа за гъвкавост на тазобедрени стави е препоръчително да се работи повече със слабия за гимнастичките крак, целта е да се изравни, доколкото е възможно, гъвкавостта на дясна и лява тазобедрени стави; при гимнастичките на възраст 8-9 години е препоръчително гъвкавостта да се развива комплексно за всички стави и да се работи двустранно, за да не се получават гръбначни изкривявания; да продължават системно да се провеждат тестове, даващи точна представа на треньора за моментното физическо и здравословно състояние на състезателките и за тяхната готовност за натоварване и подготовка за спортни състезания.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Атанасова, Ц., Шишкова, Т. (1989). *Художествена гимнастика*, София: ЕЦНПКФКС – ВИФ „Георги Димитров“. // **Atanasova, Ts., Shishkova, T. (1989).** *Hudozhestvena gimnastika*, Sofia: ETsNPKFKS – VIF „Georgi Dimitrov“.

Бъчваров, М. (2003). *Спортология*, София: НСА ПРЕС. // **Bachvarov, M. (2003).** *Sportologiya*, Sofia: NSA PRES.

Гатева, М. (2020). *Техническа подготовка в художествената гимнастика*, София: НСА ПРЕС. // **Gateva, M. (2020).** *Tehnicheska podgotovka v hudozhestvenata gimnastika*, Sofia: NSA PRES.

Дашева, Д. (2015). *Ръководство по теория на професиите в спортните училища (IX–XII клас), първа част*. София: Бolid Инс. // **Dasheva, D. (2015).** *Rakovodstvo po teoriya na profesiite v sportnite uchilishta (IX–XII klas), parva chast*. Sofia: Bolid Ins.

Зациорский, М. (1966). *Физические качества спортсменов*. Москва: ФиС. // **Zatsiorskiy, M. (1966).** *Fizicheskie kachestva sportsmena*. Moskva: FiS.

Маргаритова, В., Л. Петров. (2010). *Спортна статистика*, Велико Търново: Ай анд Би. // **Margaritova, V., L. Petrov. (2010).** *Sportna statistika*, Veliko Tarnovo: Ay and Bi.

Маринова, В. (2022). *Обръчите на Венера*. София.

Минева, М. (2011). *Спортна аеробика. Теория и практика*, София: НСА Прес. // **Mineva, M. (2011).** *Sportna aerobika. Teoriya i praktika*, Sofia: NSA Pres.

Цветкова, Л. (2002). *50 години българска художествена гимнастика*. София: Българска федерация по художествена гимнастика. // **Tsvetkova, L. (2002).** *50 godini balgarska hudozhestvena gimnastika*. Sofia: Balgarska federatsiya po hudozhestvena gimnastika.

Цонкова, Д. (2017). *Теория и методика на физическото възпитание*. Велико Търново: Ивис. // **Tsonkova, D. (2017).** *Teoriya i metodika na fizi-cheskoto vazpitanie*. Veliko Tarnovo: Ivis.

Адрес за кореспонденция:

Стоянка Иванова Ангелова,
фак. № 2405013391,
Маг. програма „Физическо възпитание и спорт
за деца и младежи със СОП“, I курс,
e-mail: tanq_kg@abv.bg

ВЗАИМОВРЪЗКАТА МЕЖДУ ДЕТСКАТА ГРАДИНА И НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ. РОЛЯ НА ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ УСЛОВИЯ В РАЗВИТИЕТО НА ДЕЦАТА.

Цветомира Ц. Минчева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, I курс

Научен ръководител: ас. Надя Коцева

Резюме: Преходът от детската градина към началното училище е критичен момент в развитието на детето, изискващ подкрепа на социално, емоционално и когнитивно ниво. Детската градина има ключова роля в подготовката чрез игрово учене, развитие на социални умения и емоционална стабилност. Успешната адаптация зависи от педагогическата последователност между институциите, ефективната комуникация между екипите и активното участие на родителите. Изследванията потвърждават, че индивидуализираните стратегии и сътрудничеството водят до по-успешен преход. Заключението подчертава необходимостта от целенасочена подкрепа за всяко дете в този важен етап от живота му.

Ключови думи: детска градина, адаптация, предучилищна педагогика, начално училище, деца, ученици

CONNECTION BETWEEN KINDERGARTENS AND PRIMARY SCHOOLS. THE ROLE OF PEDAGOGICAL CONDITIONS IN CHILD DEVELOPMENT

Tsvetomira Mincheva

first-year student of Preschool and Primary School Education,
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo–
Vratsa Branch

Academic Supervisor: Lecturer Nadya Kotseva

Abstract: The transition from kindergarten to primary school is a critical moment in a child's development that requires social, emotional, and cognitive support. Kindergarten plays a key role in preparing children through play-based learning, development of social skills, and emotional stability. Successful adaptation depends on the pedagogical continuity between institutions, effective communication between educational teams, and active parental involvement. Research confirms that individualized strategies and collaboration lead to a more successful transition. The conclusion emphasizes the need for targeted support for every child during this important stage of their life.

Keywords: kindergarten; adaptation; preschool education; primary school; children; students.

I. Въведение

Преходът от детската градина към началното училище представлява не само организационен и логистичен процес, но и ключов етап в цялостното развитие на детето – особено в социален, емоционален и когнитивен план. Това е време на значителна промяна в средата, очакванията и ролята, която детето заема в нея. От защитеното пространство на детската градина, където ученето е преплетено с игра, творчество и индивидуален ритъм, детето преминава към структурирана, академично насочена и по-изискваща среда на началното училище. Тази трансформация включва нови правила, отговорности, социални взаимодействия и учебни предизвикателства, които често поставят децата в ситуации на адаптация и себеутвърждаване. Преминаването към училищната система изисква от тях способност за самоконтрол, съсредоточаване, изпълнение на задачи в срок, както и изграждане на отношения с нови авторитети и връстници. Именно затова този преход следва да бъде внимателно подготвен и съпроводен от целенасочени педагогически и родителски усилия. Подкрепата от страна на учители, възпитатели и родители трябва да бъде съгласувана, индивидуализирана и адаптирана към конкретните потребности и особености на всяко дете. Необходима е приемственост между образователните институции, базирана на споделени цели, методи и очаквания, за да може детето да възприеме новата образователна реалност не като заплаха, а като възможност за развитие и самоутвърждаване. Настоящият доклад си поставя за цел да анализира основните аспекти на прехода от детската градина към началното училище, като акцентира върху социализацията, когнитивното развитие, емоционалната стабилност и ролята на сътрудничеството между всички участници в образователния процес.

II. Изложение

1. Значение на педагогическите условия в детската градина

1.1. Социално развитие:

Социализацията в детската градина е основен процес, който подготвя децата за бъдещия им живот в училище и извън него. Чрез игри, групови активности и социални взаимодействия, децата се учат да изразяват себе си, да спазват правила и да разрешават конфликти. Играта е основен метод за социално и емоционално обучение, като предоставя множество възможности за развитие на умения за сътрудничество и комуникация. Пример за това може да бъде груповата игра, при която децата трябва да се споразумеят за правила, да се редуват и да разрешават несъгласия. Когато детето премине в училище, то вече има основни социални умения и е по-лесно адаптивно към новата социална среда. Социалното развитие в детската градина също така създава основа за изграждането на емоционална стабилност, което е изключително важно за преминаването към началното училище. Учителите в преду-

чилищна възраст имат ключова роля за формирането на тези умения чрез моделиране на поведение, активно слушане и подкрепа в разрешаването на конфликти.

1.2. Когнитивно развитие:

Когнитивното развитие в детската градина е изключително важно, тъй като подготвя децата за академичното обучение, което започва в началното училище. Методите за стимулиране на когнитивните способности включват игри за памет, задачи за внимание, както и упражнения за решаване на проблеми. Децата в детската градина се учат да разпознават форми, цветове, да броят и да решават прости математически задачи. Това е основа, върху която училището изгражда по-сложни математически и логически концепции. Освен това, важно е да се отбележи, че при методите, използвани в детската градина, детето активно участва в процеса на учене чрез игра, което води до по-добро запамятане и по-голяма ангажираност. Това предразполага към успешен преход към академичното учене в училище. Педагогическата среда следва да предоставя разнообразни и стимулиращи материали, които предизвикват детето да изследва, да задава въпроси и да търси решения, насърчавайки така формирането на основни мисловни операции.

1.3. Емоционално развитие:

Емоционалното развитие в детската градина е от съществено значение за подготвянето на детето за новите предизвикателства, които ще срещне в училище. Позитивната емоционална среда, създадена от възпитателите, е основа за изграждане на самоувереност и емоционална стабилност. Чрез редовни ритуали, предсказуемост на деня и близки отношения с възпитателите, децата се научават да изразяват чувствата си и да се справят с емоциите си. Емоционалната подготовка е изключително важна при прехода към училище, тъй като много деца изпитват тревожност и стрес при започване на нова институция. Тези деца, които са преминали през емоционално стабилна среда в детската градина, са по-успешни в адаптацията към училищния живот. Затова педагогическите специалисти трябва да прилагат техники за емоционално разтоварване – например чрез изкуство, музика, разказване на истории или игра с кукли – които помагат на детето да се справи със страховете си и да изгради доверие към новото.

2. Взаимовръзката между детската градина и началното училище

2.1. Педагогическа последователност:

Един от основните фактори за успешния преход от детската градина към началното училище е педагогическата последователност. Това означава, че трябва да има плавен преход между подходите и методите на обучение в двете институции. Когато училището започне да надгражда върху наученото в детската градина, децата изпитват по-малко

стрес и несигурност. Например, ако в детската градина е заложен акцент върху работа в група и сътрудничество, училището също може да включи тези практики в ежедневните дейности. Тази последователност може да се осигури чрез съвместни програми и планиране между педагогическите екипи. Добре планираната педагогическа приемственост е гаранция за успешна интеграция на децата в училищната среда. Това включва не само съгласуване на учебното съдържание и методи, но и съвместни педагогически съвети, наблюдения и обратна връзка между учителите от двете степени.

2.2. Комуникация между екипите:

Успешният преход зависи не само от педагогическата последователност, но и от ефективната комуникация между учителите в детската градина и началното училище. Този аспект е подкрепен от концепцията за „интегрирано обучение“, според която педагогическите екипи трябва да обменят информация и стратегии за подготвяне на децата за училище. Чрез редовни срещи, съвместни инициативи и споделяне на наблюдения, се създава стабилна основа за индивидуализиране на обучението и адаптацията на всяко дете. Комуникацията може да бъде формализирана чрез споразумения между институциите, както и чрез изготвяне на преходни профили на децата, които съдържат важна информация за техните постижения, интереси и нужди. Така училищният екип може да подготви подходящи стратегии за въвеждането на детето в новата образователна среда.

2.3. Роля на родителите:

Родителите играят решаваща роля в прехода на детето към училището. Теорията за семейното участие в образованието показва, че когато родителите активно участват в образователния процес, те подобряват не само социализацията на детето, но и неговите академични постижения. Информираността на родителите, както и тяхната готовност да предоставят емоционална подкрепа, създава чувство на сигурност у детето и го подготвя за новите изисквания в училище. Успешни практики включват организиране на срещи и открити уроци с участието на родители, обучения и семинари за прехода, както и съвместни мероприятия между двете образователни степени. Чрез включване на родителите в този процес се изгражда мрежа на подкрепа, която има дългосрочен ефект върху развитието и адаптацията на детето.

3. Анализ на литературния обзор

3.1. Социализация и емоции:

Резултатите от изследването показват, че социализацията в детската градина има дълготраен положителен ефект върху емоционалното и социалното развитие на децата при преминаването им в началното училище. Децата, които активно участват в групови дейности и игри, демонстрират значително по-висока способност да се справят с

конфликти, стресови ситуации и нови социални предизвикателства. Преходът към училище за тях е по-малко натоварващ, тъй като те вече притежават умения за справяне със социални взаимодействия, изразяване на емоции и поддържане на приятелства. Тези деца също така показват по-висока степен на адаптивност в новата училищна среда, като рисковете от социална изолация са намалени.

3.2. Когнитивно развитие:

Изследванията показват, че методите на игрово учене в детската градина имат значително влияние върху когнитивното развитие на децата, като ги подготвят за успешен старт в училище. Децата, които са се занимавали с игри, стимулиращи логическо мислене и решаване на проблеми, показват по-добри постижения в училище, особено в области като четене, математика и обща интелектуална активност. Тези педагогически практики, включващи различни игри за решаване на задачи и занимания, които насърчават паметта и вниманието, водят до значителни подобрения в училищните постижения на децата. Децата, преминали през подобен активен и структуриран процес на учене, показват по-добри резултати, което потвърждава важноста на игровото учене като основа за успешното им развитие в начален етап.

3.3. Сътрудничество и стратегии:

Резултатите от изследването показват, че когато детските градини и началните училища работят в тясно сътрудничество и прилагат индивидуализирани стратегии за всяко дете, преходът към училището става значително по-лесен. Специфичните подходи за деца със специални образователни нужди или деца, които се нуждаят от допълнителна емоционална подкрепа, се оказват особено ефективни. Индивидуализираните стратегии, които обхващат и подкрепят развитието на емоционалната стабилност и социалните умения на детето, значително улесняват процеса на адаптация и намаляват стреса при новата училищна среда. Подходите, които съчетават предучилищната подготовка с етапите на училищно образование, показват, че успешната съвместна работа между педагогически екипи води до по-голяма сигурност и комфорт за децата при прехода.

III. Заключение

Преходът от детската градина към началното училище е един от най-важните етапи в живота на детето, който изисква внимателно обмислени педагогически стратегии и подкрепа. Процесът на адаптация включва не само академични и когнитивни предизвикателства, но и емоционални и социални аспекти, които трябва да бъдат отразени в индивидуализираните подходи към всяко дете. Ключови фактори за успешния преход включват: активно участие на децата в социални и игрови дейности; подходи, които подкрепят когнитивното развитие чрез стимулиране на логическо мислене, памет и внимание; тясно сътруд-

ничество между педагогически екипи, родители и деца, за да се създаде подкрепяща и сигурна среда. От личен опит съм убедена, че всяко дете се нуждае от внимание и обич, за да се развие пълноценно. Подкрепата, която осигуряваме в детската градина, е основата на бъдещото му развитие и способността да се справя с новите предизвикателства в училище и живота. С този процес на преход, освен академичните знания, ние изграждаме и важни социални и емоционални умения, които ще помогнат на децата да бъдат успешни в училището и в бъдещия си живот. Затова трябва да продължим да се стремим да осигурим среда на уважение и подкрепа, за да могат те да изградят здрава основа за своето бъдеще.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Epstein, J. L. (1995). *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. Boulder, CO: Westview Press.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Георгиева, С. (2014). *Играта за педагогически цели: практикум за педагози*. Русе: Авангард. Принт // **Georgieva, S. (2014).** *Igrata za pedagogicheski tseli: praktikum za pedagozi*. Ruse: Avangard Print.

Министерство на образованието и науката (2021). *Наръчник за преход от детска градина към училище*. София: МОН. // Ministerstvo na obrazovaniето i naukata (2021). *Narachnik za prehod ot detska gradina kam uchilishte*. Sofia: MON.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Slavin, R. E. (2006). *Educational Psychology: Theory and Practice*. Boston: Allyn and Bacon.

Адрес за кореспонденция:
Цветомира Цветелинова Минчева,
фак. №: 2421010859,
Предучилищна и начална
училищна педагогика, I курс,
Филиал Враца,
e-mail: S2421010859@sd.uni-vt.bg

**ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
ДВАДЕСЕТА СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ**

ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС

Уважаема проф. д-р Тълбова,

С най-дълбоко уважение и признателност Ви поднасяме сърдечните си поздравления по повод юбилейната 20-та Студентска научна сесия – утвърден академичен форум, чието начало е неразривно свързано с Вашата лична отдаденост, далновидност и академична ангажираност.

Преди двадесет години, водена от вярата в потенциала на младите изследователи, Вие положихте основите на една инициатива, която надхвърли рамките на обикновено научно събитие. Благодарение на Вашето вдъхновение, упорит труд и неизменна подкрепа, Сесията се превърна в устойчива платформа за изява, обмен и развитие – място, където студентският порив към знание среща истинския дух на научното търсене.

Вашето ръководство в първите, най-деликатни стъпки на това начинание беше не просто административно, а дълбоко човешко и визионерско. С внимание към детайла и с разбиране към нуждите на младите хора, Вие изградихте академична среда, която и до днес носи Вашия почерк – съчетание от високи стандарти, интелектуална възискателност и човешка топлина.

Наследството Ви е живо – не само в успешните издания на конференцията, но и в онези стотици млади хора, чието първо научно вдъхновение е започнало именно тук, под Вашата егида.

Позволете ни още веднъж да изразим своята благодарност за изключителния Ви принос и да Ви пожелаем здраве, удовлетворение и заслужена гордост от всичко, което сте създали.

С уважение и признателност,

ВЕЛИКО ТЪРНОВО
15.05.2025

ДОЦ. Д-Р МАРИЕЛА ТОДОРОВА-
КОЛЕВА

ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС

Уважаема проф. д-р Христова,

С дълбоко уважение и искрена признателност имам честта да Ви поздравя по повод 20-годишнината на Студентската научна сесия – академичен форум, който през годините процъфтяваше под знака на Вашето всеотдайно ръководство, човешка топлина и професионална последователност.

Периодът, в който Вие поехте и носихте отговорността за организирането на Сесията – осем интензивни и пълноценни години – остави трайна, светла следа в историята на това значимо академично начинание. Вие не просто съхранихте една вече създадена традиция – Вие я обогатихте и я превърнахте в своя лична мисия, изпълнявана с рядко срещан ентузиазъм и изключителна отдаденост.

Като изявен преподавател и човек с изключителна чувствителност към нуждите и потенциала на младите хора, Вие създадохте пространство, в което студентите не само представяха своите научни търсения, но и се изграждаха като личности, уверени в силата на знанието и в подкрепата на своите научни ръководители. Вашата способност да разпознавате и насърчавате таланта, да поддържате атмосфера на взаимно доверие и академична вискателност, превърна Сесията в нещо много повече от формално събитие – тя стана общност, школа и вдъхновение.

Днес, когато честваме юбилей, с благодарност си спомняме годините, в които Вие с неизчерпаема енергия и внимание превеждахте Сесията напред. Нищо не говори по-красноречиво за Вашата отдаденост от начина, по който и днес разказвате с вълнение за всяко студентско участие – все едно сте го изживели току-що. Това е привилегията на преподавателя, който истински обича своята работа и вярва в хората, с които работи. Благодарение на Вашия труд и личен пример, Студентската научна сесия се утвърди като жива академична традиция – такава, която не само съхранява паметта за миналото, но и продължава да ражда нови научни хоризонти.

Нека вдъхновението, което Вие сте дали на толкова млади хора, продължава да живее чрез тяхната работа, успехи и спомени. Вашият принос е безценен, а примерът Ви – светлина, която ще води още много поколения напред.

С уважение и признателност,

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

15.05.2025

ДОЦ. Д-Р МАРИЕЛА ТОДОРОВА-
КОЛЕВА

ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС

Уважаема проф. д-р Михова,

Приемете нашите най-искрени поздравления по повод юбилейната 20-та Студентска научна сесия – събитие с особено място в академичния живот, чието развитие през годините носи ясно разпознаваемия отпечатък на Вашия професионализъм, човечност и всеотдайност.

Когато поехте отговорността за организирането на Сесията, Вие вплетохте в нея своята неподправена любов към знанието и грижата за студентите. Под Вашето ръководство това събитие не само запази своя дух, но и се разрасна като платформа, която насърчава научната смелост, креативността и увереността на младите изследователи.

Истинската стойност на един учен се измерва и с това как умее да вдъхновява другите. В този смисъл, Вие, проф. Михова, сте не само забележим академичен авторитет, но и тих, последователен вдъхновител – човек, който вярва в студентите си, насърчава техния растеж

и с внимание съпровожда първите им стъпки в научния свят.

Особено красноречив е начинът, по който предадохте отговорността за Сесията на мен – Вашия наследник – с щедрост, подкрепа и желание за приемственост. Това е жест, който говори не само за академична мъдрост, но и за дълбоко разбиране на мисията на университетския живот.

Днес, когато честваме две десетилетия от създаването на Сесията, ние не просто отбелязваме една кръгла годишнина. Ние благодарим – за вложената от Вас енергия, устойчивост, личен пример. Благодарим за мостовете, които съградихте – между поколенията, между преподавател и студент, между идея и реализация.

Вашето име остава неразривно свързано с развитието на Студентската научна сесия – не като администратор, а като създател на култура, на дух, на споделена научна кауза. Вашият принос живее в хората, които сте докоснали, в тяхното научно вдъхновение и увереност.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

15.05.2025

ДОЦ. ДД-Р МАРИЕЛА
ТОДОРОВА-КОЛЕВА

ДВАДЕСЕТА СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ
15.05.2025 г.

*Българска
Първо издание*

Технически редактор Евгения Петкова

Формат 70/100

Печатни коли 17,25

Предпечат и печат:

Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2025
Велико Търнов, ул. „Т. Търновски“ № 2